

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JOSEPH CONRAD

JOSEPH CONRAD

Karanlığın Yüreği

ÇEVİREN

Sinan Fişek

YAZARIN KİTABA DAİR NOTU, *KONGO GÜNLÜĞÜ* VE
NICOLAS TREDELL'İN ÖNSÖZ VE SONSÖZÜYLE

İLETİŞİM KLASİKLERİ

Karanlığın Yüreği

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İletişim

JOSEPH CONRAD • **Karanlığın Yüreği**

İletişim Yayınları, Modern Klasikler, 1994-2013 (10 baskı)
© 1994 İletişim Yayıncılık A. Ş.

Heart of Darkness with The Congo Diary

© Önsöz: "Mistah Kurtz - he very much alive:

The Rise of 'Heart of Darkness', 1899-1959", ed. Nicolas Tredell,
Joseph Conrad: Heart of Darkness, Icon Critical Guides,
Cambridge: Icon Books Ltd., 1998.

© Sonsöz: "Things Fall Apart: Challenges to 'Heart of Darkness'
in the 1970s", ed. Nicolas Tredell, *Joseph Conrad: Heart of Darkness*,
Icon Critical Guides, Cambridge: Icon Books Ltd., 1998.

İletişim Yayınları 286 • İletişim Klasikleri 84

ISBN-13: 978-975-05-1747-1

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

2. BASKI 2017, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYANLAR Emrah Serdan, Güneş Akkor

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Henri Rousseau, "Yılan Oynatıcısı", 1907

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Ümran Küçükislamoğlu

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JOSEPH CONRAD

Karanlığın Yüreği

ve Kongo Günlüğü

Heart of Darkness
with The Congo Diary

ÇEVİREN *Sinan Fişek*

YAZARIN KİTABA DAİR NOTU, KONGO GÜNLÜĞÜ VE
NICOLAS TREDELL'İN ÖNSÖZ VE SONSÖZÜYLE

JOSEPH CONRAD ya da doğum adıyla Józef Teodor Konrad Korzeniowski, Rus yönetiminde Polonya'da çalkantılı olayların gölgesindeki bir dönemde, 3 Aralık 1857'de dünyaya geldi. Annesi ve babasının gibi milliyetçi faaliyetler Ruslar tarafından cezalandırılıyordu; her ikisi de Conrad daha çocukken hayatını kaybetti. Conrad'ı çocukluğundan itibaren dayısı Tadeusz Bobrowski büyüttü ve hayatı boyunca da onun için önemli bir insan oldu. Küçüklüğünden beri denizcilik hayalleri kuran Conrad, 1874 yılında Marsilya'da miçoluğa başladı; 1878 yılından itibaren İngiliz ticaret gemilerine katıldı. Denizcilik yıllarında edindiği tecrübeler edebiyatına yansımıştır. 1886 yılında İngiliz vatandaşlığını kabul eden ve usta denizcilik unvanını alan Conrad, yirmi yıl denizcilik yaptıktan sonra 1894'te emekli oldu; İngiltere'ye yerleşti ve tam zamanlı yazarlığa başladı. 1896 yılında Jessie George ile evlendi ve ilk romanı *Almayer's Folly*'yi (Almayer'in Ahmaklığı) yazdı. Hemen bir yıl sonra *Narcissus'un Zencisi* geldi. Conrad'ın erken sayılabilecek döneminde birbiri ardına yazdığı büyük eserleri, İngiliz edebi modernizminde bir çığır açmıştır. *Lord Jim* (1900), *Karanlığın Yüreği* (1902), *Nostromo* (1904), *Gizli Ajan* (1907), *Batılı Gözler Altında* (1911) gibi romanlarda sergilediği ustalıklı dönemin İngiltere'sine aradığı taze kanı kazandırmış ve eleştirmenlerden takdir kazanmakta gecikmemiştir; buna rağmen bugün başyapıtı olarak kabul edilen romanları ona o dönemde maddi başarı getirmemiştir. Rahat yaşamaya ancak denizde geçen bir aşk romanı olan *Chance*'i (Talih, 1914) yayımladıktan sonra başladı. O yıl oğullarıyla birlikte memleketi Polonya'yı ziyaret etti. Conrad hayatı boyunca yazmayı sürdürdü; diğer eserlerinin arasında *Gençlik* (Youth, 1902), hayatından izler taşıyan *The Mirror of the Sea* (Denizin Aynası, 1906), *The Secret Sharer*, (Sırdaş, 1909), *Zafer* (1915), *The Rescue*, (Kurtarma, 1920) ve *The Rover* (Serüvenci, 1923) sayılabilir. 1923'te ziyaret ettiği Birleşik Devletler'de coşkuyla karşılanmış; ertesi yıl kraliyet tarafından şövalyeliğe layık görülmüş, fakat bu unvanı reddetmişti. 3 Ağustos 1923'te kalp krizi geçirdi ve öldü; Canterbury Mezarlığı'nın Katolikler için ayrılan kısmına defnedildi. Ölümünden sonraki yıllarda biraz itibar kaybetse de bu durum kısa sürede tersine döndü. James Joyce, Graham Greene, Virginia Woolf, Ernest Hemingway ve George Orwell gibi yazarlar Conrad'a borçlu olduklarını sıkça dile getirmektedirler. Edebiyatta modernist akımın öncülerinden kabul edilen yazar, bugün İngiliz ve dünya edebiyatının köşetaşlarından biridir.

İÇİNDEKİLER

ROMANA DAİR GÖRSELLER	7
KRONOLOJİ	13
ÖNSÖZ	
BAY KURTZ – HÂLÂ HAYATTA: “KARANLIĞIN YÜREĞİ”NİN YÜKSELİŞİ, 1899-1959 / NICOLAS TREDELL	25
1883 KONGO NEHRİ HARİTASI	66

Karanlığın Yüreği

<i>Yazarın Notu</i>	69
<i>I</i>	71
<i>II</i>	113
<i>III</i>	147
<i>Kongo Günlüğü</i>	181

SONSÖZ

PARÇALANMA: KARANLIĞIN YÜREĞİ'NE

1970'LERDE GELEN İTİRAZLAR / NICOLAS TREDELL.....207

YOUTH: A NARRATIVE

AND

TWO OTHER STORIES

BY

JOSEPH CONRAD

"... But the Deity answered: No; something
human is dearer to me than the wealth of all the
world."—GRIMM'S TALES.

WILLIAM BLACKWOOD AND SONS
EDINBURGH AND LONDON
MCMII

BLACKWOOD'S
MAGAZINE.

N^o. M.

FEB.
1899.

No. 1000.

VOL.
CLXV.

SPECIAL
DOUBLE NUMBER

WILLIAM BLACKWOOD AND SONS
LONDON AND EDINBURGH

Price 2/6

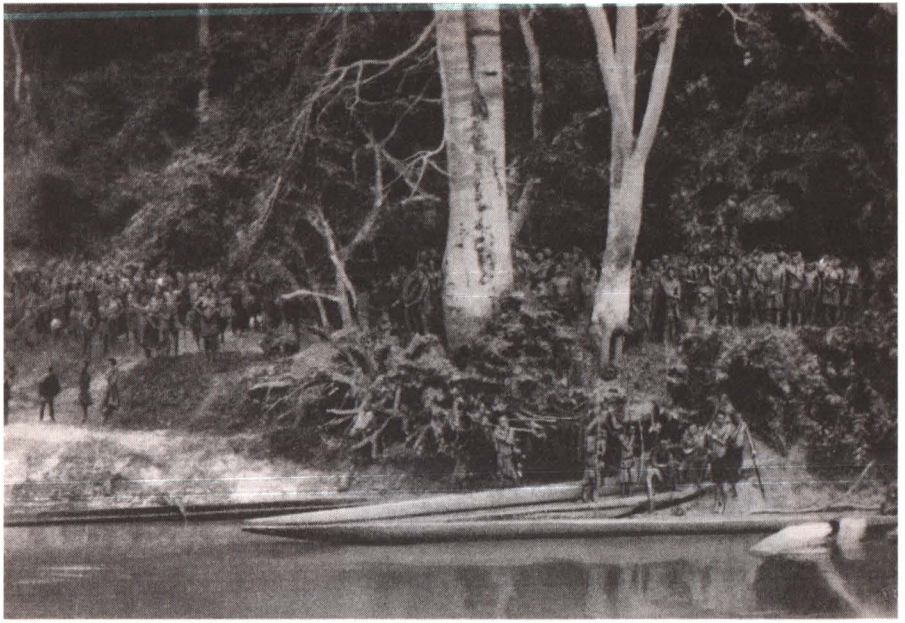
The Right of publishing Translations of Articles in this Magazine is reserved.

• *Karanlığın Yüreği*'nin "Gençlik" ve "The End of the Tether" (Sabrın Sonu) öyküleriyle kitaplaştırıldığı 1902 tarihli ilk baskısı.

• Öykünün tefrika edildiği *Blackwood's* dergisinin Şubat 1899 sayısının kapağı.

• *Karanlığın Yüreği*'nin el yazmasından bir sayfa.

Handwritten text, likely a manuscript page, showing dense cursive script. The text is written on a piece of paper that is slightly aged and has some staining. The handwriting is very fluid and fills most of the page.

- Nehir kıyısında Kongo yerlileri (sol üstte).
- Lubefu üzerindeki Kongo Nehri'nde Faktila.
- Conrad'ın denizcilik yıllarında Kongo Nehri'nde kaptanlık ettiği SS Roi des Belges (sağda).

CONGO BELGE
BELGISCHE KONGO

— Série 1 No 10 —
Reeks
Desaix, Bruxelles.

Rivière Kasai.
Kasai rivier.

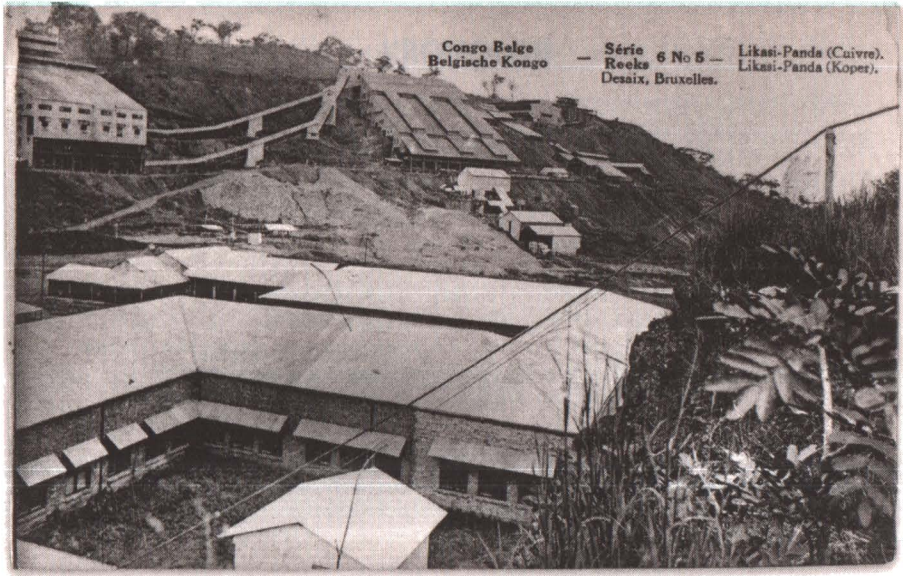
CONGO BELGE
BELGISCHE KONGO

— Série 5 No 3 —
Reeks
Desaix, Bruxelles.

Pirogues.
Pirogen.

- Kongo Nehri'nin bir kolu olan Kasai'de istimbotlar (üstte).
- Belçika Kongo kontrolündeki bir şubeye yanaşan kanolar (altta).

Congo Belge
Belgische Kongo

— Série 6 No 5 —
Reeks 6 No 5 —
Desaix, Bruxelles.

Likasi-Panda (Cuivre).
Likasi-Panda (Koper).

20 Congo Belge
Belgisch Congo Katanga

Une caravane.
Eene karavaan.

- Belçika Kongosu'nda bir bakır madeni ve şube yerleşkesi (üstte).
- Katanga vilayetinde erzak taşıyan bir yerli kafiləsi (altta).

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1857	Józef Teodor Konrad Korzeniowski, soylu bir Leh ailenin tek çocuğu olarak 3 Aralık günü Ukrayna'nın Berdyczów kentinde dünya geldi. Babası şair, oyun yazarı, çevirmen ve devrimci Apollo Korzeniowski, annesi Ewelina (Ewa) Bobrowska'ydı.	– Hindistan'da ayaklanma. – Gustave Flaubert, <i>Madam Bovary</i> ; Charles Darwin, <i>Türlerin Kökeni</i> ; İvan Turgenyev, <i>Arefe</i> .
1861	Ekim ayında babası Apollo, Ruslar aleyhinde bir komploya karıştığı için Varşova'da Rus yetkililerce tutuklandı.	– Abraham Lincoln, ABD Başkanı oldu; İç Savaş patlak verdi. Rusya'da Çar II. Aleksandr köleliği feshetti.
1862	Conrad'ın anne babası "siyasi faaliyetleri" sebebiyle 9 Mayıs günü Rusya'nın kuzeyindeki Vologda'ya sürüldüler; bu sürgün sırasında Conrad da onlarla birlikteydi.	– Prusya'da Bismarck iktidara geçti. – Turgenyev, <i>Babalar ve Oğullar</i> ; Victor Hugo, <i>Sefiller</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1863	Ocak ayında Apollo'nun cezası hafifletildi; aile, şartların çok daha iyi olduğu Çernigiv'e geldi.	– Polonya'da ayaklanma. Londra metrosunun ilk kısmı halka açıldı. Hollanda yönetimindeki Endonezya'da kölelik sona erdi. – William Makepeace Thackeray öldü.
1865	Annesi Ewa Korzeniowska 18 Nisan günü tüberkülozdan hayatını kaybetti.	– ABD'de İç Savaş, General Robert E. Lee ve subaylarının kılıçlarını teslim etmesiyle sona erdi. Başkan Lincoln suikaste uğradı. – Lev Tolstoy, <i>Savaş ve Barış</i> ; Fyodor Dostoyevski, <i>Suç ve Ceza</i> ; Karl Marx, <i>Das Kapital</i> .
1868	Rusya'yı terk etme iznini alan Apollo, oğluyla beraber o dönem Avusturya İmparatorluğu toprağı olan Leh kenti Lviv'e yerleşti.	– Dostoyevski, <i>Budala</i> .
1869	Şubat'ta oğluyla beraber Krakov'a taşınan Apollo Korzeniowski 23 Mayıs günü hayatını kaybetti. Dayısı Tadeusz Bobrowski, küçük Józef'e vasilik etmeye başladı. Krakov'da anneannesi Teofila Bobrowska'nın evinde yaşamaya başladı; sağlığı kötü olduğu için çoğunlukla özel eğitim gördüyse de kısa süreli olarak okullara gitti.	– Süveyş Kanalı açıldı. – Flaubert, <i>Duygusal Eğitim</i> ; Matthew Arnold, <i>Kültür ve Anarşi</i> ; John Stuart Mill, <i>Kadınların Bağımlılığı</i> .
1870		– Fransız-Prusya Savaşı ertesinde Almanya birleşti. – Charles Dickens öldü.
1873	Lviv'de bir okula yazıldı; öğretmen Adam Pulman ile birlikte Avusturya, Almanya, İsviçre ve kuzey İtalya'da seyahat etti.	– Ölümünün ardından, J.S. Mill'in <i>Otobiyografi</i> 'si yayımlandı. – İlya Repin, "Volga'da Sal Çekicileri".

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1874	Polonya'dan Marsilya'ya gitti; banka ve nakliyat firması Delestang et Fils'in ticaret gemilerine tayfa olarak girdi. Conrad'ın denizcilik hayatı bu şekilde başladı. Aralık ayında Martinique'e giden Mont-Blanc gemisine yolcu olarak katıldı.	– Paris'te ilk Empresyonist sergi. Britanya toprakları, Malezya Takımadaları'na kadar ulaştı. Doğu Hindistan Şirketi lağvedildi. – Modest Musorgski'nin operası "Boris Godunov" ilk kez St. Petersburg'da sahnelendi.
1875	Haziran ayından itibaren Mont-Blanc'da Atlantik Okyanusu'nu dolaştı, miço olarak görev yaptı.	– Tolstoy, <i>Anna Karenina</i> .
1876	Marsilya'dan Güney Amerika'ya hareket eden Saint Antoine gemisine kamarot olarak girdi.	– Alexander Graham Bell icadı telefonu halka sergiledi. – George Sand öldü. – Richard Wagner'in "Nibelung Yüzüğü" Bayreuth'da sahnelendi.
1877	Bu yıl, İspanya'da Don Karlosçuların silah kaçırma faaliyetlerine katıldığı rivayet edilir.	– Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Britanya, Transvaal'i topraklarına kattı.
1878	Ödeyemediği kumar borcu yüzünden Marsilya'da kendisini göğsünden vurarak intihara teşebbüs etti.	– Berlin Kongresi. – Henry James, <i>Avrupalılar</i> .
1879	Katıldığı ilk Britanya bandıralı gemisi olan Mavis'e girdi ve İngiltere'ye ilk defa ayak bastı. Skimmer of the Sea gemisiyle İngiliz kıyılarını dolaştı. Duke of Sutherland gemisiyle Avustralya'ya, Europa gemisiyle Akdeniz'e yolculuk etti.	
1880	Sınavı geçerek üçüncü kaptanlığa hak kazandı. Loch Etive gemisine girdi ve Avustralya'ya gitti. Londra'ya yerleşti.	– Edison elektrikli aydınlatmayı icat etti. – George Eliot ve Flaubert'in ölümü. Dostoyevski, <i>Karamazov Kardeşler</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1881	Üç yıl boyunca Palestine ve Riversdale gemileriyle Güneydoğu Asya ve Hindistan'a yolculuk etti.	– Çar II. Aleksandr suikaste uğradı. – Dostoyevski ve Thomas Carlyle'in ölümü.
1882	Onarılmış Palestine gemisi Sumatra açıklarında battı.	– Britanya'da "Evli Kadınların Mülk Edinme Yasası" yürürlüğe girdi. – Darwin ve Garibaldi öldü.
1883	Marienbad'da amcası Tadeusz Bobrowski'yle buluştular.	– Karakatau Yanardağı'nda modern tarihin en büyük patlamalarından biri gerçekleşti. Osmanlı sultanı II. Abdülhamit eski sadrazamı Mithat Paşa'yı muhafızlarına boğdurttu. İstanbul'dan Bağdat'a uzanan Şark Ekspresi demiryolu açıldı. – Nietzsche, <i>Böyle Buyurdu Zerdüş</i> ; Robert Louis Stevenson, <i>Defne Adası</i> . Marx, Turgenyev ve Wagner'in ölümü.
1884	İkinci kaptanlık sınavını geçti. Narcissus gemisiyle Bombay'a ve Dunkirk'e yolculuk etti.	– On dört ülkenin katıldığı Berlin Konferansı gerçekleştirildi. Afrika'da "sözlü işgal" dönemi başladı.
1885	Tilkhurst gemisinde üçüncü kaptanlık yaptı, Singapur ve Kalküta'ya gitti.	– Hartum'da General Gordon hayatını kaybetti. Zola, <i>Germinal</i> .
1886	Britanya vatandaşlığını aldı. Usta denizci oldu. Falconhurst gemisine yazıldı.	– Özgürlük Anıtı inşa edildi. Burma, Kraliçe Victoria'ya doğum günü hediyesi olarak armağan edildi. – Stevenson, <i>Dr. Jekyll ve Bay Hyde'in Tuhaf Hikâyesi</i> ; Nietzsche, <i>İyinin ve Kötünün Ötesinde</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1887	Highland Forest teknesinde Cava Adası'na yolculuk ederken yaralandı, Singapur'da hastaneye kaldırıldı. Vidar buharlı gemisinde ikinci kaptanlık yaptı, Singapur'dan yola çıkarak Hollanda Doğu Hindistan limanlarına gitti.	– Kraliçe Victoria'nın Altın Jübilesi gerçekleşti. – Sir Arthur Conan Doyle'un ilk Sherlock Holmes öyküsü <i>Kızıl Dosya</i> yayımlandı. – Verdi, "Otello" operasını yazdı.
1888	Otago gemisine Bangkok'ta usta denizci olarak katıldı; Avustralya ve Mauritius'a yolculuk etti.	– II. Wilhelm, Kaiser oldu. Matabeleland, Saravak, Kuzey Borneo ve Brunei, Britanya himayesine girdi. Londra'da zehirli üzümünden ölen beş hayat kadını karınları deşilmiş halde bulundu. Cinayetleri Karndeşen Jack üstlendi. – Matthew Arnold'un ölümü. – Vincent Van Gogh "Sarı Ev", "Gauguin'in Sandalyesi", "Ayçiçekleri" ve "Yıldızlı Gece" resimlerini yaptı.
1889	'Otago' teknesinden ayrıldı. Rus vatandaşlığını bıraktı. Kısa bir süreliğine Londra'ya yerleşti ve sonbaharda <i>Almayer's Folly</i> 'yi (Almayer'in Ahmaklığı) yazmaya başladı.	– Londra'da liman işçileri ayaklandı. Cecil Rhodes, Britanya Güney Afrika Şirketi'ni kurdu. Paris'te Eyfel Kulesi ziyaretçilere açıldı. – Robert Browning'in ölümü. – Vincent Van Gogh, 37 yaşında Auvers-sur-Oise'da intihar etti.
1890	On altı yıl sonra ilk kez ülkesine döndü ve amcasını ziyaret etti. Yazar Marguerite Poradowska'yla arkadaş oldu. Özgür Kongo Cumhuriyeti'nde "Société pour le Commerce du Haut-Congo"da müdür muavinliği yaptı. Bir süre buharlı bir nehir gemisi olan 'Roi des Belges'in kaptanlığına geçti, ancak dizanteri ve sıtmaya yakalandı. Kasım ayında Avrupa'ya döndü.	– Afrika'nın paylaşılması. – Henrik Ibsen, <i>Hedda Gabler</i>; J.G. Frazer, <i>Altın Dal</i>.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1891	Hastalığı yüzünden önce Londra'ya, sonra Cenevre yakınlarındaki Champelles-Bains'e gitti. Londra'ya döndüğünde Barr, Moering & Co.'nun Londra'daki antreposunun sorumlusu oldu. Torrens teknesine girdi ve ikinci kaptan olarak dört kez yolculuk etti; dönüş yolculuklarının bir tanesinde yazar John Galsworthy ve Edward Lancelot Sanderson ile tanıştı. Ukrayna'ya yolculuk etti.	– Jön Türkler Cenevre'de toplanarak Abdülhamit'in saltanatının sonunu getirecek milliyetçi hareketi başlattılar. – Thomas Hardy, <i>Tess</i> ; Oscar Wilde, <i>Dorian Gray</i> 'in <i>Portresi</i> .
1894	<i>Almayer's Folly</i> yayıncı buldu. İngiliz eleştirmen-yayıncı Edward Garnett ve daha sonra evleneceği daktilograf Jessie George ile tanıştı. 'Adowa' teknesine yazıldı ancak Fransa'ya gittikten sonra geri döndü; denizcilik hayatı bu şekilde son buldu. Amcası Tadeusz öldü.	– Rusya'da II. Nikolay tahta çıktı. Fransa'da "Dreyfus olayı". – Robert Louis Stevenson'ın ölümü.
1895	<i>Almayer's Folly</i> 'yi Joseph Conrad adıyla yayımladı.	– Joseph Breuer ve Sigmund Freud'un <i>Histeri Üzerine Çalışmalar</i> isimli kitabıyla psikanaliz devri başladı. – Stephen Crane, <i>Cesaret Madalyası</i> ; H.G. Wells, <i>Zaman Makinesi</i> ; Hardy, <i>Adsız Sansız Bir Jude</i> . – Engels öldü.
1896	İkinci romanı <i>An Outcast of the Islands</i> (Adalardan Kovulan) yayımlandı. Jessie George ile evlendi; Bretonya'da balayı yaptılar ve Stanford-le-Hope, Essex'e yerleştiler. H.G. Wells ile tanıştı ve Henry James ile mektuplaşmaya başladı.	– Sudan'da artan Fransız varlığından rahatsız olan Britanya, Horatio Kitchener'i ordularının başında Sudan'a gönderdi. – Puccini, "La Bohème". – William Morris öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1897	Yazar ve siyasi sima R.B. Cunninghame Graham ve Stephen Crane ile arkadaş oldu. <i>Narcissus'un Zencisi</i> yayımlandı. Aile Essex'te Ivy Walls'a taşındı.	– Macaristan'da Yahudi gazeteci Theodor Herzl, Dreyfus Olayı'yla bağlantılı anti-Semitizmden rahatsız olarak Basel'de ilk Siyonist Kongresi'ni topladı. – Kraliçe Victoria'nın Elmas Jübilesi yapıldı. H.G. Wells, <i>Görünmez Adam</i> .
1898	Oğlu Alfred Borys dünyaya geldi. <i>Tales of Unrest</i> (Huzursuzluk Masalları: "Karain", "The Idiots" [Budalalar], "An Outpost of Progress" [Kalkınma Karakolu], "The Return" [Dönüş] ve "The Lagoon" [Lagun]) yayımlandı. Ford Madox Hueffer Ford ile çalışmaya başladı; Kent'in Postling köyündeki The Pent çiftliğini Ford'dan devraldı.	– Marie ve Pierre Curie radyumu keşfetti. Wilde, <i>Reading Zindanı Baladı</i> ; H.G. Wells, <i>Dünyalar Savaşı</i> .
1899	<i>Karanlığın Yüreği</i> ve <i>Lord Jim</i> tefrika halinde yayımlandı.	– Boer Savaşı başladı. – Rudyard Kipling, "Sırtlan Beyaz Adamın Yükünü" şiirini yazdı.
1900	Ford ile Belçika'ya seyahat etti. J.B. Pinker, Conrad'ın ajanı oldu. <i>Lord Jim</i> kitap halinde yayımlandı.	– Rusya, Mançurya'yı işgal etti. – Sigmund Freud, <i>Düşlerin Yorumu</i> ; L. Frank Baum, <i>Muhteşem Oz Büyücüsü</i> . – Oscar Wilde, John Ruskin, Nietzsche ve Crane'in ölümü.
1901	Ford ile beraber kaleme aldıkları <i>The Inheritors</i> (Mirasçılar) yayımlandı.	– Kraliçe Victoria öldü. Marconi ilk okyanus aşını mors sinyalinini gönderdi. – Thomas Mann, <i>Buddenbrooklar</i> ; Kipling, Kim. İlk Nobel Edebiyat Ödülü, Fransız şair Sully Prudhomme'a verildi.
1902	<i>Youth: A Narrative and Two Other Stories</i> yayımlandı (Gençlik: Bir Anlatı; ve İki Öykü "Gençlik", "Karanlığın Yüreği" ve "The End of the Tether" [Sabrın Sonu]).	– Balfour'un Eğitim Yasası. – Zola öldü. – Maksim Gorki, <i>Alçaktaki Derinlikler</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1903	<i>Typhoon, and Other Stories</i> (Tayfun ve Diğer Öyküler: "Tayfun", "Amy Foster", "Falk", "Yarın") ve Ford ile beraber yazdıkları <i>Romance</i> (Romans) yayımlandı.	– Wright Kardeşler ilk uçuşu gerçekleştirdi. – Henry James, <i>The Ambassadors</i> (Elçiler); Samuel Butler, <i>Tüm İnsanlar Gibi</i> .
1904	<i>Nostromo</i> önce tefrika halinde, sonra kitap olarak yayımlandı. Jessie Conrad dizinden sakatlandı.	– Rus-Japon Savaşı: İngiltere ve Fransa arasında Dostluk Antlaşması imzalandı. – Anton Çehov, <i>Vişne Bahçesi</i> ; James, <i>The Golden Bowl</i> (Altın Kase). Çehov'un ölümü.
1905	İtalya'ya Capri Adası'na gitti. <i>The Mirror of the Sea</i> (Denizin Aynası) yayımlandı. Gizli <i>Ajan</i> ABD'de tefrika edildi.	– Kanlı Pazar: Rusya'da ayaklanmalar Kışlık Saray'a ulaştı; isyanlar şiddetle bastırıldı, iki yüz ila bin arasında devrimci öldürüldü. Kadınlar oy hakkı için örgütlenmeye başladı. Albert Einstein, izafiyet teorisini geliştirdi. – Aralarında Henri Matisse'in de bulunduğu Fovist sanatçılar, Paris'te Salon d'Automne'da ilk kez sergi düzenlediler.
1906	Yakın dostu olacak Arthur Marwood ile tanıştı. Oğlu John dünyaya geldi. Montpellier'de ve Cenevre'de tatil yaptı. Gizli <i>Ajan</i> kitap halinde yayımlandı. Luton Hoo, Bedfordshire'daki Someries'e yerleşti.	– İngiltere ve Rusya arasında anlaşma. Finlandiya kadınlara oy hakkı tanıdı. – Ibsen'in ölümü. Upton Sinclair, <i>Chicago Mezbahaları</i> .
1907	Çocuklarının sağlığı için Champel-les-Bains'e gittiler.	– Paris'te ilk Kübist sergi.
1908	<i>Altı Öykü</i> yayımlandı ("Gaspar Ruiz", "Muhbir", "Hoyrat", "Bir Anarşist", "Düello", "İl Conde").	– İtalya'da meydana gelen depremde 150.000 kişi hayatını kaybetti. Sibiry'a'da "Tunguska Olayı" olarak bilinen, nedeni belirsiz büyük bir patlama meydana geldi. – Ford, Model T otomobili piyasaya sürdü. – E.M. Forster, <i>Manzaralı Bir Oda</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1909	Aldington'da bir ev kiraladı. Ford ile arası bozuldu.	– Robert Peary, Kuzey Kutbu'na ulaştı. Louis Blériot uçakla Manş Denizi'ni geçti. – Plastik keşfedildi.
1910	<i>Batılı Gözler Altında'yı</i> tamamladı; hemen arkasından üç ay boyunca süren bir sinir krizi geçirdi. Orlestone'daki Capel House'a taşındı.	– Güney Afrika Birliği kuruldu. Londra'da Post-Empresyonist sergi yapıldı. – E. M. Forster, <i>Howards End</i> ; Gaston Leroux, <i>Operadaki Hayalet</i> .
1911	<i>Batılı Gözler Altında</i> tefrika edildi ve kitap halinde yayımlandı.	– Amundsen Güney Kutbu'na ulaştı. Münih'te Blaue Reiter grubu kuruldu. "Mona Lisa" tablosu Louvre'dan çalındı. – Edith Wharton, <i>Ethan Frome</i> ; Max Beerbohm, <i>Zuleika Dobson</i> .
1912	<i>Some Reminiscences</i> (Bazı Hatıralar) ve <i>Twixt Land and Sea</i> (Kara ile Denizin Arasında) yayımlandı. <i>Chance</i> (Talih) New York'ta tefrika halinde yayımlandı.	– Titanic faciası: Batmaz denilen gemi, transatlantik yolculuğu sırasında 14 Nisan günü buzdağına çarptı ve sulara gömüldü, 1.500'ün üzerinde insanın ölümüne neden oldu. – Thomas Mann, <i>Venedik'te Ölüm</i> ; Lev Tolstoy, <i>Hacı Murat</i> .
1913	Toplu eserlerini yayımlaması için F.N. Doubleday ile buluştu. Bertrand Russell ile tanıştı.	– Birleşik Devletler'de gelir vergisi yürürlüğe kondu. – Henry Ford, yürüyen bant tekniğini kullanan ilk fabrikayı açtı. – D. H. Lawrence, <i>Oğullar ve Sevgililer</i> ; Marcel Proust, <i>Swann'ların Tarafı</i> .
1914	<i>Chance</i> kitap halinde yayımlandı. Yazarlıktan mali başarı elde etmeye başladı. Yaz aylarında ailesiyle Polonya'yı ziyaret etti. Savaşın patlak vermesiyle burada birkaç hafta mahsur kaldı, İtalya ve Avusturya üzerinden İngiltere'ye döndü.	– Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da suikaste uğramasıyla Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Polonya orduları Rusya'yla savaştılar. – James Joyce, <i>Dublinliler</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1915	<i>Within the Tides</i> (Dalgaların Arasında) ve <i>Zafer</i> yayımlandı.	– Britanyalı yolcu gemisi RMS Lusitania, Almanya tarafından batırıldı, gemide bulunan 1.198 kişi hayatını kaybetti. – Einstein, <i>İzafiyyet Teorisi</i>; Ezra Pound, <i>Cathay</i>; D.H. Lawrence, <i>Gökkuşağı</i>; Franz Kafka, <i>Dönüşüm</i>.
1916	Heykeltıraş Jo Davidson bir büstünü yaptı. Propaganda yazılarını görüşmek üzere Dışişleri Bakanlığı ve Deniz Kuvvetleri'ni ziyaret etti.	– Birinci Dünya Savaşı Batı Cephesi'nde Somme ve Verdun Muharebeleri. İrlanda'da isyancılar Paskalya Ayaklanması'nı başlattı. – James Joyce, <i>Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi</i>. – Henry James öldü.
1917	<i>Gölge Hattı</i> yayımlandı. Üç ay Londra'da kaldı.	– Rusya'da Bolşevik Devrimi. General Douglas Haig, Passchendaele Muharebesi'nde savaştı. Britanya ordusu Kudüs'e girdi. – Carl G. Jung, <i>Wadlungen und Symbole der Libido</i> (Bilinçdışının Psikolojisi); T.S. Eliot, <i>Prufrock and Other Observations</i> (Prufrock ve Diğer Gözlemler).
1918		– Amiens Muharebesi, Yüz Gün Taarruzu'nu ve savaşı bitiren hareketi başlattı. Topyekün savaş, Almanya'nın ateşkesi imzalamasıyla sona erdi. – Wilfred Owen öldü. – Oswald Spengler, <i>Batının Çöküşü</i>.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1919	Wye, Kent yakınlarındaki Spring Grove'a yerleşti. Basil Macdonald Hasting'in kitaptan uyarladığı <i>Zafer Londra'da</i> sahnelendi. <i>Canterbury yakınlarında Oswalds'a</i> yerleşti. <i>The Arrow of Gold</i> (Altın Ok) yayımlandı. Doubleday ve Heinemann Toplu Edisyonları için "Yazarın Notları"nı kaleme almaya başladı. Dört romanının film haklarını sattı.	– Versailles Antlaşması. – Walter Gropius, Bauhaus hareketini başlattı. – Keynes, <i>The Economic Consequences of the Peace</i> (Barışın Ekonomik Sonuçları).
1920	1898 yılında yazmaya başladığı <i>The Rescue</i> (Kurtarma) yayımlandı.	– Milletler Cemiyeti kuruldu. – D.H. Lawrence, <i>Aşık Kadınlar</i> .
1921	Korsika'ya seyahat etti; <i>The Rover</i> (Serüvenci) ve <i>Suspense</i> (Gerilim) için araştırma yapmaya başladı. <i>Notes on Life and Letters</i> (Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar) yayımlandı. Toplu eserleri yayımlanmaya başladı.	– Savaş sonrası Britanya'da işsizlerin sayısı 2,5 milyona yükseldi. Serbest İrlanda Devleti kuruldu. Rutherford ve Chadwick atomu parçalama çalışmalarına başladı.
1922	Gizli <i>Ajan</i> tiyatroya uyarlandı ve Londra'da sahnelendi.	– İrlanda'da İç Savaş. Mussolini İtalya'da faşist hükümeti kurdu. – T.S. Eliot, <i>Çorak Ülke</i> ; Joyce, <i>Ulysses</i> ; Woolf, <i>Jacob'ın Odası</i> .
1923	Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaretinde coşkuyla karşılandı. <i>The Rover</i> ABD'de önce tefrika halinde, sonra kitap olarak yayımlandı.	– Yeats, Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.
1924	Kendisine verilen şövalyelik unvanını reddetti. 3 Ağustos günü bir kalp krizi geçirdi ve 66 yaşında hayatını kaybetti. <i>Canterbury Mezarlığı'nın</i> Katolikler için ayrılan kısmına defnedildi.	– Lenin'in ölümü. – E. M. Forster, <i>Hindistan'a Bir Geçit</i> ; Mann, <i>Büyülü Dağ</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1925	<i>Tales of Hearsay</i> (Kulaktan Dolma Masallar) ve tamamlayamadan öldüğü <i>Suspense</i> yayımlandı.	– Stalin, Troçki'yi devirip iktidara geçti. George Bernard Shaw, Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Adolf Hitler, <i>Kavgam</i> 'ı yazdı. – Woolf, <i>Mrs Dalloway</i> .
1926	Richard Curle'ün editörlüğünü üstlendiği <i>Last Essays</i> (Son Denemeleri) yayımlandı.	– Britanya'da komisyonun önerilerini reddeden madenciler genel greve gittiler. Güney Afrika'ya özerklik tanındı. – Kafka, <i>Şato</i> .
1927		– BBC (British Broadcasting Corporation) kuruldu. – <i>Kayıp Zamanın İzinde</i> son kitap ile tamamlandı. Virginia Woolf, <i>Deniz Feneri</i> .
1928	<i>The Sisters</i> (Kız Kardeşler) yayımlandı.	– İlk sesli film Britanya'da gösterildi. Alexander Fleming penisilini buldu. – D. H. Lawrence, <i>Lady Chatterley'nin Sevgilisi</i> . – Otto Dix, "Metropolis". – Thomas Hardy'nin ölümü.

ÖNSÖZ

**BAY KURTZ – HÂLÂ HAYATTA:
"KARANLIĞIN YÜREĞİ" NİN YÜKSELİŞİ,
1899-1959**

NICOLAS TREDELL

Karanlığın Yüreği, *Blackwood's Magazine* adlı dergide "The Heart of Darkness" adıyla üç parça halinde Şubat, Mart ve Nisan 1899'da tefrika edilmişti. Daha sonra düzeltmelerden geçmiş, 1902'de *Gençlik* ve "The End of the Tether" (Sabrın Sonu) ile birlikte bir kitapta derlenmişti. Norman Sherry'ye göre kitaba dair ilk incelemeler, adını aldığı öykü olan *Gençlik*'e odaklanıyordu. *The Sketch*'in 3 Aralık 1902 tarihli sayısı yalnız *Gençlik*'in lafını ediyor, *Daily Telegraph* ise 26 Kasım 1902 günü *Gençlik*'ten övgülerle bahsediyordu. Ancak 26 Kasım 1902 tarihli *Daily Mail*, "The Haunt of Darkness" (Karanlığın Uğrak Yeri) adını verdiği öyküyü, "Bay Henry James'in üslubunun Orta Afrika'ya uygulanması"¹ olarak özetliyordu ki düşününce bu yorumun, Edward Garnett'in ileride bahsedeceğimiz önemli incelemesinde de geçecek olan anlatım tekniklerine ve psikolojik temsile dair sorunlara yer vermesi açısından gayet kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz. *Spectator* dergisinin 29 Kasım 1902 sayısında yayımlanan Hugh Clifford incelemesiye dikkatleri *Karanlığın Yüreği*'ne

1 Ed. Norman Sherry, *Conrad: The Critical Heritage*, Routledge ve Kegan Paul, Londra, 1973, s. 131.

çeviriyordu. Conrad'ın ahababı olan ve Malaya'da bir dönem valilik yapmış Clifford, Asya ve Afrika hakkında belli bir bilgiye ve deneyime sahipti; *Karanlığın Yüreği*'nin kitabın "zirvesinde" yer aldığını belirtiyor ve "yazarının yazmış olduğu tüm eserlerden daha kuvvetli (...) Bay Conrad'ı yeteneğinin doruğunda gösteriyor,"² diye ekliyordu. Clifford şöyle devam eder:

Karanlığın Yüreği, Kongo'ya dair ağırbaşlı bir inceleme; hiçbir yer ismiyle geçmese de arka planın Kongo düşünülerek yazıldığı ortada. Avrupalı birtakım "amirlerin" etkisizliği acımasızca eleştirilirken, vahşi doğanın gücünün, barbarlık ve ilkel insanlarla ilişkisi kurmanın ve beyaz adamın yozlaşmasının tesirleri de inanılmaz etkili bir dille anlatılıyor. Avrupalının ulussuzlaşması, medeni insanın ilkelleşmesi Bay Grant Allen'in Peder John Creedy'nin öyküsünü yazdığından beri [Allen'in *Twelve Tales* (On İki Öykü) derlemesi (1899)] kurgu eserlere yeterince konu olmuştu, ama her şeyin "niyesi" Bay Conrad'ın ele aldığı biçimde hiç ele alınmamıştı; arkasındaki nedenleri ya da korkunç nedensizliği Bay Conrad'ın yazdığı bu olağanüstü, muhteşem, dehşet verici öyküsünde olduğu gibi korunaklı yaşamlara getiren kimse olmamıştı. Bu çirkin saplantının kurbanı olan, yabanın "bulduğu" ve korkunç bir intikam aldığı Bay Kurtz için şu söylenir: "Kendi hakkında kendisinin bile bilmediği, ancak o büyük yalnızlıkla baş başa kaldığında görebildiği şeyler fısıldadı yaban ona" ve "dayanılmaz derecede büyüleyiciydi o fısıltı"; Kurtz, hikâyenin sonlarında ortaya çıkar ve o zaman da yalnızca birkaç defa görünür. Doruk noktasıdır, başka bir deyişle, öykünün ilk kelimesinden itibaren ilerlemekte olduğu kaçınılmaz ve kesindir; mutlak doruk noktasıdır; nihayet tanıştığı zaman okur onu *Karanlığın Yüreği*'nin en saklı odacığında etrafıyla tamamen uyum içerisinde bulur.

2 Hugh Clifford, "The Art of Mr. Joseph Conrad", *The Spectator*, 89 (29 Kasım 1902), s. 827-828; *Living Age*'de yeniden basılmıştır, 236. sayı (10 Ocak 1903), s. 120-123; ed. Leonard F. Dean, *Joseph Conrad's "Heart of Darkness": Backgrounds and Criticisms*, Prentice-Hall, New Jersey, 1960, s. 144-145.

Bu olumlu incelemenin arkasından Edward Garnett'in *The Academy and Literature* dergisinde isimsiz olarak yayımlanan 6 Aralık 1902 tarihli incelemesi gelmişti. Garnett bir edebiyat insanıydı, eleştirmen, biyograf, oyun yazarı, romancı ve denemeci; bugün ise en çok yayınevi danışmanlığıyla, okumalarla bilinir, özellikle de D.H. Lawrence, E.M. Forster ve Conrad gibi yazarların önünü açmış olan Cape şirketi için. Garnett yazdığı incelemede, *Gençlik* ve "The End of the Tether"ın *Karanlığın Yüreği*'nden daha çok beğenileceğini dile getirir; ancak *Karanlığın Yüreği*'nin "İngiliz edebiyatını zenginleştiren... dudak uçuklatıcı, inanılmaz bir sanatsal *diablerie*³ örneği"⁴ olduğunu, "hayata dair getirdiği ince eleştiri" ile "yazarın yeteneklerinin üstün bir dışavurumu" olduğunu belirtir. Romanın okurlar için zor olabileceğini kabul eder, ancak "zeki okurlar"dan öyküyü "kelimesi kelimesine" ve "pür dikkat" okumalarını rica eder. Conrad'ın "sunum biçimi" sayesinde "beyaz adamın Afrika'nın sömürülmüş barbarlığıyla olan huzursuz, rahatsız ve gerçekdışı ilişkisini sonsuz sayıdaki perdeleriyle" psikolojik gerçekliğe uygun olarak yakaladığını ifade eder. Garnett'in incelemesi öykünün tartışma yaratabilecek siyasi anlamlarını öne çıkarmayı seçen özlü ve makul bir yazıdır – "kötü bir niyeti, o ya da bu tarafa dair *parti pris*⁵ önyargıları yoktur"; anlatım tekniklerine ve hepsinden önce "psikolojik" gerçeğe odaklanır. Tüm bu açılardan, *Karanlığın Yüreği* için Garnett'in yazısı ileriki eleştiriye yön verecek niteliktedir. Roman hakkında şöyle yazar:

Karanlığın Yüreği, konusunu olduğu gibi dile getirmek gerekirse, Avrupalı beyazların Afrika'nın belli bir kısmını fethetmesine dair hayattan alınmış bir izlenimdir; özellikle de "zenci"yle karşı karşıya olan büyük bir Avrupalı Ticaret Şirketi'nin medenileştirme yöntemlerine dair bir izlenimdir. Bu şekilde söylememi-

3 (Fr.) Şeytan işi.

4 Edward Garnett, "Mr. Conrad's New Book", *The Academy and Literature*, 63 (6 Aralık 1902), s. 606-607.

5 (Fr.) Seçilmiş.

zin sebebi, İngiliz okurun sanatı ciddiye almadan önce nereye gideceğini bilmek istemesindendir; *Karanlığın Yüreği*'nde siyah ve beyaz şeklinde sunulan hayatı son derece ve tekinsizce ciddi bulacağını da eklemek gerekir. Sıradan okur bir öykünün konusunu ciddiye almakta ısrar ediyorsa, sanatçı da sunum şeklini haklı bir biçimde daha çok ciddiye alır. *Karanlığın Yüreği*'nde sanat, her psikolojik başyapıtta olduğu gibi, manevi olanın bedensel olanla, görünmeyen hayatın görünür olanla ilişkisini, bilinçdışındaki iç hayatımızı, meçhul niyetlerimizi ve güdülerimizi, bilinçli eylemlerimizi, duygularımızı ve görüşlerimizi konu eder. Manzara resminde ressamın ağacın büyüdüğü toprakla olan ilişkisini, toprağınsa gökyüzüyle ilişkisini yakalamış olması gibi, *Karanlığın Yüreği*'nin sanatı da beyaz adamın Afrika'nın sömürülmüş barbarlığıyla olan huzursuz, rahatsız ve gerçekdışı ilişkisini sonsuz sayıdaki perdeleriyle yakalamasından kaynaklanır; Avrupa'nın dizginlerinden kurtulmuş, tamamen silahlandırılmış ve tropik ülkelere "aydınlık güçlerin elçisi" olarak "sömürge ırklardan" kâr sağlamak için gönderilmiş beyaz adamın disiplininin çürüyüşünün ince bir tahlilini yapar. Çatışma halindeki bu iki kıtanın, beyaz adamın sistemiyle siyah adamın sonuçlarına dair düşünceleri arasındaki uçurumun tuhaflığı, görkemi ve psikolojik gerçekçiliği öyle hızlı bir anlatıda yer bulur ki, okurun sürekli dikkati gerekir. Ancak ilgisini bir kez verdi mi, metnin sayfaları Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza'sı* (1866) kadar büyüleyicidir. Kasvetli Afrika ormanlarının sessizliği, gün ışığının göz alıcılığı, tropik nehirlerde ağaran günün, öğle saatinin ve gecenin verdiği his, kendi değerlerine ve hayata dair düşüncelerine anlamsız ve tehlikeli gelen *Karanlığın Yüreği*'ne tüm gün ve her gün bakmaktan huzuru kaçmış, soysuzlaşmış beyazların yalnızlığı, güçsüz ve açgözlü fetih güçlerinin altında mutsuz yaşayan vahşilerin çaresiz dehşeti; tüm bunlar Karanlık Kıta'nın hayatından koparılmış, bu zamana dek karartılmış ve Avrupalı gözlerden uzak tutulmuş bir sayfa gibidir. Hikâyede "kötü bir niyet",

o ya da bu tarafa dair bir *parti pris* ya da önyargı yoktur; yalnızca dudak uçuklatan, acımasız bir sanat eseridir. Sanatçının tek niyeti de beyaz adamın uygarlaşmamış Afrika'daki anlamını ya da anlamsızlığına dair hislerini en önemli parçalarıyla ifade edebileceği bir sırada ya da dizilimde sunmaktır.

Conrad'ın kendisi de Garnett'in incelemesinden memnun kalmış, 22 Aralık 1902'de ona bir mektup yazmıştı. "K.Y.'nin pususuyla güreş tutma ve naçizane gözlerim kapalı şekillendirmeye çalıştığım şeyi açıklama çabanız beni müthiş duygulandırdı. Siz 'Halıdaki Şekli' görseniz." Conrad burada, *Collected Letters*'ın (Toplu Mektupları) editörlerinin de önerdiği üzere, Henry James'in eleştirel yorumun güçlükleri hakkında yazdığı "Halıdaki Şekil" (1896) adlı öyküye gönderme yapıyor olabilir.⁶ Conrad bu mektubu yazdığına diğer incelemeleri okumuş ve Garnett'e eleştirmenlerin *Karanlığın Yüreği*'ni tanımlamakta ve değerlendirmekte yaşadığını düşündüğü güçlüklerden bahsetmişti: "K.Y. onlar için şu ya da bu ya da başka bir şey; olumlu davranamıyorlar çünkü bu öyküde sizin gördüklerinizi yakalayacak kadar zeki değiller." Diğer yandan, *Manchester Guardian*'da 10 Aralık 1902 tarihinde yayımlanan incelemeyi "epey zekice" bulmuştu. Bu isimsiz inceleme *Karanlığın Yüreği* ve *Gençlik* öykülerinin Conrad'ın *Lord Jim* romanının "kapsamına ve tasvirine" olmasa da "niteliğine" sahip olduğunu belirtmiş ve her iki eser için de Garnett'in "doruk noktası" benzetmesini kullanmıştı (fakat bu örnekte Conrad'ın yeteneğinin değil, "İngiliz edebiyatının doruk noktasına" ulaştıkları yazıyordu). Ancak her ikisi de "uzun süreli" bir "heyecan" sunduğu için "okuru mutlaka gerecek", geniş bir okur kitlesine erişemeyecektir. *Karanlığın Yüreği*'ne yapılan yorumlara bakmak gerekirse:

Karanlığın Yüreği de yine [*Gençlik* gibi] bir gençlik macerasıdır; dünyada fink atmaktan daha anlamlı bir serüvendir. Alın terinin

6 Ed. Frederick R. Karl ve Laurence Davies, *The Collected Letters of Joseph Conrad*, cilt 1, 1861-1897, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 467-468.

döküldüğü bir gençlik, tabiat güçlerinden daha büyük iblislerle boğuşma, “karabasan tohumları arasında yorucu bir hac gezisi”, yıkıcı bir deneyimdir. (...)

Bay Conrad’ın kolonileşmeye, toprak genişletmeye, hatta emperyalizme saldırıda bulunduğunu söyleyemeyiz. Maceracı ruhun daha içgüdüsel olduğu kimseye rastlayamayız. Ancak ucuz ülküler ve medeniyet safsataları bu gibi deneyimlerin ısısı altında büzüşürler. Öykünün sonu bizi tanıdığımız dünyaya, ortak duyguların yüreğe su serpen alanına, Kurtz’a âşık ve onun anısına kıymet veren kadının kederine ve bağlılığına geri götürür. Ne kadar uzak yerlere seyahat etmiş olduğumuzu gösterir bize.

12 Aralık 1902 tarihli isimsiz *Times Literary Supplement* incelemesi de *Karanlığın Yüreği*’nin son sahnesine yoğunlaşır ve “Flaubert’den çıkmışçasına vurucu ve kısa” olduğunu dile getirir, yalnız şunu ekler: “Bir kadının kötü adamın kahramanlığına dair sahip olduğu coşkulu inancın bıraktığı etki, kötü adamın kendisinin, eserlerinin ve çevresindekilerin renkli dehşetinde debelenmekten kaynaklanır; ısrarında merhametsiz, sanat ilkelerince de bir hayli abartılıdır.” Diğer yandan incelemeci “bu izlenimin canlı ve hız kaybetmeden başarılı ve güçlü bir şekilde ifade edildiğinin kuşku götürmez ve hoş”⁷ olduğunu kabul eder. 20 Aralık 1902 tarihli isimsiz *Athenaeum* incelemesine göre *Karanlığın Yüreği*, kitabın “en önemli kısmı”dır ve “kaygı sahibi muazzam bir eser”dir. Diğer yandan yazar bu iddialarını ayrıntılandırmaz; bu kadar kısa bir yerde analize girişmekten bilerek kaçındığını, aksini yapmanın “bu nitelikte bir eser için ağır bir haksızlık olacağını” dile getirir. Bu eleştirmen de Edward Garnett gibi Conrad’a “talep ettiği” “ciddi ilgiyi” verme gereksiniminin altını çizer. Ancak Conrad gibi denizde yolculuk etmiş ve ilk şiir kitabı *Salt-Water Ballads*, *Gençlik* gibi 1902’de yayımlanmış olan şair John Ma-

7 *Times Literary Supplement*, 12 Aralık 1902, s. 372.

sefield, *Karanlığın Yüreği*'ni pek beğenmemiştir. 31 Ocak 1903'te *The Speaker*'a yazmış olduğu incelemede Masfield, kitaptaki üç öykünün her birinin "önceki eserlerine kıyasla teknik ve konu olarak kayda değer bir gelişme gösterdiğini" yazmış, ancak Conrad'ın yazarlığında bir "müşkölpesentlik" gördüğünü, anlatının "inandırıcı olmadığını" ve "altın ipliklerden yapılma bir örümcek ağına benzediğini", "konusuna uzak ve soğuk duran bir izlenim verdiğini", "lambda kokusuna sahip olduğunu", yani fazla üzerinde çalışılmış durduğunu belirtmiş, dolayısıyla "tüm kendiliğindenliğini kaybederek biraz retorik hale geldiğini" ifade etmiştir. Masfield üç öykü içerisinde *Gençlik*'in en iyi hikâye olduğunu dile getirmiş, ancak *Karanlığın Yüreği*'nde yazarın "örümcek ağlarına fazla zaman harcayarak baş karakterini yaratmakta başarısız olduğunu"⁸ söylemiştir.

Atlantik'in öbür ucundaki bir incelemeyse *Karanlığın Yüreği*'nde daha az gerilim bulmuştu. New York *Nation* dergisinde Annie Logan'a atfedilen bir inceleme "dehşetli ve sürükleyici bir öykü" diye adlandırmış, "[Edgar Allan] Poe'nun gizemli ve korkunç kâbuslarına benzese de, aynı şeyleri yaşamamış kimsenin rüyasında dahi aklına getiremeyeceği bir gerçeklik temeline sahip" olduğunu dile getirmişti. Eleştirmen romanın "vahşi doğanın intikamcı kaderin tüm işlevlerine büründüğü, korkunç ıssızlıklarını işgal edenleri öldürmezse yabaniye çeviren topraklara olan öfkeyle titrediğini" de belirtmişti. "Toprağın" sahip olduğu güç Amerika'da bir başka incelemede, Kasım 1903'te New York *Bookman*'da Frederic Taber Cooper'ın yazısında tekrarlanmış ve perçinlenmiştir. Cooper, Conrad için "İngilizceyi etkileyici bir ustalıkla, zinde ve cesur bir üslupla kullanmakta yalnız Rudyard Kipling'in ardında kalır ancak benzersiz, egzotik havası ve konu edindiği çoğu zaman grotesk acılarda kimse eline su dökemez," demiştir. Conrad'ın nesneleri ve onlara verdiği yer arasında da orantısız bir ilişki gördüğünü de belirtmiş, "tüm dünyayı saran bir konuyu birkaç sayfaya sığdırır-

8 John Masfield, "Deep Sea Yarns", *The Speaker*, 7, 31 Ocak 1903, s. 442.

ken, eften püften bir olaya koskoca bir kitabı ayırır,”⁹ diye yazmıştır. Cooper için *Narcissus’un Zencisi* ikincisinin bir örneği ise, *Karanlığın Yüreği* de ilki için bir örnektir:

“Siyahlığın Yüreği”ni düşünelim; Bay Conrad’ın yazdığı en kısa öykülerden birisi olmakla birlikte, aynı zamanda en muazzam, en anlamlı hikâyelerinden de bir tanesidir. Adeta iki kıtanın çatışmasının sahnelenmesi, beyaz ve siyah ırkların içine işlemiş olan düşmanlığın temsili bir resmi gibidir. Karanlığın, yalnızlığın, Afrika ormanlarının ahlâksızlığının baskısı altında manevi istikrarı çöken, yerli adamlar ve yerli kadınlarla her gün münasebete girmekten itibarını, cesaretini ve özsaygısını yitiren beyaz adamın hikâyesini incellemeyle resmeder. Birkaç düzine sayfa uzunlukta olsa da öyle etkilidir ki, söz aldatmacalarıyla birleştğinde sanki ölçülemeyen bir zaman ve uzaklık anlatıyormuş izlenimini verir. Sanki onun yanında yıllar geçirmişiz, bedensel ve ahlâki karanlığın puslu derinliklerinde gezinmişizdir – hâlâ da keşfedilmemiş, ölçülemeyen, geçit vermeyen ve bahsi edilemeyen kuytular vardır ileride.

Cooper’ın “karanlık” yerine “siyahlık” kelimesini kullanmış olması anlamlı, romana yaptığı ırkçı okumaya bir dizin niteliğindedir. *The Nation*’da “işgalciler” kelimesinin kullanımı, “toprağın” sebep olduğu “intikamcı kaderin” kışkırtılmasında beyazların da sorumluluğu olabileceğini üstü kapalı dile getirirken, Cooper’ın suçlaması beyazlarda kesinlikle hiçbir suç bulmadığı gibi yalnız “Afrika ormanları” adını verdiği “toprağı”, bir de “yerli adamlar ve yerli kadınlar”ı içine alır. Cooper’ın yanıtı, Chinua Achebe’nin yetmiş küsur yıl sonra *Karanlığın Yüreği*’nin ırkçı tavırlara imkân tanıdığına dair suçlamasını geçerli kılar niteliktedir; Achebe’nin suçlamasını ileriki bir bölümde göreceğiz.

Cooper’ın yorumu her ne kadar rahatsız edici olsa da, *Karanlığın Yüreği*’nin kısa bir alan içerisinde büyük konuları ele alan etki-

9 Frederick Taber Cooper, “The Sustained Effort and Some Recent Novels”, *The Bookman*, New York, 18 (Kasım 1903), s. 310-311.

li, anlamlı ve sıkıştırılmış bir eser olduğuna dair düşünceleri, romanın 20. yüzyıl eleştirisinde edineceği önemi de gösterir. Bu önemi Collins'in, Garnett'in ve *Athenaeum*'un incelemelerinde de görebiliriz. Hatta esere gelen bu ilk tepkilerden gelecekteki yazarların geliştireceği konu başlıklarını kestirebilmek mümkündür. Örneğin Clifford "psikolojik" kelimesine başvurmasa da, Conrad'ın "ilkelleşmenin", yani yabanileşmenin "niyesini" gösterme yeteneğine dair söyledikleri Garnett'in romanın psikolojik derinliğine dair söylediklerine, ayrıca Cooper'ın deyişiyle "manevi istikrarı çöken beyaz adamın hikâyesi"ne de bağlanır. Hem Garnett, hem de *Athenaeum* *Karanlığın Yüreği*'nin okurun dikkatine duyduğu ihtiyacı dile getirmiş ve kendisini Garnett'in sıfatını kullanmak gerekirse "zeki" kabul eden okurlara hitap etmiş ve onları dikkate çağırmıştı, çünkü bir kitabı anlamamanın zekâ ölçütü olduğuna inanıyorlardı. Garnett'in "sunum şekli"ne verdiği önem, Cooper'ın "söz aldatmacaları" hakkında söyledikleri, romanın kilit noktalarını analize açmıştır. Clifford, hikâyenin geçtiği yeri Kongo olarak tanımlayarak çağdaş olaylar ve tartışmalarla kurduğu bağın altını çizerken, bir yandan da şimşekleri İngiliz İmparatorluğu'ndan uzaklaştırmıştı. *The Nation*'ın *Karanlığın Yüreği*'nde Afrika'ya dair bulunduğu "nefret" ve Cooper'ın "beyaz ve siyah ırkın içine işlemiş olan düşmanlığın temsili bir resmi" okuması, Conrad'ın metninin ırkçı okumalarla olan ilişkisini vurgular. Garnett'inse öyküde önyargı ya da *parti pris* görmemesi ve "sadece bir sanat eseri" olarak kabul etmesi de, *Karanlığın Yüreği*'nin olası siyasi alt metinlerini geriye çekerek saf tutmayı reddedişini sanatsal niteliğinin bir nişanesi olarak alacak olan önemli bir eleştiriye öngörmüştür. Aynı zamanda tam da bu iddia ve *Manchester Guardian*'ın romanın kolonileşmeye, toprak genişletmeye ve emperyalizme saldırmadığına dair düşüncesi önceden yapılmış saldırılar gibi gözükür; romanın kolonileşme, toprak genişletme ve emperyalizm gibi konulara karşı *aslında* önyargılı olduğu, *aslında* saldırıda bulunduğu, dolayısıyla diğer bir deyişle siyasi olduğu suçlamalarına açık bırakır.

Eleştirmenlerin *Karanlığın Yüreği*'nin ilk incelemelerinde sözü edilen konular üzerine düşünmesi biraz zaman alacaktı. Conrad kendisine zeki hayranlar edinmeye devam etti ve *Chance* (Talih, 1913) ve *Zafer* (1915) gibi romanlarıyla maddi ve popüler başarı yakaladı; ancak 1924'te ölümünden sonra itibarı azaldı. Yalnız 1925'te meydana gelen bir olay ileride önemini gösterecekti: T.S. Eliot, *Karanlığın Yüreği*'nden bir sözü –"Bay Kurtz... ölmüş" – "İçleri Boş Adamlar" ("1925) şiirinde epigraf olarak kullanacaktı.¹⁰ Bu göndermenin etkisi, o sıralar "Çorak Ülke"nin (1922) saygın ya da itibarsız yazarı olarak az kişiye bilinen Eliot'ın kabul görmesi zaman aldığından gecikecekti; ama modernizmin gözde şairi olarak itibarı arttıkça, *Karanlığın Yüreği* de daha fazla önem kazanmaya başlamıştı. Hem Conrad hem de Eliot için, modern insanın, belki de tüm insan hayatının anlamsızlığını karmaşık ve özlü bir biçimde ifade etmiş yazarlar oldukları söylenebilir. 1941'de, bu yazıda ele alacağımız bir incelemede, F.R. Leavis *Karanlığın Yüreği*'nin "İçleri Boş Adamlar" için uygun bir kaynak olduğunu¹¹ söyleyecekti; başka bir bölümde inceleyeceğimiz 1961 tarihli yazısında Lionel Trilling, Eliot'ın "Çorak Ülke"yi yazdığı sırada, "İçleri Boş Adamlar" için epigraf almasından da anlaşılacağı üzere *Karanlığın Yüreği*'ni düşünmesinin romana edebiyat içinde saygın bir yer kazandırdığını¹² söyleyecekti.

Fakat Eliot'ın seçmiş olduğu epigrafın *Karanlığın Yüreği*'ne etkisi ne olursa olsun, Conrad'ın edebi çevrelerde itibarının tekrar yükselişi J.H. Stape'e göre Edward Crankshaw'un *Joseph Conrad: Some Aspects of the Art of the Novel* (Joseph Conrad: Roman Sanatının Bazı Yönleri, 1936) ve M.C. Bradbrook'un *Joseph*

10 T.S. Eliot, *The Complete Poems and Plays of T. S. Eliot*, Faber and Faber, Londra, 1969, s. 81.

11 F.R. Leavis, *The Great Tradition: George Eliot; Henry James; Joseph Conrad*, Chatto and Windus, Londra, 1948, s. 201.

12 Lionel Trilling, "On the Modern Element in Modern Literature", *Partisan Review*, Ocak-Şubat 1961, s. 9-35. Ufak düzeltmelerle "On the Teaching of Modern Literature" adıyla tekrar yayımlanmıştır: Trilling, *Beyond Culture: Essays on Literature and Learning* kitabında, Penguin Books, Harmondsworth, 1967, s. 19-41.

Conrad: Poland's English Genius (Joseph Conrad: Polonya'nın İngiliz Dehası, 1941) eserleriyle olmuştur.¹³ Crankshaw'un çalışmasının ikinci baskısına eklediği giriş yazısında hatırladığı üzere, kitap ilk yayımlandığında "Conrad'ın modası geçmişti"; "itibarına dil uzatılamayacak büyüklerin arasında" olmadığı gibi, "çok az insanca ciddi bir biçimde okunuyordu".¹⁴ Ancak Crankshaw'un kitabı *Karanlığın Yüreği*'ne yalnızca kısaca değinir. Diğer yandan M.C. Bradbrook'un çalışması her ne kadar kısa da olsa, *Karanlığın Yüreği*'ni Conrad'ın erken döneminin "başyapıtı" olarak ayrı bir yere koyar.¹⁵ Conrad'ın kitabın "ağırbaşlı konusu"nun "meşum bir etki yaratması"¹⁶ gerektiğine dair sözünden yola çıkarak, "bu meşum etki" sayesinde *Karanlığın Yüreği*'nin "üstün" bir eser olduğunu ve bahsettiği etkinin "sahneler içinde azalmadan devam ettiğini" dile getirir. Bradbrook'un düşünceleri şu şekildedir:

Öykü, dolaylı anlatımın sınırlarına ulaşır. Conrad'ın tasvir yeteneğini analiz ve yaratı yeteneğine dönüştüren benzetmeler sayesinde eser, sürekli görülenle hissedilen veya anlaşılan arasındaki gerilim hattında durur. Betimleme biçiminden uzaklaşmasa da her olay gerçeğin etkisini katlar ve tüm öyküye yayılmasını sağlar. Tezatlara ve yankılara rastlarız: Örneğin yeğeninin Karanlık Afrika'da bir kalkınma neferi olacağına inanan teyzesine bakan Marlow, kadınların kendilerini kandırabilme yeteneğini aklına getirir; aynısını Kurtz'un nişanlısıyla yaptığı üzücü görüşme sırasında düşünmese de olayın "meşum etkisi" oraya da sinmiştir. Aynı şekilde bu sömürü zincirinin başladığı Bel-

13 Ed. J.H. Stape, *The Cambridge Companion to Joseph Conrad*, Cambridge Companions to Literature dizisinden, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 248.

14 Edward Crankshaw, *Joseph Conrad: Some Aspects of the Art of Novel*, Bodley Head, Londra 1962, s. vii.

15 M.C. Bradbrook, *Joseph Conrad: Józef Teodor Konrad Nalecz Korzeniowski: Poland's English Genius*, Cambridge University Press, Cambridge, 1941, s. 27.

16 Joseph Conrad, *Youth, A Narrative and Two Other Stories*'de, "Yazarın Notu", ed. Robert Hampson, "Heart of Darkness" with "The Congo Diary", Penguin, Londra, 1995, s. 11.

çika'daki yazıhanede oturan örgü ören kadınlar, serüvenin en kötü anlarından birinde Marlow'un aklına tuhaf bir anı olarak döner ve bu hatıralarda hayal meyal Mireler¹⁷ ya da en azından *tricoteuses*¹⁸ olarak ortaya çıkarlar. Güçlükler hayata dair güçlüklerdir; Conrad'ın doğaüstünü reddedişi de olaylara gerçek hayatın sahip olduğu dokuyu kazandırır. Vahşi törenleri sırasında yakalanan yerlilerin ve Kurtz'un müritlerinin esrarengiz güçleri yoktur; gündüz saatlerinde buharlı vapurun iniltisinden korkan zavallı varlıklardır aslında. Durumları kıyıda yaşayan karnı aç, ölmekte olan zencilerden de, bakır telle ödeme yapılan ama yemek verilmeyen, Marlow'un, öldürüldüğünde dümenciye onların iştahlarını kabartmasın diye nehre attığı gemi mürettebatından da acıklıdır. Yine de bu tipleremeler yalnız Kurtz'un ölümünün tuhaf görkemini, yozlaşmanın ördüğü ağları genişletir gibidir.

Bradbrook'un verdiği onayın şartları, hikâyecilikte sanatsal başarının nasıl olduğuna dair 20. yüzyılın ortasında giderek ses getirmekte olan fikirlerle bağdaşıyordu. Bu fikirlerin arasında "söylemek" ya da doğrudan anlatmak yerine "göstermek" ya da dolaylı anlatmaya –Bradbrook'un deyiimiyle "betimlemeye"– yönelik bir tercih; soyutlamaya başvurmadan dolaylı yoldan "analiz" meydana getirebilen romancıya duyulan hayranlık; bir kurgu eserinin her parçasının bir bütüne katkıda bulunmasına dair bir inanç; eserin bütünlüğünü artıran ve her sahne bir diğerini etkilediği ya da güçlendirdiği için zenginlik katan iç bağlantılara –Bradbrook'un deyiimiyle "tezatlara ve yankılara"– duyulan ilgi; mekanik değil organik, Bradbrook'a göre "hayata dair" bir anlaşılmazlık; son olarak da "gerçek hayatın sahip olduğu dokuya" sadık davranmak yer

17 Yunan mitolojisinde her ölümünün yazgısını belirleyen ipliğin uzunluğunu ölçen ve biçen beyaz kıyafetli üç varlık – ç.n.

18 (Fr.) Örgü ören kadınlar. Fransız İhtilali sırasında Ulusal Konvansiyon'un toplantılarına katılan, mahkûmlar giyotine giderken *tricotage*'a (örgü) devam eden kadınlardı.

alır. Bradbrook, çok küçük bir çemberin içinde zengin bir eleştirel gündem için temel oluşturmuştur.

Daha da sağlam bir temel F.R. Leavis'in Conrad üzerine yazdığı deneme tarafından oluşturulmuştur; Bradbrook'un kısa kitabının yayımlandığı yıl *Scrutiny*'de yer alan bu yazı, Leavis'in *The Great Tradition* (Büyük Gelenek, 1948) derlemesine geçtiğinde daha çok kişiye ulaşmış ve daha da geçerli hale gelmiştir. *The Great Tradition* kitabında Leavis, İngiliz romancılarının "büyük geleneği" içinde Jane Austen, George Eliot ve Henry James'in yanına Joseph Conrad'ı da eklemiş ve bu sayede Conrad'ın itibarını epey yükseltmiştir; diğer yandan *Karanlığın Yüreği*'nin "herkesin gözünde Conrad'ın en iyi eserlerinden biri" olduğunu kabul etmekle birlikte, her ne kadar "Conrad'ın sanatının en iyi örneklerinden" de olsa "lekeli" bir öykü olduğuna kanaat getirmiştir. M.C. Bradbrook gibi Leavis de yazarın yorumunun saklı olduğu dolaylı sunumu tercih ediyordu; fakat Leavis bunu kendi kelimeleriyle ve T.S. Eliot'tan ödünç aldığı kabul ettiği, 20. yüzyıl ortası Anglo-Amerikan edebiyat eleştirisinin en yaygın fikirlerinden olan "nesnel karşılık" (*objective correlative*) ile açıklamıştır. 1919'da *Hamlet* üzerine yazmış olduğu bir denemede Eliot, "nesnel karşılık"ı "sanat biçiminde duyguları ifade etmenin tek yolu" olarak tanımlıyordu; bu karşılık "bir grup nesne, bir durum, belli bir duygunun biçimini alan bir dizi olay" olabilirdi; bu nesneler, durum ya da olaylar dizisi seyirciye ya da okura sunulduğu zaman istenen duyguyu hemen uyandıran bir "duyusal deneyim"e dönüşürler.¹⁹ Eliot'ın nesneler, durumlar ve olaylar dizisi Leavis'in deyişiyle "belirli olayların, eylemlerin ya da algıların etkileşimi heyecan yüklü bir somutlukla sunulur" ve "duygu ve sezgi ayrıntılarını içerir". Ancak Conrad bu ayrıntılardan uzaklaştığında sıkıntı başlar. Leavis bu durumu şöyle dile getirir:

Karanlığın Yüreği herkesin gözünde Conrad'ın en iyi eserlerinden biridir – "İçleri Boş Adamlar"ın epigrafi "Bay Kurtz... öl-

19 T.S. Eliot, "Hamlet" (1919), *Selected Essays*, 2. baskı, Faber and Faber, Londra, 1934, s. 145.

müş” için uygun da bir kaynaktır (...) Bay Eliot’ın eleştiri yazılarından bir tabiri ödünç almamız gerekirse, *Karanlığın Yüreği*’nin çağrıştırdığı kasvetli ortamı “nesnel karşılıklar” yoluyla oluşturduğu söylenebilir. Kongo’ya yapılan yolculuğa dair ayrıntılar ve durumlar sanki yolculuğu biz yapıyormuşuzcasına sunulur; (imgesel bir yönetici amaç tarafından kayda alındıklarından da) duygu ve sezgi ayrıntılarını içerirler. Afrika’ya deniz kabukları bırakan gambot bunlardan biridir. (...) Şirket’in şubesine varış sahnesi bunlardan biridir. (...) Bir diğeri de ölüm ormanı.

Bu zorunlu anlatının canlılığı sayesinde, anlatıda bizzat yer alan bir kimsenin gördüğü şeyler ve deneyimlediği olaylar, diğer kimselerle münasebetleri ve konuşmaları üzerinden meşum ve gerçeküstü “atmosfer”in kasvetliliği yaratılır. İnsan açgözlülüğü, aptallığı ve manevi iflasi, çevrenin duyular kullanılarak resmedilen uçsuz bucaksız ve kasvetli gizemin karşısında tımarhanede karşılaşılan davranışlara dönüşür. Aynı anda hem normal hem de deli saçması gelmesi istenen bu ahmaklık, palyaço kılıklı Rus’un (“başpiskopos çocuğu... Tambov hükümeti”) insana inanılmaz gelecek derecede sarsılmaz masumiyetine tezat olarak sunulur. kendisini ilk olarak Tower’ın (ya da Towson’ın) *Inquiry into some Points of Seamanship* (Denizciliğin Bazı Sorunları) kitabı sayesinde tanırız; geleneğin, akliselimin ve ahlâki ülkünün sembolü olan bu kitap, etraflıyla bağdaşmayan bir sır olarak Afrika’nın karanlık kalbinde keşfedilir.

Yazarın yorumunun tamamen üstü kapalı olduğu elbette ki söylenemez. Yine de resmedilen nesneden ayrılabilir değildir ve üslubun bir parçası olarak titreşimin kendisinden sezilir.²⁰ En azından, bu eserde Conrad sanatının doruğundadır. Yine de *Karanlığın Yüreği*’nde bazı yerlerde yorumun araya sıkıştığını,

20 Leavis’in kullandığı kelimeler Conrad’ın *Gençlik* için yazdığı “Yazarın Notu”ndan Bradbrook’un yapmış olduğu alıntıyı hatırlatır: “Bu kasvetli hikâyeye meşum bir etki, kendine özgü bir tını, sürekli bir titreşim vermek gerekiyordu; son nota seslendirildikten sonra havada asılı kalmasını, kulakta çınlamasını umuyordum.”

bazen daha da kötüsü, araya insanı çileden çıkaran bir biçimde girdiğini görürüz. Hâlâ "bilinmez", "akıl almaz", "ağza alınmaz" gibi kelimeleri yeterince kullanmadı mı, diye sorarız kendimize; buna rağmen karşımıza çıkmaya devam ederler. Şu gibi cümlelerin Kongo'nun kasvetli gizemine herhangi bir katkısı olabilir mi?

Açıklanamaz bir amacı kara kara düşünen yıkılmaz bir gücün durgunluğuydu bu.

Aynı dağarcık, ifade edilemez ve akıl almaz gizeme aynı sıfatlarla taarruz, insan derinliklerini ve ruhsal korkuyu tarif etmek, insan ruhunun ağza alınmaz sınırlarına dair bir dehşeti büyütmek için kullanılır. Bıraktığı etkiyse büyütmek değil, söndürmek olur. Esasen titreşimi yaratan belli olayların, eylemlerin ve algıların somut bir biçimde ifade edilmesidir. (...) Kurtz'un içindeki fırtınanın yalnızlık ve vahşetle dövüldüğü korkunç serayı bu sayede fark ederiz. Kazıklara geçirilmiş kafalar gibi şeylerdir bunu yaratan: Bir şeyi dolaysız halde gördüğümüz an, masum Rus'un açıklamaları, nehirde yolculuk sırasında yaşanan olaylar ve tecrübe edilen manevi ve bedensel bağdaşmazlıklar; kısacası, son derece kesin bazı noktalarda bırakılan etki. Ölümle pençeleşen Kurtz'un uzun çimlerin arasında ateşe ve tamamlara doğru dört ayak üzerinde koştuğu an, üstü kapalı anlatılan tuhaf ve korkunç sapkınlıkların ulaştığı doruk noktasıdır. Ancak Conrad'ı bu araçlar tatmin etmez; ona göre hâlâ ortaya çıkarılacak ya da çıkarması gereken başka anlamlar vardır. Bu yüzden "iğrenç ayinler", "ağza alınmaz gizler", "canavarca anılar" gibi işgüzarlıktan da beter sıfat düşkününü bir ısrarcılıkla karşı karşıya kalırız. Keşke *Karanlığın Yüreği*'nin çoğunluğunda olduğu gibi, yalnız tek yaptığı üslubu ucuzlaştırmak olan birkaç dil sürçmesinden ibaret olsaydı. Maalesef ki meydana gelen ucuzlaştırma talihsiz boyutlarda. (...)

Aslında Conrad'ın anlatısına "anlam" sıkıştırmaya çalışmasına gerek yoktu. Başarılı ve anlamlı bir biçimde gösterdikleri,

Karanlığın Yüreği'ni istediği gibi huzursuz edici bir hikâye haline getirmeye yeterliydi. Aynı sıkıştırma yüzünden, Kurtz'un ölümünü anlattığı sırada, her şeyi özetleyen o çılgının etkisini zayıflatır:

Bir görüntüye, bir imgeye fısıldayarak bağırdı; iki kez bağırdı, soluktan farksız bir haykırıyla,
"Ne dehşet! Ne dehşet!"

Conrad kendisini bu kadar zorlamamış olsa, "dehşet" çok daha etkili olacaktır.

Kurtz'un sonuyla gelen sahne alaylı dille anlatılan, sürekli bir ironi içerisindeki bir başka kötü kısmı beraberinde getirir; yani Kurtz'un "sözlüsü" ile Brüksel'de konuştuğu son sahneyi. (...) Kadının resmedilişindeki ironi, Conrad'ın elinden çıkmış değildir. Gerçek ironi onun masum asaletinde, Kurtz'un ağza alınmaz yozluğuna rağmen kusurlarını kabul etmeyen inancının saflığındadır; bu etkiyi Edgar Allan Poe'nun melodramatik gerilimini andıran coşkulu bir ısrarcılıkla geliştirir (doğru kelime eğer buysa). (...) Conrad'ın "bilinmez"inin yabancı kurduğu ilişkiyle Kadın ile kurduğunun aynı olduğu ortadadır; "sözlü"sünün masumiyetinin nefes kesici gizemi de Kurtz'un yozlaşmasının nefes kesici gizemiyle aynı türdendir. Diğer tüm derinlikler tamamlayıcı niteliktedir. Fransız ustaların öğrencisiyken İngiliz usta denizci olan kozmopolit Polonyalı, demek ki bazı yönlerden yalın bir ruha sahipti.

Leavis'in *Karanlığın Yüreği* hakkındaki görüşleri –özellikle de akılda kalıcı ve Leavis'e yakışan "sıfat düşkünü" tabiri– onunla aynı fikirde olsalar da olmasalar da sonraki eleştirmenler için önemli bir referans haline gelmiştir; örneğin Albert J. Guerard'ın 1958 tarihli daha sonra inceleyeceğimiz çalışmasında alıntılanmış ve yazıya enteresan bir şekilde karşı çıkılmıştır; Chinua Achebe dahi Leavis'i Conrad'ın romanının "ırkçı"lığına yaptığı saldırıda beklenme-

yen bir müttefik olarak saflarına dahil etmiştir. Diğer yandan Leavis'in, aynı M.C. Bradbrook gibi, ilk incelemelerden farklı olarak emperyalizmi dile getirmemiş olması önemlidir. Fakat Leavis eserin emperyalist yönünü görmezden gelse de, ileride özellikle feminist eleştirmenlerin dile getireceği bir başka soruna odaklanacaktır: "sözlü"nün temsili. Leavis'in Conrad'ın Kadın, vahşi doğa ve Kurtz'un yozlaşması arasında bir bağ kurduğu iddiası ilginçtir; Leavis'in Conrad'ın ruhunun yalınlığına dair eklediği küçümseyici sözler dışında yorumlara da açıktır.

1950 yılında, bir bölümünü tamamen *Karanlığın Yüreği*'nin analizine ayıran *Reading and Criticism* (Okuma ve Eleştiri) adlı bir kitap yayımlanmıştı. Kitabın yazarı nizam subaylığı yapmış, o dönem Doğu Sussex'te meçhul bir yetişkin eğitimi öğretmeniyken elili yıllarda *Culture and Society*'nin (Kültür ve Toplum, 1958) yazarı olarak ünlü olacak bir Cambridge mezunuydu: Raymond Williams. Kitap "İnsan ve Toplum" adında bir diziden çıkmıştı ve "W.E.A. [İşçi Eğitim Derneği] ve Üniversite Taşra Bölümleri'ninki gibi yetişkin dersliklerinde öğrenciler ve kapsanan konularda yeni giriş niteliğinde çalışmalara ihtiyaç duyan diğer okurlar tarafından kullanılmayı"²¹ amaçlıyordu. Williams'ın kitabının gayesi, başında kendisinin de dile getirdiği gibi "edebiyata duyarlı ve zeki okumalar geliştirmek için önerilerde ve üretimde bulunmak"tı. "Duyarlı" ve "zeki" kelimeleri Leavis'i çağrıştırır; Williams da önsözünde, kendi deyişle, "bir eğitim disiplini olarak eleştirel analizin akıllı gelişimine ön ayak olmuş" bir kişiye olan vefa borcundan bahsediyordu. Williams, 1950'li yıllarda Leavis'ten etkilenecek üniversite dışında yetişkin eğitim merkezleri ve okulları gibi yerlere benzer bir edebiyat yaklaşımını getiren bir kuşaktandı. Diğer yandan Williams'ın Leavis'le ayrıldığı noktalar da yok değildi; *Karanlığın Yüreği*'ne yaptığı okumada Leavis'in "sıfat düşkünlüğü" ve boş soyutlamalara dair suçlamasını doğrulttuğu cümlelerin –"[Kurtz'un var-

21 Raymond Williams, *Reading and Criticism*, Man and Society dizisi, Frederick Muller, Londra, 1950.

dığı sonuç] Yüce bir lyilik Gücü'nün yönettiği yabancı bir Sonsuz'u düşündürüyordu bana" – Kurtz'un vardığı sonucun anlamsızlığını işaret etmesi için Conrad tarafından ironik bir niyetle kullanılmış olabileceğini düşünür. Sadece tek bir dipnotta Williams geri adım atar: "Bu söz sanatı örneğinin *Karanlığın Yüreği*'nin bazı yerleri de dahil, Conrad eserlerinde yankılanması huzursuz edicidir." Williams ayrıca parantez içinde de olsa "sözlü"yle olan sahnenin "romanın en doyurucu olmayan kısmı" olduğunu da kabul eder. Bunlar dışında *Karanlığın Yüreği* değerlendirmesi oldukça olumludur; Leavis gibi o da yazarın ayrıntıcılığını över ve Leavis'i andıran bir şekilde *Karanlığın Yüreği*'nin derdinin ahlâki olduğunu, tüm büyük sanat eserlerinin ahlâki bir merkezden yola çıktığını dile getirir. M.C. Bradbrook gibi farklı parçaların –kendisi için sahnelerin ve karakterlerin– bir bütüne, "eseri meydana getiren kelime dizilişine" katkıda bulunmasını takdir eder. Ancak Williams kısa bir bölüm içerisinde eleştirel anlamda daha ileriye götürülebilecek bir dizi önemli yorumda bulunarak hem Bradbrook'un, hem de Leavis'in önüne geçer: Marlow'un hikâyeyi sisin öne çıkardığı parıltıya benzetmesi "eser için 'önsöz' niteliğindedir" ve "Conrad'ın en iyi eserleri ve önemli bir hikâyecilik türü" için bir okuma kılavuzu işlevi görür; romanda kurulan aydınlık/karanlık zıtlığı "bilindik"tir ancak "eserde bir bütün olarak kesin ve ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır" (ayrıntılı kelimesine tekrar dikkatinizi çekerim); Marlow'un ücra Britanya kolonisine gitmeye mecbur edilmiş genç Romalıyı anlatması, erken Elizabeth dönemi oyunlarında olayları özetleyen "sözsüz oyun"u andırır; Marlow Conrad değil (bu ayrımı Leavis yapmaz), aktardığı deneyimin "ürünü" olan bir iç anlatıcıdır; roman natüralist değildir; sürekli bahsi geçen "rüya" motifi anlamlıdır; "karanlığın yüreğinin keşfedilmesi doğrudan manevi anlam taşımaktadır" ("manevi" sıfatı ileride Williams'ın kelime haznesinden çıkacaktır); ve *Karanlığın Yüreği* her ne kadar edebiyattaki eski "sergüzeşt" türünden unsurlar taşısa da, eseri bu şekilde tanımlamak yanlış olacaktır. Williams'ın incelemesine geçelim:

Karanlığın Yüreği'nin asıl hikâyesi, Thames Nehri'nin ağzında gezinmekte olan bir teknede anlatılır. Öykü "dünyanın en son noktalarına giden dingin su yolu"nda başlar ve sona erer; bu nehir eserin son cümlesinde "uçsuz bucaksız bir karanlığın yüreğine akıyordu" diye tarif edilir. Hikâyeyi Marlow adında bir "denizci", dört ahabına anlatmaktadır. Marlow hakkında bize gecikmeden söylenenler, eser için üstü kapalı bir "önsöz" niteliğindedir. Öyküyü nasıl okumamız gerektiğini bize mutlaka anlatacaktır.

Denizci öykülerinin dolaysız bir yalınlığı vardır, anlamları da bir incir çekirdeğini ancak doldurur. Ama Marlow (öykü anlatma merakı sayılmazsa) sıradan bir denizci değildi, ona göre öykünün anlamı çekirdek gibi içinde değil, sisi belirleyen parıltı ya da ay ışığının ölü yalazının ortaya çıkardığı o puslu halelerden biri gibi, öykünün dışında, onu saran bir şeydi.

Bu kişiliği ilk başta kavraması zor olsa da, anlaşıldığında Conrad'ın en iyi eserleri ve önemli bir hikâyecilik türüyle olan ilgisi görünürdür. Bu öykü, "anlamları"nın "açılması gereken" bir alegori değildir. Böyle bir hikâyenin anlamı her yerine işlenmiştir ve esas hikayenin "duyulduğu, hissedildiği ve görüldüğü zaman" kendi anlamını taşıması yoluyla birden ortaya çıkar.²²

Gezi teknesi gelgiti beklerken öne çıkan şey ışıktır. Okurun ilgisi deniz fenerinin ışığına, kıyıda seçilen ışıklara, arkada bırakılan büyük şehrin parıltısına çekilir:

İrmağın üzerinde gemilerin ışıkları kımıldıyordu – bir o yana bir bu yana akan büyük bir ışık karmaşasıydı bu. (...)

"Ve burası da," dedi Marlow birden, "dünyanın karanlık yerlerinden biriydi."

22 Williams burada Conrad'ın *Narcissus'un Zencisi*'ne yazmış olduğu önsözdeki bir kısma gönderme yapıyor: "Başarmaya çalıştığım, metin yoluyla insanın duymasını, hissetmesini, her şeyden çok da görmesini sağlamak." Williams bu sözü (yanlış bir şekilde) alınıyor.

Eser boyunca kurcalayacağı tezatı Conrad burada ilk defa ifade eder: Aydınlığın ve karanlığın geleneksel zıtlığı eserde bir bütün olarak kesin ve ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır: “Ne zamandır ışık saçıyor bu ırmak (...) Ama karanlık daha dün buradaydı.” Marlow, Romalıların Thames’e “dünyanın sonu” iken geldiğini hayal eder ve onlar için şöyle söyler: “Karanlıkla yüzleşebilecek kadar erkek adamlardı onlar.” Cımbızla alındığı zaman eminim ki kulağı tırmalayan anahtar kelimelere bu düşkünlük neden? Eserin içinde bu yavanlık yok oluyor; Conrad’ın metnindeki pratik ve görsel vurgular hakkında geliyor. Ama Conrad ne yapmaya çalışıyor? Popüler romancıların “bir romana başladıklarında sonunu bilmediği”ni düşünen, “karakterleri yaratıp gittiği yere kadar takip ettiklerini” sanan okurlara tuhaf gelecek bir tema yaratmaya çalıştığı ortadadır. Bu tema fikrini –“konu” değil de kelimelerin belli bir şekilde dizilmesinden oluşan bir edebi temayı– Conrad’ın bu eseri içinde kabul etmemiz gerekir. Temayı takdim edişinden sonra, insana bazı erken Elizabeth dönemi oyunlarından önce sahneye çıkan ve olacakları özetleyen sözsüz olayları hatırlatan bir yöntemle başvurur. Marlow, yabancı bir Thames’e ayak basan “toga giymiş, namuslu, genç bir vatandaş”ı hayal eder:

Bir bataklığa ayak basıyor, ormanları aşıyor ve içerilerde bir üste çevresini saran yabanılığını, korkunç yabanılığını –orman-da, balta girmemiş ormanda, vahşi adamların yüreğinde çalkalanan o gizemli yaşamı– seziyor. Böyle gizemlerin kabul törenleri de olmaz. Anlaşılamayanın, yani nefret edile-nin içinde yaşamak zorundadır. Sonra onu etkilemeye başlayan bir de büyü vardır. Nefret edilen şeylerin büyüleyiciliği, bilirsiniz: Gitgide çoğalan pişmanlıkları, kaçma isteğini, çaresiz tiksintiyi, teslimi, nefreti düşünün.

Bu anlatılanların Kurtz’un kaderiyle ilgisi ileride belli olacaktır. Marlow’un anlatısının öyküde giderek daha fazla yer alması

okura neden bir iç anlatının kullanıldığını düşündürebilir. Conrad için bu araç herhangi bir gelenekten ibaret değildir. Yoruma imkân tanıyan ancak kişidişliliği da koruyan bir yöntemdir. Örneğin Marlow şunu söyleyebilir:

Dünyanın fethi, yani dünyanın tenleri bizimkinden farklı ya da burunları bizimkilerden az daha yassı olan insanların elinden alınması işi, üzerinde düşünülecek olursa, pek de hoş bir şey değil. Ancak fikir kurtarıyor bu davranışı. Arındaki fikir, yani duygusal bir bahane değil, gerçek bir fikir, bu fikre duyulan menfaatsiz inanç. Kişinin kurabileceği, önünde eğilebileceği, adaklar sunabileceği bir şey...

Yazarın tartıya parmağını bastırması²³ ve didaktizme koyulması değildir bu. Bir yazı aracıdır, "fikrin" doğasını düşündüğümüzde göreceğimiz gibi, özellikle de Bay Kurtz "fikri", "kişinin önünde eğilebileceği, adaklar sunabileceği bir şey" olmanın anlamı ve bunun vahşiliğe dair taşıdığı alt anlamlarla olan alakası konusunda. Marlow yalnız bir yorumlama aracı değildir. Ondan istediği zaman uzaklaşabilmesiyle yazar eserine bir değer daha eklemiş, bakış açısını bir kademe daha geliştirmiştir. Marlow'un hikâyesine başlamasıyla bu yöntem için bir sebep daha olduğunu görürüz. Marlow'un deyişiyle için nehirdeki seyahati "yolculuğun en uzak, deneyimin en tamamlayıcı noktasıydı. Nasıl olduysa, çevremdeki her şeyi birden aydınlatıverdi sanki..." Aynı sözü Marlow hikâyesine ara verip şunu söylediğinde tekrar anımsarız: "Tabii, sizler bu olayda benim o sırada gördüğümünden fazlasını görüyorsunuz. Beni, tanıdığınız beni görüyorsunuz". Marlow yalnız tecrübesini anlatan kişi değildir; aynı za-

23 D. H. Lawrence, "Morality and the Novel", *Calendar of Modern Letters*, Aralık 1925. Lawrence şöyle yazar: "Romanda ahlak, her an devrilebilecekmiş gibi duran bir dengeye sahiptir. Romancı parmağını teraziye bastırduğunda ve dengeyi kendi hoşuna gidecek hale getirdiğinde, ahlaksız davranmış olur." Williams'ın buradaki Lawrence göndermesi, Leavis estetiğinin ondaki etkisinin bir diğer göstergesidir.

manda *ürünüdür* de. İç anlatıya ait bir karakter olduğu için de geri bir adım atabilir ve onu gözlemleyebiliriz. Conrad'ın kurgusunu da esas anlamıyla *dramatik* hale getiren de bu derinlik ve bakış açısı zenginliğidir.

“Çevremdeki her şeyi birden aydınlatıverdi.” Büyük bir nehrin ağzına doğru seyahat edilir (biyografik gönderme ileride anlaşılacaktır, ancak burada söylenmesine lüzum yok). Bu nehrin bulunduğu bölge Marlow için küçüklüğünde haritada bulunan “keyif verici bir gizemle dolu beyaz bir leke”dir. O zamandan beri her köşesi kapılmış ve “gerçekdışı bir işgal”den geçmiş; “karanlık bir yer olmuştur”. Akla ilk gelen “Karanlık Afrika”, bahsedilen nehir de apaçık Kongo’dur. Ama “Karanlık Afrika”nın yan anlamları bir kenara bırakılır. Bölge, ışığın götürüldüğü vahşi bir karanlık değildir. Aksine, Marlow’un deyişiyle, “karanlık bir yer” haline gelmiştir. Marlow büyük ticaret şirketinin merkezinde görev aldıktan sonra, “sevgili teyzesi” ona “aydınlık güçlerin elçisi, ikinci sınıf bir havari gibi bir şey” olduğunu söyler. Ancak şirketin bürosundaki “siyah yün örücüsü ihtiyar”lar şirketin kapısında dururken, aslında “karanlığın girişini koruyorlardı.” Marlow bu aydınlık “fikrine” boyun eğmez. Her noktada bıyık altından gülererek konuşur; örneğin teknedeki arkadaşlarını “uygarlaştırmak ilahi görevimmiş gibi” evlerini bastığını söyler. Ya da yerli tavukların ortadan kaybolduğunu söyledikten sonra şunu ekler: “Kalkınma hamlesi onlara da ulaşmıştır, mutlaka”. İlk şubeye doğru giden gemideyken “uğursuz bir güldürüden”, “ölümle ticaretin mutlu dansından” bahseder; “Eldorado Araştırma Seferi”ni gördüğündeyse şöyle bir yorumda bulunur:

Ama konuşmaları, aşâğılık korsanların konuşmasıydı: Yiğit olmaksızın umursamaz, atılgın olmaksızın açgözlü, yürekli olmaksızın acımasızdı; topunda ne bir damla önsezi, ne bir damla ciddiyet vardı ve dünya işlerini yürütebilmek için bunların gerekli olduğunun farkında değillerdi.

Ancak mesele soyut bir kınama değildir: “Benim amacım her şeyden önce sizin duymanızı, hissetmenizi ve *görmenizi* sağlamak”. İnsan ithal pis su borularının “amaçsızca parçalanmış” olduğunu (“etkinlik bizi kurtarıyor” diye düşünerek) görür, gülünç bir savaş gemiciği “toprak, gökyüzü ve denizin oluşturduğu o boş sonsuzluğun içinde, anlaşılmaz bir biçimde, bir kıta ya ateş ediyordu. Pat ediyordu,” diye anlatılır ve taş ocağında “amaçsız patlamalar” meydana gelir. Şunlar görülür:

Yeşilimsi loşlukta karman çorman uzanmış, kara birer hastalık ve açlık gölgesinden başka bir şey değildiler. Kıyının en ücra köşelerinden süreli sözleşmelerin tüm yasallığıyla getirilmişler, bu şartları zorlu çevrede kaybolmuşlar, alışık olmadıkları gıdalarla beslenmişler, hastalanmışlar, yararlılıklarını yitirmişler, sonra da sürünerek gidip dinlenmelerine izin verilmişti (...) Sonra, aşağı baktığımda, elimin yakınında bir yüz gördüm. Boylu boyunca uzanmış, bir omuzunu ağaca dayamış kara kemik yığınının gözkapakları ağır ağır kalktı ve çökük, kocaman, boş, diplerindeki kör, beyaz parıltı yavaşça sönen gözler bana baktı. (...) Boynuna bir parça beyaz yünlü kumaş bağlamıştı; niçin? Nerede bulmuştu? Bir arma mıydı – süs mü, muska mı – kendini avutmak için mi bağlamıştı onu? Belli bir fikir var mıydı bunun arkasında? Kara boynunda çok çarpıcı duruyordu, denizaşırı yerlerden gelme bu beyaz kumaş parçası.

Bu olağanüstü ayrıntıcı bir üslup olmasının yanı sıra, eserin de bir bütün olarak içinde yer almaktadır. “Bir parça beyaz yünlü kumaş” da “kişinin kurabileceği, önünde eğilebileceği, adaklar sunabileceği” fikirlerden en az bir tanesidir.

Kıyıya inildiğinde en çok duyduğumuz sözcük “anlamsız” ile anlamdaşı sayılabilecek “gerçekdışı” ve “rüyavari”dir. Zincirlenmiş zenciler için onları suçlu haline getiren yasalar “çözülmesi güç bir gizemle denizleri aşır” üzerlerine gelmiştir. İnsan hatır-

lar, “Böyle gizemlerin kabul törenleri de olmaz”; insanın “karanlıkla yüzleşebilecek kadar erkek adam” olması gerekir. Zaman mefhumu olmayanlara “sürelî sözleşmelerin tüm yasallığı”nı uygulamak gibi, insanı bu “gerçekdışı işgal”de en çok dehşete düşüren, tüm olanların “uygulanamazlığı”dır. Buna verilebilecek en iyi örnek de Marlow’un tropik kıyıda karşısına çıkan ilk beyaz adamdır:

Dik, kolalı bir yaka, beyaz manşetler, hafif bir alpaka ceket, kar gibi bir pantolon, açık renk bir boyunbağı, cilalı çizme-ler. Şapka yok. İri beyaz elinin tuttuğu yeşil astarlı şemsiye-nin altında ayrılmış, fırçalanmış, briyantınlanmış saçlar. Akıl almaz bir adamdı ve kulağının arkasına bir kalem yerleştir-mişti. (...) İnci gibi düzgün tuttuğu hesap defterlerine de büyük bir bağlılığı vardı. (...) Şubede, bunun dışındaki her şey karmakarışıktı.

Yaralı bir temsilcinin yatağı odasına yerleştirildiğinde şöyle söyler: “Bu hasta kişinin iniltileri... dikkatimi dağıtıyor. Dikkat dağılınca da, bu havada yazı yanlışları yapmamak çok güç oluyor.” Tüm “pratikliğine” rağmen bu sahnede “natüralizm”den hiçbir eser yoktur; tıpkı ara vermeden otuz beş bine yakın keli-me eden Marlow gibi bir edebi nesnenin natüralist olmadığı gi-bi. Conrad (belki de var olmayan?) “nesnel bir gerçeğe” itaat etmek yerine seçer ve düzenler; bu da aslında dramatik üslu-bun ayırt edici özelliği olan “abartma ve çarpıtma”dır.

Karakterler de birbirinden ayrı duran grotesk tipler ol-madıkları gibi, “yaşayan gerçek kimseler” bile değildirlir; ay-rıntılı ve denetimli bir tecrübeyi aktaran, buldukları en yüce ifa-de eseri meydana getiren kelimelerin dizilişini oluşturan varlık-lardır onlar. (...)

Böylelikle bunu en iyi tanımlayan kişiye, yani Kurtz’a geliyo-ruz. Marlow şöyle söyler:

O sırf bir sözcüktü benim için. Bu adın arkasındaki adamı sizler ne kadar görüyorsanız, ben de o kadar görüyordum. Onu görebiliyor musunuz? Hikâyeyi görebiliyor musunuz? Herhangi bir şey görebiliyor musunuz? Size bir düş anlatmaya çalışıyormuşum gibi geliyor bana, boş bir anlatma girişimi daha doğrusu, çünkü hiçbir anlatı o düş duygusunu, düşlerin tam da özü olan, dirençli bir isyan titremesi içindeki o saçmalık, hayret ve şaşkınlık karışımını, o inanılmazın tutsağı olma duygusunu veremez... (...) Hayır, mümkün değil; bir kişinin, ömrünün belirli bir dönemindeki yaşama duygusunu –onun gerçeğini, anlamını, özgünü– kavranması güç, derin özünü verebilmesi olanaksız.

“Rüya”nın sürekli olarak altının çizilmesi önemlidir. Kurtz’a doğru ilerleyiş, karanlığın yüreğine, yani ormana doğru hareket kendine özgü bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan böyle bir hikâyenin anlamını ortaya çıkaran, ifadesindeki berraklıktır. Karanlığın yüreğinin keşfinin açık bir manevi anlamı bulunmaktadır: “Düş görür gibi yaşıyoruz: yapayalnız”. Kurtz’un temsil ettiği şeyin bulunması insana eski bir edebiyat türü olan sergüzeşti bile hatırlatır, ancak eseri bu şekilde tarif etmek yanlış olacaktır. Diğer yandan gönderme oradadır: “Kahrolası yabanda fildişi bulmak için debelenen bu Kurtz’a yaklaşmak, görkemli bir şatoda uyuyan büyülü bir prensese yaklaşmak kadar büyük tehlikelerle doluydu.”

Nehir kıyısında hoplayıp zıplayan zencilerse,

üzerinden zamanın çarşafı sıyrılmış gerçek[tir]. Bırak salağı, ağızı açık titresin; adam olan bilir ve gözünü kırpmadan bakar. Ama hiç olmazsa kıydakiler kadar adam olmalıdır. O gerçeği kendi gerçeğiyle, kendi iç gücüyle karşılamalıdır. (...) İlkeler para etmez. Edinilmiş mallar, giysiler, bayramlıklar, ilk sarsılmada uçup gidecek paçavralar. Hayır; gerekli olan, kesin bir inanç.

Arayış “kesin bir inanca”, bir çeşit “erkekliğe” doğrudur (Conrad’ın aydınlık ve karanlık kavramları nasıl aydınlanmacılığın yerleşik fikirlerinden farklıysa, erkeklik fikri de çoğu maskülenlik fikrinden farklıdır) (...) Ve yolun sonunda bu arayışı sonlandırmış birisi durur: Kurtz.

Sorun, onun yetenekli bir yaratık olması ve tüm yetenekleri içinde en önde geleninin... konuşma yeteneği, sözleri olmasıydı: şaşırtıcı, aydınlatıcı, en yüceltilen, en tiksini-len, derdini anlatma yetisi. Değişmesi olanaksız bir karanlığın yüreğinden nabız gibi atarak akan bir ışık ya da sahtekâr bir akıntı.

“Aydınlık” ve “karanlık” zıt olmaktan çok birbiriyle yakından alakalı iki kavramdır. İkisi de Kurtz örneğinde vücut bulurlar. (...) Kurtz yetenekli bir adamdır. Sesi! Risalesi! “Vardığı sonuç çok görkemliydi, ama akılda kalmıyordu, anlıyor musunuz? Yüce bir lilyik Gücü’nün yönettiği yabancı bir Sonsuz’u düşündürüyordu bana.”²⁴ Bu bahsedilen “ışık”tır; fakat tüm inanışlardan ve yazar tarafından unutulmasından sonra “çakan bir şimşek” gibi elle yazılı bir not belirir: “Telef edin hayvanların tümünü!” Kurtz, “her ne idiye, sıradan bir adam değildi”, bu kadarı kesindir. Keşifi gerçeğeştiren odur. Ancak,

kişiliğinde bir eksiklik [vardı.] (...) Yaban onu erken yakalamış, bu akıl almaz işgalin intikamını korkunç bir biçimde almıştı... kendi hakkında kendisinin bile bilmediği, ancak o büyük yalnızlıkla baş başa kaldığında görebildiği şeyler fısıldadı yaban ona ve dayanılmaz derecede büyüleyiciydi o fısıltı. Gürültüyle yakalandı içinde, çünkü içi boştu...

24 Williams, buraya şöyle bir dipnot eklemiştir: “Burada ironik bir biçimde kullanılan söz sanatı örneğinin Conrad eserlerinin çoğunda, *Karanlığın Yüreği*’nin bazı yerleri de dahil, yankılanıyor olmasının huzursuz edici olduğunu belirtmem gerekiyor.” Leavis’in romana yönelttiği eleştirilerden Williams’ın tek kabul ettiği budur.

İnsan burada aynı sicimi takip eden söz dizilişini fark eder: “akıl almaz işgal... yalnızlık... büyüleyici”. Eserin dert edindiği ahlâki tanım, bir bağlam olarak her noktada bu söz dizilişiyle yeniden yaratılır.

Kurtz bir yalandı... Zenci hizmetçinin unutulmaz kelimele-ri ederek ilan edeceği şey çoktan malumdur: “Bay Kurtz – ölmüş”. Kurtz’un yaptıkları anlatılır, ancak pratik düzeyde çok da önemi yoktur. Baskınlar, ayinler ve cümbüşler onun “başkaldıran ruhunu olağan özlemlerin ötesine çeken” “yaban”ın bıraktığı andaçlardır sadece. “Bir tekmeyle uzaklaşvermişti dünyadan... dünyayı da paramparça etmişti.” Olay ahlâkın hem yerel, hem de genel çözülmesini beraberinde getirir. Yaptığı, yapmaya mecbur olduğu ilkel yolculuk, “düşlerde işitilen sözlerin, karabasanlarda söylenen cümlelerin” sesine yaptığı “akıl almaz işgal” Kurtz’a fazla gelmiştir. “Ruhu... delirmişti” ancak “kafasının içi pırıl pırıldı”. Kurtz, “sınır, inanç ya da korku bilme-yen” biridir.

Bir akşam elimde bir mumla içeri girdiğimde hafif, titrek bir sesle, “Burada karanlıkta uzanmış, ölümü bekliyorum,” dediğini işittim. Işık gözlerinden otuz santimetre kadar uzak-taydı. (...) Donup kalmış gibi dikildim başucuna. (...) Bir gö-rüntüye, bir imgeye fısıldayarak bağırды; iki kez bağırды, bir soluktan farksız bir haykırışla,

“Ne dehşet! Ne dehşet!”

(...) Deşilmez bir karanlıkı onunki. Güneşin hiç değme-diği bir uçurumun dibinde yatan bir adama bakar gibi bak-tım ona. (...) Olağanüstü bir adamdı. (...) Uçurumun kena-rından ben de baktığım için, mum ışığını göremeyen, ama tüm evreni saracak kadar geniş, karanlıkta çarpan tüm yü-reklere girecek kadar delici olan bakışının anlamını kavraya-biliyorum şimdi. (...) Doğru: O son adımı atmış, uçurumun kenarından gitmişti; oysa benim kararsız adımımı geri çek-

memesini izin verilmişti. Belki bütün fark burada; belki tüm bilgelik, tüm gerçek, tüm içtenlik, görünmeyen eşliğini aştığımız o kısacık anın içinde yoğunlaşmış.²⁵

O zaman devreye giren, insanın “kendi doğal gücü”dür. “Böyle gizemlerin kabul törenleri de olmaz.” Kurtz’un başlıca ahlâki eksikliği, yüreğinde var olan yara, bir kişiliğin incelemesi olarak tarif edilmez. *Karanlığın Yüreği*’nin derdi ahlâkidir, tüm büyük sanat eserleri gibi ahlâki bir merkezden yola çıkmıştır. Kurtz “ağzını tüm dünyayı, tüm insanlığı yutacakmış gibi açmış halde”dir. “Söz-lüsü” ise (romanın en doyurucu olmayan kısmında yer alan müphem bir tiptedir) “sadakate... açık olgunluğu” sayesinde kurtulur. Ancak Kurtz’un “muzaffer” karanlığı “dünyanın en son noktalarına” ve “uçsuz bucaksız” bir karanlığın yüreğine doğru gider.

Williams analizinin tamamlanmamış olduğunu, analizinin ortaya koyduğu değerlendirmeyi açıkça dile getirmediğini belirterek yazısını sonlandırır: Değerlendirmesinin Leavis’inkine yaklaştığı söylenebilir, ancak onunkinden daha da olumludur; Williams son paragrafında da dile getirdiği gibi, “*Karanlığın Yüreği* sık dokunmuş, ahlâki ifadesi tanımlı bazı tabirlerin kesin ilişkisiyle düzenlenen” bir eserdir. Yer kalmadığı için “Marlow’un kaderinin Kurtz’unkiyle üstü kapalı eşleşmesi”ne değinemediğini söyler; ama bunun gelecek eleştircilere bırakılmış bir işaret olduğu açıktır.

Yine de Williams’ın analizinin geliştirilmesi için bıraktığı tüm imkânların dışında kalanları da belirtmemiz gerekir. Williams’ın kendisi *The English Novel from Dickens to Lawrence* (Dickens’tan Lawrence’a İngiliz Romanı, 1970) kitabında bu ayrımı üstü kapalı da olsa yapmıştır ve şöyle bir gözlemde bulunmuştur: “Koskoca bir eleştiri geleneğinin Conrad’ın *Karanlığın Yüreği*’nde yad-

25 Williams burada Conrad’ın metnini yeniden düzenlemiş: *Karanlığın Yüreği*’nde “Deşilmez bir karanlıktı onunki” ile başlayan ve “bir adama bakar gibi baktım ona” ile biten alıntı, “Bir akşam elimde bir mumla içeri girdiğim” ile başlayan alıntıdan sonra değil, önce geliyor.

sınamaz bir şekilde işlediği sosyal ve tarihsel içeriğini boşaltması insanı dehşete düşürüyor.”²⁶ Diğer yandan kendisinin de bu “boşaltma”dan sorumlu eleştirmenlerden olduğunu belirtmeden geçer. *Reading and Criticism*’deki analizi, metinde kullandığı tabire başvurmak gerekirse, son derece “içkin”dir; yalnız metnin içinde bulunduğu varsayılabilecek odaklanır ve çağdaş tarihsel ve ideolojik bağlamlara girmez: Nehrin Kongo olduğu “açık”tır, ancak konuyu sonra bir kenara bırakır. *Karanlığın Yüreği*’nin ilk incelemelerinden biri, yukarıda da gördüğümüz gibi, okurlara romanın bir emperyalizm eleştirisi olmadığını söylemeyi gerekli görmüşken, Williams ne emperyalizme ne de sömürgecilğe değinmeyi gerekli görmez. Bölgenin “ışığın götürüldüğü vahşi bir karanlık değil”, karanlık bir yer haline gelmiş topraklar olduğuna dair (şaibeli) sözlerinden bir eleştiri çıkarılabilir; ancak bunu da iletmez. “Bir kıtaya ateş eden” Fransız gemisinin anlatıldığı kısmı alıntılanması ilginçtir; kırk yıl sonra Chinua Achebe de Conrad’a karşı açtığı savaşta bu cümlelere el koyacak ve bu saldırının hiç de sanıldığı gibi gülünç olmadığını, emperyalizmin egemenliğini bu şekilde kurduğunu ve elinde tuttuğunu dile getirecektir. Achebe şöyle söyler: “Fransa o araziye bombardımana tutma gibi delice bir hareketle, Batı ve Ekvatorial Afrika’da kendi büyüklüğünün dokuz-on misli bir imparatorluk elde etmişti.”²⁷ Williams ise cümlelerin havasına kendisini kaptırır ve “gülünç bir savaş gemiciği” diyerek kendi yorumunu da ekler. Williams siyasi olarak sol görüşte olsa da Conrad’ın metninden herhangi bir siyasi çıkarım yapmaz; metni, herhangi bir sömürgeci ve emperyalist sistemde bulunmayan Kurtz’un bir birey olarak cisimleştirdiği “ahlâki çöküntü” olarak yorumlar. Siyasi suskunluğu, onu 1950’lerin ana akım eleştirisine yerleştirir. Daha sonra “cinsel politika” adı konulacak durumun bir örneği de, Williams’ın Marlow’un “sevgili teyzesi” hakkında yaptığı küçümseyici yorumu

26 Raymond Williams, *The English Novel from Dickens to Lawrence*, Chatto and Windus, Londra, 1970, s. 145.

27 Chinua Achebe, “The Song of Ourselves”, *New Statesman and Society*, 3:87, 9 Şubat 1990, s. 32.

onaylaması ve Kurtz'un sözlüsünü Leavis'ten daha kısa bir şekilde özetlemesi, tırnak içinde bahsetmesi, içini boşaltması ve "romanın en doyurucu olmayan kısmı" olarak işaretlemesidir. Conrad'ın "erkeklik" kavramının "çoğu maskülenlik fikrinden" farklı olduğunu belirtse de, romanın dünyasını Conrad'dan da fazla bir "erkek dünyası"na dönüştürür.

Williams'ın analizinin doğrudan pek bir etkisi olmamıştı; hem yayımlandığı dönemde Williams hâlâ pek bilinmeyen bir yazardı, hem de yazı kendi başına bir eleştiri olmaktan ziyade bir ders kitabında yayımlanmıştı. Yine de kayda değer bir eleştiridir ve hem *Karanlığın Yüreği*'nin unsurlarını, hem de sessizliklerini isabetli bir şekilde çıkarmıştır. 1950'ler ve 60'larda bu unsurlar daha derinlemesine incelenecek, 1970'ler, 80'ler ve 90'larda da bu sessizlikler yavaş yavaş son bulacaktı.

Williams kendi analizinde *Karanlığın Yüreği*'nin "eski bir edebiyat türü olan sergüzeşte" dair unsurlar barındırdığını, ancak eseri bu şekilde tanımlamanın yanlış olacağını dile getirir. Ancak 1955 yılında Jerome Thale, ilk olarak *University of Toronto Quarterly*'de yayımlanan bir yazıda *Karanlığın Yüreği*'ndeki "sıradan bir macera hikâyesinin tüm bileşkenlerinin" sadece "daha derin bir şeyi anlatmak için aracı olduğunu" ve "ne anlama geldiklerini çözmemiz için öyküyü bir kutsal kâse hikâyesi olarak görmek gerektiğini"²⁸ dile getirmiştir; bu sergüzeşt Thale'e göre dinî değil, hümanist ve varoluşçu olarak anlaşılmalıdır. Marlow'un bulduğu kâse kutsal değildir ve insana kurtuluş getirmez. "Kurtz, Marlow'un sergüzeştinin sonundaki kâsedir," ve Marlow o kâse için çıktığı serüvende "insan özgürlüğünün korkunç ağırlığı"nı keşfeder. Bu yüzden Marlow'un "aydınlanması, kutsal kâsesi, aşkın bir varlık değil, insanın yüreğidir". Bu tür bir okumada "Afrika bağlamı", Thale'in iddia ettiği gibi "önemli ve gerekli" olabilir; ancak kendinden menkul olarak değil de, (beyaz Avrupalı erkeğin) kendini keşfetmesinin bir

28 Jerome Thale, "Marlow's Quest", *University of Toronto Quarterly*, Temmuz 1955, s. 351-358.

aracı olarak: "Afrika'nın yüreğine yapılan yolculuk benliğinin derinliklerine yapılan bir yolculuktur: Kurtz ve Marlow Afrika'nın ve insanın yüreğine doğru yolculuk ederler." Thale'in yaklaşımı *Karanlığın Yüreği*'nin başlıca yorumlamalarından bir tanesinin örneği idi: Robert Burden'ın da belirttiği gibi, "[*Karanlığın Yüreği*'nde] sergüzeştin ve keşif yolculuğunun mitolojik yapılar olarak incelenmesi, Conrad eleştirisinde sıkça karşımıza çıkar".²⁹

Thomas Moser'ın *Joseph Conrad: Achievement and Decline* (Joseph Conrad: Başarı ve Gerileme, 1957) kitabında farklı bir yaklaşıma rastlanır. Moser'ın iddiası, Conrad'ın aşktan bahsetmeyi denediğinde yazı kalitesinin düştüğüdür: "Conrad'ın çıraklık dönemi eserleri ve diğer başarısız yapıtları konu ve sembolik imgeler olarak birbirine çok benzer. Neredeyse hepsi aşkı konu etmektedir."³⁰ Bu yaklaşımdan yola çıkarak Moser, *Karanlığın Yüreği* üzerine yazarken romanın kadın ve cinselliğe olan yaklaşımına ya da daha doğrusu bu unsurları dışarıda bırakmasına değinir. *Karanlığın Yüreği*'nin Conrad'ın, "cinsellikten bahsettiği yerlerde hikâyesini mahvetmemeyi, hatta bazı yerlerde hikâyesini güçlendirmeyi başardığı" ilk çalışması olduğunu söyler. Conrad'ın erken dönem eserlerinde kadının tehlikesiyle özdeşleştirdiği bitki örtüsü simgesi burada daha geniş anlamlar kazanır. Moser'ın yorumu kendi başına ilginç olmakla birlikte, *Karanlığın Yüreği*'nin sonraki feminist okumalarına istinaden de ilginçtir. Moser'ın Conrad'ın romanı hakkında görüşleri şöyledir:

Gençlik'te olduğu gibi, *Karanlığın Yüreğinde* de tüm başlıca karakterler erkektir. Ancak anlatıcı olan Marlow, kadınlar hakkında bazı ilginç yorumlarda bulunur; Marlow ve Kurtz'un sözlüsü arasındaki sahne son derece önemlidir; orman anlatımı da bazı enteresan olumsuzluklar doğurur. Marlow'un kadınlara da-

29 Robert Burden, "Heart of Darkness": An Introduction to the Variety of Criticism, Macmillan, Londra, 1991, s. 13.

30 Thomas Moser, *Joseph Conrad: Achievement and Decline*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1958), s. 33.

ir yaptığı en uzun yorum, teyzesinin Kongo ticaret şirketinin misyonerlik çalışmaları hakkında konuştuğu sırada gelir. Marlow şirketin kâr amaçlı çalıştığını teyzesine hatırlatır ve sonra Thames ağzındaki teknede onu dinleyen erkeklere şu yorumda bulunur:

Kadınların gerçeklere böylesine yabancı olmaları tuhaftır. Kendi dünyalarında yaşarlar, böyle bir dünya da ne hiçbir zaman olmuştur, ne de olabilir. Fazla güzel bir dünya bu ve eğer gerçekten kurabilselerdi, daha ilk günbatımından önce dağılır giderdi. Biz erkeklerin, dünyanın kuruluşundan beri hiç şikâyet etmeden iç içe yaşamaya alıştığımız herhangi bir Allah'ın cezası gerçek deviriverirdi dünyalarını.

Kişinin kendisini keşfetmesini konu edinen *Karanlığın Yüreği*'nin içinde, Marlow'un gerçek arayışında kadınların yer alamayacağını ileri sürmesi son derece ağır bir eleştiridir. Marlow aynı şeyi Kurtz'un sözlüsü için de söyler: "Kız bunların dışındaydı. Tümüyle dışında. Onlar –kadınlar yani– hep dışındadırlar; dışında olmalıdırlar. Onlara kendi güzel dünyalarında kalmaları için yardımcı olmalıyız."

Karanlığın Yüreği'nde Marlow'un Kurtz'un sözlüsüne cinsel bir ilgi duyduğuna dair bir işaret olmasa da, birlikte son sahneleri *The Return*'deki (Dönüş, 1898) Herveyler arasındaki sahneleri hatırlatır. Örneğin Marlow onunla tanışmaya can atmasına rağmen kapısına geldiğinde dehşet hissine kapılır. Oturma odasındaki şöminenin "soğuk, anıtsal bir beyazlığı" vardır. Marlow bu kadına bakar ve kendi kendine burada ne aradığını düşünür, "insanın görmemesi gereken acımasız, olağanüstü gizlerle dolu bir yere yanlışlıkla düşmüş gibi yüreğimi sarıveren telaşla". Aralarındaki diyalog bölük pörçük ve donuktur; F.R. Leavis'in deyişiyle "kötü bir kısım"dır. Marlow, Kurtz'un anısını ona teslim etmek üzere buraya gelmiştir. Bunun yerine ona yalan söylemeye geçer: Kurtz'un son sözleri "Ne dehşet", değil, sözlüsünün adı-

dır: "Hafif bir iç çekişi duydum, sonra yüreğim duruverdi: Coşku dolu, korkunç bir çığlık, akıl almaz bir zaferle, ağza alınmaz bir acıyla dolu bir çığlık yüreğimi dondurdu." Marlow'un yalanı şüphesiz bu sahneyi zayıflatmaktadır; roman boyunca gerçeği bu kadar el üstünde tuttuktan sonra kurtuluşu yalan söylemekte görmesine okuru inandıramaz.

Ormana dair uzun tasvirler insana doğal olarak *Almayer's Folly*, (Almayer'in Ahmaklığı, 1895) ve *An Outcast of the Islands* (Adalardan Kovulan, 1896) romanlarındaki bitki örtüsü tasvirlerini hatırlatır. Burada da "bitkilerin topraktan adeta fışkırdığı, büyük ağaçların kral olduğu" bir yerdedirler; okur kendisini "bitki, su ve sessizlikten oluşan bu tuhaf dünyanın" içinde bulur. Ancak *Karanlığın Yüreği* daha önceki eserlerdeki kadar bitki bıyıklarının ve dallarının boğuculuğunun üstüne düşmez. Bir noktada Marlow canlı ağaçların "sanki en ince dallarına kadar" taş kesildiğini söyler, bir yerde de bitki örtüsünü kadına benzer; bunu yalnız Malay öykülerinde değil, *The Sisters*'da da yapacaktır (Kız Kardeşler, 1928 [tamamlanmadı]). Ormandaki kadın elbette Kurtz'un vahşi metresidir; "vahşi ve kusursuz, çılgın bakışlı ve muhteşem"dir. Marlow şu yorumu yapar:

Ve bu hazin ülkeye birden çöküveren sessizliğin içinde o muazzam yaban, devasa boyutlardaki o doğurgan ve gizemli yaşam yığını sanki kendi karanlık, şehvetli ruhunun aksini görüyormuşçasına düşünceli düşünceli bakıyordu ona.

Karanlığın Yüreği'ni okuyan herkes, cinsel aşk bakımından yapacağımız analizin yüzeyin altını deşemeyeceğini anlamalıdır. Öykü daha büyük anlamlara gelmektedir ve önemi de buradadır. Conrad ilk kez cinsellikle alakalı konuları öyküsünü mahvetmeyecek, hatta bazı açılardan sağlamlaştıracak şekilde kullanmıştır. Kongo'nun ormanlarına dair tasvirler anlamını katiyen boşaltmaz, hatta bu tasvirlerde gerçek simgelerin zenginliği ve tınısı vardır. Orman "doğruluğu" ve "akıl almaz gerçekliliği" simgeler. Con-

rad onu hayat dolu Afrikalı yerlilerle özdeşleştirir; beyazlar içi boş adamlardır. Diğer yandan orman aynı zamanda insanın tarih öncesi hayatına, kendi geçmişimize ait "pusuda yatan ölümü", "gizli kötülükleri" ve "derin karanlıkları" da simgeler. Bu mirastan kaçmamız mümkün değildir; ormana gitmek Marlow için insanın kendi geçmişine, rüya âlemine, bilinçdışına yolculuk etmesi gibidir. Bu yüzden bitki örtüsü tasvirleri kadın kötülüğünden fazlasını temsil eder; içimizdeki gerçek, karanlık, kötülük ve ölümü simgeler, gerçekten yaşamamız için onları benimsememiz gerekir. Marlow ve Kurtz'un sözlüsü arasındaki sahne kusurlu da olsa, kadının erkek üzerindeki "akıl almaz zafer"ini gösterse de öyküde başka, daha önemli işlevlere sahiptir. Sahneyi örneğin Belçikalı bir burjuva olarak kendinden memnun bir şekilde emniyet ve cehalet içerisinde yaşayan kadının suçlanması olarak okuyabiliriz; bu kadının gerçeği duymaya *hakkı yoktur*. Sahne aynı zamanda Marlow'un Kurtz'la kurduğu bağın perçinlenmesi olarak da okunabilir. Kurtz'un haykırışındaki "dehşet"i kabul etmek, lanetlenmiş olmayı kabul etmektir; Marlow'un günahı ve yalanı da bunu doğrular niteliktedir.

O halde Thale gibi Moser da bu romanı bir sergüzeşt – "gerçeğe yapılan bir yolculuk" – olarak görür; diğer yandan Thale'in söylemediğini söyleyerek kadınların bu serüvenden dışlandığının altını çizer. *Conrad the Novelist* adlı önemli kitabında (Romancı Conrad, 1958) Albert J. Guerard, *Karanlığın Yüreği*'nin bir sergüzeşt değil, "kişinin kendini keşfettiği manevi bir yolculuk" olduğunu, daha doğrusu, Marlow'un kendini keşfettiği manevi yolculuğu olduğunu dile getirir; Guerard, *Karanlığın Yüreği*'ni John Bunyan'ın romanı *The Pilgrim's Progress* (Hacının Yolu, 1684) ile karşılaştırır ve ünlenmiş formülasyonunu ortaya atarak "karamsar ve düşünselleştiren çağımıza ait bir *Hacının Yolu*" olduğunu söyler. Guerard *Karanlığın Yüreği*'nin "önemli bir kamusal yönü olduğunu, gülünç ve acımasız sömürgeciliğe dair öfkeli bir belge olduğunu" söyler ve 1950'lerin siyasetiyle doğrudan bir bağ kurar: "Conrad bazı yağmacıların göz boyamacı yardımseverliğine aynı bugün ro-

mancıların soğuk savaş propagandasının ahlâkçılığına karşı koyduğu gibi tepki gösteriyordu. O zamanlar karanlığın yüreğinden dökülen fildişiydi; bugünse uranyum.” Kurtz’un öneminin farkındadır; Kurtz’un “dehşet”inin “temizleyici değer”i ona göre biraz abartılsa da, bu temizleyici görüşün Katolik olduğunu dile getirir ve Kurtz’u 20. yüzyıl ortasından bir romandan, Graham Greene’in *The Power and the Glory*’sinden (İktidar ve İhtişam, 1940) bir karakterle karşılaştırır: “*İktidar ve İhtişam*’daki tetikçi tövbe edemez ama Kurtz edebilir.” Guerard “kamusal ve tamamen bilinçli bir düzeyde” *Karanlığın Yüreği*’nde “Victoria dönemi ahlâk değerlerinin Victoria dönemi sonunda beyaz adamın çöküşüne dair korkularıyla Katolik bir zihniyet içinde birleştirildiğini” dile getirir. Guerard için, anlatılan, “Kurtz ya da Belçikalı görevlilerin acımasızlığının değil, anlatıcı Marlow’un hikâyesidir”; dahası, Marlow’un “bilinçdışına yaptığı gece yolculuğunun ve kişinin içindeki varlıkla yüzleşmenin” anlatısıdır. Bu yolculuk, “sezgileri kuvvetli bir zihnin gördüğü kâbus”un incelendiği gibi incelenmelidir. Aşağıdaki alıntı, Guerard’ın Marlow’un iç seyahatine dair analizini geliştirdiği yerden itibaren başlar:

Karanlığın Yüreği en çok Marlow’a ve benliğin farklı yönlerine ya da potansiyellerine doğru yaptığı yolcuğa yer ayırır ve onları merkezine alır. F.R. Leavis onu yalnız bir anlatıcı olarak kabul etmiş, “kesin ve sabit bir bakış açısı”nı sağladığını dile getirmiştir. Ancak Marlow kendisine dair bir şeyler keşfettiği manevi bir yolculuğa çıkmış olduğundan sıkça bahseder. Bu yolculuğun öncesinde kendisini tanımadığını, “kendini bulma fırsatını” verdiği için, “başka hiç kimsenin bilemeyeceğini” öğrenme imkânı verdiği için bu işi sevdiğini söyler. İç Şube “yolculuğun en uzak, deneyimin en tamamlayıcı noktası”dır. Maddi ve biraz da yüzeysel bir düzeyde yolculuk soyaçekimin cezbediciliği hakkındadır. “Bu çılgın, coşkun cümbüşle olan uzak akrobaliğin” ve “ufacık da olsa bir tepki”nin kaydı ve “nefret edilen

şeylerin büyüleyiciliği"nin bütününü reddedilmesidir. Niçin ufak da olsa bir tepki olmasın? "İnsan akli her şeyi yapabilir; çünkü her şey içindedir, geçmiş de, gelecek de." Marlow'un kapıldığı cazibe, bir zamanlar idealleri olan ve tamamen kendisini yabana teslim etmiş bir beyaz adam olan Kurtz'la karşılaşmasıyla ete kemiğe bürünür; Kurtz hem geleceğidir, hem de düşkün benliğidir. "Düşüncelerimi doğaya çevirmiştim aslında... Bay Kurtz'a değil." Hikâyenin doruk noktasında Marlow, Kurtz'u kıyıya kadar takip eder, davulların sesini kalbinin atışıyla karıştırır, Kurtz'un deli ruhuna (ruhu deliydi) bakma işkencesinden geçer ve nihayet onu gemiye geri götürür. Avrupa'ya geri döndüğünde değişmiş, bilge bir insan olmuştur. Sıradan insanlar onun için "yaşam üzerine bilgileri sinir bozucu birer yalandan ibaret olan saldırganlardı", çünkü "benim bildiklerimi bilmelerinin olanaksız olduğuna inanıyordum."

Bu düz anlam düzleminde, olayları aktarıldıkları rüyavari histen soyutladığımız zaman, Marlow'un derdini ciddiye almamız kolay değildir. İş başından aşkın kaptan ve ahlâkçı anlatıcımız da yabaniliğe dönecek, kıyıda tepinmeye ve dans etmeye başlayacak, ağza alınmaz şehvetlere yenik düşecek midir? Victoria döneminin sonlarında yaşayan okur (muhtemelen Conrad'ın kendisi de) bunu bizden daha çok ciddiye alabilir; yalnız Kurtz'un aylarca boğuştığı yalnızlık yüzünden yozlaştığına değil, natüralist hikâyeciliğin "canavarlarının" ani dönüşümlerine de inanırdı. Conrad'ın ciddiye almamızı istemesiyle birlikte, daha doğru sezgileri üzerinde kabul görmüş ama yanlış bir psikolojinin göstermelik zaferini itiraf etmeliyiz. Ama zaferin kendisi de göstermelidir. Kişisel anlatı son derece gerçekçi olduğundan daha doğru, daha temel ve çok daha az maddi olan bir şeye işaret eder: bilinçdışına yapılan bir gece yolculuğu ve kişinin içindeki varlıkla yüzleşmesi. "Pabucumun tekini suya fırlattım ve beklemekte olduğum tek şeyin de gerçekten bu olduğunu anladım – Kurtz'la konuşmak". Psikolojik sembolizm açısından bu

“öteki”ni nasıl adlandırdığımızın ya da neyi temsil ettiğini söyle-
diğimizizin, çok da önemi yoktur: Freudcu *id*, Jungcu gölge ya da
daha belirsiz bir haydut tiplemesi olabilir. Conrad’ın hikâyesine
dair bilinçli düşünceleri nerede başlıyordu ve nerede bitiyordu,
onu söylemek de maalesef mümkün değil. Derin iç gözlemlerin
ve yoğun rüya hissinin gerçeklik hissi verdiği, bu yüzden de ka-
çınılmaz şekilde dokunaklı olduğudur önemli olan.

Marlow’un yolculuğunun belirli ayrıntıları bu açıdan bakıldı-
ğında yeni bir önem kazanır. Gerçek gece yolculukları (analiz
haricinde) yalnız uyku sırasında ya da sezgileri kuvvetli bir zihnin
kâbuslarında meydana gelebilir. Marlow, anlatısının rüyayı an-
dırmasında gereğinden fazla ısrarcıdır. “Size bir düş anlatmaya
çalışıyormuşum gibi geliyor bana – boş bir anlatma girişimi da-
ha doğrusu, çünkü hiçbir anlatı o düş duygusunu, düşlerin tam
da özü olan, dirençli bir isyan titremesi içindeki o saçmalık, hay-
ret ve şaşkınlık karışımını, o inanılmazın tutsağı olma duygusu-
nu veremez...” Daha Brüksel’e gitmeden Marlow “sanki bir kı-
tanın orta yerine değil de, dünyanın orta yerine gidecekmış”³¹
gibi hisseder. İçine kapanık yolcu, alışık olduğu akılcı dünyayı
geride bırakır, “çevresini anlamaktan” yoksundur; gemisi “siyah
ve anlaşılmasız bir çılgınlık nöbetinin kıyısında ağır ağır” yol alır;
sonrasında (İç Şube’nin birkaç mil ilerisinde) yoğun bir sisin içi-
ne girer. “Kahrolası yabanda fildişi bulmak için debelenen bu
Kurtz’a yaklaşmak, görkemli bir şatoda uyuyan büyümlü bir pren-
sesiye yaklaşmak kadar büyük tehlikelerle doluydu.”³² Daha son-

31 [Guerard’ın notu:] Lilian Feder, “Marlow’s Descent into Hell”de kitap ve Ver-
gilius’un *Aeneas*’ının altıncı kitabı arasında birkaç paralel buluyor; *Ninete-
enth-Century Fiction*, 9 (Mart 1955), s. 280-92. Robert O. Evans “Conrad’s
Underworld”de Dante’nin *Cehennem*’inin etkisini dile getiriyor; *Modern Fiction
Studies*, 2 (Mayıs 1956), s. 56-62. Edebi etkilenmeler üzerine görüşlerim Ba-
yan Feder ve Bay Evans’inkinden farklı. Ancak yankılanmalar ve ortak sesler
mevcut olabilir. Thomas Mann’ın *Venedik’te Ölüm*’de (1912) söylediği bir söz-
le *Karanlığın Yüreği*’ni tarif edebiliriz: “sayısız göndermelere” sahip bir esercik.

32 [Guerard’ın notu:] Ağza alınmayan Kurtz ile büyümlü prensesin benzerliği kasıt-
lı olmayan bir ironi olabilir. Diğer yandan bu kez [yani yalnız bu sefer] öteki-
nin büyümlü bir kadın figürü olarak yazılmış olması önemli de sayılabilir.

ra Marlow'un görevi, Kurtz'u etkisi altına almış yabanın büyü-sünü bozmaktır.

Bilinçdışına ve ilkel olana doğru yolculukta bir vahşi ya da yarı-vahşi rehber yardımcı olabilir ve medeniyetin bağlarının ya da aygıtlarının bir merasimle çıkarılması gerekebilir. (...) *Karanlığın Yüreği*'nde bu "vazgeçme" merasimi ve yarı-vahşi rehber birbirine bağlıdır. Marlow'un ayağının dibine düşen dümen-ci ayakkabısına kan sıçrattığında Marlow ayakkabısını değiştirmek için "dayanılmaz bir istek" duyar³³ ve hatta dümen-ciye gemiden suya atar (...) Burada bilinçdışının türettiği bir alana girdiğimiz söylenebilir; rüya gerçektir ancak anlatan niye olduğunu anlamamaktadır. Belki Conrad'ın Marlow ve Kurtz'un karşılaştığını ilan etmesinden önce yaklaşık üç bin kelime boyunca oyalanmasına sebep olan edebi inceliği olduğu kadar ruhsal bir ihtiyaçtı da. Biz nihayet Kurtz ile tanışacağımızı düşünelim, Marlow Kurtz'un "sözlü"süyle tanıştığı ana sıçrar; bize Kurtz'un megalomanlığını ve bu toprakların şeytanları arasında benimse-diği yeri anlatır; on yedi sayfalık risaleden bahseder; Kurtz'un *harlequin* havariyesiyle tanışmasını ve yaptıkları sohbeti aktarır – ancak bunlardan sonra Kurtz'un evini çevreleyen kazıkların üzerine dikilmiş kafaları dürbünüyle gördüğünü söyler. Bu "lafı de-ğiştirmeyi" seven Conrad'ın işidir, en çok bilmek ve görmek istediklerimizi anlatmayı erteler de erteler; bu şekilde öykünün doruğuna ulaşmayı da ertelemek istemektedir belki. Bu takti-ği son derece etkilidir ama biraz fazla kaçtığı da söylenebilir: Ağır ağır ve adım adım gerçekçi bir biçimde öğreneceğimiz şe-kilde anlatılsa inanmakta zorlanacağımız bazı şeyler, o bilgileri bütünüyle edinmiş birinin edindiği yetkisiyle bize anlatılır. Mar-

33 [Guerard'ın notu:] Ne olduğu belirsiz her insan eylemi gibi bu da çeşitli yorumları davet eder; özellikle de suçluluk duygusundan temizlenerek arınma-yı. Kandan korku diğer yandan Marlow'un içinde büyüyen ilkel korkusu da olabilir. Ayakkabıları tekneden dışarı atması dolayısıyla medeni-rasyonel ola-nın değil, yabani olanın reddidir. Her şekilde yabancıla tanışıklığı başlarken kan-la karşılaşması yerindedir.

low'un diğerleriyle birlikte Kurtz'un evine paldır küldür gidebilmesinin de psikolojik olarak imkânsız olduğu iddia edilebilir. Ötekinin gemiye binmesi, ilk yüzleşmenin orada gerçekleşmesi gerekebilir... İkisi arasındaki kaynaşma ve ittifak, "benlikler"inin özdeşleşmesi bu şekilde sağlanır.

Kurtz'un evinin boş olduğunu ve sırdaşının gittiğini öğrenen Marlow'un hissettiği dehşet duygusu da bu yüzdendir; bir parçası ortadan kaybolmuştur. "Bu duyguyu böylesine güçlü kılan –nasıl anlatsam?– hissettiğim manevi darbeydi, sanki baştan aşağı canavarca, düşünülmesi olanaksız, ruhu tiksindirici bir şey beklenmedik bir biçimde üzerime itilmişti." Şimdi büyük buluşmayı gerçekten tek başına, bu sefer kıyıda gerçekleştirmesi gerekir. "Bu gölgeyle tek başıma uğraşmak sitiyordum; o deneyimin karanlığını başkalarıyla paylaşmayı niçin böyle kışkandığımı bugün bile hâlâ bilemiyorum." Emekleyen Kurtz'u çimenlerin arasında takip eder; "toprağın soluduğu bir buhar gibi ağır ağır, solgun, belirsiz". (Kurnazca yolunu kesmiştim.) Kurtz'un arkasından gelen dakikalarda ne söylediğini çoğunlukla bilmez; gemiye getirildiği zaman açtığı ipe sapa gelmez konular da pek anlatılmaz. "Deşilmez bir karanlıktı onunki. Güneşin hiç değmediği bir uçurumun dibinde yatan bir adama bakar gibi baktım ona" – bu yorum ilk başta insana ilk okuyuşta müphem ve tumturaklı gelse de, zihinsel coğrafyaya göre düşünüldüğünde pek öyle olmadığı fark edilir. Arkasından Kurtz ölür, gemiden indirilir ve cesedi "çamurlu bir deliğe" gömülür. Yüzleşme sona erdikten sonra Marlow'un hâlâ etrafını çevreleyen karanlıktan çıkması gerekmektedir; bunu hastalığın yoğun sisinden çıkarak yapar. Yine de kurulan özdeşleşme tamamen kopmuş değildir. "En iyi anımsadığım da benim bulunduğum o son nokta –gövdenin duyduğu acıyla dolu biçimsiz bir pus ve her şeyin, acının bile, ağır ağır yok olmasına karşı umursamaz bir aşağılama– değil. Hayır! Onun son noktasını yaşadım sanki." Ancak Kurtz'un sözlüsüne o mezarsı kentte söylediği yalanın yüreğine

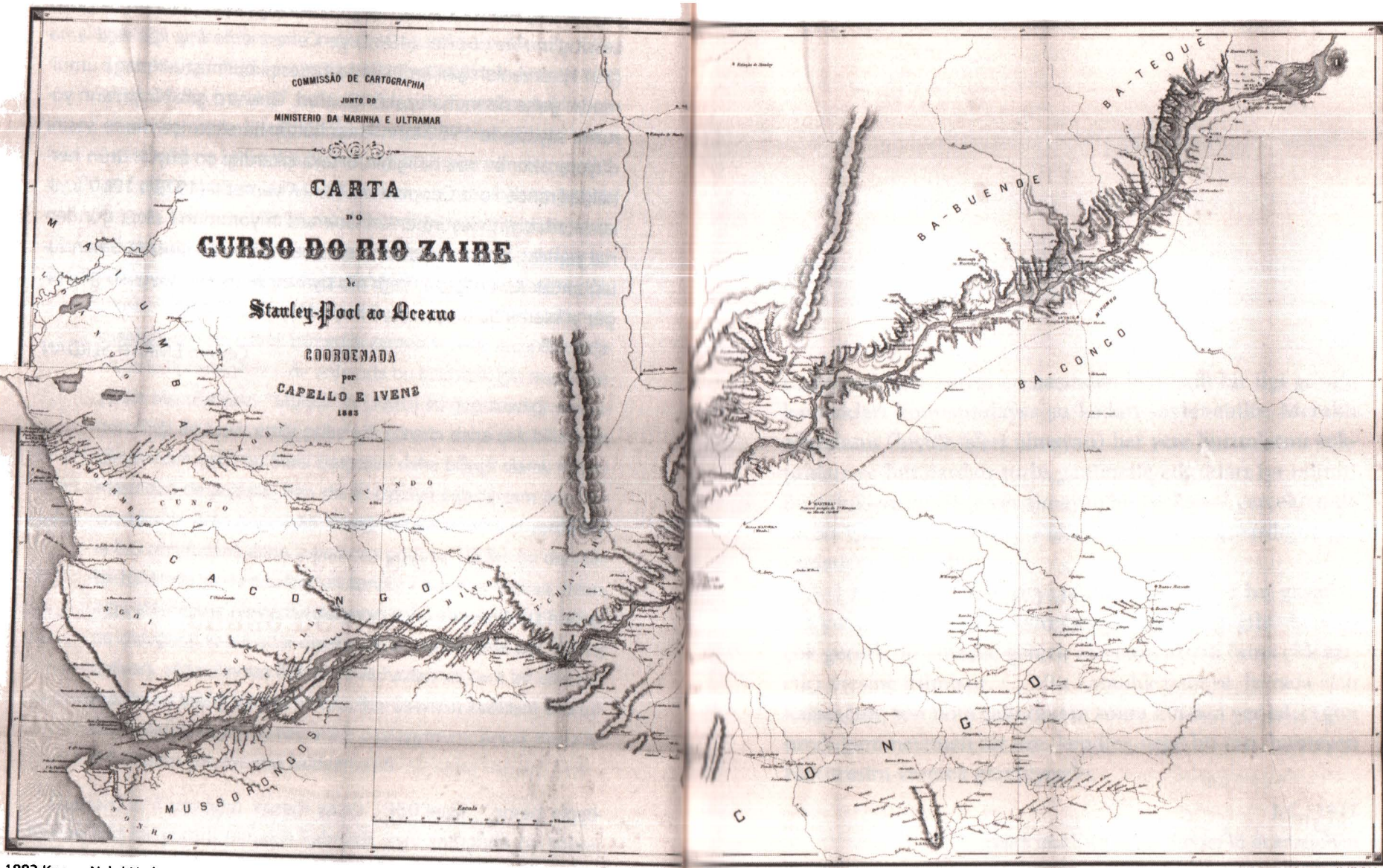
su serpmesiyle tecrübesi nihayet son bulur. "Yetilerini bir yalanla yok ettim sonunda."

Rüyanın içindekiler bu şekildedir. Özetimin az olsun bir geçerliliği varsa, F.R. Leavis'in (yalnız seyahatnameyi ve Kurtz'un portresini gördüğü için) itiraz ettiği "işgüzarlıktan da beter sıfat düşkünün bir ısrarcılığı" belki açıklamış ve bir nebze haklı çıkarılmışım demektir. İğrenç ayınlar ve ağza alınmaz gizlerin insanı usandırdığına katılmakla birlikte, *ağza alınmaz* olmaları gerektiğini düşünüyorum; bu hem edebi hem de psikolojik bir gerçek. İnsanın ötekisi ve bilinçdışının büründüğü vücut ile yüzleşmesini gerçekçi diyaloglarla anlatması mümkün olmaz. Marlow kulübeyi boş bulduğunda düştüğü ahlâki dehşeti kelimelere dökmeye zorlandığı ya da tecrübesini paylaşırken neden kıskançlık duyduğunu tam olarak bilmediği zaman söylediklerini düz anlamıyla kabul edebiliriz... Bir anlamda bu belirsizlik için ona müteşekkire bile olabiliriz. "Muhbir" (1910) su geçirmezliği ve ekonomikliği de tasvir ettiği psikolojik sürecin daha çok bilincinde olmasından gelir; bu öteki simgesini daha bilinçli olarak kullanmasından da anlaşılır. Ben de iki öyküyü kıyaslırsam onu tercih ederim. Ama *Karanlığın Yüreği* debelenmeyle, el yordamıyla bizi zihnin daha derin kuyularına götürür. Hikâyeye bu derinlikler hakkında ya da Marlow'un kendisi hakkında olmasa, uzunluğu affedilebilir olmazdı. Hikâyenin son kısmının Kurtz hakkında olduğunu kabul ettik diyelim (ki bu iddia bana çok gülünç geliyor), ağza alınmaz ihtirasları ve hazlarının canlı bir dille resmedilmesi bayağı saçma olurdu. Bay Leavis'in kazıklara oturtulmuş kafalara duyduğu hayranlığı paylaşıyorum. Ancak Kurtz bile bu kadar çok ayrıntıyı kaldıramazdı.

Guerard'ın *Karanlığın Yüreği* yazısı 1950'lerde Conrad eleştirisinde kilit bir yorum olmakla kalmadı, aynı zamanda bir sonraki on yılın önemli bir kültür meselesini de öngörmüştü: "iç yolculuk", yani insanın benliğinin karanlık ve ayrılmış kısımlarıyla yüzleş-

mesi. Bu konu varoluşçu psikiyatrist R.D. Laing'in *Bölünmüş Benlik* (1962) ve *The Politics of Experience and the Bird of Paradise* (Deneyimin siyaseti ve Cennet Kuşu, 1968) gibi kitaplarında ve Doris Lessing'in *Altın Defter* (1962) ve *Cehenneme İnış İçin Açıklama* (1971) romanları gibi örneklerde ifadesini bulmuştu. Kulağa umulmadık gelse de muhafazakâr Conrad, Guerard gibi bir yazarın yorumu sayesinde 1960'ların karşı kültür hareketi içerisinde sesini duyuracaktı; bu söz birliğinin ortaya çıkardığı en büyük ürün herhalde Francis Ford Coppola'nın filmi *Kıyamet*'ti (1979). 1960'lı yıllarda edebiyat eleştirmenleri Guerard'ın yorumuna sıkça gönderme yaptılar, onun görüşlerine eklemelerde ya da itirazda bulundular; ancak *Karanlığın Yüreği*'nin siyaseti ve mizah duygusu gibi diğer yönlerini de araştırmaya başladılar.

Çeviren EMRAH SERDAN

1883 Kongo Nehri Haritası.

Yazarın Notu

(...) *Karanlığın Yüreği* en başından beri belli bir ilgi gördü; kaynakları konusundaysa şu kadarı söylenebilir: Meraklı adamların (hiçbir işleri olmayan) her yere burunlarını soktukları ve buralardan türlü ganimetle çıktıkları iyi bilinir. Bu öykü –ve bu ciltte yer almayan bir başkası–¹ gerçekten de hiçbir işim olmayan Afrika'nın merkezinden çıkardığım ganimetlerin tümüdür.

(...) *Karanlığın Yüreği* yaşantıdır (...), ama bu yaşantı, okuyucunun zihnine ve yüreğine yerleştirildiği gibi –bence– çok geçerli bir amaçla, gerçek olayların azıcık (ama çok azıcık) ötesine itilmiştir. (...) Bu karanlık temaya, havada asılı kalacağını, son nota çalındıktan sonra kulakta yer edeceğini umduğum netameli bir tını, kendine özgü bir ton, bitmeyen bir titreşim vermek gerekiyordu.

J.C., 1917

Youth and Two Other Stories'in önsözünden

1 *An Outpost of Progress* (Kalkınma Karakolu, 1896), *Tales of Unrest*'ten (Huzursuzluk Masalları, 1898).

Gezi teknesi Nellie, yelkenlerinde tek bir titreme görölmek-sizin demir atıp suyun üstünde kaydı, durdu. Akıntı kesil-miş, rüzgâr neredeyse dinmişti; rotası ırmağın ağzına doğru olduğuna göre de yapacağı tek şey burada demirleyip gelgi-ti beklemekti.

Thames'in denize açılan bölümü, sonsuz bir su yolunun başlangıcı gibi uzanıyordu önümüzde. İleride, denizle gök kaynaşmışlardı ve aydınlık havada denizin yükselişiyile ır-maktan yukarı yüzen teknelerin güneş yanığı yelkenleri, kü-lah şekli verilmiş, kımiltısız ve parlak kırmızı kümelerle benzi-yorlardı. Giderek yiten bir düzlükte denize uzanan basık kı-yıların üzerine sis çökmüştü. Hava Gravesend üzerinde ka-ranlıktı ve daha ötelerde, dünyanın en büyük, en yüce ken-tinin üzerinde, yaşlı bir koyuluğun yoğunluğuna bürünmüş, asılı duruyordu.

Kaptanımız Şirketler Müdürü'nün konuklarıydık. Bu-runda durmuş, gözlerini açıklara dikmişti. Dördümüz bi-ze dönük sırtına sevgiyle bakıyorduk. Tüm ırmak üzerinde, onun kadar denizciye benzeyen kimse yoktu. Bir kılavuzu

andırıyordu; denizcilerin gözünde de bundan daha güvenilir başka bir kişi yoktur. Uğraşının ilerideki aydınlık ırmak ağzında değil, sırtını çevirdiği o durgun karanlığın içinde olduğuna inanmak güçtü.

Önceden de söylemiştim bir yerlerde: Aramızda denizin yarattığı bağ vardı. Bu bağ, uzun ayrılık dönemleri sayesinde yüreklerimizi birleştirmiş, ayrıca bizi birbirimizin anlattıklarına –hatta inançlarına bile– hoşgörölü kılmıştı. Dostların en iyisi Avukat, yaşı bizden ileri ve erdemleri bizden çok olduğundan güvertedeki tek yastığı sahiplenmiş, tek halının üzerine uzanmıştı. Muhasebeci domino kutusunu şimdiden çıkarmış, taşlardan küçük yapılar yapıyordu. Marlow geride, sağ kıçta bağdaş kurmuş, mizana direğine yaslanmıştı. Yanakları çökük, teni soluk, sırtı dikti; görünüşü bir keşişi andırıyordu. Sarkık kolları, dışa dönük avuçlarıyla bir tanrı heykelciğine benziyordu. Müdür demirin taramadığından emin olduktan sonra kıça doğru gelip yanımıza oturdu. Tembel tembel birkaç söz edildi. Sonra teknenin üzerine bir sessizlik çöktü. Nedense domino oyunu bir türlü başlayamadı. Düşünceliydik, dinginlik içinde boşluğa bakmaktan başka bir şey çekmiyordu canımız. Durgun, kusursuz bir parlaklığın duruluğu içinde gün batıyordu. Suyun parlaklığı barış duyguları veriyordu insana. Dupduru gökyüzü iyilik saçan, lekesiz bir ışık yığınıydı. Essex bataklıklarının üstündeki sis bile, iç bölgelerdeki ağaçlı tepelerden sarkıp alçak kıyıları perdeleyen parlak, kıvrım kıvrım bir tül yığınına andırıyordu. Ancak batıda, tepelerin üzerindeki karanlık, güneşin yaklaşmasına öfkeleniyormuş gibi gitgide koyulaşıyordu.

En sonunda kavisli ve ağır inişiyle güneş alçaldı, sanki oluşturduğumuz kalabalığın üzerindeki karanlık ağırlığa değince ölümcül bir yara alıp da sönecekmiş gibi, akkor rengi, ışısız, ıssız, donuk bir kızıla dönüştü.

Sonra bir değişiklik geldi sulara ve havadaki huzur parlaklığını yitirdi, ama derinleşti. Geniş ve yaşlı ırmak günbatımında kımıltısız duruyor, kıyılarında yaşayan ırka çağlar boyunca yaptığı hizmetlerden sonra, dünyanın uçlarına dek uzanan bir suyolunun dingin ağırbaşlılığı içinde yayılıyordu. Saygıdeğer ırmağa, gelip sonsuza dek gidiveren kısacık bir günün coşkun heyecanı içinde değil, kalıcı anıların görkemli ışığında bakıyorduk. Gerçekten de, denizi saygı ve sevgiyle “izlemiş” bir adamın, Thames’in aşağı bölümlerinde, geçmişin yüce ruhunu anması kadar kolay bir şey yoktur. Bitmeyecek görevini durmadan yerine getiren gelgit akıntısı, kimi zaman yuvalarının rahatına, kimi zaman da deniz savaşlarına taşıdığı adamlarla, gemilerin anılarıyla doludur. Ulusun gurur duyduğu tüm adamları tanıımış, onlara hizmet etmiştir akıntı: Sir Francis Drake’den Sir John Franklin’e dek, soylu olsunlar ya da olmasınlar, hepsi birer cengver –denizin gezgin cengaverleri– olan adamlar. Adları zamanın gecesinde birer pırlanta gibi ışıldayan gemileri taşımıştır: Yuvarlak sağrıları hazinelerle dolu, Majesteleri Kraliçe tarafından görülüp büyük öyküden böylece çıkıp gidecek Golden Hind’den, başka zaferlere koşan –ve bir daha geri dönemeyen– Erebus’la Terror’a dek. Gemileri de, adamları da tanıımıştı. Deptford’dan, Greenwich’den, Erith’den yola ıkımışlardı: servencilerle göçmenler, kral gemileriyle işçi gemileri, kaptanlar, amiraller, doğu ticaret yollarının karanlık “korsan”ları, Doğu Hint filolarının kiraalık “general”leri. Altın ya da çan avcısı, hepsi ellerinde kılıç, bazen de meşale taşıyarak o ırmağın akıntısından yola ıkımışlardı: Onlar toprağın içindeki gücün habercileri, kutsal ateşin kıvılcımını taşıyanlardı. Ne büyüklükler akmamıştı o ırmağın akıntısından, bilinmeyen bir dünyanın gizemlerine!.. İnsanların düşleri, toplulukların tohumları, imparatorlukların filizleri.

Güneş battı. Irmağı karanlık kapladı ve kıyı boyunca ışıklar yanmaya başladı. Bir çamur düzlüğü üzerine kurulu uç ayaklı Chapman Feneri ışıltı ışıltı. Irmağın üzerinde gemilerin ışıkları kımıldıyordu – bir o yana bir bu yana akan büyük bir ışık karmaşasıydı bu. Ve batıdaki tepelerde, canavar kentin yeri gökyüzünde yine belliydi: gün ışığında ağır bir karanlık, yıldızların altında donuk bir parlaklık.

“Ve burası da,” dedi Marlow birden, “dünyanın karanlık yerlerinden biriydi.”

İçimizde hâlâ “denizi izleyen” tek adam oydu. Onunla ilgili söylenebilecek en kötü şey, sınıfını özümsememesiydi. Denizciydi, ama gezgindi de. Oysa çoğu denizcinin, denilebilirse eğer, durağan bir yaşantısı vardır. Hep evde olmayı düşünürler, evleri de –yani gemi– hep yanlarındadır. Ülkeleri de yanlarındadır hep: deniz. Her gemi birbirine benzer, denizse hiç değişmez. Onlar için, değişmez çevrelerinin önünden akıp giden yabancı kıyıları, yabancı yüzleri, yaşamın değişken görkemini örten şey bir giz perdesi değil, biraz aşağılayıcı bir yadsımadır – çünkü bir denizci için tek gizemli şey, yaşamındaki tek sevgili, yazgı kadar bilinmez olan denizdir. Geri kalanına gelince, iş saatlerinden sonra kıyıda sıradan bir gezinti ya da sıradan bir eğlence, tüm bir kıtanın gizlerini açıklamaya yeter, denizci de bu gizlerin bilinmeye değmediğini düşünür genellikle. Denizci öykülerinin dolaysız bir yalınlığı vardır, anlamları da bir incir çekirdeğini ancak doldurur. Ama Marlow (öykü anlatma merakı sayılmazsa) sıradan bir denizci değildi, ona göre öykünün anlamı çekirdek gibi içinde değil, sisi belirleyen parıltı ya da ay ışığının ölü yalazının ortaya çıkardığı o puslu halelerden biri gibi, öykünün dışında, onu saran bir şeydi.

Söylediği hiç şaşırtıcı değildi. Tam Marlow’un söyleyeceği bir sözdü bu. Sessizce kabullenildi. Kimse işittiğini belir-

tecek bir ses çıkarmayı bile düşünmedi. Kısa bir süre sonra da, usulca konuşmasını sürdürdü Marlow:

“Çok eski zamanları düşünüyordum, Romalıların buraya ilk geldikleri zamanları, bin dokuz yüz yıl öncesini – geçen günü yani... Ne zamandır ışık saçıyor bu ırmak – şövalyeler döneminden beri mi dediniz? Evet, ama çayırdı yayılan bir yangın, bulutların arasında çakan bir şimşek gibi. Bunun parıltısında yaşıyoruz – şu dünyamız var oldukça da çok yaşasın o parıltı! Ama karanlık daha dün buradaydı. Akdeniz’de güzel bir –ne derler?– kürekli kadirmanın başındaki komutanın duygularını bir düşün: Birden kuzeye dönmesi emrediliyor. Karadan çabucak Galyalıları ezip geçecek, Lejyonerlerin –çok da becerikli adamlardı mutlaka– yüz kişi bir arada çalışarak, bir-iki ayda yapıverdikleri bu teknelerden birinin başına geçecek. Buraya geldiğini bir düşünün –dünyanın sonu sanki, kurşun rengi bir deniz, duman rengi bir gök, akordeon katılığında bir tekne– ırmaktan yukarı erzak ya da başka bir şeyler yüklenmiş gidiyorlar. Kum tepeleri, bataklıklar, ormanlar, vahşi insanlar – uygar bir adamın yiyeceği hiçbir şey yok gibi, Thames suyundan başka da bir içecek yok. Ne Falernia şarabı ne de kıyı izni. Arada sırada doğanın ortasında kaybolmuş bir askerî üs –soğuk, sis, bora, hastalık, sürgün ve ölüm– havada, suda, çalılıklarda pusuda yatan ölüm. Sinekler gibi ölüyorlardı herhalde buralarda. Ama evet, becerdi. Hem de çok iyi becerdi kuşkusuz, pek de öyle fazla düşünmeden üstelik – ancak sonraları, gençliğinde başından geçenleri anlatıp övünmek için düşündü belki. Karanlıkla yüzleşebilecek kadar erkek adamlardı onlar. Belki de Roma’da tanıdıkları varsa, berbat iklim de onu öldürmezse, bir gün Ravenna’daki filoya yükselebileceğini düşünerek keyifleniyordu. Ya da toga giymiş, namuslu, genç bir vatandaş düşünün –belki zar oyunlarına biraz fazlaca düşkün– buraya bir valinin ya da bir vergi tahsildarının yanında ya da hatta bir tüccarın peşine takılıp

gelmiş, maddi durumunu düzeltmek umuduyla. Bir bataklığa ayak basıyor, ormanları aşılıyor ve içerilerde bir üste çevresini saran yabanıllığı, korkunç yabanıllığı –ormanda, balta girmemiş ormanda, vahşi adamların yüreğinde çalkalanan o gizemli yaşamı– seziyor. Böyle gizemlerin kabul törenleri de olmaz. Anlaşılamayanın, yani nefret edilenin içinde yaşamak zorundadır. Sonra onu etkilemeye başlayan bir de büyü vardır. Nefret edilen şeylerin büyüleyiciliği, bilirsiniz: Gitgide çoğalan pişmanlıkları, kaçma isteğini, çaresiz tiksintiyi, teslimi, nefreti düşünün.”

Sustu.

“Aslında,” diye söze başladı yeniden, tek kolunu dirseğinden avucu dışa dönük kaldırıp bağdaş kurarak oturmuş, lotus çiçeği olmaksızın ve Avrupai giysiler içinde vaaz veren bir Buda’ya benzeyerek. “Aslında hiçbirimiz tam anlamıyla bu duyguları duyamayız. Etkinlik kurtarıyor bizi – etkinliğe olan bağlılığımız. Aslında pek öyle önemli adamlar da değildiler bunlar. Sömürgeci falan değildiler; yönetimleri de biraz baskıdan başka bir şey değildi, sanırım. Onlar fatihtiler, bu da kaba güçten başka bir şey gerektirmez – övünülecek bir şey de değil bu, çünkü senin gücün başkalarının güçsüzlüğünden doğan bir kazadır yalnızca. Sırf elde etmiş olmak uğruna, ellerine geçeni kaptılar. Yaptıkları, şiddetli bir soygundan, taammüden cinayetin çok geniş çaplısından başka bir şey değildi, üstelik körü körüne yapıyorlardı bu işi – karanlıkla kapışanlara da bu yakışır zaten. Dünyanın fethi, yani dünyanın tenleri bizimkinden farklı ya da burunları bizimkilerden az daha yassı olan insanların elinden alınması işi, üzerinde düşünülecek olursa, pek de hoş bir şey değil. Ancak fikir kurtarıyor bu davranışı. Ardındaki fikir – yani duygusal bir bahane değil, gerçek bir fikir, bu fikre duyulan menfaatsiz inanç. Kişinin kurabileceği, önünde eğilebileceği, adaklar sunabileceği bir şey...”

Sustu gene. Alevler akıyordu ırmağın üzerinden, küçük küçük, yeşil, kırmızı, ak alevler birbirini kovalıyor, yakalıyor, birleşiyor, birbirinin yolunu kesiyor, ağır ağır ya da hızla dağılıyorlardı. Yoğunlaşan gecede, uykusuz ırmağın üzerinde sürüyordu büyük kentin akışı. Bakıyor, sabırla bekliyorduk; bu sel kesilene dek de yapacak başka şey yoktu. Ancak uzun bir sessizlikten sonra ürkek bir sesle, “Benim bir ara tatlı su gemiciliğini denediğimi hatırlarsınız herhalde,” dediğinde, suların çekilmesi başlamadan Marlow’un sonuçsuz deneyimlerinden birinin öyküsünü dinlememizin kaçınılmaz olduğunu anladık.

“Kendi başıma gelenlerle canınızı sıkamak istemiyorum,” diye söze başlayarak birçok anlatıcının zayıflığının, dinleyicilerinin asıl neyi dinlemek istediklerini bilmemesinden kaynaklandığını göstermiş oldu. “Ama gene de, benim üzerimdeki etkisini anlamanız için, oraya nasıl gittiğimi, neler gördüğümü, o ırmaktan yukarı nasıl çıkıp o zavallı adamla nasıl tanıştığımı bilmeniz gerekiyor. Yolculuğun en uzak, deneyimin en tamamlayıcı noktasıydı bu. Nasıl olduysa, çevremdeki her şeyi birden aydınlatıverdi sanki – düşüncelerimi de. Ama yeteri kadar karanlıktı da – hem de acı verici. Olağanüstü bir şey hiç değildi – anlaşılır da değildi pek. Hayır, pek anlaşılır değildi. Ama gene de bir bakıma aydınlatıcıydı.

Hatırlarsınız, o sıralarda Londra’ya yeni dönmüştüm. Uzun bir süre –altı yıl kadar– Hint Okyanusu’nu, Büyük Okyanus’u, Çin Denizi’ni dolaşmışım – Doğu’dan payımı almıştım bayağı. Tembellik ediyor, sizleri işlerinizden alıkoymuyor, sizi uygarlaştırmak ilahi görevimmiş gibi evlerinizi basıyordum. Bir süre için iyiydi bu, ama sonunda dinlenmekten yoruludum. Kendime bir gemi aramaya başladım, dünyanın en zor işi olsa gerek. Ama gemilerden bana bakan bile yoktu. Sonunda o oyundan da bıktım.

Çocukluğumda haritalara bayılırdım. Güney Amerika'ya, Afrika'ya ya da Avustralya'ya saatlerce bakıp yeni yerler keşfetmenin görkeminde yiter giderdim. Birçok boş yer vardı dünyada o sıralar. Bunlardan biri haritada bana çok çekici geldi mi (aslında hepsi çekicidir ya), parmağımı basıp, büyüünce buraya gideceğim derdim. Hatırlarım, bunlardan biri Kuzey Kutbu'ydu. Oraya hâlâ gitmedim, bundan sonra da gitmeyi denemeyeceğim. Çekiciliği kalmadı. Öbür yerler Ekvator çevresine ve her iki yarımkürede çeşitli boylamlar üzerine serpiştirilmişlerdi. Bu yerlerin kimisine gittim ve... Neyse, bunlardan söz etmeyelim. Ama bir yer vardı tutkun olduğum: bilinmeyenlerin en büyüğü, denebilirse en boşu.

Doğru, pek boş değildi artık o sıralarda. Haritadaki yerini ırmaklar, göller, yer adları doldurmuştu çocukluğumdan beri. Bir çocuğun zevkle düş kurabileceği, keyif verici bir gizemle dolu beyaz bir leke olmaktan çıkmıştı. Karanlık bir yer olmuştu. Ama özellikle bir ırmak vardı, haritada görünebilen, çok büyük, gövdesini uzatmış koca bir yılanı benzeyen muazzam bir ırmak; kafası denizde, uzanmış gövdesi geniş ülke boyunca kıvrılarak giden, kuyruğu iç bölgelerin derinliklerinde kaybolan bir yılan. Ve bir dükkân camekânında gördüğüm bu haritaya bakarken, o ırmağın beni, bir yılanın bir kuşu –aptal, küçücük bir kuş– büyüler gibi büyülediğini fark ettim. Sonra o ırmak üzerinde ticaretle uğraşan bir şirketin, büyük bir kuruluşun varlığını anımsadım. Yahu, dedim, kendi kendime, bu tatlı suyun üzerinde ticari işlerin yürütülebilmesi için gemiler gerek, istimbotlar gerek! Niçin bunlardan birinin başına ben geçmeyeyim? Fleet Street'den aşağı yürüdüm, ama bu düşünce bir türlü aklımdan çıkmıyordu. Yılan büyülemişti beni.

Kıta Avrupası'nın bir kuruluşuydu o şirket. Kıtada yaşayan birçok da yakınım vardı, hem daha ucuz, hem de görüldüğü kadar kötü değil diye, dediklerine göre.

Bu yakınlarımların canlarını sıkıkmaya başladığımı üzüle-
rek itiraf edeyim. Bu bile yeni bir başlangıçtı benim için.
İstediklerimi bu yoldan elde etmeye alışık değildim, bili-
yor musunuz? Kendi yolumda, kendi başıma, kendi istedi-
ğim yere gitmişim hep. Günün birinde böyle davranacağı-
mı söyleselerdi, inanmazdım. Ama şu ya da bu yoldan ora-
ya gitmem gerektiğine kesinlikle inanmışım, anlıyor mu-
sunuz? Başlarının etini yemeye başladım. Adamlar, ‘Sevgili
dostum,’ diyor ama hiçbir şey yapmıyorlardı. Sonra da –ina-
nır mısınız?– kadınları denedim. Ben, Charlie Marlow, bir
iş bulmak için kadınları araya koydum. Hey Tanrım! Aslın-
da o fikir itiyordu beni bu işe. Bir teyzem vardı, tatlı, giriş-
ken bir kadıncağız. Mektup yazdı bana: ‘Çok iyi olur. Senin
için her şeyi, her şeyi yapmaya hazırım. Ne güzel bir fikir.
Yönetimde çok önemli bir yerde birisinin karısını tanıyo-
rum, bir de falancalara sözü geçen birini’ vs. O ırmakta işle-
yen istimbotlardan birine beni kaptan yapmak için elinden
geleni ardına koymamaya kararlıydı, yeter ki benim gön-
lüm olsun.

Atandım istediğim işe, doğal olarak; hem de çok çabuk
oldu. Meğer şirket kaptanlarından birinin yerlilerle dalaşır-
ken öldüğü haberini almış. Beklediğim fırsattı bu, gitme is-
teğimi de körükledi. Aradan uzun aylar geçtikten sonra, o
kaptanın ölüsünden arta kalanları bulmaya çalışırken, asıl
kavganın birkaç tavuktan doğan bir anlaşmazlıktan çıktı-
ğını öğrendim. Evet, iki kara tavuktan. Fresleven –kapta-
nın adı böyleydi, Danimarkalıymış– bir alışveriş sırasında
nedense aldatıldığını düşünmüş, kıyıya çıkıp köyün reisi-
ni sopayla dövmeye başlamış. Bunu duyduğumda hiç şaşır-
madım. Fresleven’in dünyanın en uysal, en sessiz insanı ol-
duğunu söylediklerinde de şaşırmadım. Öyleydi kuşkusuz,
ama birkaç yıldır kutsal görevle oradaydı; sonunda, şöyle ya
da böyle, kendine olan saygısını yeniden teyit etme ihtiya-

cını duymuş olmalıydı. Bu yüzden de ihtiyar zenciyi acımasızca sopalamıştı, olayı toplanıp yıldırım çarpmış gibi seyreten köy halkının önünde, ta ki sonunda adamın biri –reis in oğlu olduğunu söylediler– ihtiyarın çılgınlıkları karşısında çaresiz kalıp mızrağının ucuyla korka korka dürtene kadar beyaz adamı; mızrak da kolayca kayıvermişti kürek kemiklerinin arasından içeri. Bunun üzerine bütün belaların başlarının üzerinde olacağını sanan tüm köy halkı ormana kaçmış, Fresleven’in yönetimindeki istimbota da –sanırım baş makinistin kumandasında– kötü bir panik içinde uzaklaşmıştı. Sonradan da pek kimse ilgilenmemişti Fresleven’in ölüsüyle, ben gidip onun yerini alana dek. Öyle bırakamazdım onu. Ama selefimle tanışma olanağını bulduğumda, kaburgalarının arasından fişkırان otlar tüm kemiklerini örtecek kadar uzamıştı. Kemiklerinin tümü oradaydı. Bu doğaüstü varlığa dokunmamışlardı ölümünden sonra. Köy de bomboştı. Kapkara olmuş kulübeler çürüyor, devrilmiş çitlerin arasında eğri büğrü duruyorlardı. Bela gelmişti işte köyün başına. İnsanlar yok olmuşlardı. Çılgın bir dehşet duygusuna kapılan erkek, kadın, çocuk, herkes ormana dağılmış, bir daha da dönmemişti. Tavukların başına ne geldi, onu bilmiyorum. Kalkınma hamlesi onlara da ulaşmıştır, mutlaka. Her neyse, bu muhteşem olayın da yardımıyla, istediğim işe daha umudum bile kabarmadan kavuşmuş oldum.

Deliler gibi koşuştum hazırlanmak için, kırk sekiz saat geçmeden de patronlarıma görünüp anlaşmayı imzalamak üzere Manş’ı aşıyordum. Birkaç saat sonra, bana hep beyaza boyanmış bir mezarı anımsatan o şehre geldim. Önyargı işte. Şirketin bürosunu bulmam güç olmadı. Şehirdeki en büyük şey oydu ve kime rastlasam ondan söz ediyordu. Denizaşırı bir imparatorluk işletip ticaret yoluyla dünyanın parasını kıracaklardı.

Üzerine derin bir gölge çökmüş dar ve boş bir sokak, panjurlarla kaplı sayısız pencere, bir ölüm sessizliği, taşların arasından fıskırmış otlar, sağda solda görkemli selam kapıları, tüm ağırlıklarıyla aralık duran çok büyük kapılar. Bunların birinden giriverip çöl gibi çıplak, geniş, süssüz bir merdivenden çıktım, önüme gelen ilk kapıyı açtım. Biri şişman öbürü zayıf iki kadın hasır altlıklı iskemlelere oturmuşlar, siyah yünden bir şeyler örüyorlardı. Zayıf olanı ayağa kalkıp doğru üstüme geldi –gözleri önüne eğik, hâlâ örüyordu– ve tam bir uyurgezerin önünden çekilir gibi çekilmeyi düşündüğüm anda durdu, başını kaldırdı. Giysisi bir şemsiye kabı kadar yalındı ve dönüp tek söz söylemeden önümden bekleme odasına girdi. Adımı söyleyip etrafıma baktım. Ortada bir kumar masası, duvar boyunca alelade iskemleler, bir uçta da gökkuşağının tüm renklerine boyanmış geniş, parlak bir harita. Birçok kırmızı bölge vardı –iyidir haritalarda kırmızı görmek, çünkü oralarda gerçekten bir şeyler yapılıyor demektir– bol mavi, biraz yeşil, birkaç turuncu ve bir de, doğu kıyısında, gelişmenin neşeli öncülerinin neşeli biralarını yudumladıkları yeri gösteren mor bir leke. Ama ben bunların hiçbirine gitmeyecektim. Sarının içine gidecektim. Tam orta yerine. Nehir de oradaydı –büyüleyici– öldürücü yılan gibi. Off! Bir kapı açıldı, ak saçlı ama ifadesi anlayışlı bir kâtip kafası göründü ve sıska bir işaret parmağı beni o kutsal yere çağırırdı. Loş bir odaydı, orta yerinde de ağır bir yazı masası duruyordu. Masanın arkasında redingot giymiş, solgun, tombul bir adam vardı. Büyük patron. Boyu bir altmış beş kaddardı herhalde ve kim bilir kaç milyonun sapını tutuyordu. Elimi sıktı galiba, bir şeyler mırıldandı, Fransızcamı yeterli buldu. *Bon voyage.*¹

Kırk beş saniye sonra kendimi yeniden bekleme odasında, iyi yürekli kâtibin yanında buldum; hazin ve anlayışlı havasıyla bir belge imzalattı bana. Bir de, başka şeylerin yanı sıra, şirket sırlarını açıklamayacağıma yemin ettim sanıyorum. Açıklamayacağım da.

Biraz huzursuz olmaya başladım. Böyle törenlere alışık değilimdir, bilirsiniz, bir de uğursuzluk vardı havada. Kötü bir düzene ortak olmuştum sanki –ne bileyim– doğru olmayan bir şeye... Çıkınca rahatladım. Dış odadaki iki kadın siyah yünlerini coşkuyla örüyorlardı. İnsanlar geliyor, daha genç olanı gidip gelip içeriye sunuyordu onları. Yaşlı olanı iskemlesine oturmıştı. Düz tabanlı kumaş terlikler giymiş, ayaklarını küçük bir halının üstüne koymuştu ve kucağında bir kedi vardı. Başında beyaz, kolalı bir başlık, yanağında bir siğil, burnunun ucunda asılı duran gümüş çerçeveli bir gözlük vardı. Gözlüklerinin üstünden bana baktı. O bakışın hızlı, ilgisiz dinginliğinden huzursuz oldum. Sersem sepelek görünüşlü iki genç odaya giriyorlardı. Onlara da aynı ilgisiz, bilgiç bakışı yöneltti. Onların her şeylerini biliyordu sanki; benim de. Tuhaf bir duygu doldu içime. Anlaşılmaz, uğursuz bir kadınmış gibi geldi bana. Oralarda, uzaktayken, çok düşündüm o ikisini: Karanlığın girişini koruyorlardı; siyah bir tabut örtüsü örüyorlar, biri durmadan insanları bilinmeye buyur ediyor, öbürü de ilgisiz, ihtiyar gözlerle şen ve sersem suratlara bakıyordu. *Ave siyah yün örücüsü ihtiyar. Morituri te salutant.*² Baktıklarının çoğu –yarısından çoğu– bir daha göremediler onu.

Bir de doktora gittik. ‘Sıradan bir işlem,’ dedi kâtip, tüm üzüntülerimi derinden paylaştığını gösteren tavrıyla. Bunun üzerine şapkasını sol kaşının üzerine devirmiş, küçük bir memur olduğunu sandığım –gerçi bina bir ölümler şehrindeymiş gibi sessizdi, ama bu büroda küçük memurlar

2 (Lat.) Selam... Ölecek olanlar seni selamlıyor.

da olmalıydı- bir delikanlı yukarılardan bir yerlerden gelip bana yol gösterdi. Kılıksız, dağınık bir adamdı, ceketinin yenleri mürekkep lekeleriyle doluydu ve eski bir çizmenin burnunu andıran çenesinin altındaki boyunbağı geniş ve kabarıktı. Doktora gitmek için henüz erkendi, ben de bir içki içmemizi önerdim; bunun üzerine birden neşelendi. Vermutlarımızı yudumlarırken şirketin çalışmalarını övdü ve bir süre sonra ben de, konuşmanın akışı içinde, onun henüz oralara gitmemiş olmasına şaşıttığımı söyledim. Birden ciddileşip toparlandı ve anlamlı bir sesle şöyle dedi: 'Eflâtun'un öğrencilerine dediği gibi, görüldüğüm kadar salak değilim.' Sonra büyük bir kararlılıkla bardağını boşalttı ve kalktı.

"Yaşlı doktorun nabzımı yoklarken kafasının başka yerde olduğu belliydi. 'İyi, iyi, oralar için iyi,' diye mırıldandı, sonra da belirgin bir hevesle kafatasımı ölçmesine izin verip vermeyeceğimi sordu. Biraz şaşırarak, "olur," dedim, o da pergele benzer bir şey çıkarıp kafamı önden, arkadan, her yandan ölçtü, büyük bir özenle notlar tuttu. Üzerinde gabardine benzer yer yer erimiş bir ceket, ayaklarında terlikler, tıraşsız, ufak tefek bir adamdı, ben de zararsız bir bu nak olduğunu düşündüm. 'Bilim yararına,' dedi, 'oraya gideceklerden, kafataslarını ölçmeme izin vermelerini isterim hep.' 'Döndüklerinde de ölçer misiniz?' diye sordum. 'Hayır, dönenleri görmem,' dedi. 'Hem de üstelik değişiklikler hep içeride olur, bilirsiniz.' Yalnız kendi işitebildiği bir şaka duymuş gibi gülümsedi. 'Demek oraya gidiyorsunuz. Harika. İlginç de.' Bana merakla bakıp bir not daha aldı. 'Ailenizde delilik görüldü mü hiç?' diye sordu heyecansız bir sesle. Sıkıldım. 'Bilim yararına bir soru mu bu da?' Sıkıntıma hiç kulak asmadan, 'Bireylerin ruhsal değişikliklerini yerinde inceleyebilmek bilimsel açıdan çok ilginç olurdu, ama...' dedi. 'Ruh doktoru musunuz?' diye sözünü kes-

tim. Hiç alınmadan, ‘Her doktor biraz öyle olmalıdır,’ diye cevap verdi, bu kendine özgü adam. ‘Oraya giden siz mös-yölerin kanıtlamama yardımcı olmanız gereken küçük bir teorim var. Ülkemin böyle görkemli bir sömürgesi olmasından sağlayacağı yararların benim payıma düşen bölümü de bu olacak. Sıradan zenginlik başkalarının olsun. Sorumu bağışlayın, ama inceleme fırsatını bulduğum ilk İngiliz sizsiniz...’ Ona sıradan bir İngiliz olmadığını açıklamaya çalıştım. ‘Eğer öyle olsaydım,’ dedim, ‘sizinle burada böyle konuşmazdım.’ ‘Söylediğiniz çok anlamlı. Büyük bir olasılıkla da yanlış,’ dedi gülerek. ‘Güneşin altında kalmaktan ziyade, öfkelenmekten sakının. *Adieu*. Siz İngilizler nasıl dersiniz? *Good-bye*... Evet! *Good-bye*. *Adieu*. Tropikal ülkelerde her şey sakın olmalıdır.’ İşaret parmağını dikkatli ol anlamında kaldırdı... ‘*Du calme, du calme, adieu*.’³

Yapacağım bir şey daha kalmıştı: sevgili teyzemle veda-
laşmak. Çok keyifli buldum onu. Bir fincan çay içtim –
uzun süre içebileceğim son güzel çaydı bu– ve bir hanıme-
fendinin oturma odasının olması gerektiği gibi olan odasın-
da, şöminede yanan ateşin başında, uzun uzun, sakın sakın
sohbet ettik. Konuşmamızdan anladığım kadarıyla, ileri ge-
len kişinin karısına ve daha kim bilir kaç kişiye, olağanüs-
tû yetenekli, kolayca bulunamayacak türden –Şirket için
büyük kısmet– bir adam olarak tanıtılmıştım. Hey Tanrım!
Yönetimime verecekleri de, üç paralık düdüğüyle kırk pa-
ralık bir nehir gemisiydi! Ama aynı zamanda seçilmişlerden
biri olduğum anlaşıyordu, yani bir sermayem vardı, anlı-
yor musunuz? Aydınlik güçlerin elçisi, ikinci sınıf bir ha-
vari gibi bir şey yani. O sıralarda gazeteler bu türden bir yı-
gın palavra saçıyorlardı, o yalancı kalabalığında yaşayan za-
vallı teyzem de bunlara kapılmış gitmişti. ‘O bilgisiz kitle-

3 (Fr.) Sakin olun, sakın olun, elveda.

leri iğrenç alışkanlıklarından kurtarmak' üzerine o kadar çok konuştu ki, ne yalan söyleyeyim, sonunda bayağı huzursuz oldum. Şirketin kazanç amacıyla işletildiğini söylemeye kalkıştım.

'Sevgili Charlie,' dedi, 'unuttuğun bir şey var: İşçi, layık olduğu işte çalışır.' Kadınların gerçeklere böylesine yabancı olmaları tuhaftır. Kendi dünyalarında yaşarlar, böyle bir dünya da ne hiçbir zaman olmuştur, ne de olabilir. Fazla güzel bir dünya bu ve eğer gerçekten kurabilselerdi, daha ilk günbatımından önce dağılır giderdi. Biz erkeklerin, dünyanın kuruluşundan beri hiç şikâyet etmeden iç içe yaşama-ya alıştığımız herhangi bir Allah'ın cezası gerçek deviriverirdi dünyalarını.

Bundan sonra da öpüldüm, yünler giymem söylendi, sık mektup yaz falan ve çıktım. Sokakta –nedenini bilmiyorum– tuhaf bir duygu geldi içime, sahtekârlık ettiğimi düşündüm. Eskiden, başkalarının karşından karşıya geçerken bile düşündüklerinden daha az düşünerek, yirmi dört saat içinde dünyanın herhangi bir yerine doğru yola çıkabilen ben, bu tuhaf serüvenden önce, kararsızlık duydum demeyeceğim ama, bir an şaşırıp kaldım. Galiba en iyi şöyle anlatabileceğim bu duyguyu: Bir-iki saniye süreyle, sanki bir kıtanın orta yerine değil de, dünyanın orta yerine gidecekmişim gibi geldi bana.

Bir Fransız gemisiyle gittim, anladığım kadarıyla da sırf asker ve gümrükçü indirmek amacıyla bölgede ne kadar liman varsa hepsine uğradı. Kıyıyı seyrettim. Bir geminin bordasından kayıp giden kıyıyı seyretmek, bulmaca çözmeye çalışmak gibi bir şeydir. Karşındadır kıyı: gülümser, surat asar, çağırır, uludur, acımasızdır, sıradandır ya da yabarıldır, ama hep suskundur sanki, 'Gel de gör bakalım,' diye fısıldar. Gördüğüm en kişiliksiz kıyılardan biriydi bu, sanki oluşumu henüz tamamlanmamış gibiydi ve tekdüze bir iticiliği vardı. Siyaha çalacak kadar koyu yeşil renkte, kenarı-

na dalgaların köpükleri işlenmiş devâsâ bir orman, pırlıtsını ince bir pusun bozduğu mavi denizin üzerinde cetvelle çizilmiş gibi dümdüz, göz alabildiğine uzayıp gidiyordu. Güneş korkunçtu, kıyı buhardan parlıyor, terliyor gibiydi. Köpüren denizin orasında burasında grili beyazlı birkaç nokta kümesi görünüyordu, bazılarının üzerinde de dalgalanan bir bayrak. Birkaç yüzyıllık yerleşim merkezleriydi bunlar ve arkalarındaki geniş, el değmemiş alanın üzerinde hâlâ bir iğne ucu kadar ufaktılar. Sarsıla sarsıla gidiyor, durup asker indiriyorduk; gene gidiyor, bir teneke barakayla bir bayrak direğinin içinde kayboldukları, Tanrı'nın boşverdiği bir toprak parçasından vergi almaları için gümrük memurları indiriyorduk; sonra başka askerler indiriyorduk, gümrük memurlarını korusunlar diye herhalde. Bazılarının dalgaların içinde boğulduklarını işittim; ama boğulsalar da boğulmasalar da, kimsenin aldıracağı yoktu. Fırlatılıp atılıyorlardı oraya, biz de yolumuza gidiyorduk. Kıyı her gün aynı görünüyordu, sanki hiç yerimizden kımıldamamış gibi; ama geçtiğimiz bazı yerlerin –bazı alışveriş merkezlerinin– Koca Bassam, Küçük Popo gibi, karanlık bir dekor önünde oynanan uğursuz bir güldürüden alınmışa benzeyen adları vardı. Yolcu tembelliği, hiçbir ortak nokta olmayan bu adamların arasındaki yalnızlığım, yağlı ve uyku lu deniz, kıyının biteviye karanlığı, beni eşyaların gerçekliğinden uzak, hüznü ve anlamsız bir kuruntunun yorgunluğuna hapsetmiş gibiydi. Kıyıya vuran dalgaların ara sıra işitilen sesi, bir kardeşin konuşması gibi gerçek bir zevkti. Doğal bir şeydi, bir nedeni vardı, nedeninin de bir anlamı vardı. Ara sıra kıyıda gelen kayıklar, gerçekle kurulan geçici birer bağdı. Bu kayıkların kürekçileri kara derili adamlardı. Gözlerinin akının parıltısı uzaklardan seçiliyordu. Bağırıyor, şarkı söylüyorlardı; gövdeleri terden tütüyordu; biçimsiz, gülünç maskeleri andıran suratları var-

dı bu adamların; ama kemikleri, kasları, coşkun canlılıkları, hareketlerindeki yoğun enerji, kıyılarını döven dalgalar kadar doğal ve gerçekti. Orada bulundukları için özür aramıyorlardı. Çok rahatlatıcı bir şeydi onlara bakmak. Bir süre, dolaysız gerçeklerle dolu bir dünyada yaşadığım duygusuna kapılıyordum, ama uzun sürmüyordu bu. Bu duyguyu ürkütüp kaçırان bir şeyler oluyordu hep. Hatırlarım, bir seferinde kıyının açığına demirlemiş bir savaş gemisine rastlamıştık. Bir kulübe bile yoktu görünürlerde, ama kıyıyı topa tutuyordu. Anlaşılan, Fransızların savaşlarından biri sürüyormuş oralarda o sırada. Bayrağı yaş bir paçavra gibi sarkıyordu; on beşlik topların uzun namluları basık teknenin her yanından fışkırmıştı; yağlı, yapışkan dalgalar gemiyi tembel tembel kaldırıyor, sonra ince direklerini sallandırarak indiriyordu. Toprak, gökyüzü ve denizin oluşturduğu o boş sonsuzluğun içinde, anlaşılmaz bir biçimde, bir kıtaya ateş ediyordu. Pat ediyordu on beşlik topların biri, küçük bir alev belirip yok oluyor, bir parça ak duman kayboluyor, ufacık bir mermi hafif bir çığlık atıyor ve hiçbir şey olmuyordu. Hiçbir şey olamazdı. Hafif bir delirme seziliyordu bu uygulamada, hazin bir komikliği vardı manzaranın; bizim gemidekilerden birinin de bana, büyük bir içtenlikle, görünmeyen bir yerlerde bir yerli kampının –düşman di-yordu onlara!– gizlenmiş olduğunu söylemesi bu duyguyu dağıtmaya yetmedi.

Mektuplarını verdik (o yapayalnız gemideki adamlardan her gün ortalama üçünün hastalıktan öldüğünü öğrendim) ve yolumuza devam ettik. Neşeli ölüm dansıyla ticaretin; fazla ısıtılmış bir mezarı andıran durgun ve topraksı havada birlikte yürüdükleri birkaç gülünç adlı yere daha uğradık; doğanın, sanki dışarıdan gelenleri engellemek amacıyla yaptığı, tehlikeli dalgalarla çevrili o biçimsiz kıyı boyunca ilerledik; balçığa dönüşmüş suları güçsüz bir çaresizliğin uçlarını

da yamuluvermiş gibi eğri büğrü Hint sakızlarını işgal eden, kıyıları çamur içinde çürüyen ırmaklara, yaşam içinde ölüm nehirlerine girdik, çıktık. Belirgin bir izlenim edinecek kadar uzun süre kalmadık hiçbir yerde, ama içimde belirsiz, iç karartıcı bir hayranlık duygusu büyüdü. Karabasan tohumları arasında yorgun bir hac gezisi gibiydi bu.

Büyük nehrin ağzına varana dek otuz günden uzun bir süre geçti. Başkent açıklarında demir attık. Ama asıl görevim iki yüz mil ötede başlayacaktı. Ben de ilk fırsatta, otuz mil ilerideki bir yere doğru yola çıktım.

Küçük bir istimbotta bir yer bulmuştum. Süvarisi İsveçliydi, benim de denizci olduğumu öğrenince kaptan köşküne çağırdı. Genç bir adamdı: ince, sarışın ve asık suratlı, uzun saçlı ve ayaklarını sürüyerek yürüyen. Küçük, perişan iskeleden ayrılırken başını aşağılayıcı bir tavırla kıyıya doğru salladı. ‘Orada mı yaşıyordun?’ diye sordu. ‘Evet,’ dedim. ‘Bu hükümet adamları birer harika, değil mi?’ dedi, kusursuz ve epey acı dolu bir İngilizceyle. ‘Bazı insanlar neler yapmıyorlar ayda birkaç frank uğruna. İç bölgelere gittiklerinde ne olduğunu merak ediyorum, böylelerine.’ Bunu yakında görmek amacıyla olduğumu söyledim. ‘Yaa!’ dedi. Bakışlarını dikkatle ileride tutarak ayaklarını sürüyere sürüyere yana doğru gitti. ‘Pek emin olma öyle,’ dedi. ‘Geçen gün bir adam götürdüm, daha yolda kendini astı. O da İsveçliydi.’ ‘Kendini astı, ha! Peki ama, niçin?’ diye bağırdım. İleriyi gözlüyordu gene. ‘Kim bilir? Güneş fazla gelmiştir belki ya da ülke.’

Sonunda bir açıklığa geldik. Kayalık bir uçurum görüldü, kıyıda altüst edilmiş toprak yığınları, bir tepenin üzerinde evler, kazı döküntülerinin arasında ya da uçurumun kenarına tünemiş, damları demirden başka evler. Bu meskûn viranelik görünümünün üzerinde, yukarıdaki çağlayanın sürekli uğultusu geziniyordu. Bir yığın insan, çoğu kara derili ve

çıplak, karıncalar gibi kaynaşıyorlardı. Nehre bir mendirek uzanıyordu. Zaman zaman şiddetlenen parlaklığıyla güneş her şeyi köreltici bir ışığa boğuyordu. 'İşte senin Şirket'in şubesi,' dedi İsveçli, kayalık yamaçta barakaya benzer üç tahlata yapıyı parmağıyla göstererek. 'Eşyalarını gönderirim. Dört sandık demiştin, değil mi? Haydi bakalım. Elveda.'

Çimenlerin üzerine devrilmiş bir buhar kazanı gördüm, sonra tepeye doğru çıkan bir patika buldum. Yol kayaların, bir de tekerlekleri havada, sırtüstü devrilmiş küçük bir demiryolu vagonunun çevresinden kıvrılarak gidiyordu. Vagonun tekerleklerinden biri yoktu. Bir hayvan leşi kadar ölü bir görünümü vardı. Çürüyen başka makine parçaları, paslanmış bir yığın ray gördüm. Sol yanda, bir ağaç kümesinin gölgesinde, karanlık bir şeyler güçsüzce kıvıldanıyor gibiydi. Gözlerimi kırptım, patika çok dikti. Sağ yanda bir düdüğü öttü, siyahların kaçıştıklarını gördüm. Ağır, tok bir patlama yeri sarstı, uçurumdan bir duman yığını yükseldi, o kadar. Kayanın yüzeyinde hiçbir değişiklik yoktu. Demiryolu yapıyorlardı. Uçurumun yolu engellediği falan yoktu, ama bu amaçsız patlamadan başka yapılan bir iş yoktu.

Arkamda hafif bir şingirtı işitip başımı çevirdim. Altı siyah adam tek sıra halinde zorlanarak patikayı tırmanıyordu. Yürüyüşleri dik ve ağırdı, başlarının üstünde dengede duran sepetlerle toprak taşıyorlar, şingirtı adımlarının temposuna uyuyordu. Apışaralarına sardıkları kara paçavraların küçük uçları arkalarından kuyruk gibi sallanıyordu. Bütün kaburgalarını görebiliyordum, kollarıyla bacaklarının eklem yerleri bir ipe atılmış düğümler gibiydi. Her birinin boynunda demirden bir tasma vardı ve aralarında sallanıp şingirdayan bir zincirle birbirlerine bağlıydılar. Uçurumdan gelen yeni bir patlama sesi, bana kıtaya ateş eden o savaş gemisini hatırlattı birdenbire. Aynı uğursuz sesti; ama insan hayal gücünü ne kadar zorlarsa zorlasın, bu adamlar

ra düşman demek olanaksızdı. Bunlara hükümlü deniyordu ve esfle dolu yasalar, patlayan mermiler gibi, çözülmesi güç bir gizemle denizleri aşip bu adamların üzerlerine gelmişti. Çelimsiz göğüsleri birlikte soluyor, son haddine kadar genişlemiş burun delikleri titriyor, taşlaşmış gözleri yokuşa bakıyordu. Mutsuz vahşilerin o noksansız, ölümcül ilgisizliğiyle, bana göz ucuyla bile bakmadan, yirmi santim kadar yanımdan geçtiler. Bu ham maddenin arkasından da kurtarılmışlardan, duruma egemen yeni güçlerin yaratıklarından biri, tüfeğini ortasından tutmuş, umutsuzca yürüyordu. Üstünde bir düğmesi kopmuş bir üniforma ceketi vardı ve patıkada bir beyaz adam görünce tüfeğini çevik bir hareketle omzuna kaldırdı. Sıradan bir önlemdi bu, çünkü bütün beyazlar uzaktan birbirlerine benzedikleri için benim kim olabileceğimi anlaması olanaksızdı. Ama hemen emin oldu kimliğimden, geniş, bembeyaz, bıçkın bir gülümseyle ve emanetlerine bir göz atarak beni de yüce güvenine ortak etti. Ne de olsa, ben de bu ulu davanın yüce ve haklı etkinliklerinin bir parçasıydım.

Yukarı çıkacağıma, dönüp soldan inmeye başladım. Amacım, yokuşu tırmanmadan prangalıların gözden kaybolmalarını beklemektir. Fazla yufka yürekli değilimdir; ben de vurmak, kendimi korumak zorunda kalmışımıdır. Kendimi içinde bulduğum yaşantılar gereği, sonucunu düşünmeksin direnmek, bazen de saldırmak zorunda kaldım – saldırmak da direnmenin yollarından biridir yalnızca. Şiddet iblisini gördüm, tutku iblisini gördüm, yanan şehvet iblisini gördüm; ama bunlar, Allah kahretsin, güçlü, canlı, gözü kanlı, insanları –insanları!– sarsıp sürüyen iblislerdi. O tepenin yamacında dururken, o ülkenin kör edici güneşinin altında, yağlı, yalancı, kaçamak bakışlı, çılgın, aç gözlü, acımasız bir iblisle karşılaşacağımı sezdim birden. Ne ölçüde sinsi olabileceğini de ancak birkaç ay sonra, bin mil öte-

de anlayacaktım. Bir an, sanki biri beni uyarmış gibi, dehşet içinde kaldım. Sonunda yanlamasına inerek yokuşun dibinde gördüğüm ağaç kümesine doğru ilerledim.

Yamaçta, ne işe yaradığını bir türlü anlayamadığım, insan yapısı, çok büyük bir çukurun çevresinden dolaştım. Taş ocağı ya da kum ocağı olmadığı belliydi. Basbayağı bir çukurdu. Hükümlülere yapacak bir iş bulmak gibi insancıl bir duygunun ürünü olabilirdi. Bilmiyorum. Sonra da tepenin yamacından bir yara izi gibi inen daracık bir dere yatağına düşeyazdım. Bu yarığa, yerleşim merkezi için ithal edilmiş bir yığın pis su borusunun yuvarlanmış olduğunu gördüm. Sağlam olanı yoktu içlerinde. Amaçsızca parçalanmışlardı. Sonunda vardım ağaçların altına. Amacım birkaç dakika gölgede dolanmaktı; ama gölgeye adımımı atar atmaz bir cehennemin karanlık çemberine girdiğimi sandım. Çağlayan yakındaydı ve kesintisiz, biteviye, uğultulu, akıcı bir gürültü, tek bir soluğun işitilmediği, tek bir yaprağın kımıldamadığı ağaçlığın hüzünlü durgunluğunu gizemli bir sesle dolduruyordu; yörüngesine fırlatılmış dünyanın korkunç hızı birden işitilir olmuştu sanki.

Acının, teslimiyetin ve umutsuzluğun tüm biçimlerine girmiş, loş ışıktaki yarı belirgin yarı silik kara şekiller ağaçların arasına çömelmiş, uzanmış, oturmuş, ağaç gövdelerine yaslanmış, toprağa tutunmuşlardı. Uçurumda bir patlama daha oldu, ayaklarımın altındaki toprak hafifçe titredi. Çalışma sürüyordu. Çalışma! Ve yardımcılarının bazılarının ölmeye çekildikleri yer burasıydı.

Yavaş yavaş ölmekteydiler, apaçıktı bu. Düşman değildiler, suçlu değildiler, dünyayla ilintili hiçbir şey değildiler artık; yeşilimsi loşlukta karman çorman uzanmış, kara birer hastalık ve açlık gölgesinden başka bir şey değildiler. Kıyının en ücra köşelerinden süreli sözleşmelerin tüm yasallığıyla getirilmişler, bu şartları zorlu çevrede kaybolmuşlar,

alışık olmadıkları gıdalarla beslenmişler, hastalanmışlar, yararlılıklarını yitirmişler, sonra da sürünerek gidip dinlenmelerine izin verilmişti. Can çekişen bu şekiller hava kadar özgürdüler, bir o kadar da ince. Ağaçların altında göz parıltıları seçmeye başladım. Sonra, aşağı baktığımda, elimin yakınında bir yüz gördüm. Boylu boyunca uzanmış, bir omuzunu ağaca dayamış kara kemik yığınının gözkapakları ağır ağır kalktı ve çökük, kocaman, boş, diplerindeki kör, beyaz parıltı yavaşça sönen gözler bana baktı. Adam genç duruyordu –bir çocuk gibi neredeyse– ama bilirsiniz, güçtür bunları ayırt etmek. Ona cebimden, İsveçli dostumun gemisinden kalma peksimetlerden birini sunmaktan başka yapacak bir şey bulamadım. Parmaklar peksimetin üzerine kapanıp kavradı, başkaca bir kıpırtı, bir bakış yoktu. Boynuna bir parça beyaz yünlü kumaş bağlamıştı, niçin? Nerede bulmuştu? Bir arma mıydı –süs mü, muska mı– kendini avutmak için mi bağlamıştı onu? Belli bir fikir var mıydı bunun arkasında? Kara boynunda çok çarpıcı duruyordu, denizaşırı yerlerden gelme bu beyaz kumaş parçası.

Aynı ağacın yakınında dar açılardan oluşan iki yığın daha dizlerini toplamış, oturuyordu. Biri çenesini dizlerine dayamış, dayanılmaz, dehşet verici bir biçimde boşluğa bakıyordu; hayalet komşusu büyük bir yorgunluk içindeymişcesine alnını dizlerine dayamıştı ve bütün çevrede daha başkaları, akla gelebilecek her biçimde yamulup çökmüşlerdi, bir katliam ya da salgın resmindeki gibi. Dehşet içinde donup kaldığım sırada, bu yaratıklardan biri elleriyle dizlerinin üzerinde doğruldu ve emekleyerek su içmek üzere ırmağa gitti. Suyu avcuyla ağzına götürdü, sonra güneşin altında oturup bacaklarını önünde kavuşturdu, bir süre sonra da kıvrık kafası göğsüne düştü.

Gölgede oyalanmak istemiyordum artık, hızla şubeye yöneldim. Kapıya yaklaştığımda bir beyaza rastladım: öylesi-

ne şık ve iyi giyimliydi ki ilk anda bir düş gördüğümü sandım. Dik, kolalı bir yaka, beyaz manşetler, hafif bir alpaka ceket, kar gibi bir pantolon, açık renk bir boyunbağı, cilalı çizmeler. Şapka yok. İri beyaz elinin tuttuğu yeşil astarlı şemsiyenin altında ayrılmış, fırçalanmış, briyantınlanmış saçlar. Akıl almaz bir adamdı ve kulağının arkasına bir kalem yerleştirmişti.

Bu mucizenin elini sıktım ve şirketin muhasebe müdürü olduğunu, tüm hesap işlerinin bu şubede yapıldığını öğrendim. ‘Bir parça temiz hava almak için’ azıcık dışarı çıktığını söyledi. Masa başında geçen durağan bir yaşamı çağrıştıran bu cümlecğin tuhaflığı hoşuma gitti. Bu adamdan hiç söz etmeyebilirdim size, ama o dönemle ilgili anılarımla ayrılmaz bir parçası olan kişinin adını ilk onun ağzından işittim. Üstelik de saygı duyuyordum bu adama. Evet, yakasına, gömleğinin enli manşetlerine, taralı saçlarına saygı duyuyordum. Görünüşü kesinlikle bir berber mankenini andırıyordu, ama ülkenin o büyük ruhsal çöküntüsü içinde, hiç değilse dış görünüşünü koruyabilmişti. Yürek ister bu. Kolalı yakasıyla gömleğinin süslü önü, kişiliğinin birer başarısıydı. Üç yıla yakın bir süredir oradaydı ve sonradan dayanamayıp sordum, giysilerini nasıl böyle kusursuz tutabildiğini. Yüzü hafifçe ya kızardı ya kızarmadı, alçakgönüllülükle, ‘Şubedeki yerli kadınlardan birine öğrettim,’ dedi. ‘Kolay olmadı. Hoşlanmıyordu bu işten.’ Demek bu adam gerçekten bir şey başarmıştı. İnci gibi düzgün tuttuğu hesap defterlerine de büyük bir bağlılığı vardı.

Şubede, bunun dışındaki her şey karmakarışıktı: kafalar, eşyalar, yapılar. Yayvan ayaklı, tozlu zenciler gelip gidiyorlardı; bir ırmak dolusu mamul, adi pamuklular, boncuklar, bakır teller karanlığın derinliklerine akıyor, karşılığında da çok değerli bir fildişi sızıntısı geliyordu.

Şubede on gün kalmam gerekti: bir sonsuzluk adeta. Bahçede bir kulübede yaşıyordum, ama arada sırada, kargaşadan kurtulmak için, muhasebecinin bürosuna gidiyordum. Yatay kalaslardan yapılmıştı ve işçiliği o kadar kötüydü ki, yüksek çalışma masasının üzerine eğildiğinde, boynundan topuklarına ince ışık şeritleri içinde kalıyordu. Dışarısını görmek için büyük panjuru açmaya hiç gerek yoktu. Orası da sıcaktı; iri sinekler çılgınca vızıldıyor, sokmuyor, saplanıyorlardı insana. Ben genellikle yere oturdurdum, o da, kusursuz giyimiyile (biraz da koku sürünmüş olarak), yüksek bir taburenin tepesine tüneyip yazar da yazardı. Bazen biraz hareket etmek için ayağa kalkardı. Bir seferinde, hasta bir adamın (iç bölgelerde görevli yaralı bir temsilcinin) katlanır yatağı odasına yerleştirildiğinde, sıkıldığını belirtti usulca. 'Bu hasta kişinin iniltileri,' dedi, 'dikkatimi dağıtıyor. Dikkat dağılınca da, bu havada yazı yanlışları yapmamak çok güç oluyor.'

Bir gün, hiç kafasını kaldırmadan, 'İç bölgelerde herhalde Bay Kurtz'la karşılaşsınız,' dedi. Bay Kurtz'un kim olduğunu sorunca da, birinci sınıf bir temsilci olduğunu söyledi. Cevabının bende hayal kırıklığı yarattığını görünce de, kalemini bırakarak, usulca, 'Olağanüstü bir adamdır,' dedi. Sorularıma verdiği karşılıklardan öğrendiğim kadarıyla, Bay Kurtz o sırada çok önemli bir şubenin başındaydı: gerçek fildişi bölgesinde, oranın 'ta dibinde. Bütün diğerlerinin gönderdikleri toplam fildişi kadarını o tek başına gönderir...' Yazmaya başladı yeniden. Hasta adam inleyemeyecek kadar kötüydü. Sinekler büyük bir huzur içinde vızıldıyorlardı.

Birden, gittikçe çoğalan bir ses kalabalığı, gürültülü ayak sesleri işitildi. Bir kervan gelmişti. Kaba, anlaşılmaz bir ses cümbüşü duyuldu kalasların öbür yanından. Bütün hamallar bir ağızdan konuşuyorlardı ve şamatanın arasından, baş temsilcinin acınacak, ağlamaklı sesi, o gün yirminci kez

‘pes’ ediyordu... Muhasebeci, ağır ağır yerinden kalktı. ‘Ne korkunç gürültü,’ dedi. Usulca odanın öbür ucuna gidip hasta adama baktı, sonra dönüp, ‘Duymuyor,’ dedi. ‘Ne! Ölmüş mü?’ dedim şaşırarak. ‘Hayır, henüz değil,’ dedi büyük bir soğukkanlılıkla. Sonra şubenin bahçesindeki curcunaya değindiğini başıyla işaret ederek, ‘İnsanın doğru kayıtlar tutması gerekiyorsa, ister istemez bu vahşilerden nefret ediyor, ölümüne nefret ediyor,’ dedi. Bir an düşünceli bir ifadeyle durdu. ‘Bay Kurtz’u gördüğünüz zaman,’ dedi, ‘ona, benim adıma, burada her şeyin’ –masasına baktı– ‘çok iyi durumda olduğunu söyleyin. Ona mektup yazmak istemiyorum. Merkez şubedeki o habercilerle, insanın mektubunun kimin eline geçeceği belli olmuyor.’ Yumuşak, patlak gözleriyle bir an bana baktı. ‘Geleceği çok, çok parlak,’ diye söze başladı gene. ‘Kısa bir süre sonra, yönetimde sözü geçen biri olacak. Yukarıdakilerin –Avrupa’daki Konseyin, yani– niyeti öyle.’

İşine döndü. Dışarıda gürültü kesilmişti, az sonra çıkar-ken de kapıda durdum. Sineklerin sürekli vızıltısı altında artık evinin yolunu tutmuş olan temsilci ateşler içinde baygın yatıyordu; öbürü defterlerine eğilmiş, çok doğru alışverişlerin çok doğru kayıtlarını yapıyordu ve kapı eşiğinin yirmi metre altındaki ölüm korusunu oluşturan ağaçların tepelerini görebiliyordum.

Ertesi gün o şubeden nihayet ayrılıp altmış kişilik bir ker- vanla iki yüz millik bir yürüyüşe çıktım.

Burasını fazla uzatmama gerek yok. Her yerde patikalar, patikalar; boş arazinin üzerinde ağ gibi yayılan, ayak basıla basıla oluşmuş, uzun, yanık otlar ve çalılıklar arasından geçen, buz gibi dere yataklarına inip çıkan, sıcaktan kavrulan tepe yamaçlarına çıkıp inen patikalar ve bir yalnızlık, yalnızlık; kimse yok, bir kulübe bile. Ahali çoktan çekip gitmişti. Eh, Deal’le Gravesend arasındaki yolda birdenbire

korkunç silahları olan, ne idüğü belirsiz zenciler dolaşmaya başlayıp sağda solda yakaladıkları saf İngiliz köylülerine yük taşıtmaya başlasalardı, o yörenin çiftlikleri de çabucak boşalırdı herhalde. Ama burada evler de yok olmuştu. Gene de, boşaltılmış birkaç köyden geçtik. Ottan duvarların yıkıntılarının dokunaklı, çocuksu bir yanı oluyor. Günler boyunca, arkamda altmış çift ayağın yürüme ve sürüme sesi, her çiftin üstünde otuz kilo yük. Çadır kur, yemek pişir, uyu, çadır topla, yürü. Arada bir, sırtında koşum takımıyla ölü bir hamal, patikanın kenarındaki uzun çimenlere yatmış, yanında boş bir su kabı ve asası. Çevrede, yukarıda büyük bir sessizlik. Belki bazen sessiz bir gecede uzaktan gelen davul titreşimleri, batan, kabaran, geniş, hafif bir titreşim; tuhaf, çekici, anlamlı ve yabanıl bir ses, anlamı belki de Hristiyan bir ülkedeki çan sesleri kadar derin. Bir seferinde de üniformasının önü açık, uzun ve sıska Zanzibarlılardan oluşan silahlı maiyetiyle yol kenarında kamp kurmuş konuksever ve neşeli –yani sarhoş– bir beyaz. Yolun düzeltilmesiyle uğraşıyormuş, öyle dedi. Ne yol, ne de düzeltme gördüm; üç mil sonra ayağımın gerçekten takıldığı, alnının ortasında bir kurşun deliğiyle yatan orta yaşlı zenci ölüsü sabit bir düzeltme sayılmazsa, tabii. Bir beyaz yol arkadaşım da oldu, fena adam değildi, ama fazla etine budunaydı ve sıcak tepe yamaçlarında, en yakın gölgeden ve sudan kilometrelerce uzakta düşüp bayılmak gibi can sıkıcı bir alışkanlığı vardı. İnsanın ceketini ayılmaya çalışan bir adamın üzerinde tente gibi tutması bayağı bezdirici bir iş, biliyor musunuz? Bir seferinde dayanamayıp, ne demeye buralara geldiğini sordum. ‘Para kazanmak için tabii. Ne sandın?’ dedi, aşağılayıcı bir tavırla. Sonra hastalandı ve uzun bir sırıktan sarkıttığımız bir hamakta taşımak zorunda kaldık onu. Seksen okka çekiyordu, o yüzden çok kavga ettim hamallarla. İnatlaşıyorlar, kaçıyorlar, geceleri yükleriyle sıvışıyorlardı; dü-

pedüz bir başkaldırıydı bu. Bunun üzerine bir gece İngilizce bir söylev çektim, bolca yaptığım el hareketlerini de o almış çift gözün hiçbiri kaçırmadı, ertesi sabah da hamak önde, yola çıktık. Bir saat sonra bütün takımı çalılıklar arasında, darmadağın halde buldum: adamıyla, hamağıyla, inlemeleriyle, örtüleriyle, dehşetiyle. Ağır sırik zavallı buruncuğunun derisini yüzmüştü. Birisini öldürmem için sabırsızlanıyordu, ama görünürde tek bir hamal yoktu. Yaşlı doktoru anımsadım: 'Bireylerin ruhsal değişikliklerini yerinde inceleyebilmek bilimsel açıdan çok ilginç olurdu.' Bilimsel açıdan ilginç olmaya başladığımı seziyordum. Her neyse, bütün bunlar önemsiz şeyler. On beşinci gün büyük nehir göründü yeniden ve sendeleyerek Merkez Şube'ye girdim. Çalılık ve ormanlarla çevrili ırmağın akıntısız bir girintisi üzerine kuruluydu. Sınırının bir yanı pis kokulu bir çamur yığını, öbür üç yanı da sazlardan oluşmuş karmakarışık bir çitti. Kapı namına, unutulmuş bir açıklıktan başka bir şey yoktu ve burada o yağlı iblisin sözünün geçtiği ilk bakışta anlaşıyordu. Elllerinde uzun asalar taşıyan beyaz adamlar yapıların arasından aylak aylak çıktılar, salınarak gelip bana baktılar, sonra gene gözden ırak bir yerlere çekildiler. Bunlardan biri, kara bıyıklı, şişman, heyecanlı bir adam, kim olduğumu işitir işitmez ağız kalabalığı ederek, konuyu dağıtarak, gemimin ırmağın dibinde olduğunu bildirdi. Yıldırım çarpmışa döndüm. Ne, nasıl, niçin? Yok, 'Tamam'dı. 'Müdür kendileri' oradaydı. Her şey tamamdı. 'Herkes çok düzgün davrandı! Çok düzgün!' 'Mutlaka,' dedi büyük bir heyecanla, 'Müdürü görmelisiniz. Bekliyor!'

O kazanın gerçek anlamını hemen kavrayamadım. Şimdi kavradığımı sanıyorum, ama emin değilim, hiç değilim. Şimdi düşündüğümde, o olayın gerçekten doğal olamayacak kadar aptalca bir şey olduğunu fark ediyorum. Gene de... Ama o sırada Allah'ın cezası bir dert olmaktan öteye gitmi-

yordu. Gemi batmıştı. İki gün önce, aniden, aceleyle gönüllü bir kaptan almışlar, müdür de yanlarında, ırmaktan yukarı yola koyulmuşlar, üç saat sonra da teknenin altını kayalarin üzerinde parçalayıp güney kıyıya yakın bir yerde batmışlardı. Gemim olmadığına göre orada ne yapacağımı düşünüyordum. Aslında kumandam altındaki gemiyi nehirden çıkarmak gibi önemli bir işim vardı. Hemen ertesi gün işe koyulmam gerekti. O, bir de gemiden arta kalanlar merkeze getirildikten sonraki onarım işleri birkaç ay sürdü.

Müdürle ilk görüşmem tuhaf geçti. O sabah yirmi mil yürümüş olmama rağmen, oturmamı söylemedi. Teni, yüzü, davranışları, sesi sıradandı. Orta boyluydu ve sıradan bir yapısı vardı. Alelade mavi gözlerinde belki şaşırtıcı bir soggukluk vardı ve bakışlarını insanın üstüne balta gibi ağır ve keskin bir biçimde indirmeyi çok iyi biliyordu. Ama öyle zamanlarda bile, kişiliğinin öbür yanları amacını yadsır gibiydi. Bunun dışında yalnızca dudaklarının tanımlanması güç, belli belirsiz bir duruşu vardı, sinsî bir şey –gülümseme, gülümseme değil– hatırlıyorum, ama anlatamıyorum. Bilinçsiz bir şeydi bu gülümseme, ama bir şey söyledikten hemen sonra bir an için yoğunlaşıveriyordu. Konuşmalarının sonuna, söylediği en yalın cümleye en gizli anlamları yükleyen bir mühür gibi oturuyordu. Sıradan bir tüccardı, gençliğinden beri buralarda çalışıyordu, o kadar. Emirlerine uyuluyordu, ama ne sevgi, ne korku, hatta saygı bile uyandırmıyordu. Tedirginlik yaratıyordu. Tamam, buydu! Tedirginlik. Kesin bir güvensizlik değil –tedirginlik yalnızca– o kadar. Böyle bir... bir... melekenin ne kadar etkili olabileceğini hayal bile edemezsiniz. Örgütleme, girişim, hatta düzenleme yeteneği bile yoktu. Merkezin yürekler acısı durumu gibi şeylerden belliydi bu. Ne eğitimi vardı, ne zekâsı. Bu konuma erişmişti, çünkü... neden? Belki hiç hastalanmadığı için... Üçer yıllık üç dönem kalmıştı orada... Bünye-

lerin genel olarak bozguna uğradıkları bir yerde sağlıklı olmak başlı başına bir çeşit güçtür çünkü. Memleket izinleri büyük ölçüde cümbüşlü oluyordu ve şaşaalı. Liman izni koparmış bir denizci gibiydi –ama bir farkla– yalnız dış görünüşünde. Sıradan konuşmalarından kazanıyordu, ne kazanıyorsa. Hiçbir şey yaratmıyordu, rutini yürütmeyi beceriyordu, o kadar. Ama çok büyük bir adamdı. Onu büyük yapan da küçücük bir şeydi: Böyle bir adamın içini yöneten şeyin ne olduğunu anlamak olanaksızdı. Bu sırrı hiçbir zaman belli etmiyordu. Belki hiçbir şey yoktu içinde. Bu düşünce bir an için durduruyordu insanı, çünkü dıştan hiçbir denetim yoktu orada. Bir seferinde, çeşitli tropikal hastalıklar merkezdeki hemen hemen bütün ‘temsilciler’i yatağa düşürdüğünde, ‘Buraya gelecek adamın bağırsağı olmamalı,’ dediği duyuldu. Bu kelamını da o gülümsemesiyle mühürlemişti, kendi malı olan bir karanlığa açılan bir kapıymış gibi. Bir şeyler gördüğünüzü sanıyordunuz, ama mühür basılmıştı. Yemek saatlerinde beyazların bitmek bilmeyen öncelik dalaşlarından bıkınca, kocaman bir yuvarlak masa yaptırttı, masa için de özel bir ev yapılması gerekti. Merkez in yemekhanesi oldu bu. Onun oturduğu yer, bir numaralı yerdi; öbürleri hiçbir yerde değildiler. Sarsılmaz inancının bu olduğunu seziyordu insan. Ne kibardı, ne de kaba. Sessizdi. Uşağının –kıydan gelme fazla besili, genç bir zenci– beyaz adamlara, gözlerinin önünde, kıskırtıcı bir küstahlıkla davranmasına izin veriyordu.

Beni görür görmez konuşmaya başladı. Yolda çok oyalanmıştım. Bekleyememişti. Bensiz yola çıkmak zorunda kalmıştı. Nehrin yukarısındaki şubelere yardım edilmesi gerekiyordu. O kadar çok gecikme olmuştu ki, oralarda kimin ölüp kimin kaldığını, nasıl idare ettiklerini bilemiyordu, falan filan. Açıklamalarıma hiç kulak asmadı ve elindeki bal mumundan çubukla oynayarak durumun ‘Çok ciddi, çok

ciddi' olduğunu yineledi. Çok önemli bir şubenin tehlike-
de olduğu ve müdürünün, Bay Kurtz'un, hasta olduğu söy-
lentileri dolaşıyordu. Doğru değildi, inşallah. Bay Kurtz...
Yorgun ve sinirliydim. Kurtz'un canı cehenneme, diye dü-
şündüm. Sözünü kesip, kıydayken Bay Kurtz'dan bahsedil-
diğini işittiğimi söyledim. 'Ya! Demek ondan bahsediliyor
orada,' diye mırıldandı kendi kendine. Sonra yeniden sö-
ze başlayıp Kurtz'un elindeki en iyi temsilci olduğunu, şir-
ket için çok önemli, olağanüstü bir adam olduğunu anlat-
tı; dolayısıyla endişesini anlayabilirdim. 'Çok, çok huzur-
suz' olduğunu söyledi. Kıpıraşıp durdu koltuğunda, 'Ah, Bay
Kurtz!' dedi, elindeki balmumundan çubuğu kırıp bu kaza-
ya çok şaşırmış göründü. Bundan sonra öğrenmek istediği
de, 'Acaba ne kadar sürer...' Sözünü kestim gene. Acıkmış-
tım, anlıyor musunuz, ayakta da tutuyordu beni, vahşileş-
meye başlamıştım. 'Ne bileyim?' dedim. 'Batığı bile görme-
dim daha, birkaç ay sürer herhalde.' O kadar anlamsız ge-
liyordu ki bu konuşmalar bana. 'Birkaç ay,' dedi. 'Diyelim,
yola çıkmamız üç ay sürsün. Evet. İşimizi görür.' Hakkın-
da düşündüklerimi kendi kendime mırıldanarak kulübesin-
den (önünde terasa benzer bir çıkıntısı olan kerpiç bir ku-
lübede tek başına yaşıyordu) dışarı attım kendimi. Geveze
ahmağın tekiydi. Sonradan, 'işimizi görmesi' için gerekli za-
manı nasıl bir incelikle hesapladığını hayretle anlayınca, bu
sözlerimi geri aldım.

Ertesi gün, sırtımı, denebilirse eğer, merkeze dönüp işe
koyuldum. Hayatın yaşanmaya değer taraflarına ancak böyle
sarılabileceğimi düşünüyordum. Gene de, insanın arada sı-
rada çevresine bakması gerekiyor; o zaman da bu merkez şü-
besini, bahçesinde güneşin altında amaçsızca dolaşan adam-
ları görüyordum. Bütün bunların ne anlama geldiğini soru-
yordum bazen kendime. Elllerinde o saçma, uzun sopalarla,
çürük bir çitle çevrelenmiş büyü, inançsız bir hacı sürüsü

gibi, oradan oraya amaçsızca dolaşıyorlardı. ‘Fildişi’ sözcüğü havada çınlıyor, fısıldanıyor, iç çekilerek söyleniyordu. Fildişine tapınıyorlar sanırdınız. Sersemce bir hırsın kokusu esiyordu hepsinin üzerinde, bir cesetten çıkan koku gibi. Hey Tanrım! Ömrümde böyle gerçekdışı bir şey görmedim. Ve dışımızda, yeryüzünde açılmış bu noktacığın çevreleyen el değmemiş yabanın, kötülük ya da gerçek gibi ulu, üstesinden gelinemez bir şey olduğunu, bu gerçekdışı işgalin bitmesini sabırla beklediğini düşünüyordum.

Ah, o aylar! Neyse, boş verin. Çeşitli olaylar oldu. Bir akşam, patiska, basma, incik, boncuk, bilmemne dolu ottan bir kulübe öyle ansızın tutuşuverdi ki, yer yarıldı ve o döküntüleri bir intikam ateşine boğdu sanırdınız. Parçalara ayrılmış gemimin yanı başında sessizce pipomu içip yangının ışığında perende atanları izlerken, şişman, bıyıklı adam elinde teneke bir kovayla koşarak ırmağa geldi, bana herkesin ‘harika, tam anlamıyla harika’ davrandığını söyledi, bir litreden az bir su alıp koşarak geri döndü. Kovanın dibinin delik olduğunu fark ettim.

Ağır ağır yukarıya doğru yürüdüm. Aceleye gerek yoktu. Kulübe bir kibrit kutusu gibi parlayıvermişti, anlıyor musunuz. Alevler yükselmiş, herkesi püskürtmüş, her yeri yakmış, sonra çöküvermişti. Kulübe, şiddetle parlayan bir kor yığının dönüşmüştü bile. Yakında bir yerlerde bir zenciye dövüyorlardı. Yangını onun çıkardığını söylüyorlardı, nasıl yapmışsa; olabilir, ama çok korkunç çılgınlık atıyordu. Sonra birkaç gün boyunca gördüm onu, bir gölgelikte bitkin oturuyor, kendini toparlamaya çalışıyordu: sonra kalkıp gitti ve yaban tek bir ses çıkarmaksızın onu bağrına bastı gene. Karanlıktan yangının ışığına yaklaşırken, sohbet eden iki adamın arkasında buldum kendimi. Kurtz’un adının anıldığını fark ettim, sonra, ‘Bu talihsiz olaydan faydalanma’ sözcüklerini işittim. Adamlardan biri müdürdü. Ona iyi ak-

şamlar diledim. ‘Hiç böyle şey gördün mü, ha? İnanılmaz,’ dedi ve uzaklaştı. Öbür adam kaldı. Birinci sınıf temsilcilerdendi, genç, kibar, biraz içe dönük, çatal gibi küçük bir sakalı olan, kanca burunlu bir adam. Öbür temsilcilere karşı mesafeli davranıyordu, buna karşılık onlar da onun müdürün casusu olduğunu söylüyorlardı. Onunla hemen hiç konuşmamıştım şimdiye kadar. Sohbetে daldık, bir süre sonra da cızır cızır harabeden uzaklaştık. Beni şubenin ana binasındaki odasına çağırdı. Bir kibrit çaktı ve bu genç soylunun, gümüş kakmalı bir tuvalet kutusundan başka, kendine ait bir de mumu olduğunu gördüm. O sıralarda, müdürden başka kimsenin mum sahibi olmaya hakkı yoktu. Yerli kilimlerle kaplı kerpiç duvarlara mızraklar, kalkanlar, saldırmalar asılıydı. Bu arkadaş’a verilen görev, tuğla yapımıydı –öyle demişlerdi bana; oysa koca merkezde tek bir tuğla parçası yoktu, o da bir yıldır buradaydı– bekliyordu. Meğer belli bir şey olmadan –ne olduğunu bilmiyorum, belki samandı– tuğla yapamıyormuş. Her neyse, burada bulunmuyormuş o şey, Avrupa’dan geleceği de olmadığına göre, tam olarak neyi beklediğini ben de pek anlamış değildim. Yara-dandan özel bir üretim belki de. Ama hepsi –hacıların on altısı, yirmisi birden– bir şey bekliyorlardı; ne yalan söyleyeyim, durumlarına bakılırsa pek de tatsız bir mesleğe benzermiyordu bu ama hastalıktan başka bir şeyin de geldiği yoktu, benim görebiliğim kadarıyla. Birbirlerini enayice çekiştirip dolaplar çevirerek vakit geçirmeye çalışıyorlardı. Sürekli bir komplo havası vardı o merkezde, ama hiçbir şey çıkmadı bundan tabii. Her şey gibi o da gerçekdişiydi; tüm girişimin güya hayırsever amaçlı olması gibi, konuşmaları, yönetimleri, göstermelik çalışmaları gibi. İçlerinde gerçek olan tek duygu, fildişi bol bir şubeye atanıp komisyonlarını toparlamaktı. Aralarındaki manevraların, saldırıların, kinin tek nedeni buydu, ama küçük parmaklarını kaldırıp bir iş

yapmaya gelince: Asla! Hey Tanrım! Bu dünyada kimi adamın at çalmasına izin verilip kimisinin bir yulara bakmasının bile yasaklanması bir bakıma doğru bir iş. Atı çaldı. Pe-ki. Oldu bitti. Belki binmesini biliyordur. Ama yulara öyle bir bakış biçimi vardır ki, ermişlerin en yufka yürekliğini bile adamı tekmelemeye kıskırtır.

Benimle niçin dostluk kurmak istediğini bilmiyordum, ama orada oturup çene çalarken, adamın bir yere varmak istediğini anladım birden, ağzımı arıyordu aslında. Durmadan sözü Avrupa'ya, orada tanıdığımı sandığı insanlara getiriyor, o mezarı kentteki tanışlarımla ilgili konular açtırmaya falan çalışıyordu. Küçük birer mika parçası gibi parlıyordu gözleri –meraktan– ama gene de aşağılayıcı tavrını bir nebze korumaya çalışıyordu. Önce epey şaşırdım, ama sonradan benden ne öğrenmek istediğini çok merak etmeye başladım. İçimde, bu kadar zahmetine değecek neler olabileceğini bir türlü anlayamıyordum. Kendi kendini şaşırtmasını görmek çok keyifliydi, çünkü aslında gövdem yalnızca hastalık titremeleriyle doluydu, kafamın içinde de o Allah'ın cezası istimbotaşından başka hiçbir şey yoktu. Çok utanmaz bir yalancı olduğumu düşündüğü apaçıktı. Sonunda öfkelendi, kızgınlık belirtilerini gizlemek için de esnedi. Kalktım. O sırada, pano üzerine yapılmış, çarşafli, gözleri bağlı, elinde bir meşale taşıyan bir kadını resmeden küçük bir yağlı boya ilişti gözüme. Resmin zemini koyuydu, neredeyse siyah. Kadının duruşu görkemli, meşale ışığının yüzünde yarattığı etki ürkütücüydü.

İlgimi çekti, o da elinde içine mumunu sıkıştırdığı çeyrek litrelik bir (ilaç niyetine tüketilmiş) şampanya şişesiyle kibarca dikildi yanımda. Sorunca, bu resmi Bay Kurtz'un –tam da bu şubede, bir yılı az aşkın bir süre önce– kendi şubesine gitmeyi beklerken yaptığını söyledi. 'Söyleyin bana, ne olursunuz,' dedim, 'kimdir bu Bay Kurtz?'

‘İç Şube’nin müdürü,’ diye kestirip attı, gözlerini kaçırdı. ‘Çok teşekkür ederim,’ dedim gülerek. ‘Siz de Merkez Şube’nin tuğlacısısınız. Bilmeyen yok.’ Bir süre konuşmadı. ‘O bir dahidir,’ dedi sonunda. ‘O, acımanın ve ilmin ve terakkinin ve daha da kim bilir nelerin elçisidir. Biz,’ diye söylev çekmeye başladı birden, ‘Avrupa’nın bize, tabiri caizse, emanet etmiş olduğu davada, yol gösterici olarak daha üstün bir zekâ, daha kapsamlı bir anlayış ve amaç birliği istiyoruz.’ ‘Kim söylüyor bunları?’ diye sordum. ‘Birçokları,’ dedi. ‘Bunu yazanlar bile var. Sonunda da ‘O’ geliyor buraya, bambaşka bir yaratık, sizin de bilmeniz gerektiği gibi.’ ‘Nereden bilecekmişim?’ diye araya girdim, gerçekten şaşırarak. Aldırmadı. ‘Evet. Bugün en iyi şubenin müdürü, önümüzdeki yıl müdür yardımcısı olacak, iki yıl sonra da... ama iki yıl sonra ne olacağını bildiğinizden eminim. Yeni çetedensiniz siz, erdemliler çetesinden. Onu özel olarak gönderen kişiler, sizi de salık veren kişilerdir. Sakın hayır demeyin. Ben gördüğüm inanırım.’ Birden dank etti kafama. Sevgili teyzemin ağırlıklı tanıdıkları bu delikanlı üzerinde beklenmedik bir etki yaratıyorlardı. Kahkahamı zor tuttum. ‘Şirketin gizli yazışmalarını mı okuyorsunuz?’ dedim. Hiçbir şey diyemedi. Çok eğleniyordum. ‘Bay Kurtz genel müdür olunca, bu fırsatı bulamayacaksınız’ dedim.

Mumu üfledi birden ve dışarıya çıktık. Ay doğmuştu. Kara gölgeler isteksizce geziniyor, korların üzerine su döküyor, korlar da cızırdıyordu; buhar göğe yükseliyor, dövülen zenci inliyordu bir yerlerde. ‘Amma da gürültü ediyor hayvan,’ dedi yorulmak bilmeyen bıyıklı, yanımızda belirerek. ‘İyi oldu. Suç - ceza - güm! Acımasız olunacak, acımasız. Başka yolu yok. Gelecekteki tüm yangınları da önleyecektir bu. Müdüre de dediğim gibi...’ Yanımda kimin olduğunu gördü ve yüzü düştü birden. ‘Yatmamışsınız daha,’ dedi, yılışık bir neşeyle. ‘Doğaldır. Ha! Tehlike – heyecan.’ Yok oluverdi. Neh-

rin kenarına yürüdüm, öbürü de peşimden geldi. Öfkeli bir fısıltı geldi kulağıma: ‘Salakoğlu salaklar, yürüyün hadi!’ Hacılar küme küme toplanmışlar, ellerini kollarını sallıyor, tartışıyorlardı. Bazılarının elinde hâlâ asaları vardı. Yatarken bile bu çomakları yanlarına aldıklarına gerçekten inanıyorum. Orman çitin ötesinden ayışığında bir hayalet gibi yükseliyordu ve ülkenin sessizliği o belli belirsiz uğultunun, peşişan avlunun hafif gürültülerinin arasında, insanı yüreğinden vuruyordu: gizemiyle, görkemiyle, gizli yaşamının akıl almaz gerçekliliğiyle. Yaralı zenci yakınlarda bir yerde inledi, az sonraki derin iç çekişi de beni oradan hızla uzaklaşmaya zorladı. Birisinin koluma girdiğini hissettim. ‘Sevgili Bayım,’ dedi adam. ‘Yanlış anlaşılmayı, özellikle Bay Kurtz’u benden çok önce görecek olan sizin tarafınızdan yanlış anlaşılmayı istemem. Onun, benim durumumla ilgili yanlış izlenimler edinmesini istemem...’

Bıraktım konuşsun, bu mukavvadan Mefistofeles... ve birden bana öyle geldi ki, denesem, parmağımı batırabilirim bu adama, içinde de hiçbir şey bulamam, belki bir avuç topraktan başka. Bu adam zamanla şimdiki merkez müdürünün yardımcısı olmayı tasarlıyordu, anlıyor musunuz, Kurtz’un gelişinin her ikisini de epey huzursuz ettiğini görüyordum. Düşünmeden konuşuyordu, ben de engel olmaya çalışmadım. Omuzlarımı, büyük bir ırmak yaratığının leşi gibi karaya çekilmiş istimbotunun enkazına dayamıştım. Çamurun –hey, Tanrım! İlkel çamurun– kokusu burnumdaydı, ilkel ormanın o yüce dinginliği gözlerimin önündeydi; koyun kara sularının üzerinde parlak lekeler vardı. Ay, her şeyin –sık otların, çamurun, bir tapınağınkinden daha yüksek duran ve karmakarışık otlardan oluşmuş duvarın, karanlık bir açıklıktan sessizce ama oluk oluk aktığını, pırıl pırıl parladığını gördüğüm nehrin– üzerine ince bir gümüş tabakası yaymıştı. Bütün bunlar görkemliydi,

umut doluydu, sessizdi ve adam hâlâ kendinden söz ediyordu. Karşımızdaki bu uçsuz bucaksız büyüklüğün çehresindeki dinginlik bir çağrı mı, yoksa bir tehdit mi diye düşündüm. Kazara burada bulunan bizler neydik? O sessizliği yönetebilecek miydik, yoksa o mu bizi yönetecekti? O dil-siz –belki de sağır– olan şeyin ne kadar büyük, ne kadar ak-la havsalaya sığmayacak derecede büyük olduğunu sezdim. Ne vardı orada? Oradan biraz fildişi geldiğini görüyordum, Bay Kurtz’un da orada olduğunu işitmiştim. Hem de ne kadar çok işitmiştim, Tanrı bilir! Ama nedense hiçbir görüntü eşlik etmiyordu buna, sanki orada bir melek ya da bir iblis var demişler gibi. Sizin Merih’te hayat olduğuna inanabileceğiniz gibi, ben de buna inanıyordum. Eskiden Merih’te insanlar olduğuna inanan –hem de körü körüne inanan– İskoçyalı bir yelkenci tanırdım. Merihlilerin görünüşleri ya da davranışları üzerine bir soru sorsanız, utanıp, ‘dört ayak üzerinde yürürler,’ filan gibi bir şeyler mırıldanırdı. Sözlerine, bırakın gülmeyi, gülümsesenez bile, altmış yaşında olmasına rağmen hemen dövüşmeye kalkardı sizinle. Kurtz için dövüşecek kadar ileri götürmezdim işi, ama bir yalana çok yaklaştım onun için. Yalandan nefret ettiğimi, tiksindiğimi, yalana tahammül edemediğimi bilirsiniz, başkalarından daha düzgün olduğumdan değil, beni üzdüğü için. Bir ölüm rengi, bir fanilik tadı vardır yalanda –en sevmediğim, en nefret ettiğim şeydir dünyada– en unutmak istediğim. Beni kötü yapıyor, hasta ediyor yalan, çürük bir şey ısırmışım gibi. Yaradılış, işte. Ne diyeyim, o genç salağın Avrupa’daki forsum konusunda ne istiyorsa ona inanmasına izin verecek kadar yaklaştım yalana. Bir anda ben de bütün o öbür büyülenmiş hacılar gibi bir yalan oldum. Bu da sırf, o sırada henüz göremediğim Kurtz’a yardımı dokunabileceğini düşündüğüm için, anlıyor musunuz? O sırf bir sözcüktü benim için. Bu adın arkasındaki adamı sizler ne ka-

dar görüyorsanız, ben de o kadar görüyordum. Onu görebiliyor musunuz? Hikâyeyi görebiliyor musunuz? Herhangi bir şey görebiliyor musunuz? Size bir düşünatmaya çalışıyormuşum gibi geliyor bana, boş bir anlatma girişimi daha doğrusu, çünkü hiçbir anlatı o düşünatmasını, düşlerin tam da özü olan, dirençli bir isyan titremesi içindeki o saçmalık, hayret ve şaşkınlık karışımını, o inanılmazın tutsağı olma duygusunu veremez...”

Sessiz kaldı bir süre.

“... Hayır, mümkün değil; bir kişinin, ömrünün belirli bir dönemindeki yaşama duygusunu —onun gerçeğini, anlamını, özünü— kavranması güç, derin özünü verebilmesi olanaksız... Mümkün değil. Düş görür gibi yaşıyoruz: yapayalnız...”

Düşünüyormuşcasına durdu gene, sonra ekledi: “Tabii, sizler bu olayda benim o sırada gördüğümünden fazlasını görüyorsunuz. Beni, tanıdığınız beni görüyorsunuz...”

Öylesine zifirî bir karanlık çökmüştü ki biz, dinleyiciler, birbirimizi zor seçiyorduk. Ayrı oturan Marlow zaten epeydir bir sestən başka bir şey değildi bizim için. Kimse-den tek söz çıkmıyordu. Uyuyor olabilirdi öbürleri, ama ben uyanıktım. Dinliyordum, ırmağın koyu gece havasında, insan dudağından çıkmaksızın şekilleniyormuş gibi gelen bu hikâyenin uyandırdığı o sezilmesi güç huzursuzluğun ipucunu verecek cümleyi, sözcüğü kollayarak dinliyordum.

“...Evet, bıraktım konuşsun,” diye söze başladı yine Marlow, “ve ne isterse düşünsün bana destek olan güçler hakkında. Gerçekten! Hiçbir destek de yoktu arkamda! Üstüne yaslandığım o Allah’ın cezası, eski, ezik teknedən başka hiçbir şey yoktu arkamda ve o hâlâ durmadan ‘her adamın sürekli olarak ilerlemesi’nin gereğini anlatıyordu. ‘Birisi de buralara geliyorsa eğer, anlarsınız, amaç mehtap seyretmek değil.’ Bay Kurtz ‘evrensel bir dâhi’ydi, ama bir dâhi için bile ‘uygun araçlarla, zeki insanlarla’ çalışmak daha kolaydı. Bildiğim gi-

bi, tuğla yapamıyordu –maddi bir olanaksızlıktı bu– ve eğer müdüre yazmanlık işlerinde yardımcı oluyorsa, bu, ‘Akli başında hiç kimse üstlerinin güvenini düşüncesizce reddetmez’ diyeydi. Anlıyor muydum? Anlıyordum. Daha ne istiyordum? Perçin çivisi istiyordum, allah kahretsin! Perçin çivisi. İşimi yapmak için, deliği tıkamak için. Kasalar dolusu vardı deniz kıyısında, kasalar dolusu, istif edilmiş, patlamış, saçılmış! Tepe yamacındaki o şubenin bahçesinde, iki adımda bir perçin çivisine takılırdı ayağınız. Perçin çivileri yuvarlanmıştı ölüm korusuna. Eğilme zahmetine katlansanız perçin çivileriyle doldurabilirdiniz ceplerinizi, ve gerektiği yerde tek bir perçin çivisi yoktu. Yeteri kadar çelik plaka vardı, ama plakaları tutturacak hiçbir şey yoktu. Ve her hafta haberci –omuzunda mektup torbası, elinde asası, yapayalnız bir zenci– şubemizden çıkıp deniz kıyısına gidiyordu. Ve haftada birkaç kez kıyıda takas mallarıyla –bakınca insanın tüylerini diken diken eden iğrenç parlak patiskalar, bini bir para boncuklar, canına yandıgımın benekli basma mendilleriyle– yüklü bir kervan geliyordu şubemize. Ama perçin çivisi yoktu. Üç hamal yeterdi o istimbotu yüzdürecek kadar perçin çivisini taşımaya.

Özel konulara girmeye başlamıştı, ama soğuk davranmamdan bıkmış olmalıydı çünkü sonunda, bırakın fani kulları, Tanrı’dan da şeytandan da korkmadığını açıklamak gereğini duydu. Bunu çok iyi kavradığımı, ama tek isteğimin bir miktar perçin çivisi olduğunu söyledim, aslında bilseydi, Bay Kurtz da perçin çivisi isteyecekti. Kıyıya her hafta mektup gidiyordu şimdi... ‘Sevgili bayım,’ diye bağırdı, ‘ben dikteden yazarım.’ Mutlaka perçin çivisi istiyordum. Bir yolu vardı, kafasını çalıştırana. Tavrını değiştirdi; buz gibi oldu ve birden bir su aygırından söz etmeye başladı; gemide yatmaktan (gece gündüz batığımın yanından ayrılmıyordum) rahatsız olup olmadığını sordu. Geceleri nehir kıyı-

sına çıkıp şube arazisinde dolaşmak gibi kötü bir alışkanlığı olan kocamış bir su aygırı vardı. Hacılar hep birlikte dışarılara dökülüp, ellerine geçirdikleri her tüfeği üstüne boşaltırlardı. Kimileri onun uğruna bütün bir geceyi uykusuz bile geçirmişlerdi. Bütün bu çabalar boşunaydı ama. 'Büyülü bir yaşamı var o hayvanın,' dedi. 'Ama bu yalnız hayvanlar için geçerli bu ülkede. Hiçbir insanın –anlıyor musunuz?– hiçbir insanın büyülu bir yaşamı yoktur burada.' Hafif yamuk duran ince kanca burnu, kırılmaksızın parlayan mikadan gözleriyle durdu bir an ayışığında, sonra sertçe iyi geceler dileyip uzaklaştı. Biraz huzursuz olduğunu, kafasının biraz karıştığını sezdim, bu da bana günlerdir olmadığı kadar umut verdi. O adamdan ayrılıp nüfuzlu dostuma, dövülmüş, yamulmuş, berbat olmuş tenekeden gemime dönmek içimi serinletti. Gemiye tırmandım. Kaldırım kenarında tekme-lenmiş boş bir Huntley & Palmer bisküvi tenekesi gibi öttü ayaklarımın altında. Yapıca o kadar sağlam değildi tabii, şekilce de çok daha az güzeldi, ama o kadar emeğim geçmişti ki, seviyordum onu. Nüfuzlu hiçbir dost daha yararlı olamazdı bana. Biraz açılmama yardımcı olmuştu, ne yapabileceğimi görmeme. Hayır, işten hoşlanmam. Aylaklık edip yapılabilecek bütün güzellikleri düşünmeyi yeğlerim. İş sevmem, kimse sevmez, ama işin içinde olanı severim – kendini bulma fırsatını. Kendi gerçeğini –kendin için, başkaları için değil– başka hiç kimsenin bilemeyeceğini... Başkaları göz önündekini görebilirler ancak ve gerçek anlamını asla kavrayamazlar.

Kıçüstüne oturmuş, çamura doğru sarkıttığı bacaklarını sallayan birisini görünce hiç şaşmadım. Çünkü şubedeki birkaç makinistle ahbablığım vardı, anlıyor musunuz; hacılar onlardan nefret ediyorlardı tabii; terbiyelerini kıt bulduklarından olsa gerek. Ustabaşıydı bu –asıl mesleği kazancılık– iyi bir işçi. Uzun, ince, kemikli, sarı yüzlü, gözleri iri

ve ateşli bir adamdı. Duruşu endişeli, kafası da avcum gibi keldi, ama saçları dökülürken sanki çenesine yapışmış ve yeni yerlerini benimsemişlerdi, çünkü sakalı beline kadar uzuyordu. Altı küçük çocuğu olan bir duldu (buraya gelebilmek için çocukları ablalarından birinin yanına bırakmıştı) ve hayatındaki en büyük tutku güvercinlerdi. Onları coşkuyla seviyor, bu işten çok iyi anlıyordu. Uzun uzun ve tutkuyla söz ederdi güvercinlerden. İş saatlerinden sonra bazen kulübesinden çıkıp gelir, çocuklarını ve güvercinlerini anlatırdı; isteyken, geminin dibindeki çamurların içinde sürünmesi gerektiğinde, sakalını özel olarak getirdiği beyaz bir peçeteye sarardı. Peçetenin kulaklarına takılan halkaları vardı. Akşamları, koy kenarına çömelip peçetesini büyük bir özenle yıkadığı, sonra da büyük bir ciddiyetle çalıların üzerine kurumaya serdiği görülürdü.

Sırtına vurup bağırdım: 'Perçin çivilerimiz olacak!' Ayağa fırlayıp, 'Olamaz! Perçin çivisi ha!' diye haykırdı, kulaklarına inanamıyormuş gibi. Sonra sesini alçaltarak, 'Sen... ha?' Niçin böyle deliler gibi davrandığımızı bilmiyorum. Parmagımı burnumun kenarına dayayıp gizemli bir biçimde başımı salladım. 'Aferin sana!' diye bağırdı, parmaklarını başının üstünde şaklatıp tek ayağını havaya kaldırdı. Dans etmeyi denedim. Demirden güvertenin üzerinde zıplayıp duruyorduk. Tekneden korkunç tıngırtılar çıkıyordu ve koyun karşı kıyısındaki balta görmemiş orman bunu gök gürültüsünü andıran bir sesle uyuyan şubenin üzerinde yankılandırıyordu. İzbelerinde yatan hacıların kimisi yataklarından uğramış olmalıydı. Müdürün kulübesinin ışıklı kapısında bir karaltı belirip yok oldu, bir saniye sonra kapının kendisi de kayboldu. Durduk ve tepinmemizin kaçırdığı sessizlik top-
rağın derinliklerinden akarak döndü geri. O muazzam bitki duvarı, coşkulu ve karmaşık bir ağaç, yaprak, dal, çiçek kütlesi, ayışığında hareketsiz, sessiz dünyanın azgın bir istilası,

yuvarlanarak gelen, doruğuna ulaşmış, koyun üzerine devrilip her birimizi kucucuk yaşamlarımızdan silip sypurecek bir bitki dalgası gibiydi. Ve kımıldamıyordu. Bypyk şapırtıların, homurtuların tok sesi işitiliyordu uzaktan, dinozorlar çağından kalma bir balık ulu ırmakta yakamoz banyosu yapıyordu sanki. 'E, tabii,' dedi kazancı makul bir sesle, 'niçin olmasın ki perçin çivilerimiz?' Tabii, niçin olmasındı! Olmaması için hiçbir neden bilmiyordum. 'Üç hafta sonra burada- lar,' dedim güvenle.

Ama gelmediler. Perçin çivileri yerine bir istila, bir salgın, sanki gaipten bir ziyaretçi akını geldi. Sonraki üç hafta boyunca bölüm bölüm geldiler, her bölümün başında da eşege binmiş, yeni giysiler ve bej pabuçlar giymiş, oturduğu ykseklikten hayran hacılara saçlı sollu bel kıran bir beyaz vardı. Eşeklerin peşinden de ayaklarına kara sular inmiş, asık suratlı, kavgacı birtakım zenciler geliyordu; avlunun ortasına bir yığın çadır, katlanır iskemle, teneke kutu, beyaz sandık, kahverengi kasa devriliyor, şubenin kargaşasına ege- men gizem biraz daha derinleşiyordu. Bpyle beş taksitte geldiler, baskın sonrası sayısız dükkanla deponun ganimetini yklenip adilce paylaşmak üzere kırlara kaçırdıkları izlenimini vererek. Bir başına zararsız, ama insan çılgınlığı yzünden çalıntı mal havasına bürnmüş, içinden çıkılmaz bir karmaşaydı getirdikleri.

Bu esirgemesiz çete, kendine Eldorado Araştırma Seferi adını veriyordu ve hepsinin de gizlilik andı içmiş olduklarına inanıyorum. Ama konuşmaları, aşağılık korsanların konuşmasıydı: Yiğit olmaksızın umursamaz, atılgan olmaksızın açgözlü, yrekli olmaksızın acımasızdı; topunda ne bir damla önsezi, ne bir damla ciddiyet vardı ve dnya işlerini yürütebilmek için bunların gerekli olduğunun farkında değıllerdi. Dnyanın bağırından hazineler söküp çıkarmaktı istekleri, ama amaçları bir kasa hırsızınınkinden farklı değıl-

di. Bu soylu girişimin masrafını kimler yükleniyordu bilmiyorum; ama elebaşları, müdürümüzün amcasıydı.

Dış görünüşüyle bir kenar mahalle kasabına benziyordu ve uyuklu bir kurnazlığı vardı gözlerinin. Şişkin göbeğini kısa bacaklarının üstünde büyük bir gösterişle taşıyordu; çetesinin şubenin üzerine bir illet gibi çöktüğü günler boyunca yeğeninden başka kimseyle konuşmadı. Bütün gün baş başa, bitmek bilmez bir sohbele dalmış, gezinip duruyorlardı.

Perçin çivilerini dert etmekten vazgeçmiştim. İnsanın bu tür çılgınlıkları kaldırabilme gücü sandığınızdan da az. Canı cehenneme! deyip boşverdim. Düşünecek vaktim çoktu ve arada sırada Kurtz'u düşünüyordum. Çok ilgilendirmiyordu beni. Hayır. Gene de, buraya belli ahlâk değerleriyle gelmiş bu adamın her şeye rağmen zirveye tırmanıp tırmanamayacağını, oraya erişince de işlerini nasıl yürüteceğini merak ediyordum."

II

“Bir akşam istimbotumun güvertesine serilip uzanmışken seslerin yaklaştığını fark ettim; bir de baktım, amca-yeğen nehir kenarında dolaşıyor. Başımı koluma dayamış, tam dalıp gidecekken, sanki birisi kulağıma konuşuyormuş gibi bir ses, ‘Ben çocuk kadar zararsızımdır, ama bana emir verilmesinden hoşlanmam,’ dedi. ‘Ben müdür müyüm, değil miyim? Onu oraya göndermemi söylediler. Akıl almıyor...’ İki adamın ırmak kıyısında, başımı dayadığım yerin tam altında, geminin burnunun altında durduklarını fark ettim. Yerimden kımıldamadım, kımıldamak aklıma bile gelmedi: Uykum vardı. ‘Gerçekten tatsız bir durum,’ diye homurdandı amca. ‘Buraya gönderilmeyi kendisi istedi yönetimden,’ dedi öbürü, ‘neler yapabileceğini göstermek için, ben de ona göre talimat aldım. Baksana, kim bilir nasıl bir ağırlığı var. Korkunç, değil mi?’ Korkunç olduğuna karar verdiler ikisi de, sonra tuhaf şeyler söylemeye başladılar: ‘Yağmuru da yağdıran, güneşi de doğurtan... tek adam... Kurul... dizginler elinde’ uykumu dağıtan abuk sabuk cümleciklerdi bunlar, amca yeniden konuştuğunda da artık iyice uyanmış gibiydim:

'Karşılaştığın bu güçlüğü belki de iklim kaldırırverir ortadan. Yalnız mı orada?' 'Evet,' dedi müdür. 'Yardımcısını buraya yolladı, bir de not gönderdi yanında, 'Bu zavallıyı bu ülkeden uzaklaştırın ve bana bir daha böylelerini göndermeyin. Sizin gönderebildiğiniz adamlarla çalışmaktansa, yalnız kalmak çok daha iyidir,' diye. Bir yıldan çok oluyor. Aklın alıyor mu böyle bir terbiyesizliği?' 'O zamandan beri başka bir şey gelmedi mi?' diye sordu öbürü, hırıltılı sesiyle. 'Fildişi,' dedi yeğen, 'çok sayıda... en iyisinden... çok sayıda... çok da can sıkıcı, ondan gelmesi.' 'Fildişinin yanında?' diye sordu gümbürtülü ses. 'Fatura,' diye patladı sanki yanıtı. Sonra ses-sizlik. Kurtz'dan söz ediyorlardı.

Artık iyice uyanmıştım, ama rahatım iyi olduğundan ve yer değiştirmemi gerektirecek bir durum olmadığından kı-mıldamadım bile. 'Nasıl gelmiş o fildişi ta buralara kadar?' diye hırladı yaşlı adam, çok alınmış gibi bir sesle. Öbürü, fildişinin Kurtz'un yanında çalışan İngiliz melezi bir yaz-man kumandasındaki bir kayık filosuyla geldiğini, şube-sindeki malzeme de erzak da bittiğinden Kurtz'un da gel-meye niyetlendiğini, ama üç yüz mil yol aldıktan sonra bir-den vazgeçip ufak bir sandalla dört kürekçi alıp tek başı-na geri döndüğünü, melezin de fildişleriyle yola devam et-tiğini anlattı. İnsanın böyle bir şeye kalkışabileceğini akılla-rı almıyordu adamların. Akla yatkın bir neden bulamıyor-lardı böyle bir davranışa. Bana gelince, Kurtz'u görür gibi oluyordum ilk kez. Açık açık görüyordum hem de: Küçük yerli kayığı, küreklere asılan dört vahşi ve merkeze, yardı-ma, belki de eve dönme düşüncelerine birdenbire sırt çevi-rip yüzünü ormanın derinliğine, boş ve ıssız şubesine dö-nen yalnız beyaz adam. Bunu neden yaptığını bilmiyordum. Belki de işine sırf iş olduğu için bağlanan iyi bir insandı sa-dece. Adı bir kere bile anılmamıştı, anlıyor musunuz. 'O adam' diyorlardı hep. Anlayabildiğim kadarıyla çok güç bir

yolculuğu büyük saęęörü ve cesaretle gerçekleştiren melezden de hep 'o alçak' diye söz ediliyordu. 'Alçak', 'o adam'ın çok hastalandığını, sağlığına da iyice kavuşamadığını anlatmıştı... Altımda duran iki adam o sırada biraz uzaklaşıp az ötede volta atmaya başladılar. Kulağıma gelenler: 'Askerî üs – doktor – iki yüz mil – yapayalnız şimdi – kaçınılmaz gecikmeler – dokuz ay – haber yok – acayip söylentiler.' Yeniden yaklaştıklarında müdür, 'Bildığım kadarıyla hiç kimse – gezgin tüccar tipli, habire yerlilerden fildişi kapan pis bir herif hariç,' diyordu. Kimden söz ediyorlardı şimdi? Bölük pörçük konuşmalarından anladığım kadarıyla bu, Kurtz'un bölgesinde bulunan ve müdürün tasvip etmediği birisiydi. 'Bu heriflerden birini ibret-i âlem için asmadıkça haksız rekabetten kurtulamayacağız,' dedi. 'Doğru,' diye homurdandı öbürü, 'asturalım! Niçin olmasın? Her şey olur bu ülkede, her şey. En iyisi bu, bana kalırsa. Burada hiç kimse – ama *burada*, anlıyor musun?– senin durumunu tehlikeye sokamaz. Niçin? İklimi çekebiliyorsan hepsinden fazla dayanırsın da ondan. Tehlike Avrupa'da, ama oradan ayrılmadan önce de gerekeni yaptım...' Uzaklaşıp fısıldaşmaya başladılar, sonra sesleri yükseldi gene. 'Bu olağanüstü gecikmeler dizisinde benim hiç suçum yok. Elimden geleni yaptım.' Şişman adam iç çekti. 'Çok yazık.' 'Üstelik de o söylediği şeylerin iğrenç saçmalığı,' dedi öbürü; 'yeterince rahatsız etti beni buradayken. 'Her şube, daha güzel şeylere giden yolu gösteren bir fener olmalıdır. Bir ticaret merkezi olmalıdır tabii, ama aynı zamanda bir insanlaşturma, geliştirme, eğitim merkezi de olmalıdır. Aklın alıyor mu? Eşşek herif! Üstelik de müdür olmak istiyor! Hayır, yani–' Öfkeden boğazına takıldı sözleri o sırada, ben de başımı kaldırdım azıcık. Bana ne kadar yakın olduklarını görünce şaşırdım, tam altımdaydılar. İstesem, şapkalarına tükürebilirdim. Düşüncelere dalmış, yere bakıyorlardı. Müdür in-

ce bir dalla bacağına dövüyordu; sağduyulu akrabası başını kaldırdı. 'Bu gelişinden beri iyi mi sağlığın?' Öbürü irkildi. 'Kim? Ben mi? Tabii! Çok iyiyim, çok iyiyim. Ama öbürleri, aman Tanrım! Hepsi hasta. Öyle de çabuk ölüveriyorlar ki, ülke dışına göndermeye vaktim bile olmuyor, akıl almaz bir şey.' 'Ya, evet,' diye homurdandı amca. 'Ah, evladım! Sen buna güven; buna güven, derim.' Yüzgeç gibi kısa koluyla ormanı, koyu, çamuru, ırmağı kapsayan bir hareket yaptığını gördüm – güneşin aydınlattığı yeryüzünün pusuda yatan ölümüne, gizli kötülüklerine, yüreğinin derin karanlıklarına yapılmış aşağılayıcı bir çağrıydı bu sanki. O kadar ürkütücüydü ki, birden ayağa fırlayıp, bu karanlık güven gösterisine bir karşılık gelmesini bekliyormuş gibi ormanın başladığı yere baktım. Böyle saçma düşünceler gelir bazen insanın aklına, bilirsiniz. O yüce dinginlik, korkutucu sabırla dikiliyordu bu iki adamın karşısında, olağandışı bir istilanın geçmesini beklermişcesine.

İkisi de yüksek sesle sövdüler –sırf korkudan, sanıyorum– sonra da, beni görmezlikten gelerek merkeze döndüler. Güneş alçalmıştı; yan yana öne eğilmiş farklı boylardaki gülünç gölgelerini tek bir otu kımıldatmaksızın peşlerinden zorlukla yokuş yukarı ağır ağır sürüklüyor gibiydiler.

Birkaç gün sonra Eldorado Seferi sabırlı ormanın derinliklerine daldı ve denizin yuttuğu bir dalgıç gibi kayboldu. Çok sonraları bütün eşeklerin öldüğü haberi geldi. Daha az değerli hayvanların yazgısı neydi, bilmiyorum. Kuşkusuz onlar da, hepimiz gibi, layıklarını bulmuşlardır. Sormadım. Kurtz'la çok yakında tanışacağım için epey heyecanlıydım o sırada. Çok yakında dediğim, görelî tabii. Koydan ayrıldığı-mız günle Kurtz'un şubesinin altındaki kıyıya varmamız arasında tam iki ay geçti.

O ırmak boyunca ilerlemek, dünyanın yaradılışının ilk günlerine, bitkilerin topraktan adeta fışkırdığı, büyük ağaç-

ların kral olduğu çağlara doğru yol almak gibi bir şeydi. Boş bir ırmak, muazzam bir sessizlik, geçilmez bir orman. Hava sıcak, yoğun, ağır, bunaltıcıydı. Güneş ışığının parlaklığında neşe yoktu. Su yolunun uzun, ıssız bölümleri gölgelerle kaplı uzaklıkların loşluğuna akıyordu. Gümüş rengi kıyılarda su aygırlarıyla timsahlar yan yana güneşleniyordu. Genişleyen ırmak, ağaçlarla kaplı adacık kümelerinin arasından akıyordu; o ırmağın üzerinde, insan yolunu çöldemiş gibi kaybediyor, geçiş yerlerini ararken sığılara tosluyor, sonunda büyülendiğini ve bir zamanlar –bir yerlerde, uzaklarda, belki bir başka yaşamda– bildiği her şeyden ebediyen koptuğunu sanıyordu. Bazı anlarda, geçmiş dönuveri-yordu insana, kendine ayıracak tek bir saniyesi olmadığı zamanlarda olduğu gibi; ama bitki, su ve sessizlikten oluşan bu tuhaf dünyanın baş döndürücü gerçekleri arasında hayretle anılan huzursuz ve gürültülü bir düş olarak dönüyordu. Ve bu yaşam durgunluğunun huzurla en ufak bir benzerliği yoktu. Açıklanamaz bir amacı kara kara düşünen yıkılmaz bir gücün durgunluğuydu bu. Kinci bir yüzle bakı-yordu size. Alıştım sonradan; görmüyordum artık; vaktim yoktu. Geçiş yollarını tahmin etmek zorundaydım; gizli sığın-ların yerlerini –genellikle ilham yoluyla– seçmem gereki-yordu; batmış kayaları gözlüyordum; teneke teknemin altı-nı parçalayıp tüm hacıları boğacak Allah'ın belası sinsi, es-ki bir ağacı şans eseri kıl payı sıyırdığımda yüreğimin uçup gitmesini önlemek için dişlerimi hızla kenetlemeyi öğren-dim; geceleri kesip ertesi gün istimbotun buhar kazanı-na atabileceğimiz ölü dalları bulabilmek için gözlerimi aç-mam gerekiyordu. Böyle şeylerle, sadece yüzeysel olaylarla uğraşmak zorunda kaldığınızda, gerçekler –gerçekler, anlı-yor musunuz– siliniveriyor. Neyse ki insanın iç gerçeği giz-li, neyse ki. Ama bunu hissettim gene de; sık sık hissettim o gizemli sessizliğin maymunluklarımı seyrettiğini –tıpkı si-

zin her birinizin... nedir? taklası beş kuruşa yaptığınız cam-bazlıklarınızı seyrettiği gibi..."

"Terbiyesizlik etme, Marlow," diye hırladı bir ses ve ben-den başka hiç olmazsa bir dinleyicinin daha uyanık olduğunu fark ettim.

"Özür dilerim. Bedelin geri kalanını oluşturan yürek san-cılarını unuttum. Aslında numara iyi yapılmışsa, bedelin ne önemi var? Numaralarınızı çok iyi yapıyorsunuz. Ben de kö-tü yapmadım, o ilk yolculukta gemimi batırmamayı başardı-ğima göre. Hâlâ şaşarım. Bozuk bir yolda, gözleri bağlı kam-yon kullanacak bir adam düşünün. Çok terledim, çok titre-dim o yol boyunca, emin olun. Ne de olsa, üstünde durdu-ğu ve sürekli olarak yüzmeye gereken şeyin dibini vurmak, bir denizci için bağışlanmaz bir ayıptır, bilirsiniz. Kimse far-kında olmayabilir, ama o vurma sesi hiç unutulmaz, değil mi? Ta yüreğinden vurmuştur sanki. Hatırlarsın, rüyaları-na girer, geceleri uyanıp düşünürsün –yıllar sonra bile– ve bir terler, bir titrersin. Teknenin sürekli yüzdüğünü iddia etmiyorum. Birkaç kez sığlarda süründü, çevresinde çırpı-nan, iten kakan yirmi kadar yamyamın yardımıyla. Mürette-bat diye yolda bu adamlardan birkaçını işe almıştık. Bunlar –yamyamlar– çok iyi adamlardı yerinde. Birlikte çalışılabile-cek adamlardı ve teşekkür borçluyum onlara. Sonra, ne de olsa, birbirlerini benim gözümün önünde yemediler ya: Bir miktar su aygırı eti getirmişlerdi yanlarında kumanya diye; sonradan çürüyüp yabanın gizemlerini tüttürdü burnumda. Öff! Hâlâ burnuma gelir o koku. Teknede yanımda müdür de vardı, ellerinde asaları üç-dört hacıyla birlikte, tam takım. Bazen kıyıya çok yakın, bilinmeyenin eteklerine ilişmiş bir şubeye rastlıyorduk; yıkık dökük izbelerinden büyük sevinç ve hayret belirtileriyle bizi karşılamaya fırlayan beyaz adam-ların çok tuhaf bir görünimleri vardı, sanki bir büyü onları oraya tutsak etmişti. 'Fildişi' sözcüğü yankılanıyordu bir sü-

re havada, sonra yeniden, durgun dönemeçleri aşarak, kıçtaki çarkın ağır vuruşu dolambaçlı rotamızın yüksek duvarları arasında yankılanarak, sessizliğe doğru sürdürüyorduk yolumuzu, ıssızlık içinde. Yüce, uçsuz bucaksız, yükseklere tırmanan ağaçlar, ağaçlar, milyonlarca ağaç; ayaklarının dibinde de, ırmağın akıntısına karşı kıyın kıyın ilerleyen, kuruma bulanmış istimbotumuz, muazzam bir kemeraltında ağırlıkla yol alan bir böcek gibi. İnsanı çok küçük, çok yitlik hissettiriyordu bu, ama salt kasvetli bir duygu da değildi. Ne de olsa, küçük de olsa, böcek ilerliyordu; istenen de buydu zaten. Hacılar böceğin nereye gittiğini sanıyorlardı, bilmiyorum. Herhalde bir şey elde edeceklerini sandıkları bir yere! Benim için Kurtz'a –yalnız Kurtz'a– doğru ilerliyordu; ama istim boruları delindiğinde de ilerlememiz çok yavaşlıyordu. Önümüz açılıyor, arkamız kapanıyordu, sanki orman ağır bir adım atarak dönüş yolumuzu kesiyordu. Gidererek karanlığın yüreğinin derinliklerine gömülüyorduk. Çok sessizdi orası. Bazı geceler, ağaçtan perdenin arkasından gelen davul sesleri ırmağın üzerine uzanıp başımızın üstünde havada asılı kalmışcasına duruyordu, sabaha dek. Savaş mıdır, barış mıdır, tapınma mıdır, bilemiyorduk. Dondurucu bir durgunluğun inişi gündeğumlarının habercisiydi; oduncular uyuyordu, yaktıkları ateş iyice cansızlaşıyordu; bir dal kırılrsa ürküyordunuz. Tarih öncesi bir dünyanın, keşfedilmemiş bir gezegen kılığına bürünmüş bir dünyanın gezginleriydik. Derin acılar ve büyük güçlüklerle ele geçirilen belalı bir mirasa sahip olmuş ilk insanlar olduğumuzu düşünebilirdik. Ama birdenbire, bir dönemeci güç bela aştıktan sonra, çalıdan duvarlar, ottan sivri damlarla, bir çığlık patlamasıyla, bir kol ve bacak girdabıyla, yığınla çırpılan el ve yere vuran ayakla karşılaşıyorduk, ağır, hareketsiz yeşillığın altında. Gemi, siyah ve anlaşılmaz bir çılgınlık nöbetinin kıyısında ağır ağır, güçlkle yol alıyordu. Tarih öncesi adam

bize sövüyor mu, tapınıyor mu, selam mı veriyor – kim bilebilirdi? Çevremizi anlamaktan yoksunduk; hayalet gibi akıp gidiyorduk, hayretler içinde ve gizli bir esefle, tımarhanedeki bir coşku patlamasını seyreden akli başında insanlar gibi. Anlayamıyorduk, çünkü çok uzaktaydık ve hatırlayamıyorduk, çünkü İlk Çağların gecesinde, hemen hemen hiçbir iz –ve kesinlikle hiçbir anı– bırakmayarak giden çağlarda ilerliyorduk.

Dünya dünyeviliğini yitirmiş gibiydi. Zaptedilmiş, zincire vurulmuş canavar görmeye alışmıştık, ama orada hem canavarca, hem de özgür bir şeydi gördüğünüz. Dünya dışı bir şeydi, insanlar da... hayır, insanlık dışı değildiler. En kötüsü de buydu, anlıyor musunuz: insanlık dışı olmadıkları kuşkusu. Yavaş yavaş geliyordu bu duygu insana. Çılgılık atıyorlar, zıplıyor, oldukları yerde dönüyor, korkunç suratlar yapıyorlardı; ama, insanlıklarını –sizinki gibi olan insanlıklarını– ve bu çılgın, coşkun cümbüşle olan uzak akrabalığınızı düşünmekti sizi heyecanlandıran. Çirkindi. Evet, oldukça çirkindi; ama yeteri kadar yürekliysen, o şamatanın korkunç içtenliğinin ruhunda ufacık da olsa bir tepki yarattığını kabullenir, senin –ilk çağların gecesine böylesine uzak olan senin– bile kavrayabileceğin bir anlamı olduğundan uzaktan uzağa kuşkulanabilirdin. Niçin olmasın? İnsan akli her şeyi yapabilir, çünkü her şey içindir, geçmiş de, gelecek de. Aslında neydi ki bu? Sevinç, korku, üzüntü, sadakat, yiğitlik, öfke –kim bilir?– ama gerçek; üzerinden zamanın çarşafı sıyrılmış gerçek. Bırak sağlağı, ağzı açık titresin; adam olan bilir ve gözünü kırpmadan bakar. Ama hiç olmazsa kıyıdağlılar kadar adam olmalıdır. O gerçeği kendi gerçeğiyle, kendi iç gücüyle karşılamalıdır. İlkeler mi? İlkeler para etmez. Edinilmiş mallar, giysiler, bayramlıklar, ilk sarsılmada uçup gidecek paçavralar. Hayır; gerekli olan, kesin bir inanç. Bu korkunç kavgada

bana bir itiraz var mı? Peki; duydum; itiraf ediyorum, ama benim de bir sesim var ve iyi ya da kötü, susturulamayacak olan sestir benimki. Tabii, salak olan, katıksız korkusu ve yüce duygularıyla tehlikeden uzaktır hep. Kim o homurdanan? Benim de çığırıp zıplamaya kıyıya inmediğime mi şaşıyorsun? Doğru, inmedim. Yüce duygular mı diyorsun? Canı cehenneme yüce duyguların! Vaktim yoktu. Çinkoyla, şerit şerit kesilmiş yün battaniye parçalarıyla o sızan istim borularını sargılamaya yardım etmek zorundaydım, diyorum ya. Dümene göz kulak olmam, sudan kafasını çıkarmış kütüklerin çevresinden dolanmam, o teneke yığınına ite kaka yürütmem gerekiyordu. Benden daha akıllı birini kurtarabilecek yüzeysel gerçekler vardı bunlarda. Bu işlerin arasında da ateşçiliğimi yapan vahşiyle uğraşmam gerekiyordu. Gelişmiş bir türdü; bir dikey kazanı ateşlemeyi biliyordu. Aşağıda, tam altımda duruyordu ve ne yalan söyleyeyim, ona bakmak, bir palyaço pantolonuyla tüylü bir şapka giydirilmiş, arka ayakları üstünde yürüyen bir köpeğe bakmak kadar eğitici bir şeydi. Birkaç aylık öğrenim yaramıştı o birinci sınıf arkadaş. Gözlerini kısıp buhar ibresine, su ibresine bakıyordu durmadan, yiğitliğini belli etmek için besbelli dişleri de törpülüydü, zavallı garibin, kıvırcık saçları tuhaf biçimlerde kırpılmıştı, her bir yanağında da üçer dövme vardı. Kıyıda olmalı, ellerini çırpıp ayaklarını yere vurmalıydı, ama onun yerine kendini işe vermiş, yararlı bilgilerle dolu, yeni bir büyüye kaptırmıştı kendini. Eğitildiği için yararlıydı; öğrendiği de şuydu: Eğer o saydam şeydeki su biterse, kazanın içindeki kötü ruh o müthiş susuzluğun öfkesiyle kuduracak, korkunç bir intikam alacaktı. O da terler, kazanı ateşler, korkuyla ibreye bakarken (koluna paçavradan bir muska bağlamış, saat büyüklüğünde cilalı bir kemik alt dudağına yassılamasına geçirilmiş), ağaçlıklı kıyılar yanıımızdan yavaşça akıp gidiyor, kısa sü-

reli gürültü geride kalmış, miller boyunca bitmek bilmez bir sessizlik içinde ilerliyorduk... Kurtz'a doğru. Ama sular kütüklerle doluydu, nehir sığ ve güvenilmezdi, kazanın içine sanki gerçekten de öfkeli bir iblis yerleşmişti, böylece de ne ateşçi ne de ben, ürkünç düşüncelerimize eğilecek vakiti bulabiliyorduk.

İç Şube'den elli mil kadar beride sazlardan yapılmış bir kulübeye, üzerinde bir zamanlar bayrak olup şimdi tanınması olanaksız paçavraların sarktığı hazin, yamuk bir direğe ve düzenle istif edilmiş bir odun yığınının rastladık. Beklenmedik bir şeydi bu. Kıyıya çıktığımızda odun yığının üstünde, üzerine kalemle yazılan yazılar solmuş, düz bir tahta parçası bulduk. Güçlkle okuduk: 'Size odun. Acele edin. Dikkatle yanaşın.' Bir de imza vardı, ama okunmuyordu –Kurtz değil– daha uzun bir sözcük. 'Acele edin.' Nereye? Nehirden yukarı mı? 'Dikkatle yanaşın'. Öyle yapmamıştık. Ama ancak yanaşıldıktan sonra görülebilecek bir yerle ilgili olamazdı bu uyarı. Terslik, yukarılardaydı. Ama neydi ve ne kadar? Sorun buydu. Yazıda kullanılan telgraf üslubunun aptallığıyla ilgili birkaç söz söyledik. Çevreyi saran yaban bize ne yeni bir şey öğretiyor, ne de fazla öteleri araştırmamıza izin veriyordu. Kulübenin kapısında kaba kırmızı kumaştan, yırtık bir perde asılıydı. Üzgün üzgün dalgalanıyordu karşımızda. Kulübe boşaltılmıştı, ama yakın bir geçmişte bir beyazın orada yaşadığı belli oluyordu. Kaba bir masa kalmıştı, iki ayak üzerine oturulmuş düz bir tahta; karanlık bir köşede bir çöp yığını duruyordu ve kapının yanında yerde bir kitap buldum. Kapakları düşmüş, sayfaları çevrile çevrile pis bir yumuşaklığa erişmişti; ama kitabın sırtı hâlâ temizliğini koruyan beyaz pamuklu iplikle yeniden, sevgiyle dikilmişti. Akıl almaz bir şeydi bu kitabı burada bulmak. Adı, 'Denizciliğin Bazı Sorunları Üzerine Bir İnceleme'ydi, yazarı da Majeste-

lerinin Bahriyesinden Kaptan Tower, Towson – ona benzer bir ad. Oldukça sıkıcı bir kitaba benziyordu; açıklayıcı şemaları, sayılarla dolu itici tabloları vardı ve altmış yıl önce basılmıştı. Bu olağanüstü antikayı büyük bir özenle karıştırıyordum, ellerimin arasında erimesin diye. Towson ya da Towser kitabında gemi zincir ve halatlarının gerilim ve kopma sınırları gibi konulardan söz ediyordu. Heyecan verici bir kitap değildi; ama ilk bakışta bir kararlılık, bir işi doğru yapmak için namuslu bir istek seziliyordu sayfalarında, bu da yıllarca önce düşünülmüş bu alçakgönüllü sayfalara salt profesyonellikten de öte, apayrı bir ışık veriyordu. Zincirlerden, dayanak noktalarından söz eden yaşlı denizci bana ormanı, hacıları unutturdu, gerçekliği yadsınmaz bir şeyi bulmuş olmanın verdiği erişilmez zevki tattırdı. Böyle bir kitabın burada bulunması başlı başına olağanüstü bir şeydi, ama sayfaların kenarlarına kurşun kalemle yazılmış, metinle ilgili oldukları belli notlar daha da şaşırtıcıydı. Gözlerime inanamıyordum! Şifreyle yazılmışlardı! Evet, şifreye benziyordu. Düşünün, adamın biri böyle bir kitabı bu unutulmuş yere getirip inceliyor –bir de not tutuyordu– üstelik şifreyle! Müthiş bir muammaydı bu.

Bir süredir rahatsız edici bir gürültü geliyordu kulağıma, başımı kaldırıp bakınca da odun yığınının yok olduğunu, müdürün de tüm hacıların yardımıyla nehir kenarından bana bağırıldığını fark ettim. Kitabı cebime attım. Emin olun, okumayı kesmek, kendimi eski ve sağlam bir dostluğun sığınağından söküp ayırmak gibi geldi bana.

Aksak motoru çalıştırdım. ‘O Allah’ın cezası tüccar olacak, o davetsiz misafir,’ dedi müdür, ayrıldığımız yere öfkeyle bakarak. ‘İngiliz olmalı,’ dedim. ‘Ayağını denk almazsa, başını belaya girmekten kurtarmaz bu,’ diye mırıldandı karanlık bir sesle. En saf sesimle, bu dünyada herkesin başının belaya girebileceğini söyledim.

Akıntı hızlanmıştı, istimbote son nefesini verecek gibiydi, kış çarkı tembel tembel dönüyor, ben de kulak kesilmiş, motorun atışını dinliyordum; doğrusunu söylemek gerekirse, zavallı gemimin ruhunu teslim etmesini bekliyordum her an. Bir ömrün son titreşimlerini izlemek gibi bir şeydi bu. Ama gene de karınca karınca ilerliyorduk. Bazen, Kurtz'a yaklaşmamızın hızını ölçmek için ileride bir ağaca dikiyordum gözlerimi, ama daha yanına varamadan gözden kaybediyordum ağacı. Tek bir cisme bu kadar uzun süre bakmak insan sabrını aşan bir şeydi. Müdür harika bir teslimiyet örneği vermekteydi. Bense kendi kendime mızımızlanıyor, kızıyor, tartışıyordum, Kurtz'la açık açık konuşacak mıyım, konuşmayacak mıyım diye; ama bir sonuca varamadan, konuşsam da sussam da –ne yaparsam yapsam– boş olacağını anladım. Kimin neyi bildiği ya da bilmediği ne fark ederdi? Kimin müdür olduğu ne fark ederdi? İnsan bazen böyle ani bir parlıltıyla kavrayıverir her şeyin içyüzünü. Bu sorunun temeli benim uzanabileceğim, benim karışabileceğimden çok daha derinlerde yatıyordu.

İkinci günün akşamına doğru, Kurtz'un şubesine sekiz mil kadar mesafede olduğumuzu hesapladık. Ben yola devam etmek istiyordum; ama müdür büyük bir ciddiyetle oralarda yol almanın çok güç olduğunu, güneş de iyice alçaldığından sabahı beklemenin daha akıllıca bir iş olacağını söyledi. Üstelik, dedi, dikkatle yanaşma uyarısına kulak verilecekse, gündüz gözüyle yanaşmamız gerekecekti, alacakaranlıkta ya da geceleyin değil. Akla yatkın bir öneriydi bu. Sekiz mil, üç saate yakın yol demekti ve nehrin ilerisinde kuşku uyandırıcı dalgalıklar görmeye başlamıştım. Gene de bu gecikmeye tarifsiz derecede sinirlenmiştim, hem de tamamen mantıksız bir biçimde, çünkü bunca ay geçirdikten sonra bir gece daha gecikmek fark etmezdi. Odunumuz bol olduğu ve dikkatli olmamız gerektiği için tekneyi ırma-

ğın ortasına çektim. Nehir burada dar ve düzdü, kıyılar da bir demiryolunun kenarları gibi yüksekti. Alacakaranlık, güneşin batışından çok önce oturdu üstümüze. Akıntı sürekli ve hızlıydı, ama kıyılar sessiz bir hareketsizlik içindeydi. Sarmaşıkların ve yerden fışkıran her otun birbirine bağladığı canlı ağaçlar sanki en ince dallarına, en hafif yapraklarına kadar taş kesilmişlerdi. Uyku değildi bu, doğa dışı bir şeydi, sanki büyülenmişler gibi. En ufak bir ses bile yoktu. Hayretle bakıyor, sağır olduğunuzu düşünüyordunuz, sonra birdenbire gece oluyor ve kör oluveriyordunuz. Sabahın üçüne doğru iri bir balık sıçradı ve suya çarpmasının çıkardığı sestten sanki bir tabanca patlamış gibi irkildim. Güneş doğduğunda çok sıcak, yapış yapış, bembeyaz bir sis vardı ve geceden daha kör ediciydi. Ne kımıldıyor, ne de ilerliyordu; oradaydı sadece, katı bir varlık gibi duruyordu etrafınızda. Saat sekiz ya da dokuzda bir kepenk gibi kalktı. Bir an için göğe yükselen binlerce ağacı, muazzam, keçeleşmiş ormanı ve üzerinde asılı duran küçük, alevden bir top gibi güneşi gördük –hepsi kıpırtısızdı– ve sonra o beyaz kepenk, yağlı yivlerde kayarcasına indi yeniden. Almaya başladığımız zincirin yeniden salıverilmesini emrettim. Zincirin boğuk bir tı-kırtıyla suya inmesi bitmeden bir çığlık –sonsuz bir yalnızlıkla dolu, çok tiz bir çığlık– yükseliverdi bulanık havalara. Kesildi. Vahşi, ahenksiz, şikâyetçi bir insan yaygarası doldurdu kulaklarımızı. O kadar beklenmedik bir şeydi ki, saçlarım kasketimin altında dimdik oluverdi. Öbürleri nasıl algıladılar bilmiyorum; ama bu kederli ve gürültülü velvele öyle bir patladı ki, sanki sisin kendisi atmıştı o çığlığı. Telaşlı, neredeyse dayanılmaz tizlikte çığlıklarla doruklandı, sonra birdenbire kesildi ve çeşit çeşit tuhaf duruşlarda donduk kaldık, neredeyse aynı derecede ürkünç ve aşırı sessizliği inatla dinleyerek. ‘Aman Tanrım! Nedir bu–?’ dedi dirseğimin dibinde hacılardan biri – kumral saçlı, kızıl bıyıklı,

çizmeleri yandan bağı, pembe pijamaları çoraplarına tıktırılmış, kısa boylu, şişman bir adam. Hacılardan ikisi daha, bir dakika süreyle ağızları açık kaldıktan sonra küçük kamara-ya dalıp hemen dışarı fırladılar çaresizce, Winchester tüfekleri hazırda, sağa sola korkuyla bakmaya başladılar. Bütün görebildiğimiz, üzerinde bulunduğumuz ve hatları sanki her an eriyecekmiş gibi bulanık duran istimbotla çevresindeki bir metre kadar genişliğindeki puslu suydu, o kadar. Gözlerimizle kulaklarımıza kalsa, dünyanın geri kalanı yoktu. Yoktu. Gitmiş, yitmişti; ardında tek bir gölge, tek bir fısıltı bırakmaksızın silinip gitmişti.

“Burna gittim, gerekirse hemen demir alıp yola çıkabil-memiz için zincirin kısaltılmasını söyledim. ‘Saldıracak-lar mı?’ diye sordu korku dolu bir ses. ‘Hepimizi kesecek-ler bu siste,’ dedi bir başkası. Yüzler korkudan kasılıyor, el-ler hafifçe titriyor, gözler kırılmayı unutuyordu. Beyazlar-la, evleri buradan sadece sekiz yüz mil ötede olduğu halde nehrin bu bölgesine bizim kadar yabancı olan mürettebat-taki siyahi arkadaşların yüzlerindeki ifadeler arasındaki çe-lişkiyi görmek çok ilginçti. Beyazlar çok bozulmuşlardı ta-bii, ama bu terbiyesizce patırtıdan çok acı duyuyormuş gi-biydiler de. Öbürlerinin uyanık, doğal olarak ilgili bir du-ruşları vardı; ama genellikle yüz ifadeleri sakindi, hatta zin-ciri alırken sırttan bir iki tanesinin bile. Bazıları aralarında kısa, gırtlaktan gelen birkaç cümle değış tokuşuyla soruna doyurucu bir çözüm getirmiş gibiydiler. Şefleri –genç, geniş omuzlu, püsküllü lacivert kumaşlara sarınmış, burun delik-leri öfkeli, saçları özenle küçük ve yağlı halkacıklara bölün-müş bir siyah– yanı başımda duruyordu. ‘Hah!’ dedim, sırf dostluk belirtisi olsun diye. ‘Yakala onu,’ dedi birden, göz-leri kanlı kanlı büyüüp sivri dişlerini parıldatarak. ‘Yakala onu. Bize ver.’ ‘Size ha?’ diye sordum; ‘ne yapacaksınız onla-rı?’ ‘Yiyeceğiz,’ dedi sertçe, dirseğini küpeşteye dayayıp va-

kur ve çok düşünceli bir tavırla gözlerini sise dikti. Kuşkusuz dehşete düşebilirdim, onun ve arkadaşlarının herhalde çok aç oldukları ve bu geçtiğimiz ay boyunca da açlıklarının giderek arttığı aklıma gelmeseydi. Altı aylığına işe alınmışlardı (Hiçbirinde, bizim çağlar boyunca edindiğimiz biçimde bir zaman kavramı olduğunu sanmıyorum. Onlar hâlâ zamanın başlangıç dönemlerine aittiler, bunu öğrenmelerini sağlayacak kalıtsal tecrübeleri yoktu) ve ırmağın aşağı boylarında, saçma bir yasaya uygun olarak düzenlenmiş bir kâğıt parçası oldukça da, nasıl yaşayacakları kimseyi ilgilendirmiyordu. Gerçi yanlarında, önemli bir bölümü hacılar tarafından büyük bir şamatayla ırmağa atılan, ama atılmasaydı da pek uzun süre dayanmayacak bir miktar çürük su aygırı eti getirmişlerdi. Şımarık, aşağılayıcı bir davranışa benziyordu hacılarınki, ama nefsi müdafaaydı aslında. Uyanırken, uyurken, yemek yerken ölü su aygırı eti solumak, aynı zamanda da yaşamla aranızdaki incecik bağları korumak, olanaksızdı. Üstelik de zencilere maaş olarak her hafta yirmi-yirmi beş santim uzunluğunda bakır tel veriliyordu; bu metayla nehir kenarındaki köylerden erzak alacaklardı sözde. Bunun nasıl işlediğini anlatmaya gerek yok. Ya köy yoktu, ya ahali düşmanca davranıyordu, ya da, bizim gibi konserveden, kırk yılın başında da kart bir teke etinden beslenen müdür, geminin olur olmaz nedenlerle durmasını istemiyordu. Dolayısıyla da telleri yutmaları ya da kanca yapıp balık tutmaları dışında bu cömert maaşlarının ne işe yarayabileceğini aklım almıyordu. Büyük ve onurlu bir ticaret şirketine yaraşır bir düzenlilikle ödendiklerini kabul etmeliyim ama. Bunun dışında ellerinde yiyecek olarak –hiç de yiyeceğe benzemiyordu ya– gördüğüm tek şey, yapraklara sardıkları, pis bir morlukta, yarı pişmiş hamura benzeyen, arada sırada bir parça atıştırdıkları bir şeydi; ama o kadar az yutuyorlardı ki bundan, karın doyurmaktan çok adet

yerini bulsun diye yaptıkları bir şeymiş izlenimini veriyordu. Açlığın tüm kemirgen şeytanları adına, niçin bize saldırıp –biz beş kişiydik, onlar otuz– karınlarını iyice doyurmadıklarına hâlâ şaşarım. Yaptıklarının sonuçlarını düşünme yetileri pek olmayan, iri kıyım, yürekli ve –her ne kadar tenleri parlaklığını, kasları sertliğini yitirmişse de– güçlü kuvvetli adamlardı. Ama onları engelleyen bir şeyin, olanak hesaplarını altüst eden o insanlık gizlerinden birinin, burada da etkisini gösterdiğini anladım. İlğim birden artarak baktım onlara –kısa bir süre sonra beni yiyebileceklerini düşündüğümünden değil– ama birden, onlara yeni bir ışık altında bakıyormuşum gibi, hacıların ne kadar sağlıklı göründüklerini fark ettim ve umudum –evet, umudum– onlar kadar –nasıl desem?– iştah kaçırıcı olmamamdı: O sırada bütün günlerime egemen düşsellik duygusuna çok uygun, akıl almaz bir kendini beğenmişlikti bu. Belki biraz da ateşim vardı. Kişi hep eli nabzında yaşayamaz. Sık sık ‘biraz ateşim’ ya da başka küçük aksaklıklarım oluyordu; yabanın şakacı pençe darbeleri, zamanla gelecek olan gerçek saldırıdan önceki küçük oynaşlardı bunlar. Evet; onlara herhangi bir insana baktığınız gibi bakıyordum, güdülerinin, amaçlarının, yetilerinin ve zaaflarının gövdenin amansız bir ihtiyacıyla karşılaşma sınavından nasıl geçeceklerini merak ederek. Çekinmek mi? Ne çekinmesi olabilirdi ki! Hurafe mi, tiksinti mi, sabır mı, korku mu; yoksa ilkel bir onur duygusu muydu bu? Hiçbir korku açlığa karşı direnemez, hiçbir sabır aşındıramaz onu, açlık varsa tiksinti olamaz; hurafe, inanç, ilke diyebileceğimiz şeylere gelince de, rüzgârın savurduğu saman çöplerinden farksızdır bunlar. Yavaş yavaş öldüren açlığın iblisliğini, bezdirici acısını, kara düşüncelerini, karanlık ve suratsız yabanıllığını bilir misiniz? Ben bilirim. Açlığa karşı doğru dürüst savaşmak için insanın bütün içgüdüsel güçlerini harcamasını gerektirir. Mate-

me, onursuzluğa, ruhsal çöküntüye dayanmak, bu uzayıp giden böyle bir açlığa dayanmaktan daha kolaydır. Üzücü, ama gerçek. Bu adamların da vicdani kısıtlamaları olması için tek bir neden yoktu dünya âlemde. Kısıtlamaymış! Bir savaş alanındaki cesetler arasında gezinen bir sırtlanın da kendilerini onlar kadar kısıtlamasını beklerdim. Ama gerçek önümdeydi işte –göz kamaştırıcı bir gerçek, denizin dibindeki köpükler gibi, dipsiz bir gizemin yüzeyindeki kırmıltılar gibi– nehir kıyısında, sisin o apak körlüğünün içinden gelen o vahşi çılgınlıkların arkasındaki hüzünden daha büyük bir esrardı o gerçek, düşündüğümde.

Hacıların ikisi telaşlı fısıltılarla tartışıyorlardı, hangi kıyı diye. ‘Sol.’ ‘Hayır, hayır; nasıl sol dersin? Sağ, sağ tabii.’ ‘Durum çok ciddi,’ dedi arkamdan müdürün sesi. ‘Biz varmadan Bay Kurtz’un başına bir şey gelirse, çok üzülürüm.’ Yüzüne baktım: içtenliği konusunda en küçük bir kuşku yoktu. Tam dış görünüşleri korumak isteyecek bir adamdı. Onun çekinme biçimi de buydu. Ama hemen yola çıkmak konusunda bir şeyler mırıldandığında, karşılık vermek gereğini bile duymadım. O da, ben de, bunun imkânsız olduğunu biliyorduk. Irmağın dibini yakalamıştık ve bir bırakacak olsak havada –boşlukta– buluverecektik kendimizi. Nereye gittiğimizi –ileri mi, geri mi, çapraz mı– bilemeyecektik kıyılardan birine bindirene kadar; o zaman bile, hangi kıyıya çarptığımızı bilemeyecektik bir süre. Davranmadım, tabii. Kaza yapmaya hiç niyetim yoktu. Bir gemi kazası için bundan daha öldürücü bir yer olamazdı. Hemen boğulsak da boğulmasak da, şöyle ya da böyle hızla öleceğimiz kesindi. ‘Tüm tehlikeleri göze almanıza izin veriyorum,’ dedi müdür, kısa bir sessizlikten sonra. ‘Tehlike almayı reddediyorum,’ dedim kısaca; beklediği karşılık da buydu zaten, ama sesimin tonu onu biraz şaşırtmış olabilirdi. ‘Ne diyeyim, kararınıza boyun eğmek zorundayım. Kaptan sizsiniz,’ dedi aşırı bir

kibarlıkla. Teşekkür niyetine omzumu dönüp gözlerimi sise diktim. Ne kadar sürecekti? Nöbetlerin en umutsuzuydu. Kahrolası yabanda fildişi bulmak için debelenen bu Kurtz'a yaklaşmak, görkemli bir şatoda uyuyan büyülü bir prensese yaklaşmak kadar büyük tehlikelerle doluydu. 'Saldırırlar mı dersiniz?' diye sordu müdür gizlice, yalnız benim işitebileceğim biçimde.

Saldıracaklarını sanmıyordum, apaçık birkaç nedenden dolayı. Birincisi, yoğun sisti. Biz nasıl kımıldamaya kalkınca yolumuzu kaybedeceksek, onlar da kayıklarına binip kıyıdan ayrılmaya kalkarlarsa kaybolacaklardı. Hoş, her iki kıyıda da ormanın kimsenin geçemeyeceği kadar yoğun olduğunu da düşünmüştüm, ama gene de gözler vardı ormanda, bizi gören gözler. Irmak kenarındaki çalılar çok sıkı, ama arkalarındaki ormanın içinde yol alınabildiği anlaşıyordu. Gene de, sis bir an için kalktığında, ırmağın hiçbir yerinde kayık görmemiştim, hele geminin yakınlarında. Ama bana bir saldırı olamayacağını düşündüren, duyduğumuz gürültünün –ışittığımız çılgınlığın– niteliği idi. Ani bir saldırı niyeti içeren öfkeli, düşmanca bir havaları yoktu. Beklenmedik, yabanıl ve şiddet doluydular, ama dayanılmaz bir hüznün izlenimi vermişlerdi bana. İstimbotu görüvermek, önüne geçilmez bir yas duygusuyla doldurmuştu o vahşileri nedense. Tehlike varsa eğer, diye düşünüyordum, birden saliverilmiş tutkulara olan yakınlığımızdan kaynaklanıyordu bu. Aşırı keder bile sonunda şiddet yoluyla boşalabilir, ama duygusuzluğa dönüşür genellikle.

Hacıların bakışlarını görecektiniz! Ne sırtacak, ne de bana sövecek yürekleri kalmıştı; ama çıldırdığıma inandıklarını sanıyorum, belki de korkudan. Enikonu bir söylev çektim. Sevgili çocuklar, endişelenmenin hiç gereği yok. Gözümüzü açmak mı? Tahmin ettiğiniz gibi, bir kedinin fareye baktığı gibi dikmişim gözlerimi sisin kalktığını görebil-

mek için, ama başka hiçbir işe yaramıyordu gözlerimiz, sanki muazzam bir pamuk yığınının kilometrelerce altına gömülmüştük. Verdiği duygu da oydu sisin: ezici, sıcak, boğucu. Üstelik de bütün söylediklerim, ne kadar aşırı gibi gelse de, gerçeğin ta kendisiydi. Sonradan saldırı diye adlandırdığımız eylem de aslında bir püskürtme denemesiydi. Saldırgan olmaktan çok uzak bir eylemdi, alıştığımız biçimde bir savunma bile değildi; çaresizliğin baskısıyla yapılmıştı, tek amacı korunmaktı.

Eylem, sis kalktıktan iki saat kadar sonra, Kurtz'un şubesinin hemen hemen bir buçuk mil kadar aşağısında bir noktada gelişti, diyeceğim. Bir dönemeci daha ite kaka aştıktan sonra ırmağın tam ortasında bir adacık, parlak yeşil çimenlerle örtülü bir tümsek gördüm. Irmak üstünde görülen tek toprak parçasıydı, ama yaklaştıkça, bunun uzun bir sığın, daha doğrusu ırmağın ortasına doğru uzanan sığ çıkıntılardan oluşmuş bir zincirin başı olduğunu fark ettim. Dalgaların yıkadığı soluk renkli adacıklardı bunlar ve su düzeyinin tam altında, bir insan omurgasının tenin tam altında durduğu gibi duruyorlardı. Gördüğüm kadarıyla, bunların sağından da solundan da gidebilirdim. Bu geçitlerin hiçbirini tanıımıyordum tabii. İki kıyı da birbirine benziyordu, derinlik aynı gibi görünüyordu; ama şubenin batı yakasında olduğunu bildiğim için, doğal olarak batı geçidine yöneldim.

Geçide girer girmez, sandığımdan çok daha dar olduğunu fark ettim. Solumuzda o kesintisiz sıklık, sağımızda da çalılarla kaplı, dik, yüksek kıyı vardı. Çalıların üstünde sık sıralar halinde ağaçlar yükseliyordu. Küme küme çalılar taşıyordu akıntının üzerine, yer yer de ağaçların büyük dalları kaskatı uzanıyorlardı ırmağa doğru. İkinci olmuştu, orman kararmış, geniş bir gölge şeridi suyun üzerine düşmüştü. Bu gölgede çok yavaş ilerliyorduk. Iskandilden öğrendi-

ğime göre kıyı yanında su daha derindi, ben de karaya iyice yanaştım.

Aç ve sabırlı arkadaşlarımdan biri burunda tam altımda durmuş, suyu iskandil etmekteydi. Tıpkı güverteli bir şalupa gibiydi bu gemi. Güvertede pencereless kapılı iki küçük ahşap kulübe vardı. Kazan başaltında, motor tam kıçtaydı. Bütün bunları, direkler üzerine kurulu küçük bir çatı örtüyordu. Baca bu çatıyı delip geçiyor, bacanın önünde ince kallaslardan yapılmış bir kulübe de kaptan köşkü görevi yapıyordu. İçinde bir döşek, iki katlanır tabure, bir köşeye dayalı dolu bir Martini-Henry tüfek, küçücük bir masa ve dümen vardı. Önde geniş bir kapı, iki yanda enli birer panjur vardı. Bunlar hep açık duruyordu tabii. Günlerimi kapının önünde, çatının en ileri ucunda oturarak geçiriyordum. Geceleri de döşegin üstünde uyuyor, ya da uyumaya çalışıyordum. Dümenci, zavallı selefimin yetiştirdiği, deniz kıyısında yaşayan kabilelerden birinden gelme, yapılı bir siyahı. Kulaklarına pirinçten iki küpe takıyor, belinden ayak bileklerine uzayan mavi bir kumaş parçasına sarınıyor, küçük dağların yaratıcısı olduğunu düşünüyordu. Ömrümde bundan daha dengesiz bir salak görmemiştim. Yakınlardaysam, dümeni büyük bir gösterişle yönetiyor, ama gözden kaybolduğum anda miskin bir korkaklığa kapılıp o total tekneye anında teslim oluveriyordu.

Iskandil çubuğuna bakıp, her batışında biraz daha uzunca bir parçasının su üstünde kalmasına sinirlenirken, çubuk tutan adam birden işini bıraktı, sırgı yukarı çekmeyi bile unutup güverteye uzanıverdi. Hâlâ elinde tuttuğu sırgının bir ucu sudaydı. Aynı anda, altımda duran ateşçi birden kazanının önüne oturup başını öne eğdi. Hayretler içindeydim. Sonra hemen bakışlarımı ırmağa çevirmek zorunda kaldım, çünkü bir kütük çıkıvermişti önümüze. Sopalar, küçük sopalar uçuşuyordu havada, çok sayıda: Burnumun

ucundan vızıldayarak geçiyor, altıma düşüyor, arkamdaki kaptan köşküne çarpıyorlardı. Bu arada ırmak, kıyı, orman çok sessizdi, çıt çıkmıyordu. Kütüğün yanından güçlkle geçtik. Oktu bunlar! Ok atıyorlardı bize! Kıyı yanındaki panjuru kapamak için hemen içeri girdim. Salak dümenci elleriyle dümenin parmaklarını kavramış, gem vurulmuş bir at gibi dizlerini yükseklere kaldırarak ayaklarını yere vuruyor, dişlerini birbirine çarpıyordu. Allah cezasını versin! Kıyının da on metre açığında sallanıp duruyorduk. Ağır panjuru çekmek için dışarı doğru eğilmem gerekti ve yaprakların arasında, kendimle aynı hizada, öfkeleli, gözlerini dimdik bana dikmiş bir yüz gördüm. Sonra birden, gözlerimden bir perde kalkmış gibi, o karmaşık karanlığın derinliklerinde çıplak göğüsler, kollar, bacaklar, parlayan gözler gördüm; çalılıklar kımıldayan, parıldayan, bakır rengi insanlarla kaynaşıyordu. Dallar titriyor, sallanıyor, hışırıyor, aralarından oklar fişkırıyordu. Panjur sonunda kımıldadı. ‘Dümdüz git,’ dedim dümenciye. Yüzü öne dönük, kafası kaskatıydı; ama gözleri yuvarlanıyordu, hâlâ ayaklarını usul usul kaldırıp indiriyor, ağzından da biraz köpük saçıyordu. ‘Kes!’ dedim öfkeyle. Bir ağaca rüzgârda sallanmamasını söyleseydim aynı sonucu alırdım. Altımda, demir güvertenin üstünde ayak seslerinin gürültüsü ve karmakarışık bağırışmalar işitildi; ‘Geri dönebilir misin?’ diye bir çığlık attı birisi. İleride, suda, V biçiminde dalgacıklar gördüm. Bir kütük daha! Ayaklarımın altından bir sürü patlama sesi geldi. Hacılar Winchester’larını ateşlemiş, çalılıklara kurşun yağdırıyorlardı. Bir duman bulutu yükselip ağır ağır ilerlemeye başladı. Sövdüm. Ne dalgacıkları, ne de kütüğü görebiliyordum. Kapı aralığında durup gözlerimi iyice ileriye diktim; küme küme geliyordu oklar. Belki de zehirliydi, ama bir kediyi bile öldüremezlermiş gibi görünüyorlardı. Çalılıklardan bağırışmalar gelmeye başladı. Odun-

cularımız bir savaş çılgılığı attılar, tam arkamda kulaklarımı sağır edencesine bir tüfek patladı. Omuzumun üstünden geriye baktım: Kaptan köşkü gürültü ve dumanla doluydu, hemen dümene koştum. Salak zenci her şeyi bırakmış, panjuru açıp Martini-Henry'yi ateşleyivermişti. Pencerenin önünde durmuş, gözlerini dışarı dikmişti. Geminin rotasını düzeltmeye çalışırken, geri dönmesi için bağırdım. İsteseydim bile tekneyi döndürecek yer yoktu, kütük allahın cezası dumanların arasında, ilerilerde bir yerdeydi, harcayacak vakit yoktu, ben de tekneyi kıyıya yanaştırdım, iyice sürdüm, suyun derin olduğunu bildiğim kıyıya.

Irmağın üzerine sarkan çalılar parçalayarak, uçuşan dalların, yaprakların arasından yavaşça ilerledik. Aşağıdaki çatışma birden kesildi, tüfekler boşalınca böyle olacağını biliyordum. Kafamı birden geri çektim, parıltılı bir vızıltı geçti önümden, pencerenin birinden girdi, öbüründen çıktı. Boş tüfeğini sallayarak kıyıya doğru bağırان deli dümencinin arkasından kıyıya baktığımda, iki büküm koşan, sıçrayan, kayan, belli belirsiz, uçup kaybolan adamlar seçtim. Panjurun önünde havada büyük bir şey belirdi, tüfek suya düştü, dümenci birden geriledi, omuzunun üstünden olağanüstü, derin, içten bir bakış fırlattı, ayaklarımın dibine düştü. Kafası iki kez dümene çarptı, uzun bir bastonun sapına benzer bir şey kulübenin içinde sağa sola sallanıp katlanır taburelerden birini devirdi. O uzun sopayı kıyıda birinin elinden söküp aldıktan sonra dengesini yitirip düşmüş gibiydi. İnce duman perdesi yok olmuş, kütüğü aşmıştık ve yüz metre kadar sonra kıyıdan gene uzaklaşabileceğimi görmüştüm; ama ayaklarım öylesine ıslak ve sıcaktı ki, yere bakmak zorunda kaldım. Adam sırtüstü yatmış, gözlerini bana dikmişti. İki eliyle o bastonu kavramıştı. Bu, kıyıdan atıldıktan ya da pencereden sokulduktan sonra adamın böğründe, kaburgalarının tam altında büyük bir yarık açarak

ucu gövdesinde kaybolan bir mızrağın sapıydı; ayakkabılarım dolmuştu; dümenin altında kızıl kızıl parlayan kımlıtsız bir kan gölü vardı; akıl almaz bir parlaklık vardı adamın gözlerinde. Tüfekler patladı gene. Mızrağı değerli bir şeymiş, elinden almaya kalkacağımdan korkuyormuş gibi tutuyor, endişeyle bana bakıyordu. Gözlerimi bakışlarından güçlkle ayırıp dümene döndüm. Buharlı düdüğün başımın üstündeki ipini tek elimle bulup üst üste, hızlı hızlı çekip öttürdüm. Öfkeli, düşmanca çığlıkların gürültüsü birden kesildi ve ormanın derinliklerinden, ancak dünyada umulacak son şey de yok olduktan sonra işitilebilecek titrek, uzun, kederli, umutsuz bir çığlık yükseldi. Çalılarının arasında büyük bir kargaşa oldu; ok yağmuru kesildi, son bir iki el daha ateş edildi, sonraki sessizlikte kıçtaki çarkın tembel vuruşunu iyice işitebiliyordum. Dümeni tam sancağa çevirdiğimde, pembe pijamalı hacı ter ve heyecan içinde kapıda belirdi. ‘Beni müdür gönderdi-’ diye başladı resmî bir sesle, sonra birden sustu. ‘Tanrım,’ dedi yaralı adama bakarak.

İki beyaz, yanibaşında duruyorduk ve parlak, meraklı bakışı ikimizi de sarıyordu. Birazdan bize anlaşılır bir dilde soru yöneltecekmiş gibi duruyordu sanki; ama tek söz söylemeden, tek parmağı oynamadan, tek kası titremeden öldü. Yalnız son anda, bizim göremediğimiz bir işarete ya da işitemediğimiz bir fısıltıya karşılık verirmiş gibi suratını astı, asıklık da kara, ölü suratına akıl almaz ölçüde ciddi, düşünceli, tehditkâr bir ifade verdi. Meraklı bakışının parlaklığı hızla soldu, boş bir donukluğa dönüştü. ‘Dümen kullanabilir misin?’ diye umutla sordum temsilciye. Çok kararsız görünüyordu, ama hemen koluna sarılınca, kullanmasını bilse de bilmese de dümene geçmesini istediğimi anladı. Doğrusunu isterseniz, ayakkabılarımla çoraplarımı değiştirmek için dayanılmaz bir istek vardı içimde. Çok etkilenmiş bir sesle, ‘Ölmüş,’ diye mırıldandı adam. ‘Hiç kuşkusu yok,’

dedim ayakkabılarımın bağcıklarına çılgınca asılarak. 'Bay Kurtz da artık ölmüştür herhalde.'

O sırada, kafamdaki egemen düşünce buydu. Sanki bu ana kadar hiçbir maddi varlığı olmayan bir şeyin peşinde koşmuşum gibi büyük bir düş kırıklığı içindeydim. Bütün bu yolu sırf Bay Kurtz'la konuşmak için aşmış olsaydım, ancak bu kadar bozulabilirdim. Kurtz'la konuşmak... Pabucumun tekini suya fırlattım ve beklemekte olduğum tek şeyin de gerçekten bu olduğunu anladım: Kurtz'la konuşmak. O sırada da tuhaf bir şey fark ettim: Onu bir iş yaparken değil de, konuşurken düşlemiştim hep, anlıyor musunuz? Kendi kendime, 'Artık onu hiç göremeyeceğim,' ya da, 'Artık onun elini hiç sıkamayacağım,' değil de, 'Artık onu hiç dinleyemeyeceğim,' diyordum. Adam bir ses olarak sunulmuştu bana. Tabii hiçbir eylemle ilişiksiz de görmüyordum onu. Bana bu adamın tek başına tüm öbür temsilcilerden daha fazla fildişi topladığı, takas ettiği, dolandırdığı ya da çaldığı büyük bir kıskançlıkla anlatılmamış mıydı? Sorun o değildi. Sorun, onun yetenekli bir yaratık olması ve tüm yetenekleri içinde en önde geleninin, en ağır basanının konuşma yeteneği, sözleri olmasıydı: şaşırtıcı, aydınlatıcı, en yüceltilen, en tiksiniyen, derdini anlatma yetisi. Deşilmesi olanaksız bir karanlığın yüreğinden nabız gibi atarak akan bir ışık ya da sahtekâr bir akıntı.

Öbür pabuç da uçarak gitti o ırmağın şeytan-tanrısının huzuruna. Tanrım! diye düşündüm, her şey bitti. Geç kaldık; yok oldu: Bir mızrak, bir ok ya da bir topuz yok etti o yeteneği. Demek, sonunda, o adamın konuştuğunu duyamayacağım; üzüntüm, çalıkların arasında uluyan o vahşilerinkine benzer, şaşırtıcı bir duygusallıktaydı. Bir inancım çalınmış olsaydı ya da yaşamımdaki en büyük fırsatı kaçırmış olsaydım, daha büyük bir yalnızlığa, daha büyük bir üzüntüye kapılamazdım... Kim o öyle iç çeken orada? Saçma mı?

Saçma olsun. Hey Tanrım! İnsan hiç... Hadi, biraz tütün verin bana.”

Sustuğunda derin bir sessizlik oldu, sonra bir kibrit parladı ve sarkık kıvrımları ve gözkapakları, dikkat kesilmiş havasıyla Marlow’un göçmüş, çökmüş, ince yüzü görüldü. Pipoşundan derin nefesler aldıkça yüzü sanki geceyle kibritin düzenle titreyen alevciği arasında gidip geliyordu. Kibrit söndü.

“Saçma!” diye bağırdı. “Anlatmanın en güç yanı bu... Hepiniz buradasınız, çift demirli tekneler gibi ikişer adrese bağlamışsınız palamarlarınızı, bir köşeyi dönünce kasap, öbür köşeyi dönünce polis, iştahınız yerinde, ateşiniz hep aynı –duyuyor musunuz?– yıldan yıla aynı. Bir de ‘Saçma,’ diyorsunuz! Saçmanın canı çıksın! Saçma! Sevgili arkadaşlarım, sırf sinirinden yepyeni bir çift ayakkabıyı suya fırlatan bir adamdan ne bekliyorsunuz! Şimdi düşünüyorum da gözyaşı dökmediğime şaşırıyorum. Dayanıklılığım la övünürüm, genellikle. Ama yetenekli Kurtz’u dinleyebilmek gibi büyük bir ayrıcalığı kaçırmak beni canevimden vurmuştu. Yanılıyordum, tabii. Bu ayrıcalık bekliyordu beni. Evet, gereğinden fazlasını bile dinledim. Haklıydım da. Bir sest i o. Bir sest en başka pek bir şey değildi. Ve dinledim –onu– o sesi –sesleri– hiçbir i sest en farklı pek bir şey değildiler ve o dönemin anısı dolaşıyor hâlâ çevremde, elle tutulmaz, büyük bir şamatanın ön titreşimleri gibi, aptalca, korkunç, çirkin, vahşi ya da yalnızca kötü, tümüyle anlamsız. Sesler, sesler –kızın kendisi bile– artık.”

Uzun bir süre sessiz kaldı.

“Yetilerini bir yalanla yok ettim sonunda,” diye başladı birden. “Kız! Ne? Kızdan mı söz ettim? Kız bunların dışındaydı. Tümüyle dışında. Onlar –kadınlar yani– hep dışındadırlar, dışında olmalıdırlar. Onlara kendi güzel dünyalarında kalmaları için yardımcı olmalıyız, yoksa bizim dün-

yamız daha da kötüleşir. Tabii ki bunların dışında kalması gerekiyordu onun. Bay Kurtz'un mezardan çıkma gövdesini 'Szlm' derken işitmeliydiniz. O zaman kızın nasıl her şeyin dışında olduğunu kendi gözlerinizle görürdünüz. Bir de Bay Kurtz'un o görkemli kafatası! Saçların bazen kişi l-dkten sonra da uzadığı söylenir ama bu –nasıl desem?– rnek, etkileyici bir kellikteydi. Yaban lemi kafasına dokunmuş ve onu bir topu –fildişinden bir topu– okşar gibi okşamıştı ve –hop!– prsyvermişti; onu almış, sevmiş, kucaklamış, damarlarına girmiş, şeytanca bir üyelik töreninin akıl almaz ayinleriyle ruhunu kendininkine bağlamıştı. Ormanın şımarık, üzerine düşülen gözdesiydi. Fildişi mi? Hem de nasıl. Yığınla, küme küme. Eski kerpiç kulübe atlayacaktı neredeyse fildişinden. Tüm ülkede, yerin ne üstünde, ne altında, tek bir fildişi kalmamış sanırdınız. 'çoğu fosil,' demişti müdür, küçümseyerek. Ben ne kadar fosilsem, onlar da o kadar fosildi; ama topraktan çıkan fildişine fosil diyorlar. Anlaşılan, zenciler fildişini gmerlermiş bazen, ama yetenekli Bay Kurtz'u alını yazısından kurtaracak kadar derine gmememişlerdi bu fildişi yığınını. Gemi y fildişiyle doldurduk, birçoğunu da güverteye yığmak zorunda kaldık. Böylece gözleri gördüğü sürece bakıp zevk alabilecekti fildişlerinden, çünkü sonuna dek korumuştu bu zevk alma tutkusunu. Duymalıydınız onu, 'Benim fildişim,' derken. Evet, duydum onu. 'Benim szlm, benim fildişim, benim şubem, benim nehrim, benim–' her şey onundu. Ormanın, birdenbire, yıldışları bile yerlerinden oynatacak kahkahalar atmasını bekliyordum. Soluğumu tuttum. Her şey onundu, ama önemi yoktu bunun. nemli olan, onun kime ait olduğu, karanlığın kaç tane gücünün ona sahip ıktığıydı. İnsanın tüylerini diken diken eden düşünce de buydu. Bunu düşünmek olanaksızdı, sağlıksızdı da. Ülkenin iblisleri arasında yüksek bir yere oturmuştu, hem de

gerçekten. Anlayamazsınız. Nasıl anlarsınız? Ayağınızın altında sağlam bir kaldırım, çevrenizde sizi alkışlamaya, üstünüze düşmeye hazır iyi yürekli komşular, polisle kasa-bın arasından kibarca geçip rezaletten, darağacından ve tımarhaneden korkarak yaşıyorsunuz; bağısız ayakların insanı yalnızlık yoluyla, denetimsiz, tam yalnızlıkla, sessizlik yoluyla, iyi yürekli komşuların kamuoyundan fısıldayıp uyarmadıkları tam sessizlik yoluyla; ilkçağların hangi bölgelerine götüreceğini düşünebiliyor musunuz? Bu küçük ayrıntılar çok önemli. Yok oldukları zaman, insan kendi doğal gücüne, kendi sadakat yeteneğine güvenmek zorunda kalıyor. Tabii yanılamayacak kadar ahmak da olabilirsin, karanlık güçlerin saldırısı altında olduğunu anlamayacak kadar küt. Ama hiçbir ahmağın şeytanla oturup ruhunun pazarlığını yaptığını da sanmıyorum: Ya ahmak fazla ahmaktır ya da şeytan fazla şeytan – hangisi bilemiyorum. Ya da öylesine akıl almaz derecede ulu bir kişisindir ki, ulvi olmayan tüm ses ve görüntülere tamamen kör ve sağırsındır. O zaman da senin için dünya yalnızca üstünde durmaya yarayan bir yerdir ve böyle olmak senin kazancına mıdır, kaybına mıdır, bilemem. Ama çoğumuz bunlardan ne birine, ne ötekine benzeriz. Dünya bizim için yaşanacak bir yerdir, bu yüzden de tahammül etmemiz gereken görüntüler, sesler, kokular vardır. Hey Tanrım! Sıkıysa su aygırı leşi mesela kokla da kirlenme. Ve işte orada –anlıyor musunuz?– gücünüz devreye giriyor: pislikleri gömmek için göze batmayacak çukurlar açabilme yeteneğinize duyduğunuz güven, kendinize değil de ne idüğü belirsiz, ağır bir işe bağlanabilme gücünüz. Oldukça da zordur bu. Aslında özür aramaya, hatta açıklamaya bile çalışmıyorum. Kendimle hesaplaşmaya çalışıyorum, Bay... Bay Kurtz için... Bay Kurtz'un gölgesi için. Boşluğun ötelerinden gelen bu iblisleşmiş hayalet, tümüyle yok olmadan önce akıl

almaz itiraflarıyla onurlandırdı beni. Benimle İngilizce konuşabildiği içindi bu. Gerçek Kurtz eğitiminin bir bölümünü İngiltere’de görmüştü ve –kendisinin de kabullendiği gibi– duyguları doğru yerdeydi. Annesi yarı İngiliz, babası yarı Fransızdı. Tüm Avrupa’nın katkısı vardı Kurtz’un yaratılmasında; sonradan öğrendiğime göre de, Uluslararası Vahşi Alışkanlıkları İtlâf Cemiyeti çok uygun bir iş yapmış, Kurtz’dan, gelecekteki çalışmalarına ışık tutması amacıyla, bir rapor hazırlamasını istemişti. O da yazmıştı raporu. Gördüm. Okudum. Çok iyi ifade edilmişti, çok canlıydı, ama fazla asabiydi bence. Sık satırlarla yazılmış on yedi sayfayı dolduracak kadar vakit bulmuştu! Ama bu herhalde –sinirleri, diyelim– bozulmadan, değişik dönemlerde işittiklerimden istemeye istemeye anladığım kadarıyla ona –Bay Kurtz’a, anlıyor musunuz?– sunulan ve iğrenç ayinlerle son bulan bazı gece yarısı danslarını yönetmeye başlamasından önceydi. Ama çok güzel yazılmıştı. Gene de sonradan öğrendiğim bazı şeylerin ışığında, ilk paragrafı bana şimdi bir uğursuzluk habercisiymiş gibi geliyor. Başlangıçta, biz beyazların, varmış olduğumuz gelişme noktası açısından, ‘onlara (vahşilere) doğaüstü yaratıklar gibi görünüyoruz, onlara birer tanrı kadar güçlüymüzüşcesine yaklaşıyoruz,’ falan diye yazmıştı. ‘Yalnız irademizi kullanarak, sınırsız denebilecek iyilikler yapabilme gücümüz var,’ vs., O andan itibaren uçmuştu, beni de yanında götürmüştü. Vardığı sonuç çok görkemliydi, ama akılda kalmıyordu, anlıyor musunuz? Yüce bir İyilik Gücü’nün yönettiği yabancı bir Sonsuz’u düşündürüyordu bana. Heyecandan titriyordum. Güzel anlatımın –sözcüklerin– soylu, dağlayan sözcüklerin sınırsız gücüydü bu. Cümlelerin büyümlü akışını kesecek pratik bilgiler yoktu, yalnızca son sayfanın dibine titrek bir elle çok sonradan eklendiği belli olan bir not, akıldaki yöntemin bir açıklaması sayılabilirdi. Çok basitti,

ve tüm esirgemesiz duyguları kamçıllayan o seslenişin sonunda, duru bir gökte çakan bir şimşek gibi korkunç, ıslıl ıslıl parlayıveriyordu önünüzde: ‘Telef edin hayvanların tümünü!’ İşin tuhafı, bu değerli hamışı unutmuş olduğu anlaşılıyordu, çünkü sonradan, deyimi uygunsa, biraz kendine geldiğinde, (kendi ifadesiyle) ‘risale’sine iyi bakmam için tekrar tekrar yalvardı, çünkü bu yazdıklarının gelecekte kendi meslek yaşamına olumlu katkıları olacağına inanıyordu. Bütün bu işler konusundaki bilgim tamdı, üstelik de durum sonradan öyle gelişti ki, anısı da bana emanet edildi. Anısına o kadar iyilik ettim ki, istesem onu şu anda gelişmenin çöplüğüne, uygarlığın tüm artıklarının ve leşlerinin arasına, sonsuz bir uykuya yatırabilirim. Ama doğrusunu isterseniz, seçeneğim yok. Unutulmayacak o. Her ne idiyse, sıradan bir adam değildi. İlkel canlara, kendi onuruna cadı dansları yaptıracak kadar büyüleyici ya da korkutucu bir gücü vardı; hacıların küçük ruhlarını da ürkünç endişelerle doldurabiliyordu: En azından bir sadık dostu vardı ve bu dünyada ne ilkel, ne de bencil olan birisini kazanmasını bilmişti. Hayır; onu unutamam, ama ona ulaşmak için yitirdiğimiz canlara değdiğini de söyleyemem. Eski dümencimi çok özlemiştim, ölüsü henüz kaptan köşkünde yatarken özlemeye başlamıştım onu. Kara bir sahrada bir kum tanesinden farksız bu vahşiyi böyle özlememi garipsayebilirsiniz. Ama bir şey yapmıştı, anlıyor musunuz, dümeni kullanmıştı; aylarca arka olmuştu bana –bir yardımcıydı– bir araçtı. Bir ortaklık gibiydi. O dümen kullanıyordu benim için, ben de ona bakmakla yükümlüydüm, yetersizlikleri endişelendiriyordu beni, böylece de ancak birden koptuğu zaman farkına vardığım bir bağ kurulmuştu aramızda. Yaralandığı zaman bana bakışındaki o derin yakınlık bugün bile hâlâ belleğimdedir, en son anda doğrulanan uzak bir akrabalık bağı gibi.

Zavallı aptal! O panjura dokunmasaydı... Kısıtlamıyordu kendisini, hiç kısıtlamıyordu –tıpkı Kurtz gibi– rüzgârda sallanan bir ağaç. Ayağıma kuru bir çift terlik geçirdikten sonra kaptan köşkünün dışına sürükledim ölüsünü, boğruüne saplı mızrağı söküp çıkardım önceden; itiraf edeyim, gözlerimi sımsıkı yumarak gerçekleştirdiğim bir ameliyattı bu. Küçük eşiği aşarken sıçrayıverdi topukları; omuzları göğsüme basıyordu, umutsuzca kavramıştım onu arkadan. Off! Ağırdı, çok ağırđı; dünyada bundan daha ağır bir adam yoktu herhalde. Sonra işi uzatmadan ırmağa deviriverdim ölüsünü. Bir çim tanesi gibi kaptı akıntı onu; gövdesinin suda iki kez döndüğünü gördüm, gözlerimin önünden sonsuza kadar yitmeden önce. Hacılarla müdür o sırada kaptan köşkünü çevreleyen üst güvertede toplanmış, azgın bir saksâğan sürüsü gibi gavgav ediyorlardı ve kalpsiz aceleciliğim konusunda ayıplama dolu bir mırıltı dolaşıyordu havada. O ölünün gemide durmasını niçin istiyorlardı, tahmin bile edemiyordum. Mumyalamak istiyorlardı belki de. Oduncu dostlarım da ayıplamışlardı bu hareketi ve gerekçeleri daha sağlamdı, ama itiraf edeyim ki gerekçenin kendisini kabul etmek olanaksızdı. Evet! Kararımı vermiştim: Eğer eski dümencim yenilecekse, balıklardan başka kimse tarafından yenmeyecekti. Ölümünden önce ikinci sınıf bir dümenciydi, ama ölümünden sonra birinci sınıf bir kışkırtma aracı olabilir, ürkütücü sorunlara neden olabilirdi. Üstelik bir an önce dümenin başına geçmek istiyordum, çünkü pembe pijamalı adam bu işte akıl almaz bir beceriksizlik gösteriyordu.

Basit cenaze töreni biter bitmez de öyle yaptım. Nehrin tam ortasından yarım yol gidiyorduk, ben de çevremdeki konuşmaları dinliyordum. Kurtz'dan umudu kesmişlerdi, şubeden umudu kesmişlerdi; Kurtz ölmüştü –şube yanmıştı– falan feşmekân. Hacıların kızıl saçlı olanı, hiç değil-

se zavallı Kurtz'un initikamının alındığını düşünerek kendinden geçiyordu. 'Ya! Çalılıklarda iyi kestik ama adamları. Ha? Ne dersiniz? Ya!' Keyiften oynayacaktı neredeyse, canına yandığının kana susamış hergelesi. Yaralıyı gördüğünde de bayılacaktı neredeyse! Dayanamayıp, 'Hiç değilse ortalığı iyice dumana boğdunuz,' dedim. Çalıların yukarı taraflarının titreyip uçuşmasından, attıklarının hemen hepsinin üstten boşa gittiğini fark etmiştim. Omuzdan nişan alıp atmazsan, hiçbir şey vuramazsın; bu beyler gözlerini yumup kalçadan ateşliyorlardı tüfeklerini. Bense yerlilerin geminin düdüğünü işitince kaçtıklarını savunuyordum, haklıyım da. Bunun üzerine Kurtz'u unutup, bağıra çağıra öfkeli itirazda bulundular.

Müdür dümenin yanında durmuş, bana alçak sesle gece olmadan nehirde aşağı elimizden geldiğince yol almamız gerektiğini anlatırken uzakta, ırmak kenarında bir açıklık ve bir yapıya benzer bir şeyler gördüm. 'O ne?' diye sordum. Hayretle ellerini çırpı. 'Şube!' diye bağırdı. Yarım yol hızımı bozmadan hemen yanaşmaya başladım.

Dürbünle bakınca, seyrek ağaçlı, çalılardan tümüyle arınmış bir tepe gördüm. Tepenin doruğunda, çoktandır çürümekte olan bir yapı yüksek otların arasında gömülü duruyordu; sivri çatısındaki büyük delikler kapkaranlık görünüyordu uzaktan; balta girmemiş orman ve ağaçlıklar oluşturunuyordu zemini. Çite ya da parmaklığa benzer bir şey yoktu, ama bir zamanlar olduğu belliydi, çünkü evin yakınlarında kabaca yontulmuş, tepeleri birer küreyle süslü yarım düzine kadar ince kazık dikili duruyordu. Parmaklıklar ya da o kazıkların arasında bir zamanlar ne vardıysa, yok olmuştu. Orman sarmıştı tabii her şeyi. Irmağın kıyısı açıklıktı ve su kenarında, başında tekerlek gibi bir şapka, habire kolunu bize doğru sallayan beyaz bir adam gördüm. Ormanın kenarlarına yukarıdan ve aşağıdan bakınca bazı kıpırtılar gördüğümde emin-

dim – orada burada belirip yok olan insan biçimleri. Dikkatle geçtim şubenin yanından, sonra motoru kestim, bıraktım su sürüklesin. Kıyıdaki adam bağırmaya başladı, inelim diye. ‘Saldırıya uğradık,’ diye haykırdı müdür. ‘Biliyorum, biliyorum. Önemli değil,’ diye seslendi karadaki adam neşeyle. ‘Gelin. Önemli değil. Sevindirdiniz.’

Görünüşü bir şey hatırlatıyordu bana, bir yerlerde gördüğüm komik bir şeyi hatırlatıyordu. Kıyıya yanaşmak için manevra yaparken, ‘Neye benziyor bu adam?’ diye soruyordum kendime. Birden buldum. Alacalı bir palyaço, bir *harlequin*’e benziyordu. Amerikana benzer kahverengi bir kumaştan yapılmıştı giysileri, ama yamalarla kaplıydı: parlak renkli, mavi, kırmızı, sarı yamalarla, arkası yamalı, önü yamalı, dirseklerinde yamalar, dizlerinde; ceketinin çevresinde renkli bantlar, pantolonunun paçalarında kıvrıl şeritler vardı; güneş ışığında çok neşeli ve çok şık duruyordu, çünkü yamalarının ne kadar düzgün dikildiği belliydi. Sakalsız, çocukça, çok açık renkli bir yüz, soyulmuş bir burun, küçük, mavi gözler ve bu apaçık yüzün üstünde, rüzgârın süpürdüğü bir vadi üzerindeki güneşle gölge gibi kovalamaca oynayan gülümsemeler, somurtmalar. ‘Dikkat edin, kaptan!’ diye bağırıyor, ‘İrmak bir kütük attı buraya dün gece.’ Ne? Gene mi kütük! İtiraf edeyim, çok fena sövdüm. Bu harika yolculuğu bağlayacağım diye deleyazmışım benim sakatın dibini. Kıyıdaki palyaço küçük küt burnunu bana doğru kaldırdı. ‘İngiliz misiniz?’ diye sordu gülümseyerek. ‘Ya sen?’ diye bağırardım dümendenden. Gülüşü yok oldu, beni düş kırıklığına uğrattığı için üzölmüşçesine, hayır anlamına başını salladı. Sonra yüzü aydınlandı gene. ‘Boş ver!’ diye bağırıyor, beni yüreklendirmek ister gibi. ‘Yetişebildik mi?’ diye sordum. ‘Yukarıda,’ dedi ve başını o yana salladı, suratı birden asılarak. Sonbaharda gökyüzü gibiydi suratı, bir bulutlu, bir açık.

Müdü, tepeden tırnağa silahlı hacılardan oluşan maiyetle eve gittiğinde, tekneye çıktı adam. 'Yahu, bu durum pek hoşuma gitmiyor, çalılıklar yerli dolu,' dedim. İçten bir tavırla bunun önemli olmadığını söyledi bana. 'Basit insanlardır,' diye ekledi; 'Geldiğinize çok sevindim. Akla kararı seçtim onları uzak tutacağım diye.' 'Ama önemli olmadığını söylemiştin,' diye haykırdım. 'Niyetleri kötü değil, canım,' dedi; ona hayretle baktığımı görünce de düzeltti, 'o kadar da değil,' dedi. Sonra neşeyle, 'Vay anasını, sizin kaptan köşkü iyi bir temizlik ister!' dedi ve bir solukta, bir sorun çıkarsa diye, kazanda geminin düdüğünü öttürecek kadar buhar bırakmamı salık verdi. 'Düdüğü iyice bir öttürmek, bütün tüfeklerinizden daha çok işe yarar. Basit insanlar bunlar,' dedi gene. Öyle hızlı konuşuyordu ki, başım döndü. Uzun bir suskunluğun acısını çıkarıyor gibiydi, hatta durumun gerçekten de öyle olduğunu cıtlattı gülerek. 'Bay Kurtz'la konuşmaz mısın?' dedim. 'O adamla konuşulmaz, o dinlenir,' dedi aşırı bir coşkuyla. 'Ama şimdi-' Kolunu salladı ve göz açıp kapayana kadar karamsarlıkların en derinine daldı. Sonra birden sıçrayarak toparlandı, iki elimi birden kavrayıp bir yandan sallamaya, bir yandan da gevelemeye başladı: 'Denizci kardeş... bir onur... kıvanç... zevk... tanıtayım kendimi... Rus... başpiskopos çocuğu... Tambov hükümeti. Ne? Tütün! İngiliz tütünü; harika İngiliz tütünü! İşte kardeşlik bu. İçmek mi? Tütün içmeyen denizci mi var?'

Pipo sakinleştirdi onu, zamanla da okuldan kaçtığını, bir Rus gemisiyle denize açıldığını, gene kaçtığını; bir süre İngiliz gemilerinde çalıştığını; başpiskopos babasıyla artık barışık olduğunu öğrendim. Bu son nokta üzerinde önemle duruyordu. 'İnsan genç olunca dünyayı görmeli, deneyim, düşünce edinmeli, dağarcığını genişletmeli.' 'Burada mı!' diye sözünü kestim. Gençliğinin ciddiyet ve alınganlığıyla, 'Hiç belli olmaz! Bay Kurtz'la burada tanıştım,' dedi. Dilimi tuttum bun-

dan sonra. Anladığım kadarıyla, deniz kıyısındaki bir Hollanda tecimevini kendisine gerekli gereçlerle erzağı vermeye ikna etmiş, sonra da başına geleceklerden bir bebek kadar habersiz, iç bölgelere doğru yola çıkmıştı. Herkesten ve her şeyden uzak, iki yıldır geziniyordu bu nehir dolaylarında. ‘Göründüğüm kadar genç değilim. Yirmi beş yaşındayım,’ dedi. ‘Önceleri ihtiyar Van Shuyten cehennem dibine yollardı beni,’ diye anlattı büyük bir zevkle, ‘ama inat ettim, konuştum, sonunda çenemden en sevdiği köpeğin art bacağına kopacağından korktu, bazı ucuz şeylerle birkaç silah verdi, bir daha da yüzümü görmek istemediğini söyledi. İyi bir ihtiyardı, Hollandalı Van Shuyten. Döndüğümde bana hırsız demesin diye bir yıl önce biraz fildişi göndermişim ona. Eline geçmiştir umarım. Ötesine de hiç kulak asmıyorum. Size biraz odun yığmıştım. Eski evimdi o. Gördünüz mü?’

Towson’un kitabını verdim ona. Beni öpecek sandım, ama tuttu kendini. ‘Kalan tek kitabımdı, kaybettiğimi sanmıştım,’ dedi kitaba kendinden geçercesine bakarak. ‘Bilirsiniz, tek başına yolculuk eden insanın başına ne kazalar gelir. Kayıklar devrilir bazen, bazen de insanlar öfkelenince çabucak gitmek gerekir.’ Sayfaları karıştırdı. ‘Rusça mı not tuttun?’ dedim. Evet anlamında başını salladı. ‘Ben onları şifre sanmıştım,’ dedim. Güldü, sonra ciddileşti. ‘Çok zor oldu bu insanları uzak tutmak,’ dedi. ‘Seni öldürmek mi istiyorlardı?’ diye sordum. ‘Yok, hayır!’ diye haykırdı, sonra toparlandı. ‘Bize niçin saldırdılar?’ diye sordum. Bir an durakladı, sonra utanarak, ‘Onun gitmesini istemiyorlar,’ dedi. ‘İstemiyorlar mı?’ dedim merakla. Gizemli ve bilgiç bir havayla başını salladı. ‘Söylüyorum size,’ dedi, ‘bu adam dağarcığımı genişletti.’ Kollarını kocaman açıp kusursuz bir yuvarlaktuktaki masmavi gözlerini bana dikti.”

“Hayretten donakalmış, baktım ona. Bir pandomima kumpanyasından kaçmış gibi göz alıcı, hevesli, rengârenk duruyordu karşımda. Varlığı bile olasılık dışı, açıklanamaz, şaşırtıcı bir şeydi. Çözümü olmayan bir sorundu. Nasıl yaşayabildiği, buraya kadar nasıl geldiği, nasıl kaldığı –nasıl hemen yok olmadığı– akıl almaz şeylerdi. ‘Biraz daha ileri gittim,’ dedi, ‘sonra biraz daha – sonunda o kadar uzaklaştım ki, nasıl döneceğimi bilemedim. Her neyse. Vakit çok. Bulurum bir yolunu. Siz Kurtz’u götürün hemen – hemen, anlıyor musunuz!’ Rengârenk paçavralarını, yoksulluğunu, yalnızlığını, anlamsız gezmelerinin temelindeki o çoraklığı, gençliğinin çekiciliği sarıyordu. Aylardır –yıllardır– yaşamının bir günlük bile değeri yoktu; ama o, kahramanca, kaygısızca sürdürüyordu yaşamını ve görüldüğü kadarıyla, gençliği ve coşkun ataklığı sayesinde yıkılmadan ayakta ydı. Hayranlık gibi bir duygu uyandırdı bende, imrenme gibi. Çekiciliği ydı onu güden, yarasız beresiz kalmasını sağlayan. Doğadan tüm istediği, soluk alıp ilerleyebilecek kadar bir yerdı. Gereksinimi var olmak, en büyük tehlike ve

yokluk içinde ilerlemektir. Eğer insanda temiz, art niyetsiz, zorluklarla dolu bir serüven tutkusu var olmuştaysa, bu yamalı gençte var olmuştur. İçindeki bu alçakgönüllü, pırıl pırıl ateşe imreniyordum neredeyse. Bu ateş, benlikle ilgili her düşüncüyü sanki öylesine yok etmişti ki, konuşurken bile anlattıklarının onun –karşınızda duran bu adamın– başından geçtiğini unutuyordunuz. Kurtz’a olan bağlılığını kıskanmıyordum ama. Kafa yormamıştı bunun üzerinde. Birden gelivermişti üzerine, o da hevesli bir kadercilikle kabullenmişti. Şimdiye kadar karşılaştığı tehlikelerin en büyüğü de buydu, bence.

Kaçınılmaz bir biçimde yan yana gelmişlerdi, rüzgârları aynı anda kesilen iki yelkenli gibi ve nihayet birbirine sürüyordu bordaları. Kurtz dinleyici arıyordu anlaşılan, çünkü bir keresinde, ormanda kamp kurduklarında, bütün gece konuşmuşlardı – ya da Kurtz konuşmuştu, daha büyük bir olasılıkla. ‘Her şeyden konuştuk,’ dedi, anısına kapılarak. ‘Uyku diye bir şeyin varlığını unuttum. Gece bir saat bile sürmedi sanki. Her şeyden konuştuk! Her şeyden!.. Aşk-tan da.’ ‘Oo, demek sana aşktan da söz etti!’ dedim, alay ederek. ‘Sandığınız gibi değil!’ diye haykırdı, neredeyse coşkuyla. ‘Genel konuştuk. Bazı şeyleri anlamamı sağladı – bazı şeyleri.’

Kollarını uzattı havaya. Güvertede duruyorduk, yakını-mızda oyalanan oduncubaşı ağır ve parlak gözlerini ona doğru çevirdi. Nedenini bilmiyorum, ama bu ülke, bu ır-mak, bu orman, gökyüzünün bu alev alev kubbesi, o anda-ki kadar umutsuz, karanlık, insan düşüncesine kapalı, insan zaafına acımasız gelmemişti bana. ‘O gündür bugündür de onunla birliktesin tabii, değil mi?’ dedim.

Tam tersi. Çeşitli nedenler yüzünden kopuk kopuk ol-muştu ilişkileri. Bana, övünerek, Kurtz’a iki hastalığı bo-yunca baktığını anlattı (tehlikeli bir iş başarmış gibi söz edi-

yordu bundan), ama Kurtz genellikle tek başına dolaşıyor, ormanın derinliklerinde geziniyordu. 'Bu şubeye vardığımda, bazen günlerce beklerdim gelmesini,' dedi. 'Beklemeye de değerd! Bazen.' 'Ne yapıyordu? Keşif mi ne?' diye sordum. 'Ya, evet, tabii.' Birçok köy, bir de göl keşfetmişti –ne yönde olduğunu pek bilemiyordu; fazla soru sormak tehlikeliydi– ama seferlerinin çoğu fildişi bulmak içindi. 'Ama o sıralarda takas malı yoktu ki elinde,' diye itiraz ettim. 'Gene de bol mühimmat kaldı hâlâ,' dedi başını çevirerek. 'Açıkcası, memleketi talan etti yani,' dedim. Başıyla onayladı. 'Tek başına değil, herhalde!' O gölün çevresindeki köylerle ilgili bir şeyler mırıldandı. 'O kabile Kurtz'a yardım etti, öyle mi?' dedim. Huzursuzlandı biraz. 'Ona tapıyorlardı,' dedi. Bu sözler öyle olağanüstü bir perdede çıktı ki, dik dik baktım suratına. Kurtz'dan söz etmek konusundaki coşku ve çekingenlik karışımını görmek ilginçti. Kurtz yaşamını dolduruyor, düşüncelerini işgal ediyor, duygularına emrediyordu. 'Ne bekliyordunuz?' dedi birden. 'Yıldırım ve şimşekle gitti onlara, biliyor musunuz –ömürlerinde böyle şey görmemişlerdi– ve çok korkunçtu. Çok korkunç olabilirdi bazen. Sıradan bir adamı yargılar gibi yargılayamazsınız Bay Kurtz'u. Hayır, hayır, hayır! Bakın –sırf size bir fikir verebilmek için– çekinmeden söylüyorum, bir keresinde beni de vurmaya kalktı, ama onu yargılamıyorum.' 'Vurmaya mı!' diye bağırdım. 'Ne diye?' 'Evimin yakınındaki köyün reisi bana biraz fildişi vermişti. Köylüler için ava çıkardım ara sıra. Fildişini istiyordu, ne desem de dinlemiyordu. Fildişini ona verip bu yöreden uzaklaşmazsam, beni vuracağını söyledi, çünkü vurabilirdi, bundan hoşlanıyordu ve kimi isterse öldürmesini engelleyecek hiçbir şey yoktu dünyada. Doğruyduda. Verdim fildişini. Bana ne! Ama gitmedim. Hayır, hayır. Bırakamazdım onu. Dikkatli davranmam gerekti tabii, gene dost olana kadar. O sırada ikinci kez hastalandı. Son-

raları ondan uzak durmam gerekti; önemsemedim ama. Göl kenarındaki o köylerde yaşıyordu genellikle. Nehre indiğinde bazen benden hoşlanırdı, bazen de dikkatli davranmam daha iyi olurdu. Fazla acı çekiyordu bu adam. Nefret ediyordu bütün bunlardan, ama bir türlü kaçamıyordu nedense. Fırsat buldukça, çok geç olmadan kaçmaya çalışması için yalvarırdım ona; onunla birlikte dönmeyi önerirdim. O da peki derdi, sonra da kalırdı; fildişi peşinden giderdi gene; haftalarca yok olurdu; kendini kaybederdi bu insanların arasında – kendini kaybederdi, anlıyor musunuz?’ ‘Yahu, adam deli!’ dedim. Şiddetle karşı çıktı. Bay Kurtz deli olamazdı. Daha iki gün önce söylediklerini dinlemiş olsaydım, bunu aklımdan bile geçirmeye cüret edemezdim... O konuşurken dürbünümü almış, kıyıya, evin iki yanına ve arkasındaki ormanın sınırına bakıyordum. Dingin, sessiz – tepedeki yıkık ev kadar dingin ve sessiz– duran ağaçların arasında insanlar bulunduğunun bilincinde olmak huzursuz ediyordu beni. Bana, anlatılmaktan ziyade hazin ünlemlerle, omuz silkmelerle, kesik cümlelerle, uzun iç çekişlerinin tamamladığı ipuçlarıyla sezdirilen bu öyküden hiçbir iz yoktu doğanın yüzünde. Orman etkilenmemiştii; gizli bir bilgiçlik, sabırlı bir bekleyiş, yaklaşılmaz bir sessizlik havasıyla, bir maske gibi –kapalı bir hapisane kapısı gibi– ağır, bekliyordu. Rus, bana Bay Kurtz’un o göl ahalisinin tüm savaşçılarını yanına katarak ırmak kenarına daha yeni indiğini anlatıyordu. Birkaç aydır yoktu –insanları kendine tapındırmakla geçirmişti herhalde o birkaç ayı– sonra birden gelivermişti; anlaşıldığı kadarıyla, ya karşı kıyıya ya da ırmakın aşağı bölgelerine bir saldırıya hazırlanıyordu. Daha çok fildişi bulma arzusu, daha –nasıl desem?– az maddi özlemlerine ağır basmıştı. Ama birden çok kötölemişti. ‘Yatağa düştüğünü, çaresiz kaldığını duydum, geldim ben de – tehlikeyi göze aldım,’ dedi Rus. ‘Durumu kötü, çok kötü.’ Dür-

bünümü eve çevirdim. Hiçbir yaşam belirtisi yoktu, ama yıkık çatı, otların üzerinden beni dikizleyen uzun kerpiç duvar, hepsinin boyları farklı dört köşeli üç pencere deliği – hepsi sanki uzanıp dokunabilecekmişim gibi yakın görünüyordu. Sonra ani bir hareket yaptım ve o yıkık çitin direklerinden biri sıçrarcasına dürbünümün görme alanına girdi. Hatırlarsınız, bu yerin harap hali göz önünde tutulduğunda, bazı süsleme çabalarını uzaktan ne kadar şaşırtıcı bulduğumu söylemiştim size. Bu süsleri birdenbire daha yakından görüyordum ve üzerimdeki ilk etkileri, sanki yumruk yemiş gibi kafamı geri çekmek oldu. Sonra dürbünü bütün direklere tek tek, dikkatle çevirdim ve yanıldığımı gördüm. Direklerin tepesindeki kürelerin amacı süsleyici değil, simgeseldi; anlamlı ve şaşırtıcı, çarpıcı ve rahatsız ediciydiler; insanın zihnini beslerlerdi, gökteki akbabaları besleyecekleri kadar, eğer gökte akbaba olsaydı; ama her durumda, direkleri tırmanacak kadar çalışkan olan karıncaları besledikleri kesindi. Direklere geçirilmiş o kafalar, yüzleri eve dönük olmasaydı daha da etkili olacaktı. Bunlardan yalnız birinin –ilk gördüğümün– yüzü bana dönüktü. Sandığınız kadar çarpmadı bu olay beni. İlk tepkim hayretten çok ürküntüden kaynaklandı. Orada ahşap bir küre göreceğimi sanıyordum, anlıyor musunuz? Gördüğüm ilk kafa döndüm gene bile bile –kara, kuru, pörsük, gözkapakları inik– sanki o direğin tepesinde uyuyor ve ufalmış, kurumuş dudaklarının arasından görünen ince beyaz dişleriyle o sonsuz uykuda gördüğü bitmek bilmez, neşe dolu bir düşe durmadan gülüyordu.

Meslek sırrı falan açıklamıyorum. Aslında müdür, Bay Kurtz'un yöntemlerinin bütün bölgeyi berbat ettiğini anlattı sonradan. Bu konuda bir düşüncem yok, ama o kafaların orada bulunmalarının tam anlamıyla kazanç sağlayıcı hiçbir işlevlerinin olmadığını açıkça bilmenizi istiyorum.

Bunlar yalnızca Bay Kurtz'un çeşitli tutkularını doyururken kendini kısıtlamaktan aciz olduğunu, kişiliğinde bir eksiklik –acil bir gereksinim doğduğunda o görkemli sözlerin altından bulup çıkaramadığı küçücük bir şey– olduğunu gösteriyordu. Kendisi bu eksikliğin farkında mıydı, bilmiyorum. Sonunda bilincine vardı sanıyorum; ama en sonunda. Yaban onu erken yakalamış, bu akıl almaz işgalin intikamını korkunç bir biçimde almıştı. Sanırım kendi hakkında kendisinin bile bilmediği, ancak o büyük yalnızlıkla baş başa kaldığında görebildiği şeyler fısıldadı yaban ona – ve dayanılmaz derecede büyüleyiciydi o fısıltı. Gürültüyle yankılandı içinde, çünkü içi boştu... Dürbünü indirdim ve konuşulacak kadar yakında görünen kafa sıçrayıp erişilmez bir uzaklığa gitti sanki.

Bay Kurtz'un hayranı biraz yılmış gibiydi. Aceleci ve belirsiz bir sesle, bu –simgeleri, diyelim– indirmeyi göze alamadığını söyledi. Yerlilerden korkmuyordu, Bay Kurtz'un sözü olmadan yerlerinden bile kıpırdamazlardı. Olağanüstü bir nüfuzu vardı. Bu insanların köyleri çevreliyordu burayı ve kabile reisleri her gün görmeye geliyorlardı onu. Yerlerde sürünerek geliyorlardı... 'Bay Kurtz'a yaklaşma törenleri konusunda hiçbir şey bilmek istemiyorum,' diye bağırdım. Tuhaftır, böyle ayrıntıların Bay Kurtz'un pencerelerinin dibindeki kazıkların tepesinde kuruyan o kafalardan daha dayanılmaz olacağı duygusuna kapılmam. Ne de olsa, bunlar yalnızca vahşi bir görünüm olmaktan öteye gitmiyordu; oysa birdenbire, incecikli dehşetlerin egemen olduğu ışısız bir yöreye, karşılaştırdığında, yalın ve dolaysız vahşetin huzur verici, güneş ışığında –doğal olarak– var olmaya hak kazanmış olduğu yerleri özleteceği bir yöreye götürülmeye mahkûm edilmiş gibiydim. Delikanlı hayretle baktı bana. Bay Kurtz'un hayranlarından olmadığım aklının köşesinden bile geçmiyordu. Bay Kurtz'un –neydi?– sevgi, adalet, yaşam kuralları falan üze-

rine çektiği parlak söylevleri dinlemediğimi unutuyordu. İş Bay Kurtz'un önünde sürünmekse, en vahşisi kadar o da sürünüyordu. Koşulları bilmediğimi söyledi: Bunlar, isyancıların kelleleriydi. Kahkahalar atmama çok bozuldu. İsyancılar! Daha ne tanımlar işitecektim, kim bilir? Düşman, hükümlü, işçi denmişti – bunlar da isyancıydı. Kazıkların tepesine çakılı bu isyancı kafaları pek uysal görünüyordlardı bana. 'Böyle bir yaşantının Kurtz gibi bir adamı nasıl hırpaladığını bilmiyorsunuz,' diye haykırdı, Kurtz'un son havarisi. 'Eee, ya sen?' dedim. 'Ben! Ben! Ben basit bir adamım. Büyük düşünceleirim yok. Kimseden bir şey istemiyorum. Beni nasıl karşılaştırabilirsiniz onunla?..' Duyguları konuşmasını bile engelleyecek kadar yoğundu, çöktü birden. 'Anlamıyorum,' diye inledi. 'Elimden geleni yaptım onu yaşatmak için, bu da yeter. Benim hiçbir payım yok bunlarda. Bir becerim yok benim. Burada aylardır ne bir damla ilaç ne de bir lokma hasta yemeği var. Utanç verici bir biçimde terk edildi. Böyle düşünceleeri olan, onun gibi bir adam. Utanç verici, utanç! Ben – ben – son on gecedir uyuyamadım bile...'

Sesi akşamın dinginliğinde kayboldu. Biz konuşurken ormanın uzun gölgesi tepeden aşağı kaymış, yıkık evin, simgesel kazık dizisinin çok ötesine geçmişti. Oralar karanlık-tayken biz aşağıda hâlâ güneşteydik ve nehir, kıyıdaki açıklığın ötesinde durgun, göz kamaştırıcı bir görkemle ışıltıyordu; az ileride ve az berideki dönemeçler karanlık bir gölgeyle kaplıydı. Tek bir canlı görünmüyordu kıyıda. Çalılar kımıldamıyordu.

Birdenbire, topraktan fışkırırvermiş gibi, evin köşesinde birkaç adam görüldü. Bellerine kadar yükselen otların arasında birbirlerine çok yakın yürüyor, omuzlarında uyduruk bir sedye taşıyorlardı. Ansızın, bizi çevreleyen ıssızlıktan bir çığlık yükseldi ve tizliği, doğanın yüreğine saplanan bir ok gibi yırttı durgun havayı ve, ne sihirdir ne keramet, karan-

lık yüzölü ve düşünceli orman, ellerinde mızrakları, yayları ve kalkanlarıyla, çılğın bakışlı ve vahşî hareketli küme küme insan –çıplak insan– akıttı açıklığa. Çalılar titredi, otlar sallandı bir süre, sonra her şey dikkatli bir durgunluk içinde hareketsiz kaldı.

‘Onlara doğru sözü etmezse hepimizin işi bitik,’ dedi yanımda duran Rus. Sedyeyi taşıyan insanların oluşturduğu küme de gemiye doğru gelirken yarı yolda taşlaşmış gibi kaldı. Sedyedeki adamın, tek kolunu kaldırarak yorgunca dikeldiğini gördüm, sedyeyi taşıyanların omuzların üzerinden. ‘Genel sevgi konusunda bu kadar güzel konuşabilen bir adam, canımızı kurtarmak için geçerli bir neden bulur umarım,’ dedim. İçinde bulunduğumuz saçma sapan tehlikeye çok öfkeleniyordum, o iğrenç hayaletin insafına kalmış olmak onur kırıcı bir zorunlulukmuş gibi. Tek ses işite miyordum, ama dürbünden, komut verircesine kaldırdığı cılız kolunu, kımıldayan çene kemiğini, iğrenç gerilmelerle sarsılan kemikli kafasında koyu koyu parlayan gözlerini görüyordum. Kurtz –Kurtz– Almanca’da kısa demek, değil mi? Yaşamındaki –ve ölümündeki– her şey ne kadar gerçekse, adı da o kadar gerçekti. En aşağı iki buçuk metre boyunda görünüyordu. Üstünden örtüsü sıyrılmış iğrenç, acınası gövdesi bir kefenden çıkar gibi ortaya çıkmıştı. Kaburgaları çalkalanıyor, kolundaki kemikler sallanıyordu. Fildişinden oyulmuş, hareketli bir ölüm heykelini andıran elini tehdit edercesine kara, parlak, kımıltısız, tunçtan bir insan kalabalığına salları gibiydi. Ağzını kocaman açtığını gördüm; sanki bütün havayı, bütün dünyayı, önündeki bütün insanları yutmak istiyormuş gibi tuhaf bir açlık havası verdi bu suratına. Uzaktan, derin bir ses geldi kulağıma. Bağırıyor olmalıydı. Birden arka üstü devrildi. Taşıyıcılar tekrar ilerlemeye başlayınca sedye sarsıldı ve aynı anda yerlilerin, ayırt edilir tek bir hareket olmaksızın çekildiklerini fark ettim; bu

yaratıkları birdenbire fırlatan orman, uzun bir soluk alır gibi, onları tekrar içine çekmişti.

Sedyenin ardından gelen hacıların bazıları Kurtz'un silahlarını, o zavallı Zeus'un şimşeklerini taşıyorlardı: İki çift, bir büyük yivli tüfek, bir de hafif karabina. Yanı başında yürüyen müdür, eğilip konuşuyordu onunla. Küçük kamarlardan birine yatırdılar – bir yatak, bir-iki de tabure koyacak kadar yeri olan bir kamaraya. Birikmiş mektuplarını getirmiştik, bir sürü yırtık zarf, açılmış mektup dağılmıştı yatağının üstüne. Eli güçsüzce dolaşıyordu bu kâğıtların arasında. Gözlerindeki ateşle yüzündeki çalışılmış tembellik ifadesi çarptı beni. Hastalıktan kaynaklanan bir yorgunluk değildi bu. Acı çekiyor gibi değildi. Tok, dingin bir hali vardı bu insan gölgesinin, sanki tüm heyecanlara şimdilik doymuş gibi.

Mektuplardan birini hışırdatıp dimdik yüzüme baktı, 'Sevindim,' dedi. Birisi ona mektuplarında benden söz etmişti. O özel kayırmalar çıkıyordu gene ortaya. Çaba harcamadan, neredeyse dudaklarını bile oynatmadan çıkarmayı başardığı sesin dolgunluğu şaşırttı beni. Bir ses! bir ses! Fısıldayacak gücü bile yokmuş gibi görünen bu adamın sesi ciddi, derin, titreyimliydi. Gene de bizi neredeyse yok edecek kadar güçlüydü –gerçi yapay bir güçtü bu, kuşkusuz– az sonra anlatacağım gibi.

Müdür sessizce kapıda belirdi; hemen dışarı çıktım, o da arkamdan perdeyi çekti. Hacıların merakla izledikleri Rus, kıyıya bakıyordu. Baktığı yere döndüm ben de.

Ormanın gölgeli sınırına karşı belli belirsiz kımıldanan karanlık insan şekilleri seçiliyordu uzakta ve ırmağın yakınında, uzun mızraklarına yaslanmış bronzdan iki adam, benekli postlardan yapılmış gözalıcı başlıklarının altında savaşa hazır birer heykel gibi duruyorlardı. Ve aydınlık kıyının sağından soluna doğru yabanıl, muhteşem bir kadının görüntüsü ilerliyordu.

Ölçülü adımlarla yürüyordu; çizgili, saçaklı kumaşlara sarılıydı; toprağa gururla basıyor, barbar süsleri hafifçe şingirdayıp parıldıyordu. Başı dimdikti; saçları miğfer biçiminde kesilmişti; dizlerine kadar yükselen pirinçten dizlikleri, dirseklerine kadar uzanan pirinçten bileklikleri, koyu altın rengi yanağında kızıl bir leke, boynunda cam boncuklardan yapılmış sayısız gerdanlık vardı; her adımda parlayıp titreyen tuhaf şeyler, muskalar, büyücü armağanlarıydı bunlar. Birkaç fildişi değerinde olmalıydı üstündeki süsler. Vahşi ve kusursuz, çılgın bakışlı ve muhteşemdi; ağır ve hesaplı hareketlerinin ürkütücü, vakur bir havası vardı. Ve bu hazin ülkeye birden çöküveren sessizliğin içinde o muazzam yaban, devasa boyutlardaki o doğurgan ve gizemli yaşam yığını sanki kendi karanlık, şehvetli ruhunun aksini görüyormuşçasına düşünceli düşünceli bakıyordu ona.

Geminin hizasına geldi, durdu, yüzünü bize çevirdi. Uzun gölgesi suyun kenarına düştü. Yüzünün, çabalayan, biçimlenmemiş bir kararlılığın korkusu ve allak bullak, çılgın, üzüntülü ve sessiz bir acının karışımıyla dolu, trajik ve öfkeli bir duruşu vardı. Orada kımıldamadan dikilmiş, çevremizi saran doğa gibi karanlık ve anlaşılmaz bir kararlılıkla bize bakıyordu. Bir tam dakika geçti, sonra öne bir adım attı. Hafif bir şingırtı işitildi, sarı bir madenin parıldadığı, saçaklı bir kumaşın sallandığı görüldü, sonra yüreği dayanamamışçasına durdu. Yanımdaki delikanlı hırladı. Arkamdaki hacılar mırıldandılar. Yaşamı, sanki bakışlarının sarsılmaz dikliğine bağlıymış gibi baktı bize. Birdenbire giysisinden sıyrılan çıplak kollarını açıp, sanki içinde göğesini dokunmak için dayanılmaz bir istek doğuvarmış gibi başının üzerine dimdik kaldırdı, aynı anda da gölgeler hızla toprağın üzerine fırladılar, ırmağa dolup gemiyi gölgeyle kucakladılar. İnanılmaz bir sessizlik sardı ortalığı.

Kadın yavaşça dönüp kıyı boyunca yürüdü ve soldaki çalılıklara girdi. Yok olmadan önce, ağaçların gölgesinin içinden yalnızca gözleri bir kere parıldadı bize doğru.

Yamalı adam, 'Tekneye gelmek isteseydi, sanırım onu gerçekten vurmaya çalışırdım,' dedi sinirle. 'İki haftadır eve girmesini engellemek için hayatımı tehlikeye attım. Bir gün gelip, giysilerimi yamamak için depodan aldığım o paçavralar yüzünden kavga çıkardı. Giyinik değildim. Herhalde oydu derdi, çünkü ikide birde parmağıyla beni göstererek bir saat boyunca konuştu Kurtz'la. Bu kabilenin dilini anlamam. Şansliymişim, Kurtz o gün herhalde önemseyemeyecek kadar hastaydı, yoksa bir olay çıkacaktı. Anlamıyorum... Hayır – beni aşılıyor bunlar. Her neyse, her şey bitti artık.'

O sırada, perdenin arkasından Kurtz'un derin sesini duydum: 'Beni kurtarmak, ha! Fildişini kurtarmak demek istiyorsun. Deme bana. Beni kurtarmakmış! Esas ben seni kurtarmak zorunda kaldım. Planlarımı altüst ediyorsun şimdi. Hasta! Hastaymışım! Sandığınız kadar hasta değilim. Boş ver. Düşündüklerimi gerçekleştireceğim, geri döneceğim. Neler yapılabilmemiş göstereceğim sana. Bu ufarak, aşağılık fikirlerinizle engel oluyorsunuz bana. Ben döneceğim. Ben...'

Müdür dışarı çıktı. Koluma girip bir köşeye çekmekle onurlandırdı beni. 'Moralsiz, çok moralsiz,' dedi. İç çekme gereğini duydu, ama üzgün havasını sürdürmeyi unuttu. 'Onun için yapabileceğimiz her şeyi yaptık, değil mi? Ama gerçeği gizlemenin anlamı yok, Bay Kurtz'un şirkete yarardan çok zararı oldu. Zamanın böyle kararlı eylemlere henüz uygun olmadığını anlayamadı. İhtiyat, ihtiyat – benim ilkem bu. Hâlâ da ihtiyatlı olmalıyız. Bu bölge bize bir süre kapalı kalacak. Çok yazık! Olan ticaretimize olacak. Hayret verici miktarlarda fildişi olduğunu yadsıyamam, çoğu fosil ama. Bunları kurtarmamız gerek, kesin –ama bakın, durum ne kadar tekinsiz– ve niçin? Çünkü yöntem sağlıksız.' 'Buna,'

dedim kıyıya bakarak, ‘sağlıksız yöntem’ mi diyorsunuz?’ ‘Kuşkusuz,’ dedi heyecanla. ‘Siz öyle demiyor musunuz?’... ‘Hiç yöntem yok ki ortada,’ diye mırıldandım bir süre sonra. ‘Tamam işte,’ dedi coşkuyla. ‘Böyle olacağını biliyordum. Tam bir sağduyu eksikliği. Bunu ilgili yetkililere bildirmek görevimdir.’ ‘Tamam,’ dedim, ‘o arkadaş –neydi adı? tuğlacı hani– oturaklı bir rapor hazırlar size.’ Akli karışır gibi oldu bir an. Ömrümde böyle pis bir hava solumamıştım gibi geldi bana, rahatlamak için de düşüncelerimi Kurtz’a çevirdim – kesinlikle rahatlamak için. ‘Her şeye rağmen Bay Kurtz’un olağanüstü bir adam olduğuna inanıyorum,’ dedim, üstüne basa basa. Ürktü, soğuk ve ağır gözlerle baktı bana ve çok usulca, ‘Öyle idi,’ dedi ve arkasını döndü. Gözden düşmüş-tüm artık; birden Kurtz’la eş tutulmaya, zamanı henüz gel-memiş yöntemlerin taraftarlarından biri sayılmaya başladım: Ben de sağlıksızdım! Ama hiç değilse istediğim kâbusu seçe-bilmem de önemli bir şeydi.

Düşüncelerimi doğaya çevirmiştim aslında, artık bir ayağının mezarda olduğunu benim de kabullendiğim Bay Kurtz’a değil. Bir an için, ben de ağza alınmaz gizlerle dolu bir mezara gömülüyümüşüm gibi geldi bana. Göğsüme basan dayanılmaz bir ağırlığı, yaş toprak kokusunu, sava-şı kazanmış olan fesatın gözle görülmez varlığını, koyu bir gecenin deşilmez karanlığını duyumsadım... Rus omuzu-ma dokundu. Bir şeyler geveleyip mırıldadığını duydum: ‘Denizci kardeş –gizleyemezdim– Bay Kurtz’un şöhreti-ni zedeleyecek konular hakkında bilgi...’ Bekledim. Ona göre, Bay Kurtz’un henüz mezara girmediği belliydi; Bay Kurtz ölümsüzlerden biriydi ona göre herhalde. ‘Hadi!’ de-dim. ‘Konuş. Aslında ben de Bay Kurtz’un arkadaşı sayılı-rım – bir bakıma.’

Büyük bir resmiyetle ‘aynı meslekten olmasaydık’, sonu-cu ne olursa olsun, bu konuyu kimseye açmayacağını söyle-

di. 'Bu beyaz adamların kendisi hakkında kötü düşünceler' beslediklerinden kuşkulanıyordu; 'Haklısın,' dedim, kulak misafiri olduğum bir konuşmayı anımsayarak. 'Müdür seni asmak gerektiğini düşünüyor.' Bu haberin onda uyandırdığı endişeyi gülünç buldum önce. 'Sessizce aradan çekilsem iyi olur öyleyse,' dedi ciddiyetle. 'Kurtz'a artık yardım edemem, onlar da kolayca bahane bulabilirler. Onlara ne engel olabilir ki? En yakın askerî karakol buraya üç yüz mil.' 'Ne yalan söyleyeyim,' dedim, 'çevredeki yerliler arasında dostların varsa, gitmen daha iyi olur belki.' 'Çok var,' dedi. 'Basit insanlar bunlar – ben de hiçbir şey istemem, anlıyor musun?' Dudaklarını kemirmeyi bıraktı, sonra ekledi: 'Bu beyazlara bir zarar gelsin istemiyorum, ama Bay Kurtz'un şöhretini düşünüyorum tabii –siz de kardeş bir denizcisiniz ve–' 'Peki,' dedim bir süre sonra. 'Bay Kurtz'un şöhreti benimle güvendedir.' Ne kadar doğru konuştuğumun farkında değildim.

Sesini alçaltarak, istimbota saldırı komutunu Kurtz'un verdiğini söyledi. 'Götürülmek düşüncesinden nefret ediyordu bazen – bazen de... Ama anlamam ben bu konuları. Basit bir adamım. Korkup kaçacağınızı, öldüğünü düşünüp vazgeçeceğinizi sandı. Durduramadım onu. Çok sıkıntı çektim bu geçtiğimiz ay boyunca.' 'Durumu iyi şimdi,' dedim. 'Ee-e-vet,' diye mırıldandı, pek inanmamış gibi. 'Sağol,' dedim, 'dikkatli olurum.' 'Ama kimseye söylemeyin, e mi?' dedi endişeyle. 'Şöhreti çok zedelenir, eğer burada birisi–' Büyük bir ciddiyetle, hiç kimseye söylemeyeceğime söz verdim. 'Yakınlarda beni bekleyen bir kayıkla üç siyah delikanlı var. Gideceğim. Bana birkaç Martini-Henry mermisi verebilir misiniz?' Verebilirdim, verdim de, gerekli gizlilik içinde. Göz kırıp tütünümünden de bir avuç aldı. 'Denizciler arasında olur, değil mi? Güzel İngiliz tütünü.' Kaptan köşkünün kapısında durup döndü. 'Bağışlayın,

ama fazla bir çift ayakkabınız var mı acaba?’ Bacağının tekini kaldırdı. ‘Bakın.’ Pabucunun altı, çıplak ayağına iplerle bağlanmıştı, sandalet gibi. Bir yerlerden eski bir çift bulup çıkardım; pabuçlara hayranlıkla bakıp sol kolunun altına sıkıştırdı. Ceplerinden biri (parlak kırmızı olanı) mermi doluydu, öbüründen (lacivert) Towson’un “Denizciliğin Bazı Sorunları” vs.’nin ucu görünüyordu. Vahşi doğayla yeniden karşı karşıya gelmek üzere çok iyi donanmış olduğunu düşünüyor olmalıydı. ‘Ah, ah! Ömrümde böyle bir adama bir daha rastlayamayacağım. Şiir okurken dinlemeliydiniz onu – kendi şiirleriymiş üstelik, öyle dedi. Şiir!’ Bu harikaları andıkça, gözleri yuvalarında dönüyordu. ‘Dağarcığımı genişletti.’ ‘Güle güle,’ dedim. Elimi sıkıp gecenin karanlığında yok oldu. Hâlâ sorarım bazen kendime, onu gerçekten gördüm mü diye, böyle bir harikayla gerçekten tanışmak olası mı diye!..

Gece yarısından az sonra uyandığımda, uyarısını hatırladım ve ima ettiği tehlike, yıldızlı gecede bana ortalığı kolaçan ettirecek kadar gerçek geldi. Tepede büyük bir ateş yanıyor, binanın yamuk bir köşesini düzensiz bir biçimde aydınlatıyordu. Temsilcilerden biri, bizim siyahlardan birkaçının silahlandırılmasıyla oluşan bir mangayla fildişlerinin başında nöbet tutuyordu; ama ormanın derinliklerinde, sallanan karanlık sütunlara benzeyen karmakarışık şekillerin arasından toprağa batıp çıkıyormuş gibi görünen kızıl parıltılar, Bay Kurtz’a tapanların huzursuz nöbetlerini tuttukları yeri tam olarak belirliyordu. Büyük bir davula vurulan darbeler havayı tok seslerle, kalıcı titreşimlerle dolduruyordu. Birçok sesin her biri başına buyruk okuduğu tuhaf bir teranenin biteviye vızıltısı yükseliyordu ormanın düz, kara duvarından. Bir arı kovanından çıkan vızıltıyı andıran bu sesin, yarı uyanık duyularım üzerinde uyuşturucu bir etkisi oldu. Küpeşteye yaslanırken sızmış olmalıydım herhalde, çünkü aniden

yükselen çılgınlara, içe dönük, gizemli bir çılgınlığın akıl almaz patlamasına ürkererek uyandım. Ses birden kesildi ve vizü itilebilen, dinlendirici bir sessizlik etkisi yaratarak sürdü. Küçük kamaraya göz attım. İçeride bir ışık yanıyordu, ama Bay Kurtz yoktu.

Gözlerime inanabilseydim herkesi uyandırırıldım sanıyordum. Ama inanmadım önceleri – o kadar imkânsız görünüyordu bu olay. Aslında, belirgin hiçbir somut cisme dayanmayan düpedüz bir korkuya, katıksız, soyut bir dehşete kapılmıştım. Bu duyguyu böylesine güçlü kılan –nasıl anlatısam?– hissettiğim manevi darbeydi, sanki baştan aşağı canavarca, düşünülmeleri olanaksız, ruhu tiksindirici bir şey beklenmedik bir biçimde üzerime itilmişti. Bir saniyeden az sürdü bu. Onu izleyen sıradan, öldürücü tehlike korkusu, beklemeye başladığım ani saldırının ve kıyımın ya da ona benzer bir şeyin sezgisi beni çok rahatlatı. Öylesine rahatlatı ki beni, tehlike işareti vermedim.

Bir metre ötemde, güverteadaki iskemlelerden birinin üzerinde, gocuğuna sarınıp uyumuş bir temsilci vardı. Çılgınlardan uyanmamıştı, hafifçe horluyordu; onu uykusuyla baş başa bırakıp kıyıya atladım. Bay Kurtz’a ihanet etmedim – ona ihanet etmemem buyrulmuştu; kendi seçtiğim karabasana bağımlı kalacağım yazılıydı. Bu gölgeyle tek başıma uğraşmak istiyordum; o deneyimin karanlığını başkalarıyla paylaşmayı niçin böyle kıskandığımı bugün bile hâlâ bilemiyorum.

Kıyıya çıkar çıkmaz bir patika gördüm; çimenlerin arasında genişçe bir keçi yolu. Kendi kendime nasıl bir coşkuyla, ‘Yürüyemiyor –emekliyor– yakaladım onu,’ dediğimi anımsıyorum. Çiy ıslaklığı vardı çimlerde. Yumruklarımı sıkışmış, hızla yürüyordum. Üzerine çullanıp iyi bir sopa çekmeyi düşünüyor olmalıydım. Bilmiyorum. Salakça düşünceler vardı kafamda. Kucağında kedisiyle örgü ören o yaşlı kadı-

nın görüntüsü aklıma takıldı ve bu serüvenin öbür ucunda onun oturmasının ne kadar uygunsuz olduğunu düşündüm. Kalçalarına dayadıkları Winchester'lerle havaya kurşun saçan bir sürü hacı gördüm. Gemiye bir daha dönemeyeceğimi, geçkin bir yaşa kadar ormanda silahsız ve tek başıma yaşayacağımı düşündüm. Böyle saçmalıklar, işte. Bir de davulun vuruşuyla yüreğimin atışını karşılaştırdığımı, yüreğimin dingin biteviyeliğine sevindiğimi hatırlıyorum.

Patikadan ayrılmadım, bir süre sonra da durup çevremi dinledim. Pırıl pırıl bir geceydi – kara şekillerin kıpırtısız durdukları, çiy ve yıldızların ışıldadıkları bir lacivertlik. Önümde bir kıpırtı görür gibi oldum. İçimde tuhaf bir güven duygusu vardı o gece. Patikadan ayrılıp o kıpırtının –varsa eğer– önüne geçmek için büyük bir yarım daire çizerek koştum (sanıyorum kendi kendime gülüyordum da bu arada). Bir çocuk oyunundaymışız gibi aldatıyordum Kurtz'u.

Yakaladım onu sonunda, geldiğimi duyup kalkmasaydı da ayağım takılıp üstüne düşebilirdim. Sarsılarak, toprağın soluduğu bir buhar gibi ağır ağır, solgun, belirsizce ayağa kalktı, sis gibi sessiz ve hafifçe sallanarak önümde durdu; arkamda, ağaçların arasında ateşler parlıyor, kalabalık seslerin mırıltısı geliyordu ormandan. Kurnazca yolunu kesmiştim, ama yüz yüze gelince aklım başıma geldi, karşısında olduğum tehlikenin önemini kavradım. Tehlike bitmemişti henüz. Ya bağırmaya başlasaydı? Ayakta zor duruyordu, ama sesi hâlâ güçlüydü. 'Git gizlen,' dedi o derin sesiyle. Korkunç bir şeydi. Arkama baktım. En yakın ateşten otuz metre kadar uzaktaydık. Bir karaltı ayağa kalktı, uzun kollarını parıltının önünde sallayarak uzun kara bacaklarının üzerinde ilerledi. Başında boynuzlar vardı; ceylan boynuzları, sanıyorum. Bir büyücü, bir şamandı kuşkusuz: İblisimsi bir görünüşü vardı. 'Ne yaptığının farkında mısın?' diye fısıldadım. 'Kesinlik-

le,' dedi, o tek sözcüğü söylemek için sesini yükselterek. Sesi kulağıma bir megafondan geliyormuş gibi uzaktan, ama yüksek perdeden geldi. 'Maraza çıkarırsa işimiz bitiktir,' diye geçirdim içimden. Bu gölgeyi –bu acı çeken, serseri varlığı– pataklama düşüncesine duyduğum doğal tepki sayılmasa bile, kavga edilecek bir durum olmadığı apaçıktı. 'Perişan olursun,' dedim; 'çok perişan olursun.' Böyle bir esinliverir bazen insan, bilirsiniz. Doğru sözü söylemişim, oysa yakınlığımızın sürmek, sonsuza dek –sonsuzdan da öteye– sürmek üzere atılan temeli, şu andakinden daha perişan bir durumda olamazdı.

'Muazzam planlarım vardı,' diye mırıldandı kararsızca. 'Evet,' dedim, 'ama bağırmaya kalkarsan, kafanı dağıtırım şu–' Ne bir sopa, ne bir taş vardı yakınlarda. 'Boğar gebertirim,' diye düzelttim. 'Büyük işlerin eşiğindeydim,' diye yalvardı, kanımı donduran özlem dolu, istekli bir sesle. 'Şimdi de bu salak, alçak herif yüzünden–' 'Ne olursa olsun, Avrupa'daki başarın kesin artık,' dedim güvenle. Onu boğmak istemiyordum, anlıyor musunuz; hiçbir işe yaramazdı da bu üstelik. Onun unutulmuş, hayvanca isteklerini, doygun, canavarca anılarını uyandırarak bağrına basan büyüyü –ormanın ağır, suskun büyüsunü– bozmak istedim. Emindim: Yalnız buydu onu ormanın kıyısına, çalılıklara, ateşlerin parıltısına, davulların vuruşuna, tuhaf teranelerin vızılmasına çeken; başkaldıran ruhunu olağan özlemlerin ötesine çeken yalnız buydu. Anlıyor musunuz bilmiyorum ama, durumun korkunçluğu saldırıya uğramam olasılığından değil (bu tehlikenin de farkındaydım), önemli ya da önemsiz hiçbir şey adına yalvaramayacağım bir adamla karşı karşıya bulunmamdan kaynaklanıyordu. Benim de, zenciler gibi, ona –şahsına, kendi yüceltilmiş, akıl almaz rezilliğine– sığınmam gerekiyordu. Ondan daha yüksek ya da daha alçak hiçbir şey yoktu, bunu biliyordum. Bir tekmeyle

uzaklaşmıştı dünyadan. Allah cezasını versin! Dünyayı da paramparça etmişti. O tek başınaydı ve ben, karşısında, toprağın üzerinde nerede durduğumu, havada nerede uçtuğumu bilemiyordum. Size neler konuştuğumuzu anlatıyorum, hangi cümleleri söylediğimizi yineliyorum, ama neye yarar? Olağan, gündelik sözcüklerdi bunlar, yaşam boyu karşılıklı çıkardığımız sıradan sesler. Ama ne fark eder? Benim için, düşlerde işitilen sözlerin, karabasanlarda söylenen cümlelerin dehşet verici anlamı vardı arkalarında. Bir ruhtu o! Bir ruhla savaşımış birisi varsa bu dünyada, o benim işte. Bir deliyle de tartışmıyordum üstelik. İster inanın, ister inanmayın, kafasının içi pırıl pırıldı –korkunç bir şekilde kendine yoğunlaştırmıştı düşüncelerini, doğrudur, ama gene de pırıl pırıldı; tek çıkar yolum da buydu işte– bir de onu hemen öldürmek vardı tabii, ama gürültü çıkması kaçınılmaz olduğundan, pek iyi bir çözüm değildi bu. Ama ruhu deliydi. Yabanda, tek başına, kendi içine bakmış ve delirmişti! Günahlarımın cezası olacak, içine bakma işken-cesinden benim de geçmem gerekti. Uсталıkla söylenmiş hiçbir söz onun o son, içten patlayışı kadar yıkamazdı kişinin insanlığa olan inancını. Kendi kendisiyle de savaşıyordu. Görüp işittim. Sınır, inanç ya da korku bilmeyen, ama gene de kendi kendisiyle kör bir dövüşe girmiş bir ruhun akıl almaz gizemini gördüm. Aklım başımdaydı hep, ama sonunda, onu yatağına yatırdığımda, ter içinde kalmıştım; sanki o tepeden aşağı yarım tonluk bir yük taşımışım gibi titriyordu dizlerim. Oysa ona destek vermiştim yalnızca, kemikli kolunu boynuma dolamıştı – bir çocuğunkinden de pek fazla değildi ağırlığı.

Ertesi gün öğleyin yola çıktığımızda, ağaçtan perdenin arkasında duran, varlığının sürekli olarak bilincinde olduğum kalabalık ormandan dışarı aktı gene ve açıklığı, tepenin yamacını, çıplak, soluyan, titreyen, tunçtan gövdelerle doldur-

du. İstimi biraz artırdım, sonra tekneyi ırmaktan aşağı çevirdim ve iki bin göz, suları çalkalandıran, gürültüler çıkaran korkunç ırmak canavarının kuyruğuyla suyu dövüşünü, havaya kara dumanlar soluyuşunu izledi. Irmak boyundaki ilk insan sırasının başında, tepeden tırnağa kırmızı toprakla boyanmış üç adam sinirli sinirli bir aşağı bir yukarı yürüyorlardı. Aynı hizaya geldiğimizde yüzlerini ırmağa dönüp ayaklarını yere vurdular, boynuzlu başlarını, kızıl gövdelerini salladılar, korkunç ırmak canavarına doğru bir yığın kara tüy, kuyruğu sarkan uyuz bir post –kurumuş bir su kabığına benzeyen bir şey– salladılar, zaman zaman da hiçbir insan diline benzemeyen akıl almaz sözler bağırdılar bir ağızdan. Kalabalığın yer yer kesilen mırıltıları şeytanca bir nakarat gibiydi.

Kurtz’u kaptan köşküne taşımıştık, daha havadardı orası. Döşeğe uzanmış, açık panjurdan dışarıyı seyrediyordu. İnsan gövdelerinin oluşturduğu yığın dalgalandı ve miğfer başlı, esmer yanaklı kadın koşarak ırmağın tam kenarına kadar geldi. Kollarını uzatıp bir şey haykırdı, o azgın kalabalık da hep bir ağızdan aynı belirli, hızlı, soluk kesici sözleri kükrercesine bağırmaya başladı.

‘Dediklerini anlıyor musun?’ diye sordum Kurtz’a.

Alev alev, özlem dolu gözlerle, istek ve kin karışımı bir bakışla benden öteye, dışarıya bakıyordu. Karşılık vermedi, ama uçuk dudaklarında bir gülücüğün, anlamı belirsiz bir gülücüğün dolaştığını gördüm, sonra dudakları çırpınırcasına titredi, ‘Anlamaz olur muyum?’ dedi yavaşça. Bu sözleri söylerken, doğaüstü bir güç içinden söküp almış gibi kesildi soluğu.

Düdüğün ipini çektim, çünkü güvertedeki hacıların büyük bir eğlenceye hazırlanıyormuş gibi tüfeklerini çıkardıklarını görmüştüm. Düdüğün birdenbire ötmesiyle, kımıltısız duran o yoğun gövde kümesinde bir dehşet kıpırtısı görül-

dü. ‘Yapmayın! Korkup kaçacaklar,’ diye umutsuzca bağırdı güverteden biri. Bir daha, bir daha, durmadan çektim ipi. Dağılıp koştular, sıçradılar, çömeldiler, sallandılar, havada uçan sesin dehşetinden sakınmaya çalıştılar. Kızıla boyalı uç adam vurulup ölmüş gibi kıyıda yüzüstü, dümdüz yere yatmışlardı. Yalnız o muhteşem, vahşi kadın kımıldamadı, çıplak kollarını, karanlık, parıltılı ırmağın üzerinden hüzünle bize doğru uzattı.

Sonra güvertenin üstündeki o salak kalabalık eğlencesine başladı, dumandan bir şey göremez oldum.

Kahverengi akıntı karanlığın yüreğinden hızla akarak bizi, ırmaktan yukarı çıkarkenki hızımızın iki katı bir hızla denize doğru götürüyordu; Kurtz’un canı da hızla akıp gidiyor, yüreğinden zamanın acımasız denizine doğru çekiliyor, çekiliyordu. Müdür çok sakinleşmişti. Artık önemli hiçbir endişesi kalmamıştı ve anlayışlı, doymuş bakışı ikimizi de sarıyordu; bu ‘mesele’ isteklerine en uygun biçimde kapanmıştı. ‘Sağlıksız yöntem’ takımından tek benim kalacağım anın yaklaştığını seziyordum. Hacıların gözünden düşmüştüm. Denebilirse, ölümlerle birlikte sayılıyordum artık. Bu beklenmedik ortaklığı, bu kötü ve açgözlü adamların işgalindeki karanlık ülkede seçmeye zorlandığım karabasanı nasıl kabul ettiğim ilginçtir.

Kurtz konuşuyordu. Ne ses! Ne ses! Sonuna kadar derin derin çınladı. Yüreğinin çorak karanlığını, güzel sözlerin görkemli katları arasına gizleyebilmek için dayandı. Savaşıyordu! Nasıl savaşıyordu! Yorgun beyninin çölllerinde, gölgeli görüntülerin imgeleri dolaşıyordu şimdi – sönmek bilmeyen soylu ve kibirli konuşma yeteneğinin çevresinde yaltaklanarak dönen ün ve zenginlik imgeleri. Benim sözüm, benim şubem, benim meslek yaşamım, benim düşün-

celerim – arada sırada dile getirdiği yüce duyguların konuları bunlardı. Gerçek Kurtz’un gölgesi, yazgısı kısa bir süre sonra ilkel toprağın küflerine gömülmek olan bu boş yalancının başucunda geziniyordu. Öğrendiği gizlere karşı duyduğu şeytanca sevgi ve olağanüstü kin, ilkel hislerle dolu yalancı bir şöhre, yapmacık bir saygınlığa, zenginliğin ve ünün tüm dış görünüşlerine susamış olarak, o ruhu kazanmak için dövüştüler.

Bazen aşağılık bir biçimde çocuklaşıyordu. Büyük şeyler yapmayı amaçladığı bir boşluktan döndüğünde, kralların onu tren istasyonlarında karşılamalarını istiyordu. ‘İçinde gerçekten çıkar sağlanacak bir şey olduğunu gösterirsen, yeteneğinin tanınmasına engel tüm sınırlar ortadan kalkar,’ diyordu. ‘Tabii, amaçlarına –amaçlarının doğruluğuna– dikkat etmelisin hep.’ Irmağın birbirine benzeyen düzlükleri, biteviye kıvrımları, başka bir dünyanın pis bir parçacığı, değişikliğin, fetihlerin, ticaretin, kıyımın, nimetlerin öncüsü olan bu gemiye bakan küme küme asırlık ağaçlarıyla akıp gidiyordu. Gözlerimi ileriye dikmiş, dümendeydim. Bir gün Kurtz birdenbire, ‘Kapa şu panjuru,’ dedi, ‘bakmaya dayanmıyorum.’ Dediğini yaptım. Bir sessizlik oldu. ‘Yüreğini yerinden sökeceğim!’ diye bağırdı görünmeyen ormana.

Arıza yaptık –tahmin ettiğim gibi– ve onarım için bir adanın burnuna demirlemek zorunda kaldık. Kurtz’un güvenini ilk sarsan, bu gecikme oldu. Bir gün bana bir ayakkabı bağıyla paketlenmiş bir deste kâğıtla bir fotoğraf verdi. ‘Bunlar sana emanet,’ dedi. ‘O muzır salak (müdürden söz ediyordu) ben bakmazken gelip sandıklarımı karıştırabilir.’ Öğleden sonra gene gördüm onu. Sırtüstü uzanmış, gözlerini kapamıştı; sessizce çekildim, ama ‘Doğru yaşa, öl, öl...’ diye mırıldandığını işittim. Kulak verdim. Başka bir şey demedi. Uykusunda bir söylevin provasını mı yapıyordu, yoksa bir gazete yazısından bir cümle parçası mıydı bu? Gazetelere ya-

zı yazmıştı, bu işi de sürdürmek niyetindeydi, 'Düşüncelerimin gelişmesi için. Bir görevdir bu.'

Deşilmez bir karanlıktı onunki. Güneşin hiç değmediği bir uçurumun dibinde yatan bir adama bakar gibi baktım ona. Ama Kurtz'a ayıracak pek vaktim yoktu, sızıntı yapan silindirleri sökmek, eğrilmiş rotları düzeltmek gibi işlerde makiniste yardımcı oluyordum. Pas, demir tozu, vidalar, somunlar, anahtarlar, çekiçler, delgilerle dolu bir cehennemde yaşıyordum – üstesinden gelemediğim için nefret ettiğim şeylerdi bunlar. Neyse, tekne de küçük bir demirci ocağımız vardı, onun başında duruyordum, Allah'ın cezası bir hurda yığını içinde yorgun argın çalışıyordum; bazen de ayakta duramayacak kadar kötü titreme nöbetleri geçiriyordum.

Bir akşam elimde bir mumla içeri girdiğimde hafif, titrek bir sesle, 'Burada karanlıkta uzanmış, ölümü bekliyorum,' dediğini işittim. Işık gözlerinden otuz santimetre kadar uzaktaydı. Kendimi, 'Saçmalama,' demeye zorladım, donup kalmış gibi dikildim başucuna.

O anda yüzündeki değişime benzer hiçbir şey görmemişim daha önce, bir daha da görmeyeceğimi umarım. Hayır, dokunmadı bana gördüğüm. Büyüledi beni. Bir tül yırtılmıştı sanki. O fildişinden yüzde karanlık bir gurur, acımasız bir güç, aşağılık bir korku, yoğun ve umutsuz bir bitkinlik gördüm. Her şeyi bildiği o yüce an boyunca ömrünü, isteklerinin ve deneyimlerinin tüm ayrıntılarıyla yeniden yaşayıp öyle mi teslim oldu? Bir görüntüye, bir imgeye fısıldayarak bağırdı; iki kez bağırdı, bir soluktan farksız bir haykırışla–

'Ne dehşet! Ne dehşet!'

Mumu söndürüp kamaradan çıktım. Hacılar yemekhanede akşam yemeği yiyorlardı. Karşısındaki yerimi alırken, müdür gözlerini soru sorarcasına bana doğru çevirdi. Bakışını görmezden gelmeyi başardım. Sakin sakin arkasına yas-

landı; o tuhaf gülücüğü kötülüğünün ölçülmez derinliğini mühürlüyordu. Lambaya, örtüye, ellerimize, yüzlerimize durmadan küçük sinekler yağıyordu. Birdenbire müdürün uşağı terbiyesiz, kara başını kapıdan içeri soktu, aşağılayıcı bir sesle konuştu,

‘Bay Kurtz... ölmüş.’

Bütün hacılar bakmak için dışarı fırladılar. Ben kaldım, yemeğimi yedim. Kaba ve duygusuz olduğum düşünölmüştür sanırım. Pek bir şey yemedim ama. Lamba vardı yemekhanede –ışık vardı, anlıyor musunuz?– dışarda da öyle berbat, berbat bir karanlık vardı ki... Ruhunun bu dünyada geçirdiğı serüvenleri yargılamış olan o olağandışı adamın yanına dönemedim artık. Ses gitmişti. Başka ne vardı ki zaten? Hacıların ertesi gün çamurlu bir deliğ e bir şey gömdüklerini fark ettim.

Sonra neredeyse beni de gömeceklerdi.

Ama, gördüğünüz gibi, hemen gitmedim Kurtz’un yanına. Hayır. Karabas anı sonuna dek görmek ve Kurtz’a bağılılığımı bir kez daha gösterebilmek için kaldım. Alinyazısı. Benim alinyazım! Tuhaftır yaşam: acımasız mantığın boş bir amaca yönelik gizemli düzeni. Yaşamdan umulacak tek şey, insanın biraz kendini öğrenmesi –o da geç olur hep– ve bitmek bilmeyen bir yığın pişmanlık. Ölümle boğuştu ben. Düşünebileceğiniz en can sıkıcı mücadeledir bu. Elle tutulmaz bir pusun içinde yer alır, ayağınızın altında bir şey yoktur, çevrenizde bir şey yoktur, seyirci yoktur, gürültü yoktur, ün yoktur, büyük bir kazanma isteğı yoktur, büyük bir yenilgi korkusu yoktur, ılık bir umursamazlıkla dolu sağlıksız bir havada, kendi haklılığınıza inanmadan, rakibinizin kine hiç mi hiç inanmadan, sürer gider. Bilgeliliğ in son aşaması buysa eğer, yaşam sandığımızdan da gizemli bir bilmece demek. Son sözü söyleme fırsatının geldiğı ana varma kıl payı kalmıştı, büyük bir olasılıkla da söyleyecek hiç-

bir şeyim olmayacağını utanarak gördüm. Kurtz'un olağanüstü bir adam olduğunu bu yüzden doğruluyorum. Söyleyecek bir sözü vardı. Söyledi. Uçurumun kenarından ben de baktığım için, mum ışığını göremeyen, ama tüm evreni saracak kadar geniş, karanlıkta çarpan tüm yüreklerle girecek kadar delici olan bakışının anlamını kavrayabiliyorum şimdi. Özetlemişti, yargılamıştı. 'Ne dehşet!' Olağanüstü bir adamdı. Bu, ne de olsa, bir çeşit inancın anlatılmasıydı, içtenliği vardı, inancı vardı, fısıldayışında bir başkaldırının tit-reşimleri vardı, bir an için görünen bir gerçeğin üzücü yüzü vardı; istekle nefretin tuhaf bileşimi vardı içinde. En iyi anımsadığım da benim bulunduğum o son nokta -gövdenin duyduğu acıyla dolu biçimsiz bir pus ve her şeyin, acının bile, ağır ağır yok olmasına karşı umursamaz bir aşağılama- değil. Hayır! Onun son noktasını yaşadım sanki. Doğru: O son adımı atmış, uçurumun kenarından gitmişti; oysa benim kararsız adımımı geri çekmeme izin verilmişti. Belki bütün fark burada; belki tüm bilgelik, tüm gerçek, tüm içtenlik, görünmeyenin eşiğini aştığımız o kısacık anın içinde yoğunlaşmış. Belki! Benim yapacağım özetin umursamazca aşağılayıcı bir sözcük olmayacağını düşünmek hoşuma gidiyor. Onun çılgılığı daha iyiydi, çok daha iyiydi. Bir doğrulama, sayısız yenilgiyle, iğrenç korkularla, iğrenç doyumlarla bedeli ödenmiş bir ahlâk zaferiydi. Ama bir zaferdi gene! Bu yüzden de Kurtz'a bağımlı kaldım sonuna kadar, hatta daha da öteye, kristalden bir uçurum gibi saf ve saydam bir ruhtan onun kendi sesini değil, ama o güzel sözlerinin yankısını duyana kadar.

Hayır, gömmediler beni. Ama gene de, bir sisin içindeymiş gibi, titrek bir hayretle anımsadığım, içinde ne umut, ne de istek olan bir dünyadan geçermiş gibi anımsadığım bir dönem oldu. Kendimi gene o mezar kentinde buldum. Birbirlerinden biraz para yürütmek, o iğrenç yemeklerini göv-

delerine indirmek, o sağlıksız biralarını içmek, o önemsiz, aptalca düşlerini görmek için sokaklarda koşuşan adamlara kızıyordum. Düşüncelerime saygısızlık ediyorlardı. Yaşam üzerine bilgileri sinir bozucu birer yalandan ibaret olan saldırganlardı bunlar, çünkü benim bildiklerimi bilmelerinin olanaksız olduğuna inanıyordum. Kendi işleriyle tam bir güvenlik içinde uğraşan kişilerin davranışları, bana deliliğın kavrayamadığı bir tehlike önündeki terbiyesizce aşırılıklar gibi geliyor, beni öfkelen diriyordu. Onları aydınlatmak için bir istek yoktu içimde, ama kendilerine verdikleri o salakça önemin doldurduğu yüzlerine gülmek için kendimi zor tutuyordum bazen. Aslında, pek iyi değildim o sıralar. Bayağı saygıdeğer insanlara acı acı sırtarak, sendeleye sendeleye dolaşıyordum sokaklarda; bitirmem gereken bir sürü iş vardı. Davranışlarım bağışlanamazdı, kabul ediyorum, ama o günlerde ateşim genellikle olağanın çok üstündeydi. Sevgili teyzemin beni 'güçlendirme' çabaları hiçbir işe yaramıyor gibiydi. Aslında gövdem bakılmak değil, düş gücüm yatıştırılmak istiyordu. Kurtz'un bana vermiş olduğu kağıtlar hâlâ elimdeydi, onları ne yapacağımı bilemiyordum. Yakınlarda annesi ölmüştü, duyduğuma göre de sözlüsü başucundaydı. Bir gün tıraşlı, resmî tavrılı, gözlükleri altın çerçeveli bir adam geldi ve önceleri dolambaçlı, sonraları da hoşsohbet ama ısrarlı bir biçimde, 'bazı belgeler' diye adlandırdığı şeyler hakkında sorular sordu. Şaşırmadım, çünkü orada da bu konuda iki kez tartışmışım müdürle. Paketin içinden tek bir kağıt parçası bile vermeyi reddetmişim; gözlüklü adama karşı da aynı tavrı takındım. Sonunda beni tehdit etmeye başladı ve şirketin 'bölgeleri'yle ilgili her bilgiyi almaya hakkı olduğunu söyledi. Ve dedi ki: 'Bay Kurtz'un, üstün yetenekleri ve talihsizce atandığı yer göz önünde tutulursa, bu bilinmeyen bölgeler hakkındaki bilgileri çok kapsamlı ve özel olmalıydı: Dolayısıyla da...' Bay Kurtz'un bilgi-

lerinin –ne kadar kapsamlı olurlarsa olsunlar– ticaret ve yönetim konularıyla ilgili olmadığını söyledim kendisine. Bunun üzerine bilimden söz etti. ‘Ölçülmesi olanaksız bir kayıp olur,’ vs. vs.. Dibindeki notu yırtarak ‘Vahşi Alışkanlıkların Yok Edilmesi’yle ilgili raporu sundum. Hevesle aldı, ama sonunda aşağılayıcı bir biçimde burun kıvrırdı yazıya. ‘Beklemeyi hakettiğimiz şey bu değildi,’ dedi. ‘Başka hiçbir şey beklemeyin,’ dedim. ‘Gerisi hep özel mektuplar.’ Yasal yollara başvurmakla ilgili bir tehdit daha savurarak gitti, bir daha da görmedim onu. Ama iki gün sonra kendisini Kurtz’un amcasının oğlu olarak tanıtan bir adam daha geldi ve Kurtz’un son dakikalarıyla ilgili ayrıntıları büyük bir merakla sordu. Bu arada da bana Kurtz’un aslında büyük bir müzisyen olduğunu söyledi. Sanıyorum orgcu olan ve uzun kır saçları ceketinin yağlı yakasını aşan bu adam, bana, ‘Çok başarılı olabilirdi,’ dedi. Bu sözlerinden kuşkulanmam için bir neden yoktu, bugüne dek de Kurtz’un mesleğinin ne olduğunu, hatta bir mesleği olup olmadığını –yeteneklerinin en önemlisinin hangisi olduğunu– bile bilmiyorum. Onun gazetelere yazı yazan bir ressam ya da resim yapmayı bilen bir gazeteci olduğunu sanmıştım, ama amcasının oğlu bile (görüşmemiz sırasında durmadan enfiye çekti) tam olarak ne olduğunu bilemiyordu. Evrensel bir dâhiydi, bu konuda ben de aynı fikirdeydim. Bunun üzerine ihtiyar amcaoğlu kocaman pamuklu bir mendilin içine sümkürüp birkaç aile mektubu ile önemsiz birkaç notu aldı, bunakça bir heyecan içinde çıkıp gitti. En sonunda da ‘sevgili meslektaşın’ın başına gelenleri öğrenmek isteyen bir gazeteci geldi. Bu konuk da Kurtz’un aslında siyasal alanda –‘popülistimsi bir hareket içinde’– başarılı olabileceğini söyledi. Sık ve düz kaşları, kısa kesilmiş, diken gibi saçları, enli bir şerite bağlı gözlükleri vardı. Konuştukça açıldı ve sonunda Kurtz’un aslında hiç de iyi yazamadığını söyledi – ‘Ama nasıl da konuşurdu o adam,

hey Tanrım! Coştururirdi kalabalık toplulukları. İnanç vardı içinde –anlıyor musunuz?– inanıyordu. Her şeye inan-
dırabilirdi kendisini, her şeye. Aşırı bir partinin başkanlığı-
nı çok iyi yapabilirdi.’ ‘Hangi partinin?’ diye sordum. ‘Han-
gisi olursa,’ dedi öteki. ‘O bir – bir *ekstremist*ti.’ Ben de öy-
le düşünmüyor muydum? Doğruladım. Birden meraklanıp,
‘oralara gitmesinin nedenini bilip bilmediğimi’ sordu? ‘Evet,’
dedim ve isterse yayımlayabileceğini söyleyerek ünlü rapo-
ru uzattım. Durmadan kendi kendine mırıldanarak karıştır-
dı yazıyı, ‘işe yarar’ yargısına vardı ve ganimetlerini alıp gitti.

Sonunda elimde ince bir deste mektupla kızın fotoğrafı kaldı. Kız bana çok güzel geldi – ifadesi çok güzeldi, demek istiyorum. Gün ışığına bile yalan söyletilebileceğini biliyo-
rum, gene de, ışığıyla ne kadar oynansa, ne kadar poz verse, yüzündeki o incelikli içtenlik perdesinin yapmacık olama-
yacağı seziliyordu. Kafasında hiçbir önyargı olmaksızın, hiç-
bir kuşku duymaksızın, kendini hiç düşünmeksizin her şe-
yi dinlemeye hazır gibiydi. Sonunda, resmiyle mektuplarını
kendim götürmeye karar verdim. Merak mı? Evet; ama bel-
ki bir duygu daha vardı içimde. Kurtz’a ait her şey elimden
kaymış, gitmişti: Ruh, gövdesi, şubesi, tasarıları, fildişle-
ri, meslek yaşamı. Yalnız anısı ve sözlüsü kalmıştı; onları da
geçmişe teslim etmek istiyordum bir bakıma, ondan bende
kalan her şeyi, ortak yazgımızın son sözü olan unutuşa ha-
vale etmek istiyordum. Kendimi savunmuyorum. Gerçekten
ne istediğimi tam olarak bilemiyordum. Belki bilinçaltımda-
ki bir sadakat güdüsü, belki de insan varlığının gerçeklerin-
de yatan o alaycı ihtiyaçlardan biriydi bu. Bilmiyorum. Bile-
miyorum. Ama gittim.

Onun anısının da, her insanın yaşamında biriken ölü anı-
ları gibi olacağını sanıyordum – son ve hızlı geçişlerinde dü-
şüveren gölgelerin bellekte bıraktıkları muğlak bir iz. Ama
kendimi, bakımlı bir mezarlık yolu kadar durgun ve şatafatlı

sokağa dönük yüksek evlerin arasındaki büyük, ağır kapıların önüne bulunca, birdenbire onu bir sedye üzerinde, ağzını tüm dünyayı, tüm insanlığı yutacakmış gibi açmış halde gördüm. O anda canlandı gözlerimin önünde. Gerçekte ne kadar canlı idiyse o kadar canlıydı – görkemli görünüşlerden, korkunç gerçeklerden oluşmuş doymak bilmez bir gölge, muhteşem bir hitabetin soylu kıvrımlarına sarınmış, gecenin karanlığından da karanlık bir gölgeydi o. İmgesi de benimle birlikte eve girdi sanki –sedye, hayalet taşıyıcıları, saygılı hayranlardan oluşan çılgın kalabalık, ormanın gölgesi, davulun düzgün ve tok vuruşu, bir yürek gibi– muzaffer bir karanlığın yüreği gibi. Yabanın zaferi, bir başka canın selameti için tek başıma engellemem gereken istilacı, kinci bir saldırı gibi geldi bu bana. Ve orada, uzaklarda, arkamda kımıldanan boynuzlu karaltılarla, ateşlerin ışıltısında, sabırlı ormanın içinde bana söylediklerinin anısı, o kesik kesik cümleler, karanlık ve korkunç yankılarıyla yine aklıma düştüler. Aşağılık yalvarışlarını, aşağılık tehditlerini, alçakça isteklerinin devasa ölçülerini, ruhunun küçüklüğünü, acısını, fırtınalı kederini anımsadım. Sonra da, bir gün bana şu sözleri söylediği zamanki derli toplu rahathlığını: ‘Bu fildişleri benim aslında. Şirket vermedi bunların parasını. Bunları, kendimi büyük tehlikelere atarak elde ettim. Ama korkarım kendilerinin olduğunu söyleyip el koymaya kalkacaklardır. Evet. Güç bir durum. Ne yapayım dersin, direneyim mi? Adalet istiyorum, o kadar.’ ... Adalet istiyordu, o kadar – adalet, o kadar. Birinci kattaki maun bir kapının zilini çaldım ve beklerken kapının camından bana bakıyormuş gibi geldi, tüm evreni saran, suçlayan, ondan nefret eden o geniş, büyük bakışlarıyla fısıltılı çığlığını ıstır gibi oldum: ‘Ne dehşet! Ne dehşet!’

“Akşam oluyordu. Işıklı ve perdeli üç sütuna benzeyen, yerden tavana uzanan üç pencerenin aydınlatığı yüksek tavanlı bir oturma odasında bekledim. Eşyaların yaldızlı arka-

lıklarıyla ayakları belirsiz kıvrımlar çizerek parlıyordu. Mermer kaplı yüksek şöminenin soğuk, anıtsal bir beyazlığı vardı. Büyük bir piyano tüm ağırlığıyla bir köşede duruyor, düz bölümleri cilalı bir tabut gibi koyu koyu parlıyordu. Büyük bir kapı açıldı – kapandı. Ayağa kalktım.

“Karalara bürünmüş, solgun yüzüyle, alacakaranlık havada ayakları yere değmeden süzülerek ilerliyormuşcasına yaklaştı bana. Kurtz’un ölümünün, ölüm haberinin alınmasının üstünden bir yıldan çok geçmişti; onu sonsuza dek anacak, yasını tutacakmış gibi görünüyordu. İki elimi ellerinin arasına alıp ‘Geleceğinizi duymuştum,’ dedi. Pek genç olmadığını –yani çocuksu olmadığını– fark ettim. Sadakate, inanca, acıya açık bir olgunluğu vardı. Bulutlu akşamın tüm üzgün ışıkları alnına sığınmış gibi, oda sanki daha da karanlıklaştı. Koyu gözleri bu sarı saçları, bu solgun yüzü, bu pürüzsüz alnı çevreleyen külden bir halenin içinden bakıyordu sanki bana. Bakışları hilesiz, derin, emin ve güvenliydi. O hüzünlü başını, üzüntüsüyle övünüyormuş gibi taşıyor, sanki ‘Onun yasını layık olduğu biçimde tutmayı ben – yalnız ben biliyorum,’ diyordu. Ama el sıkışırken öyle bir perişanlık çokuverdi ki üzerine, zamanın oyuncağı olmayan yaratıklardan biri olduğunu kavradım. Onun gözünde Kurtz daha dün ölmüştü. Ve –ne yalan söyleyeyim!– bu izlenim öylesine güçlüydü ki, sanki benim için de daha dün –hayır, şu dakikada– ölmüş gibiydi. Ikisini de zamanın aynı anında gördüm birden –onun ölümüyle bunun hüznünü– Kurtz’un ölümü anındaki hüznünü gördüm. Anlıyor musunuz? Birlikte gördüm onları, birlikte işittim. Sesi derinlerde bir yerlere takılarak, ‘Ben sağ kaldım,’ demişti; benim dört açılmış kulaklarımsa onun umutsuz pişmanlığıyla birlikte Kurtz’un sonsuz yargısını özetleyen fısıltıyı apaçık duymuştu. İnsanın görmemesi gereken acımasız, olağanüstü gizlerle dolu bir yere yanlışlıkla düşmüş gibi yüreğimi sarıveren telaşa,

burada ne işim var diye sordum kendime. Bir koltuk gösterdi bana. Oturduk. Paketi usulca küçük bir masanın üzerine bıraktım, elini üstüne koydu... ‘Onu iyi tanıyordunuz,’ dedi, bir anlık yaslı bir sessizlikten sonra.

‘Oralarda yakınlık çabuk doğar,’ dedim. ‘Bir adamın bir başkasını tanıyabileceği kadar tanıyordum onu.’

‘Ona hayrandınız da,’ dedi. ‘Onu tanıyıp hayran olmamak olanaksızdı, değil mi?’

‘Olağanüstü bir adamdı,’ dedim, titrek bir sesle. Sonra dudaklarımdan başka sözler dökülmesini bekler gibi duran yalvarıcı, donuk bakışları karşısında, sürdürdüm: ‘Mümkün değildi onu–’

‘Sevmemek,’ diye sözümü kesip korkunç bir sessizliğe zorladı beni. ‘Ne kadar doğru! Ne kadar doğru! Ama bir de kimsenin onu benim kadar iyi tanımadığını düşünürseniz! O soylu güveninin tümünü vermişti bana. Onu en iyi ben tanırdım.’

‘Onu en iyi siz tanırdınız,’ diye yineledim. Öyleydi belki de. Ama söylenen her sözle oda daha da karanlıklaşıyor, sadece sevgi ve inancın sönmez ışığının vurduğu düz, beyaz alını aydınlanıyordu.

‘Onun arkadaşısınız,’ dedi. ‘Arkadaşıydınız,’ diye yineledi, biraz daha yüksek bir sesle. ‘Bunları size verdiği ve bana getirmenizi istediğine göre, arkadaşısınız kesinlikle. Sizinle konuşabileceğimi seziyorum; konuşmam gerekiyor da! Sizin –son sözlerini duyan sizin– ona layık olduğumu bilmenizi istiyorum... Gururdan değil bu... Evet! Onu dünyada herkesten daha iyi tanıdığım için gururluyum – kendisi söyledi zaten bunu bana. Annesi öldüğünden beri de kimseyle – kimseyle...’

Dinliyordum. Karanlık derinleşti. Kurtz’un bana doğru paketi verdiğinden bile emin değildim. Aslında ölümünden sonra müdürün bir lamba ışığında karıştırdığını gördüğüm

bir başka desteyi vermek istiyordu sanıyorum. Ve kız konuşuyor, anlayışından emin, acılarını dağıtıyordu; susamış insanların su içtikleri gibi konuşuyordu. Ailesinin Kurtz'la nişanlanmasını onaylamadıklarını öğrenmiştim. Yeterince zengin değildi ya da ona benzer bir şey. Gerçekten de, yaşamı boyunca yoksulluk çekip çekmediğini bilmiyordum. Göreli bir yoksulluğa karşı duyduğu sabırsızlık yüzünden oralara gittiğini sezdiren işaretler vermişti bana.

'... bir kez konuştuğunu duyup arkadaşı olmayan var mıydı?' diyordu kız. 'İnsanları en iyi yanlarından tutup kendine çekerti.' Gözlerini dikerek baktı bana. 'Büyük insanlara özgü bir beceridir bu', diye sürdürdü; pes perdeden sesine, ömür boyu duymuş olduğum tüm gizemli, perişan, hazin sesler eşlik ediyordu sanki – ırmağın şırıltısı, rüzgârın salladığı ağaçların uğultusu, vahşi kalabalıkların mırıltısı, uzaktan bağırılmış anlaşılmaz sözlerin hafif tınısı, sonsuz bir karanlığın eşiğinin ötesinden konuşan bir sesin fısıltısı... 'Ama dinlediniz onu! Biliyorsunuz!' diye bağırdı.

'Evet, biliyorum,' dedim. Umutsuzluğa benzer bir şey vardı yüreğimde, ama içindeki inancın, karanlıkta –onu, hatta kendimi bile koruyamayacağım o her şeyden üstün karanlıkta– doğa dışı bir ışıltıyla parlayan o yüce ve kurtarıcı hayalin önünde boynum büküktü.

'Ne büyük bir kayıp benim için –bizim için!–' diye düzeltti büyük bir cömertlikle, sonra fısıldayarak ekledi: 'Dünya için.' Alacakaranlığın son ışıklarında yaşlarla –dökülemeyen yaşlarla– dolu gözlerinin parlaltısını görüyordum.

'Çok mutlu oldum –çok şanslı– ve çok gurur duydum,' dedi. 'Fazla şanslı. Kısa bir süre için, fazla mutlu. Ve şimdi mutsuzum –ebediyen mutsuz.'

Ayağa kalktı; sarı saçları kalan tüm ışığı altın bir parlaltıyla kendine çekti sanki. Ben de kalktım.

'Ve bütün bunlardan,' dedi yaşlı sesiyle, 'uyandırdığı tüm

umutlardan, tüm büyüklüğünden, cömert zekâsından, soy-lu yüreğinden, hiçbir şey kalmadı –bir anı dışında hiçbir şey. Siz ve ben–’

‘Hep anacağız onu’, dedim, telaşla.

‘Hayır!’ diye bağırdı. ‘Bütün bunların kaybolması, böyle bir yaşamın yok olup ardında hüzünden başka hiçbir şey bırakmaması olanaksız. Ne büyük tasarıları vardı, biliyor-sunuz. Ben de biliyordum –anlayamıyordum belki– ama başkaları da biliyordu. Bir şeyler kalmalı. Hiç değilse söz-leri ölmedi.’

‘Sözleri kalacak,’ dedim.

‘Ve örnek kişiliği,’ diye fısıldadı kendi kendine. ‘İnsanlar örnek alırlardı onu; her hareketinden belli olurdu iyiliği. Ör-nek kişiliği–’

‘Doğru’, dedim. ‘Örnek kişiliği de. Evet, örnek kişiliği. Unutmuştum onu.’

‘Ama ben unutmuyorum. İnanamıyorum da – hâlâ inana-mıyorum. Onu bir daha göremeyeceğime, kimsenin onu bir daha hiç, hiç, hiç görmeyeceğine inanamıyorum.’

Giden birinin arkasından uzatıyormuş gibi, uçlarında bir-birine kenetli solgun elleriyle karaya bürünmüş kollarını dar pencerenin kaybolan parıltısının önünde uzattı. Onu bir da-ha hiç görmemek! Apaçık gördüm onu o sırada. Bu güzel sözlü hayaleti yaşadığım sürece göreceğim, kızı da, o hüzün-lü, tanıdık gölgeyi de göreceğim: Bu hareketiyle o da hüzün dolu bir başkasına, güçsüz büyülerle bezenmiş çıplak esmer kollarını o cehennem ırmağının, o karanlıklar ırmağının pa-rıltısının üzerine uzatmış birisine benziyordu. Birden, çok alçak bir sesle, ‘Yaşadığı gibi öldü’, dedi.

‘Sonu,’ dedim, içimde kör bir öfke kımıldanarak, ‘yaşamı-na çok uygundu.’

‘Ve ben yanında yoktum,’ diye mırıldandı. Sonsuz acı duy-gusu karşısında öfkem dindi.

‘Yapılabilecek ne vardıysa...’ diye geveledim.

‘Evet, ama ben ona dünyada herkesten çok inanan kişiydim –kendi annesinden de– kendisinden de çok. Bana ihtiyacı vardı! Bana! Her soluğuna, her sözüne, her işaretine, her bakışına büyük değer verirdim.’

Buz gibi bir şey sardı sanki göğsümü. ‘Yapmayın,’ dedim, boğuk bir sesle.

‘Bağışlayın. Öyle –öylesine uzun bir süre sessizlik içinde tuttum ki yasımı– sessizlik içinde... Onunlaydınız – sonuna kadar, değil mi? Yalnızlığını düşünüyorum. Yanında onu benim anlayabileceğim gibi anlayacak kimse yok. Belki dinleyecek kimse bile yok...’

‘Sonuna kadar,’ dedim titretilen bir sesle. ‘En son sözlerini duydum...’ Korkuyla durdum.

‘Tekrarlayın,’ dedi, yüreği paralanıyormuşçasına. ‘Yaşamama –yaşamama yardımcı olacak bir şey– bir şey istiyorum...’

Bağırmak üzereydim ona, ‘Duymuyor musun o sözleri?’ diye. Akşam karanlığı, çevremizde ısrarla fısıldayarak yineliyordu o sözleri – şiddetlenen bir rüzgârın ilk fısıltısı gibi tehdit edici bir şeydi bu: ‘Ne dehşet! Ne dehşet!’

‘Son sözlerini – birlikte yaşamam için,’ dedi. ‘Anlamıyorum musunuz, seviyordum onu – seviyordum – seviyordum!’

Kendimi toparlayıp ağır ağır konuştum.

‘Söylediği son söz – sizin adınızdı.’

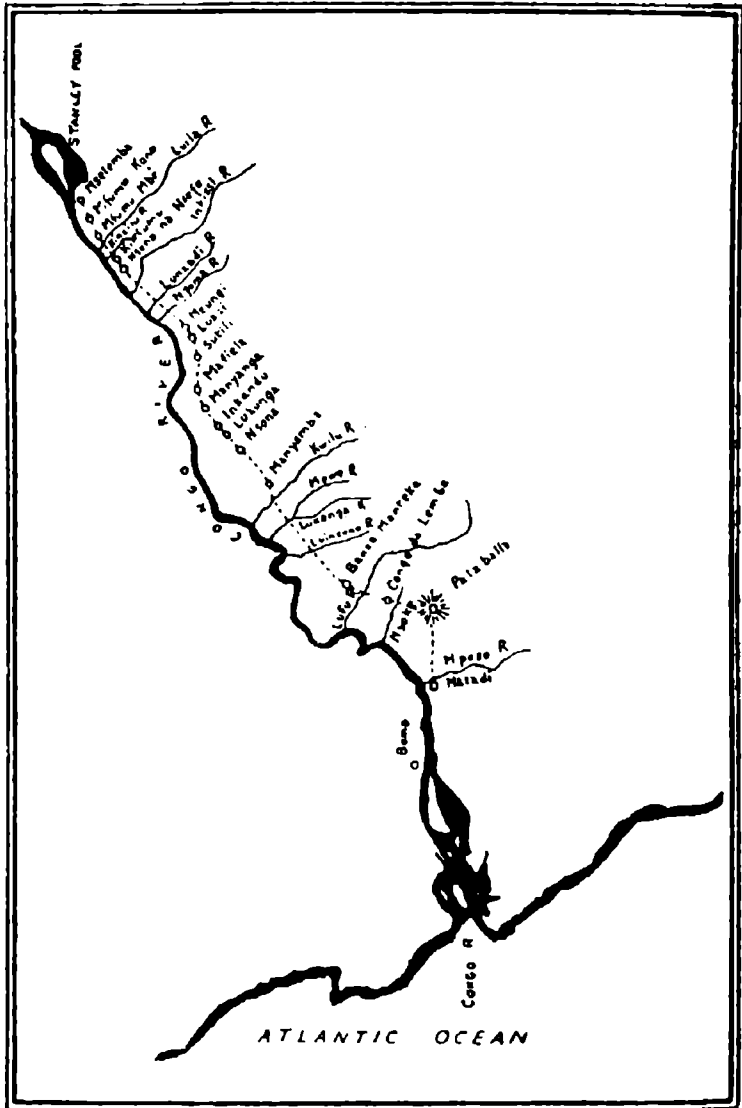
Hafif bir iç çekişi duydum, sonra yüreğim duruverdi: Coşku dolu, korkunç bir çılgılık, akıl almaz bir zaferle, ağza alınmaz bir acıyla dolu bir çılgılık yüreğimi dondurdu. ‘Biliyordum – emindim!..’ Biliyordu. Emindi. Ağladığını duydum; yüzünü elleriyle örtmüştü. Kaçamadan ev üstüme çökecek, gökyüzü başıma düşecek gibi geldi bana. Ama hiçbir şey olmadı. Böyle önemsiz şeyler için düşmüyor gökyüzü. Kurtz’a hak ettiği adaleti teslim etseydim düşer miydi acaba? Yalnız adalet istediğini söylememiş miydi? Ama yapamadım. Söy-

leyemedim kıza. Çok karanlık bir şey olurdu söyleseydim – fazla karanlık olurdu...”

Marlow sustu, düşünen bir Buda görünümünde, herkesten uzakta, belirsiz, sessiz, kaldı. Bir süre kimse kımıldamadı. ‘Gelgitin başını kaçırdık,’ dedi Müdür birden. Başımı kaldırdım. Açık denizi kara bir bulut kümesi kaplamıştı ve dünyanın en son noktalarına giden dingin su yolu kasvetli göğün altında koyu koyu akıyor; sanki uçsuz bucaksız bir karanlığın yüreğine akıyordu.

Kongo Günlüğü

KONGO GÜNLÜĞÜ HARİTASI

Joseph Conrad'ın 1890'da Belçika Kongosu'nda, Matadi'den Nselemba'ya yaptığı kara yolculuğunun kaba haritası (Richard Curle'ün yayımladığı biçimiyle – bazı yer adlarındaki yanlışlar dahil).

METİN ÜZERİNE NOT

ROBERT HAMPSON

Conrad, Kongo'ya 12 Haziran 1890'da geldi. Irmağın, kıyıdaki Boma kasabasından Matadi'ye uzanan 30 millik kısmı gemi ulaşımına elverişliydi; ama daha öteye, Stanley Suyu'na ve bir istimbotun süvariliğini üstleneceği Kinşasa'ya kadar olan 230 millik yolculuğun karadan yapılması gerekiyordu. *Kongo Günlüğü*, Conrad'ın 13 Haziran-1 Ağustos arası Matadi'den Nselemba'ya gidişi sırasında tuttuğu notlardan oluşur (on beş mil ötedeki Kinşasa'ya 2 Ağustos'da vardığı sanılmaktadır). Bu sayfalarda basılanlar, bu notlardır. Norman Sherry, Conrad'ın bu yolculuğa gereğinden fazla zaman ayırdığını belirtir. Misyoner G.W. Brouke'un 1888'de yazdığı bir rapordan şu alıntıyı yapar:

(Matadi'de) nehirden bir yol –daha doğrusu dar bir patika– ayrılıp tepelerden, kayalık sırtlardan, derin yarlardan, gürül gürül ırmaklardan, dik bayırlardan, kumlu yaylalardan Stanley Suyu'na ulaşır – bir beyaz adam için aşağı yuvarı 17 günlük bir yürüyüş gerektirir... (*Conrad's Western World*, s. 36)

Daha sonra, adını “Yukarı Nehir Kitabı” koyduğu ikinci bir defterde; Conrad, *Roi des Belges* istimbotuyla Kongo Nehri üzerindeki yolculuğunun notlarını tutmuştur. 3 Ağustos’ta başlayan bu ikinci defterdeki not ve çizimlerin hemen tümü yalnız ve yalnız Kongo Irmağı’ndan yukarı doğru gemiyle yol almanın teknik ayrıntılarıyla ilgilidir. Tek pratik amacı, ileri bir tarihte gerçekleşebilecek bir yolculuk sırasında Conrad’ın istimbotu kullanmasına yardımcı olması apaçık olan bu notlar, bu sayfalarda yer almamaktadır.

İki defterin de el yazması asılları Harvard Üniversitesi’ndeki Houghton Kütüphanesi’ndedir. Richard Curle, *Kongo Günlüğü*’nü ilk kez düzelterip dipnotları ekleyerek İngiliz gemicilik dergisi *The Blue Peter*’da yayımlamış (cilt 5, Ekim 1925, s. 319-25), sonra bunu kendi derlediği Conrad’ın *Last Essays*’ine (Son Denemeleri) dahil etmiştir (Londra, J.M. Dent, 1926). Daha yakınlarda, Józef Milobędzki her iki defterin de dipnotlarıyla donanmış ve genellikle doğru olan kendi uyarlamasını üç ayda bir çıkan Polonya dergisi *Nautologia*’da (cilt 1, 1972 tarihli, yayım tarihi 1974) yayımlamış ve Zdzislaw Najder her iki metnin de daha az doğru uyarlamalarını *Congo Diary and Other Uncollected Pieces* (Kongo Günlüğü ve Diğer Derlenmemiş Yazılar) (Garden City, New York: Doubleday, 1978) adlı kitabına almıştır. Curle, Milobędzki ve Najder’in uyarlamalarını elyazmasıyla karşılaştırdım ve üçünün de dipnotlarından yararlandım, onlara ekler yaptım ve düzelttim.

Kongo Günlüğü’nün içinde bulunduğu defterde, son günün kaydından sonra birkaç not ve çizim daha vardır. Bunların bir bölümü iki yıl sonra, *Torrens* gemisindeyken kaydedilmiştir. Ama bunların üç sayfası, Kikongo diline çevrilmiş İngilizce ve Fransızca sözcük ve cümleciklerden oluşmaktadır. Kongo pazar yerlerinin listesi vardır ve Kongo’daki iki adres yazılmıştır: “Lukunga – Bay Hoste” ve “Banza Manteka – Bay

Ingham". Sayfaların birinde, dört eserin adları yazılıdır: C. M. Woodforde'un *A Naturalist Among the Headhunters, being an account of three visits to the Solomon Islands in 1886, 1887 and 1888*, 1890 (İnsan Avcılarının Arasında Bir Doğabilimci, 1886, 1887 ve 1888, 1890'da Solomon Adaları'na Üç Ziyaretin Anlatısı), Clement Markham'ın *John Davis: Arctic Explorer and Early Indian Navigator*'ı (Kubey Kutup Kâşifi ve İlk Hindistan Gemicisi), James Grant'ın *The Newspaper Press: Its Origin, Progress and Current Position*'ı (Gazete Basını: Kökeni, Gelişimi ve Bugünkü Durumu) ve Arthur Palmer'ın *The Nineteenth Century* dergisinden Mart 1890, s. 397-407 "A Battle Described from the Ranks"i (Askerlerin Anlattığı Savaş). Bu sayfalar buraya alınmamıştır.

"Kaba Harita", Richard Curle'ün yayımladığı günlüğün hem dergi, hem kitap baskılarında yer almıştır. Conrad'ın sözünü ettiği tüm yer adlarını doğru kopya etmemiş, yanlışları da haritada yinelemiştir. Dolayısıyla da, haritayla burada yayımlanan *Kongo Günüğü* metni arasında uyumsuzluklar vardır.¹

1 Derleyen, İngilizce metinde Conrad'ın yazım yanlışlarını düzeltmemiştir – "undulating" yerine "andulating", "resembling" yerine "ressembling" gibi. Bu yanlışlar Türkçeye aktarılmamıştır. Günüğün Türkçe çevirisinde, Conrad'ın İngilizce metinde yaptığı bazı sözcük kısaltmaları ("very good" yerine "v.g.", ya da "afterwards" yerine "afterds" gibi) da kullanılmamış, ama özel isimlerdeki kısaltmalar olduğu gibi bırakılmıştır. Noktalama yanlışlarına da (kapatılmayan araçlar, konulmayan noktalar, vb.) dokunulmamıştır – ç.n.

13 Haziran 1890'da Matadi'ye¹ vardım.

İstasyon (O.K.) şefi Bay Gosse² kendinden menkul bir nedenle bizi alıkoyuyor.

Bay Roger Casement'la³ tanıştım; her şart altında büyük bir zevk olurdu, ama bu durumda müthiş bir şans.

İyi düşünüp konuşuyor, çok zeki ve çok cana yakın –

Gelecekle ilgili ciddi kaygılarım var. Hayatımın buradaki insanlar (beyaz) arasında pek kolay olmayacağını düşünüyorum. Yeni tanışlardan elverdiğince kaçınmak niyetindeyim.

Bay R.C. aracılığıyla İngiliz fabrikasının müdürü Bay Underwood'la tanıştım. (Hatton & Cookson, Kalla Kalla'da. Tipik tüccar – babacan ve iyi yürekli. 21'inde onda öğle yemeği yedim.

24'ü Gosse ve R.C. büyük bir fildişi stokuyla Boma'ya indiler. G. dönünce nehir boyunca yola çıkmak niyetindeyim. Kendim de durmadan fıçılara fildişi dolduruyorum.⁴ Ahmakça bir iş. Sağlık şimdilik iyi.

Simpson'a,⁵ Gov. B.'ye,⁶ Purd.'e,⁷ Hope'a⁸ Kapt. Froud'a⁹ ve Mar.'a¹⁰ yazdım. Buradaki toplumsal yaşamın göze batan niteliği: İnsanların birbirlerini kötülerleri.¹¹ –

Cumartesi 28 Haziran Bay Harou¹² ve 31 kişilik bir ker-
vanla, Matadi'den yola çıktık. Casement'la çok dostça bir
biçimde ayrıldık. Bay Gosse bizi Devlet istasyonuna kadar
uğurladı.–

İlk mola. M'poso. Aramızda 2 Danimarkalı.¹³

Paz. 29'u. Palaballa'yı tırmanış. Oldukça yorucu – Sabah
11'de Nsoke-Nehri'nde¹⁴ kamp. Sivrisinekler.

Pazartesi. 30'u Uzun tırmanışta kara kayalar geçerek Kon-
go da Lemba'ya.¹⁵ Harou pes ediyor. Tatsız. Kamp kötü. Su
uzak. Pis. Harou akşam daha iyi.

1 Temmuz.

Salı. 1'i. Ağır pus altında Lufu Nehrine doğru yürüyerek
yola çıktık.– Yolun bir bölümü yüksek bir dağın sarp yama-
cındaki ormanlar arasında. Çok uzun bir iniş. Sonra, pazar
yeri,¹⁶ oradan da kısa bir yürüyüşten sonra köprüye¹⁷ (iyi) ve
kampa. Çok iyi bir banyo. Nehir duru. Kendimi iyi hissedir-
yorum Harou da iyi. İlk tavuk. Öğl[eden sonra]2

Bu gün güneş yok –

Çarşamba 2 Temmuz –

Uykusuz bir geceden sonra 5.30'da yola çıktık. Kır da-
ha açık – tatlı iniş çıkışlı tepeler. Yol iyi çok bakımlı. (Lu-
kungu Kazası). 9.30'da Büyük pazar yeri¹⁸ yumurta & ta-
vuk alındı–

Bugün iyi değilim. Ağır nezle oldum. 11'de Banza Mante-
ka'ya¹⁹ vardık. Pazar yerinde kamp kuruldu. Misyoneri ara-
yacak kadar iyi değilim. Su az ve kötü. Kamp yeri pis.–

2 Danimarkalı hâlâ aramızda

Perşembe 3 Temmuz.

Gece iyice dinlenmiş olarak sabah 6'da yola çıktık. Alçak tepeler aşıp geniş bir vadiye ya da daha doğrusu ortasında bir çatlak olan bir ovaya girdik. Teftişte bir Devlet subayına rastladık. Birkaç dakika sonra bir kamp yerinde²⁰ bir Bakongo'nun cesedini gördük. Vurulmuş?²¹ Berbat koku. Kuzeybatı-Güneydoğu istikametinde uzanan dağlar geçtik. Ortasından derin bir yar geçen geniş düz bir ova daha. Kil ve çakıl. İlk sözü edilene koşut daha yakınında alçak tepelerle bir sıradağ. İkisinin arasında, Luinzono Nehri²² kıyısında kamp kuruldu. Kamp yeri temiz. Nehir duru. Hükümet kayıtlı Zanzibarlı.²³ Kano. 2 Danimarkalı karşı kıyıda kampa. Sağlık iyi.

Arazinin genel havası sarımtırak gri (Kuru otlar) ve arada kızılımsı lekeler (toprak) ve seyrek seyrek dağılmış koyu yeşil bitki kümeleri. Çoğunlukla yüksek dağlar arasındaki sarp uçurumlarda ya da ovayı kesen yarlarda²⁴ Palma Christi'yi fark ettim – Palmiye yağı. Bazı yerlerde çok düz yüksek ve kalın ağaçlar. Adları bana yabancı. Köyler görünmüyor. Varlıklarını, palmiyelerden 'malafu'²⁵ için sallandırılmış asma kabaklarından tahmin edebiliyorum.

Çok sayıda kervan ve yolcu. Pazar yeri dışında kadın yok.

Kuş sesleri tatlı. Hele biri flüt sesi gibi. Bir başkası bir tür 'gümbürtü' çok uzaktan gelen köpek uluması gibi. Yalnız güvercinler ve birkaç yeşil papağancık gördüm; çok küçük ve sayıları az Hiçbir yırtıcı kuş benim tarafımdan görülmedi. Sabah 9'a kadar gökyüzü bulutlu ve sakin Sonradan genelde Kuzey'den tatlı bir esinti ve gökyüzü açılıyor – Gece-leri nemli ve serin. Tepelerde yarı yol civarında beyaz puslar. Su etkileri, çok güzel bu sabah. Pus genellikle gökyüzü açılmadan dağılıyor.

['Bu günkü yolun bir bölümü' adı verilmiş bir çizim. Çi-

zimin üstündeki yazı: 'Banza Manteka, 3 tepe ve Luinzono Nehri'. Çizimin altında: 'Mesafe 15 mil. Genel istikamet Kuzey Kuzeydoğu-Güney Güneybatı'.]

Cuma – 4 Temmuz. –

Sabah 6'da kamptan ayrıldık – çok tatsız bir geceden sonra – Önce bir dizi tepeden yüründü sonra bir tepe karmaşasında – 8.15'te inişli çıkışlı bir vadiye açıldı Öte yandaki sıradağda bir geçitten kerteriz alındı – Kerteriz Kuzey-Kuzeydoğu – Yol bunun arasından geçiyor Dik çok yüksek olmayan tepelere sarp tırmanışlar. Daha yüksek dağlar birden alçalıp alçak tepeli bir manzara gösteriyor –

9.30'da pazar yeri.²⁶

10'da Lukanga Nehrini geçip 10.30'da Mpwe Nehri'nde²⁷ Kamp.

['Bu günün yürüyüşü' adı verilmiş bir çizim. Başlığın altında: 'İstikamet Kuzey-Kuzeydoğu¹/₂Kuzey Mesafe 13 mil.' Çizimin üstündeki yazı: 'Luinzono, Kamp'.]

Bir ceset daha gördük yolun kenarında düşünceli dinleniyor gibi uzanmış.

Akşam 3 kadın biri albino kampımızdan geçti – İğrenç tebeşir beyazı pembe lekelerle. Gözler kırmızı. Saçlar kızıl. Yüz hatları negroid ve çirkin.

Sivrisinekler. Geceleyin ay yükselince uzak köylerden bağırma ve davul sesleri²⁸ Kötü bir gece geçirdim.

Cumartesi 5 Temmuz. 90.

6.15'te yola çıkıldı. Sabah serin, hatta soğuk ve çok nemli – gökyüzü çok bulutlu. Kuzeydoğudan hafif bir esinti. Yol dar bir vadiden Kwilu Nehri'ne. Hızlı akıyor ve derin 50 yarda genişliğinde – Kanolarla geçtik – Sonradan derin yarların ayırdığı çok dik tepelerden iniş çıkış – Ana dağ zinciri Kuzeybatı-Güneydoğu istikametinde ya da bazen Batı ve Doğu.

Manyamba'da²⁹ duruldu – Kamp yeri kötü – çukurda – Su şöyle böyle. Çadır sabah 10.15'te kuruldu.

['Bu günkü yolun bir bölümü' adı verilmiş bir çizim. Başlığın altında: 'Kuzey Kuzeybatı Mesafe 12 mil'. Çizimin üstündeki yazı: 'Kwilu Nehri, Manyamba Kampı'.]

Bu gün çamur dolu bir çukura düştüm. Berbat. Beni taşıyan adamın kabahati. Kamptan sonra küçük bir dereye gidip yıkandım ve giysilerimi yıkadım. – Eni konu bıkmaya başladım bu eğlenceden. –

Yarın Nsona'ya³⁰ varmak için uzun bir yürüyüşe hazırlık. Manyanga'ya 2 gün. –

Bu-gün güneş yok.

Pazar 6 Temmuz –

5.40'da yola çıktık. – yol önce iniş çıkışlı sonra sert sarp bir inişten sonra geniş bir ovoidan geçiyor. Sonunda büyük bir pazar yeri³¹

10'da güneş çıktı. –

Pazar yerinden ayrıldıktan sonra bir ova daha geçtik sonra da bir dizi tepenin doruklarından yürüyerek 2 köyden geçtik³² ve 11'de Nsona'ya vardık. – Köy görünmüyor –

['Günün yürüyüşünün bir bölümü' adı verilmiş bir çizim. Çizimin üstündeki yazı: 'Pazar yeri, Nsona Kampı. İstikamet kabaca Kuzey Kuzeydoğu Mesafe – 18 mil'.]

Bu kampta (Nsona –) güzel bir kamp yeri var Gölgecik. Su uzakta ve pek iyi değil. – Bu gece çadırın çevresine yakılan büyük ateşler sayesinde sivrisinek yok. –

Öğleden sonra çok sıcak

Gece aydınlık ve yıldızlı.

Pazartesi-7 Temmuz. –

Gece güzelce dinlendikten sonra 6'da Lukungu Devlet istasyonundan bir miktar ötedeki Inkandu³³ yoluna çıktık. –

Yol çok arızalı.³⁴ Ardarda yuvarlak dik tepeler. Bazen bir tepe zincirinin dorukları boyunca yürünüyor. –

Tam Lukunga'ya gelmeden hamallarımız istasyon Kuzeyde kalana kadar güneye doğru geniş bir kavis çizdiler. – $1\frac{1}{2}$ saat yüksek otlar arasında yürüdük. – Takriben 100 ayak genişliğinde ve 4 derinliğinde enli bir nehir geçtik. – $\frac{1}{2}$ saat daha düzenli manyok tarlaları³⁵ arasında yürüdükten sonra Lukunga İstasyonu'nun Doğusu'nda esas yolumuza çıktık gene inişli çıkışlı bir oavadan bir tepe üstündeki Inkandu pazar yerine yürüdük. – 11'de pazar yerine vardık – 200 kişi kadar var. – Ticaret hareketli. Su yok. Kamp yeri yok – Bir saat kadar kaldıktan sonra dinlenecek bir yer aramaya çıktık. –

Hamallarla atıştık. – Su yok. Nihayet öğleden sonra $1\frac{1}{2}$ sularında korunaksız bir tepenin yamacında çamurlu bir dere kenarında kamp kurduk. Gölge yok. Çadır eğik arazi üzerine kurulu. Güneş ağır. Berbat.

[Günün yolculuğunun adlandırılmamış bir çizimi. Çizimin üstündeki yazı: 'Nsona, Lukunga, Nehir Kuzeye doğru. Inkandu, Kamp.' Altında: 'İstikamet Kuzeydoğuya Kuzey. Mesafe 22 mil'.]

Gece berbat soğuk.

Uyku yok. Sivrisinekler.

Salı 8 Temmuz

Sabah 6'da yola çıktık. Kamptan ayrıldıktan on dakika kadar sonra ana hükümet yolundan ayrılıp Manyanga yoluna saptık. Göküzü kapalı. Yol durmadan inip çıkıyor – Birkaç köy geçtik

Manzara yamaçları toprak kaymalarından kıvılcık görünen yabanıl bir tepeler karmaşası. Yer yer koyu yeşil bitkilerin örttüğü kıvılcık tepelerin görünüşü pek hoş

İnişe geçmeden $\frac{1}{2}$ saat önce bir an için Kongo'yu görebildik. – Göküzü bulutlu.

[‘Bu günün yürüyüşü – 3 saat’ diye adlandırılmış bir çizim. Çizimin üstündeki yazı: ‘Kamp, Nehir, Tepe, Kongo, Manyanga’. Altında: ‘Kuzeye Doğu ← Güneye Batı Genel istikamet Kuzeye Doğu Mesafe $9\frac{1}{2}$ mil’.]

Sabah 9’da Manyanga’ya vardık.

Heyn & Jaeger Beyler³⁶ tarafından çok hoşça karşılandık. –

Çok rahat ve keyifli bir durak. –

25’ine kadar burada kaldık.³⁷ İkisi de hastalanmış. – Bize çok iyi baktılar. Gerçekten üzülererek ayrıldık.

(Mafiela)

Cuma 25	– Nkenghe	– <u>yola çıkıldı</u>
Cumartesi 26	Nsona	Nkendo K
Pazar 27	Nkandu	<u>Luasi</u>
Pazartesi 28	Nkonzo	<u>Nzungi</u> (Ngoma)
Salı 29	Nkenghe	İnkissi
Çarşamba 30	Nsona	<u>mercredi</u> – Dere
Perşembe 31	Nkandu	Luila
Cuma 1 Ağustos	Nkonzo	Nselemba
Cumartesi 2	Nkenghe	
Pazar 3	Nsona	
Pazartesi 4	Nkandu	
Salı 5	Nkonzo	
Çarşamba 6	Nkenghe ³⁸	

Cuma 25 Temmuz 1890.-

Manyanga’dan öğleden sonra $2\frac{1}{2}$ ’da ayrıldık – bir sürü hama taşıyıcısıyla. H. topallıyor ve pek iyi durumda değil. Ben de keza ama topallamıyorum. Mafiela’ya kadar yürüyüp kamp kurduk. 2 saat

Cumartesi – 26'sı

Çok erken yola çıktık – Yol sürekli rampa. – Köylerden geçtik. Bölgenin nüfusu yoğunla benziyor. 11'de büyük bir pazar yerine vardık.³⁹ Öğleyn ayrılıp öğleden sonra 1'de kamp kurduk.

[Günün yürüyüşünün adlandırılmamış bir çizimi, üstünde şöyle yazılı: 'Mafela, Timsah gölcüğü, dağ, hükümet yolu, pazar, burada bir beyaz adam öldü, kamp'. Altında: 'Genel istikamet Doğu¹/₂Kuzey ← Batı¹/₂Güney. / Güneş sabah 8'de beliriyor çok sıcak / mesafe – 18 mil'.]

Pazar. 27'si

Sabah 8'de yola çıktık. Hamalları doğrudan Luasi'ye gönderip biz Sutili Misyonu üzerinden gittik.

Bayan Comber⁴⁰ tarafından konukseverce karşılandık – misyonerlerin hiçbiri yok. –

Kurumun tümünün görünüşü pek uygarca ve devlet & şirket yetkililerinin yaşamaktan kaygı duymadığı pejmürde izbelerden sonra çok iç açıcı. –

Yapılar pek güzel. Tepe üzerine kurulmuş. Oldukça rüzgâr alıyor. –

Öğleden sonra 3'te ayrıldık. İlk sarp yokuşta Bay Davis'le karşılaştık Vaaz gezisinden dönen misyoner.⁴¹ Rahip Bentley⁴² eşiyile güneye gitmiş. –

Burası yol dışı olduğu için bölge adı yok. – Katedilen mesafe 15 mil kadar – Genel istikamet Doğu Kuzeydoğu. –

Luasi'de gene hükümet yoluna çıktık. –

Öğleden sonra 4¹/₂'ta Bay Heche de bize katıldı kamp kurduk. –

Bu gün güneş yok. –

Şaşırtıcı derecede soğuk. –

Kasvetli bir gün. –

Pazartesi. 28'i

Heche'le kahvaltı ettikten sonra 6.30'da kamptan ayrıldık –

Yol önce inişli çıkışlı. Sonra iki yanımızda vadilerle tepe sıralarının doruklarından yürüdük. – Arazi daha açık ve yarlarda biten çok daha fazla ağaç⁴³ var. –

Nzungi'yi⁴⁴ geçip 11'de Ngoma'nın sağ yakasında kamp kurduk. Yatağı kayalık, hızlı akan bir derecik. Sağdaki bir tepede bir köy. –

[Adlandırılmamış bir çizim, üstündeki yazı: 'Kamp, Lusi, Nehir, Doruk, Ağaçlıklı vadiler, Nzungi, Ngoma Nehri, Kamp'. Altında: 'Genel istikamet Doğu Kuzeydoğu/Mesafe – 14 mil'.]

Güneş yok. Kasvetli soğuk bir gün. Sert rüzgârlar.

Salı – 29'u

Gece iyi dinlendikten sonra kamptan 7'de ayrıldık. Durmadan tırmanış; önceleri kolay gibi. – Ağaçlıklı vadilerden ve bayağı düzgün bir köprüden⁴⁵ Lunzadi nehrini geçtik –

9'da Şirket'in hastalanan bir temsilcisine Matadi'ye dönüşünde eşlik eden Bay Louette'le karşılaştık – Çok iyi durumda görünüyor – Nehrin yukarısından haberler kötü – Bütün istimbolalar arızalı. Biri batmış.⁴⁶ – Arazi ormanlık – 10.30'da Inkissi'de kamp kurduk

[Adlandırılmamış bir çizim; üstündeki yazı: 'Ngoma, Lunzadi Nehri, Bay Louette'le karşılaştık, Inkissi Nehri, Kamp'. Altında: 'Genel istikamet Doğu Kuzeydoğu/Mesafe 15 mil'.]

Güneş 6.30'da belirdi. Çok ılık bir gün. –

29'u

Inkissi Nehri çok hızlı akıyor, genişliği 100 yarda kadar – Geçiş kanolarla yapıldı. – Kıyılar çok sık ağaçlıklı ve nehir vadisi derince ama çok dar. –

Bu gün çadır kurmadık ama bir hükümet şimbekinde⁴⁷ geceledik. Sorumlu Zanzibarlı – çok yardımcı. – İlk kez olgun ananasla tanıştım. –

Bu gün yolda bir direğe bağlı bir iskeletin önünden geçtik. Ayrıca bir beyaz adamın mezarı – İsim yok. Haç biçiminde bir taş yığını.

Sağlığım şimdi iyi –

Çarşamba 30'u.

Sabah 6'da Kinfumu'da kamp kurma niyetiyle yola çıktık – İki saat tempolu yürüyüş beni Nsona na Nsefe'ye getirdi – Pazar yeri – $\frac{1}{2}$ saat sonra Harou geldi, ateşli ve safrakesesinden çok hasta – Hükümet şimbekine yatırdım – Bir doz ipeka⁴⁸ verdim. Muazzam miktarda safran kustu. Saat 11'de 1 gram kinin ve bol, sıcak çay verdim. Ateş nöbeti ağır terlemeyle bitti. Akşam 9'da hamağa yatırdım ve Kinfumu'ya yola çıktık – Yol boyunca hamallarla atıştık.⁴⁹ Harou hamağın sarsıntısından çok ızdırap içinde Küçük bir dere kenarında kamp kurduk. –

Saat 4'te Harou daha iyi. Ateş düştü. –

[Adlandırılmamış bir çizim; üstündeki yazı: 'Güneye doğru, Buradan Kuzeydoğu yönünde görülen koni biçiminde hayret verici bir dağ, Orman, Lulufu Nehri, Açıklık, Orman, Dere, Nsona a Nsefe, Çimen, Kamp, Ağaçlık'. Altında: 'Genel istikamet Kuzeydoğuya Doğu¹-₂Doğu –/Mesafe 13 mil-']

Öğlene kadar gökyüzü bulutlu ve sert, çok soğuk Kuzeybatı rüzgârı. Öğleden sonra 1'den 4'e gökyüzü açık ve hava çok sıcak. Yarın hamallarla bütün gün atışmaya hazırlık – Hepsini çağırıp anlamadıkları bir söylev çektim.⁵⁰ Uslu duracaklarına söz veriyorlar.

Perşembe – 31'i

6'da yola çıktım – Harou'yu önden yollayıp $\frac{1}{2}$ saat sonra takip ettim. – Yolun birkaç sarp çıkışı var ve bazı yerler daha kolay ama daha uzun. Bazı yerlerde toprağın yüzeyinin şimdiye kadarki gibi kil değil, kum olduğunu fark ediyorum; ama kum katmanının pek kalın olmadığını ve altından kil çıkacağını sanıyorum. Harou'yu taşımakta büyük güçlükler. – Fazla ağır. Lanet! Hamalları dinlendirmek için iki uzun mola verdik. Arazi vadilerde ve yamaçların çoğunda ağaçlıklı.

['Bu-günkü yolun bir bölümü' diye adlandırılmış bir çizim. Çizimin üstündeki yazı: 'Kamp, Nkenghe, Kinfumu Nehri, Kongo, Kinzilu Nehri, Luila Nehri, ve Kuzeydoğu $\frac{1}{2}$ Doğu'.]

Öğleden sonra 2.30'da nihayet Luila'ya vardık ve sağ yaka-da kamp kurduk. – Rüzgâr Güneybatıdan

Yürüyüşün genel istikameti takriben Kuzeydoğu $\frac{1}{2}$ Doğu
Tahmini mesafe – 16 mil

Kongo çok dar ve çok hızlı. Kinzilu hızla içine akıyor. Ağzından kısa bir mesafe yukarıda güzel bir şelale. –

- Güneş kızıl doğdu – Sabah 9'dan itibaren cehennemî sıcak bir gün. –

Harou pek fazla iyi değil.

Bense pisçeyim. Yıkandım.

Luila'nın genişliği 60 ayak kadar. Sığ

Cuma – 1 Ağustos 1890

Oldukça şöyle böyle bir geceden sonra sabah 6.30'da yola çıktık – Soğuk, Ağır puslar – Yol ta Mfumu Mbé'ye kadar sarp yokuşlar ve ani inişlerle dolu –

Oradan ayrıldıktan sonra çok dik bir yokuştan uzun ve ısırtılı bir tırmanış; sonra da uzun bir mola verdiğimiz Mfumu Koko'ya uzun bir iniş.

Öğleden sonra 12.30'da yola çıktık – Nselemba'ya doğru. Çok sayıda yokuş – Arazinin görünümü tamamen değişti – Açıklıkları olan ağaçlıklı tepeler. – Hemen bütün öğleden sonra hafif ağaçlar ve sık çalılıklarla dolu bir orman içinde bir patika. –

Ağaçlıklı bir tepe yamacında mola verdikten sonra saat 4'ü 10 dakika geçe Nselemba'ya vardık.

[Günün yürüyüşünün adlandırılmamış çizimi; üstündeki yazı: 'Kamp, Mfumu Mbe, Koko, Dere, Dere, Çoğunlukla Ağaçlık, Dere, Nselemba, ve Kamp'.]

Hükümet kulübesinde konakladık. –

Hamallarla hükümet emrinde çalıştığını söyleyen bir adam arasında bir şilte yüzünden kavgı. – Yumruklar sopalı yağmakta – Ayırdım. Reis geldi, yanında 13 yaşlarında bir genç, başından vurulmuş. Mermi sağ kaşının bir parmak kadar üstünden girip saç köklerinin biraz içinden çıkmış, alnının hemen hemen tam ortasında, burnunun direğiyle aynı hizada – Görüldüğü kadarıyla kemik zedelenmemiş. Merminin çıkarken yaptığı yaraya sürsün diye biraz gliserin verdim.

Harou pek iyi değil. Sivrisinekler – Kurbağalar – Berbat. Bu salakça yürüyüşün sona erdiğine seviniyorum. Kendimi pis hissediyorum.

Güneş kızıl doğdu – Çok sıcak bir gün – Rüzgâr Güneyden.

Yürüyüşün genel istikameti – Kuzeydoğudan Doğu

Takribi mesafe

17 mil

Bu notları derlerken (Hans van Marle'nin cömertliği sayesinde) Belçika Devlet Yetkililerinin Matadi'den Nselemba'ya o dönemde giderken kullandıkları güzergâhtan yararlanabildim: *Carte des routes de portage dans les régions des chutes du Congo dressée par le Lieutenant Louis, chef de bureau à l'Etat du Congo* (1894). Bana bu kaynağı sağladığı için ve dipnotların derlenmesindeki diğer yardımları için Hans Van Marle'ye müteşekkirim.

- 1 *Matadi*: Kongo Nehri'nin ağzındaki Boma'dan otuz mil kadar yukarıda, o sıralarda yüzden fazla Avrupalı nüfusu olan, önemli bir ticaret merkezi. (Bkz. Harita, s. 121.)
- 2 *Bay Gosse*: Joseph-Louis-Herbert Gosse kısa bir süre önce Société Anonyme Belge pour le Commerce du Haut-Congo'nun Matadi İstasyonu'nun yöneticiliğine getirilmişti.
- 3 *Bay Roger Casement* (1864-1916): O sıralarda, Matadi'yi Kinşasa'ya bağlaması tasarlanan demiryolunu inşa eden Compagnie du Chemin de Fer du Congo'da yönetici olarak çalışıyordu; 1898'de Congo Serbest Devleti'nde İngiliz Konsolosu oldu; 1903'te Belçikalı sömürgecilerin insanlık dışı davranışları konusunda çok ses getiren bir rapor yazdı. 1911'de şovalyelikle taltif edildi ve savaş sırasında Almanlarla, İrlanda milliyetçiliği uğruna işbirliği içinde olduğu gerekçesiyle İngilizler tarafından idam edildi. 1903-4 döneminde yeniden Conrad'ın hayatına girdi. John Quinn'e 24 Mayıs 1916'da yazdığı bir mektupta şöyle der: "Üç hafta kadar bir süre boyunca onunla (Casement'la) Matadi İstasyonu'nda aynı odada yaşadık... Kıyı dillerini iyi bilirdi. Birkaç kez birlikte komşu köylerin reisleriyle 'hasbihal' için kısa seferlere çıktık. Bunların amacı şirketin Matadi'den Leopoldville'e giden kervanlarına hamal temin etmekte..."

(Norman Sherry'den alıntı, *Conrad's Western World* (Cambridge, Cambridge University Press, 1971, s. 34).

- 4 *durmadan fıçılara fildişi doldurmak*: Bu faaliyetin izleri *Kongo Günlüğü*'nü içeren defterde bulunabilir: "Matadi. 23.6.90" başlıklı bir sayfada dört fıçının içerdiği "parça adedi" ve ağırlıklarıyla ilgili ayrıntılar vardır.
- 5 *Simpson*: *Otago* barkasının² sahibi olan Avustralya gemicilik şirketi Henry Simpson & Sons'da çalışan James H. Simpson. Conrad, Ocak 1888'den Mart 1889'a kadar *Otago*'nun süvarisiydi; bu onun tek kumanda göreviydi.
- 6 *Gov. B. Tadeusz Bobrowski* (1824-94) Conrad'ın dayısı ve hamisi.
- 7 *Purd.*: Curle'e göre, "Kaptan Purdy, Conrad'ın tanıdıklarından biri" (*Last Essays*, Londra, J.M. Dent, 1926, s. 239). Najder hiçbir "Kaptan Purdy"nin izine rastlayamamış, onun yerine Glasgow'lu bir gemici olan ve Conrad'ın yanında 1880'de *Loch Etive*'de ikinci kaptan olarak görev yapan William Purdu'yi önerir. *The Mirror of the Sea*'de P. diye geçer (*The Mirror of the Sea*, Londra, J.M. Dent, 1923, s. 39-45).
- 8 *Hope*: Conrad'ın G.F.W. Hope'la dostluğu 1880'de başlamıştı. *Duke of Sutherland*'da görev yapmış (ama Conrad'la aynı zamanda değil), sonradan da "Şirketler Müdürü" olmuştu (KY, s. 15). Conrad onunla birlikte *Nellie*'yle gezintiyeye çıkacaktı. (Bkz. 'Giriş'. s. xxiii).
- 9 *Kapt. Froud*: Londra Gemi Kaptanları Derneği'nin kâtibi. A *Personal Record*'da Conrad şöyle yazar: "Sevgili Kaptan Froud'un – bunca yılın mesafesinden ona bu sevgi dolu samimiyeti göstermemek imkânsızdır – ticarî filodaki tüm subayların bilgi ve statülerinin gelişmesi konusunda çok sağlam görüşlerin sahibiydi" (*A Personal Record*, Londra, J.M. Dent, 1923, s. 7).
- 10 *Mar.*: Marguerite Poradowska (1848-1937), Conrad'ın kuzeni Aleksander Poradowski'nin dul eşi, Conrad'ın Kongo'daki işi bulmasını sağlayan "teyze". Conrad'ın ona Matadi'den gönderdiği (18 Haziran tarihli) bir mektup vardır (Bkz. *The Collected Letters of Joseph Conrad*, I, [der.] Frederick Karl ve Laurance Davies, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 56-7). Eğer Conrad ona 24 Haziran'da yeniden yazdıysa, bu mektup günümüze kalmamıştır. Burada sözü edilen diğer mektuplardan hiçbirinin de günümüze kalmadığı anlaşılmaktadır.
- 11 *birbirini kötölemek*: "Merkez İstasyon"daki hayatın anlatımıyla karşılaştırınız (KY, s. 15-6).
- 12 *Bay Harou*: Prosper Harou, Avrupa'dan Conrad'la aynı gemide gelen Société Anonyme Belge'in bir temsilcisi.
- 13 *Aramızda 2 Danimarkalı*: Najder, çok sayıda İskandinavyalı'nın Şirket gemilerinde subay olarak çalıştıklarından söz eder. Ayrıca bkz., Norman Sherry, *Conrad's Western World*, s. 17-91.
- 14 *Nsoke-Nehri*: Doğrusu, Nseke Nehri.

- 15 *Kongo da Lemba*: Stanley buradan, "birkaç yıl önce" tanıdığı 'varlıklı bir köy' diye söz eder; ama köyün reisi "Serbest Devlet'e giden kervanlardan haraç kesmeye kalkmış, bunun üzerine de Serbest Devlet'in üzerine gönderdiği Bangala birliği kellesini kesip köyünü yakmıştı (*In Darkest Africa*, Londra, 1890, s. 82).
- 16 *Pazar yeri*: Muhtemelen Mazamba. Anlaşılan Conrad'ın satın aldığı "ilk tavuk" buradan gelmiş.
- 17 *köprü*: Lufu Nehri üzerindeki demir köprü.
- 18 *Büyük pazar yeri*: Muhtemelen Nkazura.
- 19 *Banza Manteka*: Stanley, Livingstone İç Bölgeler Misyonu'nda Bay ve Bayan Richards'ı ziyaret ettiğinde buraya 1 Nisan 1887'de gelmişti (*In Darkest Africa*, s. 83). Conrad'ın zamanında buranın misyoneri, *Congo Reading Book*'un (2 cilt, Londra, 1890-91) yazarı Charles E. Ingham'dı. Conrad, Kongo defterinin arkasına, "Banza Manteka – Bay Ingham", diye bir not düşmüştür.
- 20 *kamp yeri*: Muhtemelen Tombo Lukuti.
- 21 *Vurulmuş*: Karşılaştırm: "Bir seferinde de üniformasının önü açık... yol kenarında kamp kurmuş... bir beyaz... Yolun düzeltilmesiyle uğraşıyormuş, öyle dedi. Ne yol, ne de düzeltme gördüm; üç mil sonra ayacağımın gerçekten takıldığı, alnın ortasında bir kuşun deliğiyle yatan orta yaşlı zenci ölüsü sabit bir düzeltme sayılmazsa, tabii." (KY, s. 14)
- 22 *Luinzono Nehri*: Dogrusu, Unionzo Nehri.
- 23 *Kayıtlı Hükümet Zanzibarlısı*: Kongo Serbest Devleti sık sık asker ya da polis olarak Zanzibarlılar tutardı.
- 24 *ovayı kesen yarlar*: *Karanlığın Yüreği*'ndeki tarifile karşılaştırm: "Her yerde patikalar, patikalar; boş arazinin üzerinde ağ gibi yayılan, ayak basıla basıla oluşmuş, uzun yanık otlar ve çalılıklar arasından geçen, buz gibi dere yataklarına inip çıkan, sıcaktan kavrulan tepe yamaçlarına çıkıp inen patikalar." (KY, s. 13)
- 25 "*malafu*": Palmiye şarabı.
- 26 *pazar yeri*: Nsekelolo. Pazar her gün sabah 10-11 arası açılıp öğleden sonra 2 sularında kapanırdı.
- 27 *Mpwe Nehri*: Dogrusu, Mpete Nehri.
- 28 *uzak köylerden bağırma ve davul sesleri*: Karşılaştırm: Belki bazen sessiz bir gecede uzaktan gelen davul titreşimleri, batan, kabaran, geniş, hafif bir titreşim; tuhaf, çekici, anlamlı ve yabanıl bir ses.
- 29 *Manyamba*: Nkoko Mayamba.
- 30 *Nsona*: Nsona Kibaka.
- 31 *pazar yeri*: Nkenghe Mwembi.
- 32 *2 köyden geçtik*: Muhtemelen, eski köyle yeni köyün birbirine yakın oldukları Wombo.
- 33 *Inkandu*: Dogrusu, Nkandu Ndunga.

- 34 *Yol çok arızalı*: (İngilizcesinde *Route very accidented* – ç.n.) Fransızcada *accidenté*'den (arızalı, kaba, tümsekli). Conrad İngilizce öğrenmeden çok önce Fransızca biliyordu ve tabii, Kongo'da sıkça Fransızca konuşuyordu.
- 35 *manyok tarlaları*: Marlowe'un Bangala mürettebatının yediğini gördüğü "yarı pişmiş hamura benzeyen... şey" (KY, s. 28) manyokun nişastalı köklerinden elde edilmisti.
- 36 *Heyn & Jaeger Beyler*: İkisi de Société Anonyme Belge'in temsilcileriydi. İngiliz olan Reginald Hayes, Manyanga'daki nakliye merkezinin yöneticisiydi.
- 37 *25'ine kadar burada kaldık*: Conrad bu uzun kalışın nedenini hiçbir zaman açıklığa kavuşturmamıştır. Daha ayrıntılı bir tartışma için, bkz. Zdzislaw Najder, *Joseph Conrad: A Chronicle*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 130-31.
- 38 Bu listenin anahtarını W. Holman Bentley verir. Şöyle der: "Bu yöredeki pazarlar dört günde bir kurulur; günlerin adı: Nsona, Nkandu, Konzo, Nkenge'dir" (*Pioneering in the Congo*, Londra, Religious Tract Society, 1900, I, s. 358). Bunu daha sonra şöyle açar: "Kongo'da, bir hafta dört günden oluşur... Pazarlar, kuruldukları gün ve yakınlarındaki köyle anılır" (I, s. 399). Conrad önündeki iki haftanın rotasını çizmektedir ve Avrupalı'nın yedi günlük haftasını Kongo'nun dört günlük haftasına çevirmektedir – belki de yolculuğunun hangi pazarlara denk geleceğini hesaplamak için. Manyanga'dan 25'inde ayrıldılar; 26'sında Nsona Kienzi'ye, 27'sinde de Luasi Nehri'ne ulaşılar; Nsonga Nsungi ve Ngoma Nehri'ni 28'inde geçtiler; Inkissi Nehri'ne 29'unda, Luila Nehri'ne 31'inde ve Nselemba'ya da 1'inde vardılar – programdan bir gün önce. Defterde önceden yapılmış ve 28 Haziran'dan (Matadi'den ayrıldıkları günden) 9 Temmuz'a uzanan bir cetvel daha var. Haftanın dört gününü sıralayıp pazar günleri ve yer adları yöntemini anlattıktan sonra, *Carte des routes de portage* şu öneride bulunuyor: '*En quittant Matadi il faut donc s'informer du jour de de la semaine fiote auquel on est arrivé*'. (Demek ki Matadi'den ayrılınca, geline yerel hafta günü konusunda bilgi edinmek gerekir).
- 39 *pazar yeri*: Muhtemelen Nsona Kienzi ve dolayısıyla, muhtemelen bir pazar günü. (Belçika Devlet Yetkililerine verilen güzergâha göre, pazarların dört günde bir kurulması şart değildi: Bazıları sekiz günde [yani iki haftada] bir de kurulabiliyordu.)
- 40 *Bayan Comber*: Bayan Comber, (Doğum adı Annie Smith) misyona daha yeni gelmişti ve Conrad Avrupa'ya dönmeden ölmüş olacaktı. O yılın başlarında İngiltere'den gelmiş ve İngiliz bir vaftizci misyoner olan Percy Comber'la Matadi'de, Haziran'da evlenmişti. 19 Aralık 1890'da, tekrar tekrar ateşlendikten sonra, Banana'da, kendisini ülkesine götürecek gemiyi beklerken, öldü. Bir fotoğrafı, W. Holman Bentley'in *Pioneering in the Congo*, II, s. 166'dadır. Percy Comber, Kongo'ya 1885'te gelmişti; orada, Ocak 1892'de ateşten öldü.
- 41 *Bay Davis ... misyoner*: Bir başka vaftizci misyoner olan Philip Davis, Percy Comber'la birlikte Kongo'ya 1885'te geldi. Ekim 1886'dan itibaren Wathen'de görevliydi ve orda Aralık 1895'te öldü. Bentley, II, s. 359'da fotoğrafı vardır.

- 42 *Rahip Bentley*: Rahip W. Holman Bentley. *Pioneering in the Congo*'nun yazarı Bentley'yle karısı, Makuta yakınındaki Tungwa'ya gitmişlerdi (Bentley, II, s. 341).
- 43 *çok daha fazla ağaç*: (İngilizcesi *much more trees* – ç.n.). Najder bunun Lehçe'den aparma olduğunu söyler (*wiele wiğcej drzew*).
- 44 *Nzungi*: Nsona Nsungi, köy ve pazar yeri – ama bu pazarın kurulduğu bir gün degildi.
- 45 *bayagi düzgün bir köprü*: Nkonzo Mbimbi yakınlarında.
- 46 *Biri batmış*: *Florida* 18 Temmuz'da batmış, ama beş gün içinde yüzdürölüp Kinşasa'ya götürülmüştü (Sherry, s. 41). Karşılaştırım: “Bunlardan biri... ağız kalabalığı ederek, konuyu dağıtarak, gemimin ırmağın dibinde olduğunu bildirdi.” (KY, s. 14)
- 47 *şimbek*: Aynı meslekten kişilerin (örneğin demiryolu işçilerinin) kaldıkları kulübeler topluluğu.
- 48 *İpeka*: *Ipecacuanha*, dizanteriye karşı kullanılan bitkisel bir ilaç.
- 49 *Yol boyunca hamallarla atıştık*: Karşılaştırım: “Sonra hastalandı ve uzun bir sırttan sarkıttığımız bir hamakta onu taşımak zorunda kaldık. Seksen okka çekiyordu, o yüzden hamallarla çok kavgaya ettim.” (KY, s. 14)
- 50 *anlamadıkları bir söylev*: Karşılaştırım: “Bunun üzerine bir gece İngilizce bir söylev çektim, bolca yaptığım el hareketlerini de o altmış çift gözün hiçbirini kaçırmadı.” (KY, s. 14)

PARÇALANMA: KARANLIĞIN YÜREĞİ'NE 1970'LERDE GELEN İTİRAZLAR NICOLAS TREDELL

18 Şubat 1875 günü Amherst'deki Massachusetts Üniversitesi'nde, ünlü Nijeryalı romancı Chinua Achebe seyircilerin arasına bir kültür bombası göndermişti.¹ Bu kuvvetli patlayıcı madde basit ama vurucu bir iddiaydı: *Karanlığın Yüreği* –Lionel Trilling'in deyişiyle Batı edebiyat kanonunun “o üstün eseri”– muteber romancı Joseph Conrad'ın “kör olasıca bir ırkçı” olduğunu gösteriyordu.² Bunun dolaylı anlamları ortadaydı: Bu gerçeğe dikkat çekmemiş olan Conrad eleştirmenleri ve uzmanları da bu ırkçılığın suç ortağıydılar. Şok dalgaları tüm dünyaya yayıldı, hâlâ da yankılanmaya devam ediyor. Conrad eleştirisini, bilhassa da *Karanlığın Yüreği*'ne

1 “Kültür bombası”, Ngũgĩ wa Thiong'o'nun *Decolonizing the Mind: The Politics of Language in African Literature* kitabından alınmıştır. James Currey, Londra, 1986, s. 3. Ngũgĩ “kültür bombası”nı “dünyada ezilen ve sömürülenlerin toplu başkaldırısına karşı emperyalizmin elinde bulundurduğu ve her gün kullandığı en büyük silah” olarak tanımlamıştır. Ancak Achebe ve Ngũgĩ'nin yazılarının gösterdiği gibi, bir “kültür bombası” “toplumsal başkaldırıyı” güçlendirmek için de kullanılabilir.

2 Chinua Achebe, “An Image of Africa” (Bir Afrika Görüntüsü), *Massachusetts Review*, 18:4, Kış, 1977, s. 782-794. Bu alıntı 788. sayfadadır. Bu konuşmanın düzeltilmiş bir versiyonu “An Image of Africa: Racism in Conrad's 'Heart of Darkness'” adıyla yayımlanmıştır; Achebe, *Hopes and Impediments: Selected Essays 1965-1987*, Heinemann, Londra, 1988, s. 1-13.

getirilen eleştirileri iki çağa ayırmak mümkündür: Achebe'den önce ve Achebe'den sonra.

Achebe'nin hemen öncesinde *Karanlığın Yüreği* eleştirisinin durumu hakkında fikir edinmemiz için, İngiliz eleştirmen C.B. Cox'un çalışması (*Joseph Conrad: The Modern Imagination*, 1974) (Joseph Conrad: Modern Düşünce) makul bir başlangıç yeri olabilir. İlk bölümde Cox *Karanlığın Yüreği*'ni Conrad'ın sanatının bir örneği olarak tanımlamış ve bu sanatın "derin bir şüpheli metafiziği ifade etmeyi, neyin tutarsız olması konusunda tutarlı olmayı dert edindiğini" söylemişti.³ Bölümü şu şekilde bitirir: "Sanatının en iyi örneklerinde, Conrad belirsizliklerle birlikte yaşamamızı, hayatımızın esrarlarından kaçmamamızı tembih eder. İnsan varoluşunun gizliyle yüzleştiğinde, anlamlarını bilerek belirsiz bıraktığı, kulağa tımtırlı gelen tuhaf laflar eder. Bu kelimeleri aklımızda saklar, onlarla mümkün mertebe memnun olmaya çalışırız: 'Ne dehşet, ne dehşet!', 'yok edici unsura dalmak', 'karanlığın yüreği'". "Yok edici unsura dalmak", *Lord Jim*'den⁴ ünlü bir cümledir; ancak Conrad'ın sanatının en iyi örneklerini özetlemek için iki örnekte *Karanlığın Yüreği*'ni kullanmasından, Cox'un gözünde bu eserin Conrad'ın yapıtları arasında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu anlamamız mümkün.

Cox'un *Karanlığın Yüreği*'ni ele aldığı yazı, romanın sağduyulu bir açıklamasıdır; Leavis, Trilling ve J. Hillis Miller dahil pek çok eleştirmen faydalanır ve bir dizi yorumu özetler. Yine de kendi önyargıları yok değildir, bu yüzden de bölümün girişini alıntılamanız yerinde olur; böylece Achebe'nin eleştirisiyle ve romana daha sonra yapılan feminist okumalarla kıyaslayabiliriz:

Kurtz'un yerli kadını, Marlow'un gözünde yabancı ve göz kamaştırıcı bir hayaldir. Vahşi ve kusursuzdur, çılgın bakışlı ve muhteşemdir. Toprağa gururla basar, barbar süsleri içindedir,

3 C.B. Cox, *Joseph Conrad: The Modern Imagination*, J. M. Dent, Londra, 1974, s. 16.

4 Joseph Conrad, *Lord Jim*, Penguin/Godfrey Cave, Londra, 1994, s. 164.

saçları miğfer biçiminde kesilmiştir. Marlow için karanlık ormanların ruhunun cisimleşmiş halidir: "Ve bu hazin ülkeye birden çöküveren sessizliğin içinde o muazzam yaban, devasa boyutlardaki o doğurgan ve gizemli yaşam yığını sanki kendi karanlık, şehvetli ruhunun aksini görüyormuşçasına düşünceli düşünceli bakıyordu ona." Marlow'un gemisindeki yolculara kimıldamadan, "çevremizi saran doğa gibi karanlık ve anlaşılmaz bir kararlılıkla bize bakıyordu."

Bu görkemli vahşi kadını Kurtz'un Avrupalı sözlüsüyle karşılaştıracak olursak, dinamik enerjiyi verimsiz ikiye bölmeyle, yaşamı ölümle yan yana koyduğumuz söylenebilir. Vahşi kadın trajik ve yırtıcıdır; uğruna insanların kurban verildiği bir tanrı olarak Kurtz'un onunla cinsel birliktelik yaşadığı kesindir. Onun ihtiraslı kendinden geçmişliği tüm yaşama gücüyle, Kurtz'un sözlüsünün Brüksel'de kendisini diri diri gömdüğü mezardan daha çekici gelebilir. Conrad'da genellikle olduğu gibi, nesneler özdeşleştirildiği insanın özelliklerini ödünc alırılar. Kurtz'un sözlüsü, bakımlı bir mezarlık yolu kadar durgun ve şatafatlı bir sokağa dönük bir evde yaşar. Mermer kaplı yüksek şömine soğuk, anıtsal bir beyazlığa sahiptir ve kuyruklu piyanosu cilalı bir tabut gibi parlamaktadır. Yaşamayı seçtiği bu mezarlık bahçesinde yalnız bir yalana inanarak huzur içinde yaşayabilir; onun hali aslında Batı Avrupa'nın tümünü simgeler. Bunun tersine, barbar kadın sanki vahşi bir hayvanmışçasına cinsel dürtülerine uyarak yaşar.

Yine de bu ilkel mahlukta bir tiksiniçlik, hatta iğrençlik vardır. Kurtz'un ormanda arkadaş olduğu genç Rus, kıyafetlerini onarmak için depodan paçavraları aldı diye kadının onu öldürtmek istediğini Marlow'a anlatır. İştirak ettiği ağza alınmaz ayinlerde tahminen işkence yapılır ve cinayet işlenir. Bu muhteşem ancak akılsız varlıkla beraber yaşamak Kurtz'u alçaltmıştır; Conrad'ın da ona bakışı, aynı yabana olduğu gibi, çekicilikle iticiliğin bir karışımıdır.

Kadın ve uyandırdığı çelişkili duygular, metnin uyandırdığı çelişkili duyguların bir temsili haline gelir:

Conrad'ın empresyonist üslubu bol miktarda muhtemel anlamı davet eder (...) Yabanın tasvirini özensiz bulan F.R. Leavis'e ya da E.M. Forster'a katılmıyorum. Karanlık edebi bir simgedir ve özetlenebilen anlamları, insan varoluşuna dair şairane düşüncelerin sahip olduğu zenginliğin hakkını veremez. Roman, yabanı kadını Kurtz'un sözlüsüyle; Batı medeniyetini ilkel Afrika'yla; rasyonel aklın dilini, somut tasvirlerini ve tanıdık biçimlerini kelimelerle ifadenin ötesinde, bilincin yüreğindeki bir gizemle kıyaslar. Marlow gibi bize de çeşitli kâbuslar sunulur; ancak romanın yapısı yalnızca bayağı ve kendini kandırmış olanların sadakat gösterebildiğini gösterir. Hikâye, bölünmüş bilinci, ihtiras ve iradenin muhalif değerlerini anlatan etkileyici bir fabldır.

Cox her ne kadar Conrad'ın empresyonist üslubunun "bol miktarda muhtemel anlamı" ürettiğini söylese de, kendi yorumu romanı bir ikili karşıtlıklar dizisine çevirir: Medeni ve ilkel; Batı ve Afrika; akılcılık ve gizem; ihtiras ve irade – arkasından da iki türe indirir: Hem bir "düşünce" hem de "fabl"dır. Yorumunun 1970'lerin başında Conrad'a dair fikir birliğinin bir örneği olduğu söylenebilir: Conrad'ın yorumlanması ve değerlendirilmesinde hem genel olarak, hem de *Karanlığın Yüreği* gibi metin metin incelemelerde aynı fikirlerin paylaşıldığı; ayrıntılarda fikirler ayrılrsa da, daha genel konularda varsayımların uyuştığı izlenimini verir. Conrad hakkındaki fikir birliği, en azından Birleşik Krallık ve ABD'de edebiyat araştırmalarında var olan daha genel bir fikir birliğinin izdüşümüydü; bu fikir birliği 1950'lerde geliştirilmeye başlanmış, 1960'larda sağlamlaşmış ve 1970'lere kadar var olmaya devam etmişti. Bu fikir birliği bazı eleştirmenler için huzur verici olsa da, diğerleri için boşucu hale gelmeye başlamıştı. 1970'lerde gözükmeye başlayan çatlaklar 1980'lerde derin yarılmalar haline gelmişti. Achebe'nin kültürel bombası da duvarda vakitsiz bir gedik oluşturmuştu.

1977 yılında *Massachusetts Review* dergisinde ilk kez çıkışından sonra, Achebe konuşmasında, *Hopes and Impediments* adlı deneme derlemesinde (1988) yayımlanmadan önce ve Roger Kimbrough'nun *Karanlığın Yüreği* için hazırladığı Norton eleştirel baskısında tekrar düzeltmeler yapmıştır. Aşağıda yapılan alıntı *Hopes and Impediments*'daki düzeltilmiş versiyondan alıntıdır, ancak belirgin değişikliklere işaret edilmiştir. Cedric Watts'ın da ifade ettiği gibi, düzeltmelerin sonuçlarından biri de ilk saldırının etkisini yumuşatmak olmuştur: "Kör olasıca bir ırkçı", "düpedüz bir ırkçı"⁵ olarak değiştirilmiş, "Nazi Almanyası'nda yeteneklerini bilim, felsefe ve sanat alanlarının hizmetine arz etmiş ve sapkınlıkları yüzünden umumiyetle ve hakkıyla ayıplanmış tüm insanlara" değinen bir parça da çıkartılmıştır. Devamında, "Yeteneklerini, bazen Conrad örneğinde olduğu gibi dikkate değer bir biçimde insanları birbirine düşürmek için kullanan sanatçıları etraflica incelemenin zamanı gelmiştir," diye yazar. Ancak bu mücadelecilik ve kıskırtıcılık olmasa da, saldırının tesiri ve geçerliliği değişmez. Aşağıdaki alıntı Achebe'nin konuşmasının hemen başında, "Batı psikolojisinde Afrika'yı Avrupa'nın karşıtı, Avrupa'nın manevi letafetini öne çıkaran hem yabancı hem de tanıdık bir tezatlar ülkesi olarak göstermeye dayalı bir istek, hatta belki de bir ihtiyaç" mevcut olduğunu dile getirmesinden itibaren başlar:

-
- 5 1977 tarihli versiyonda şöyle devam ediyor: "Bir halkı diğerine düşürüp yok ettiren bir adama ben sanatçı demem. Kullandığı tasvirler ne kadar etkileyici de olsa, dili ne kadar hoş da olsa ayini tersten yapan bir adama rahip, hastalarını zehirleyen bir adama doktor demediğimiz gibi ona da büyük bir sanatçı diyemeyiz. Nazi Almanyası'nda bilim, felsefe ya da sanat alanındaki yeteneklerini korkunç bir ırkçılık için kullanan herkes haklı bir şekilde suçlu bulunmuştu. Yeteneklerini bir halkı diğerine düşürmek için kullanan ve ne yazık ki Conrad kadar da başarılı olan sanatçıları gözden geçirmemizin vakti gelmiştir. Yevtuşenko, şairin aynı zamanda köle tüccarı olamayacağını söylerken ve Arthur Rimbaud'nun köle tüccarlığını seçtiğinde neyse ki şairlik kisvesini bıraktığını dile getirirken bunu kastettiğini düşünüyorum. Şiir insanın köleleştirilmesi değil, onun yüceltilmesi için kullanılabilir; tüm insanlığın kardeşliği ve birliği için – Hitler'in üstün ırkı ya da Conrad'ın "ilkel canlar" gibi doktrinler için değil.

Bu ihtiyacın yeni olduğu söylenemez; bu bizi sorumluluktan büyük ölçüde azlettiğı gibi tüm bu meseleye tarafsız bir gözle bakmaya bile istekli hale getirebilir. Bu teşebbüse sosyal ve biyoloji bilimlerinin araçlarıyla girişecek isteğe ya da yeterliğe sahip değilim; bunu yalnız Avrupa yazınının meşhur bir kitabını yanıtlayan bir romancı olarak yerine getireceğim. Joseph Conrad'ın *Karanlığın Yüreğı* romanı az önce değindiğim Batı isteğı ve ihtiyacını bildiğim tüm diğer örneklerden çok gözler önüne seriyor. Aynı gayeyi güden kitaplarla dolu kütüphaneler var elbette, ancak çoğı o kadar bayağı ve o kadar inceliksiz ki, artık söylediklerini önemseyen çok az insan var. Diğer yandan Conrad modern edebiyatın en büyük üslupçularından biri olmasının yanı sıra iyi de bir hikâyecidir. Bu yüzden katkıları başka bir klasmana, kalıcı edebiyata aittir; ciddi akademisyenler tarafından okunmakta, öğretilmekte ve sürekli olarak değerlendirilmektedir. *Karanlığın Yüreğı*'nin yeri o kadar sağlamdır ki, ünlü bir Conrad uzmanı tarafından "İngiliz dilinin, sayısı bir elin parmağını aşmayan büyük kısa romanlarından biri" olarak kabul edilmiştir. Dile getireceğim meselelerde kimin suçlu olduğı ya da olmadığına dair varsayımlarımı ciddi anlamda saptırabileceğı için, bu yerleşik fikre daha sonra tekrar döneceğim.

Karanlığın Yüreğı Afrika'yı "öteki dünya" olarak gösterir: Avrupa'nın ve dolayısıyla medeniyetin karşıtı; insanın yüce zekâsının ve adabının coşkulu bir hayvanlık tarafından alay konusu edildiğı bir yer. Kitap Thames Nehri'nde başlar; bu sakin ve huzurlu ırmak "günbatımında kımıltısız, kıyılarında yaşayan ırka çağlar boyunca yaptığı hizmetlerden sonra (...) dingin ağırbaşlılığı içinde yayılıyordu." Ancak asıl hikâye Kongo Nehri, yani Thames'in tamamen zıttı olan bir yerde geçmektedir. Kongo Nehri bir "muhterem nehir" değildir. Kimseye hizmet etmemiştir ve tatlı bir emeklilik hayatı sürmemektedir. Irmak boyunca ilerlemenin, "dünyanın yaradılışının ilk günlerine (...) doğru yol almak gibi" olduğunu yazar.

Yani Conrad iki nehrin birbirinden çok farklı olduğunu, birinin iyi, birinin kötü olduğunu mu söylemektedir? Evet, ama asıl mesele o değil. Conrad'ı kaygılandıran farklılık değil, altında yatan hısmılık, ortak soy düşüncesidir. Çünkü Thames de bir zamanlar "dünyanın karanlık yerlerinden biriydi." Şimdiyse o karanlığı alt etmiştir, gün ışığındadır ve huzur içindedir. Ancak ilkel akrabasını, Kongo'yu ziyaret edecek olsa unutmuş olduğu karanlığının ucube yankılarını işitmesi, doğduğu döneminin cinnet haline geri dönmesi işten bile değildir.

Bu üstü kapalı iddialar, *Karanlığın Yüreği*'nde Conrad'ın ünlü Afrika atmosferini tasvirini oluşturur. Son tahlilde kullandığı yöntem, biri sessizlik, diğer cinnet hakkında birbirine zıt iki cümleli düzenli, tatsız bir şekilde bir ayindeymişçesine tekrarlanmasından oluşur. Bunu New American Library edisyonunun 103. ve 105. sayfalarından aldığım örneklerde görebiliriz: "Açıklanamaz bir amacı kara kara düşünen yıkılmaz bir gücün durgunluğuydu bu" ve "Gemi, siyah ve anlaşılmasız bir cinnet nöbetinin kıyısında ağır ağır, güçlkle yol alıyordu." Elbette sağduyulu bir şekilde sıfatlar arada sırada değişikliğe uğrar; o yüzden "açıklanamaz" yerine örneğin "ağza alınmaz" hatta bazen yalnızca "gizemli" vb. kelimeler geçebilir.

Gözünden hiçbir şey kaçmayan İngiliz eleştirmen F. R. Leavis, Conrad'ın "ifade edilemez ve aklın almadığı gizemin karşısında gösterdiği sıfat düşkünlüğü"ne uzun zaman önce dikkat çekmişti. Bu düşkünlüğü Conrad'ı eleştiren çoğu kimsenin yaptığı gibi bir üslup hatası olarak geçiştirmemeliyiz, çünkü sanatta dürüstlüğe dair ciddi soruları öne sürer. Bir yazar belli sahneleri, olayları ve bıraktığı etkiyi kayda alıyormuş gibi yaptığı sırada okurlarını duygusal kelimeler kullanmak gibi numaralarla bombardımana tutuyorsa, üslubun hatasızlığından daha önemli şeyler tehlike altındadır. Sıradan okurlar genelde böyle gizli faaliyetleri fark etmekte ve onlara karşı durmakta beceriklidirler. Ancak Conrad kendisine iyi bir konu seçmiştir; okurlarının psi-

kolojik eğilimleriyle ters düşmeyeceği, onların karşı koymalarıyla başa çıkması gerekmeyeceği kesindir. İnsanın yüreğine su serpen söylencelerin pazarlamacısı rolünü üstlenmiştir.

Ancak *Karanlığın Yüreği*'nin en enteresan ve bilgilendirici yerleri insanlar hakkındadır. Hikâyenin ortalarında, Avrupa'dan gelen temsilcilerin Kongo'da ilerleyen bir gemide Afrika'nın sakinleriyle karşılaştıkları yeri neredeyse tam bir sayfa olarak alın-tilayarak okurumun hoşgörüsüne sığınmak durumundayım:

Tarih öncesi bir dünyanın, keşfedilmemiş bir gezegen kı-lığına bürünmüş bir dünyanın gezginleriydik. Derin acılar ve büyük güçlüklerle ele geçirilen belalı bir mirasa sahip ol-muş ilk insanlar olduğumuzu düşünebilirdik. Ama birdenbi-re, bir dönemeci güç bela aştıktan sonra, çalıdan duvarlar, ottan sivri damlarla, bir çılgılık patlamasıyla, bir kol ve bacak girdabıyla, yığınla çırpılan el ve yere vuran ayakla karşılaşı-yorduk, ağır, hareketsiz yeşilliğin altında. Gemi, siyah ve an-laşılmaz bir çılgınlık nöbetinin kıyısında ağır ağır, güçlükle yol alıyordu. Tarih öncesi adam bize sövüyor mu, tapınıyor mu, selam mı veriyor – kim bilebilirdi? Çevremizi anlamak-tan yoksunduk; hayalet gibi akıp gidiyorduk, hayretle için-de ve gizli bir esefle, tımarhanedeki bir coşku patlamasını seyreden aklı başında insanlar gibi. Anlayamıyorduk, çün-kü çok uzaktaydık ve hatırlamıyorduk, çünkü İlk Çağların gecesinde, hemen hemen hiçbir iz –ve kesinlikle hiçbir anı– bırakmayarak giden çağlarda ilerliyorduk.

Dünya dünyeviliğini yitirmiş gibiydi. Zaptedilmiş, zincire vurulmuş canavar görmeye alışmıştık, ama orada – hem ca-navarca, hem de özgür bir şeydi gördüğünüz. Dünya dışı bir şeydi, insanlar da – hayır, insanlık dışı değildiler. En kö-tüsü de buydu, anlıyor musunuz – insanlık dışı olmadıkla-rı kuşkusu. Yavaş yavaş geliyordu bu duygu insana. Çılgılık atıyorlar, zıplıyor, oldukları yerde dönüyor, korkunç suratlar

yapıyorlardı; ama, insanlıklarını –sizinki gibi olan insanlıklarını– ve bu çılgın, coşkun cümbüşle olan uzak akrabalığını zı düşünmekti sizi heyecanlandıran. Çirkindi. Evet, oldukça çirkindi; ama yeteri kadar yürekliysen, o şamatanın korkunç içtenliğinin ruhunda ufacık da olsa bir tepki yarattığını kabullenir, senin –ilk Çağların gecesine böylesine uzak olan senin– bile kavrayabileceğin bir anlamı olduğundan uzaktan uzağa kuşkulanabilirdin.

İşte *Karanlığın Yüreği*'nin gizli anlamı ve Batı zihniyetindeki büyüü buradadır: "İnsanlıklarını (...) düşünmekti sizi heyecanlandıran. Çirkindi."

Afrika'yı kitlesel halde gösterdikten sonra Conrad yarım sayfa kadar sonra belli bir örneğe odaklanır ve yalnız koldan baktan ve fal taşı gibi açılmış gözlerden ibaret olmayan ender Afrikalı tasvirlerinden birini sunar:

Bu işlerin arasında da ateşçiliğimi yapan vahşiyle uğraşmam gerekiyordu. Gelişmiş bir türdü; bir dikey kazanı ateşlemeyi biliyordu. Aşağıda, tam altımda duruyordu ve ne yalan söyleyeyim, ona bakmak, bir palyaço pantolonuyla tüylü bir şapka giydirilmiş, arka ayakları üstünde yürüyen bir köpeğe bakmak kadar eğitici bir şeydi. Birkaç aylık öğrenim yaramıştı o birinci sınıf arkadaşa. Gözlerini kısıp buhar ibresine, su ibresine bakıyordu durmadan, yiğitliğini belli etmek için besbelli – dişleri de törpülüydü, zavallı garibin, kıvırcık saçları tuhaf biçimlerde kırpılmıştı, her bir yanağında da üçer dövme vardı. Kıyıda olmalı, ellerini çırpıp ayaklarını yere vurmalıydı, ama onun yerine kendini işe vermiş, yararlı bilgilerle dolu, yeni bir büyüye kaptırmıştı kendini.

Herkesin bildiği üzere, Conrad büyük bir romantiktir de. Ellerini çırpıp ve ayaklarını yere vuran vahşileri takdir etmez belki ama en azından onlar yerini bilirler, bu pantolon giymiş gü-

lünç köpeğe benzemezler. Conrad için her varlığın yerini bilmesi son derece önemlidir.

“Bunlar –yamyamlar– çok iyi adamlardı yerinde” der, anlamlı bir şekilde. Acıklı durum bu varlıkların yerini bırakmasıdır; Avrupalının emniyetli kalesini polise ve fırıncıya terk edip⁶ karanlığın yüreğine bakmaya gitmesi gibi.

Hikâyenin bizi Kongo havzasının ortasına bırakmasından önce her şeyin yerli yerinde oluşunun bir örneği tasvir edilir:

Ara sıra kıydan gelen kayıklar, gerçekle kurulan geçici birer bağıdı. Bu kayıkların kürekçileri kara derili adamlardı. Gözlerinin akının parıltısı uzaklardan seçiliyordu. Bağırıyor, şarkı söylüyorlardı; gövdeleri terden tütüyordu; biçimsiz, gülünç maskeleri andıran suratları vardı bu adamların; ama kemikleri, kasları, coşkun canlılıkları, hareketlerindeki yoğun enerji, kıyılarını döven dalgalar kadar doğal ve gerçekti. Orada bulundukları için özür aramıyorlardı. Çok rahatlatıcı bir şeydi onlara bakmak.

Hikâyenin sonlarına doğru Conrad beklenmedik bir biçimde, Bay Kurtz’a bir çeşit metreslik yapmış olan ve şimdi gitmesinin kaçınılmaz yakınlığı karşısında (yüksek müsaadelerinizle) muazzam bir giz olarak karşımıza çıkan Afrikalı bir kadına bütün bir sayfayı ayırır:

Vahşi ve kusursuz, çılgın bakışlı ve muhteşemdi (...) Orada kııldamadan dikilmiş, çevremizi saran doğa gibi karanlık ve anlaşılmasız bir kararlılıkla bize bakıyordu.

Bu Amazon kadını her ne kadar tahmin edilebilir de olsa ince ayrıntıyla resmedilmiştir; bunun iki sebebi vardır. Birincisi, yerini bildiği için Conrad’ın onay nişanını hak etmiştir; ikincisi, hikâyenin yapısı için gereken bir rolü doldurmasıdır: Sonunda karşımıza çıkacak olan seviyeli Avrupalı kadının vahşi bir suretidir:

6 Aslında Conrad bir fırıncıdan değil, kasaptan bahseder.

Karalara bürünmüş, solgun yüzüyle, alacakaranlık havada ayakları yere değmeden süzülerek ilerliyormuşçasına yaklaştı bana. (...) Onu sonsuza dek anacak, yasını tutacakmış gibi görünüyordu. İki elimi ellerinin arasına alıp “Geleceğini duymuştum,” dedi. (...) Sadakata, inanca, acıya açık bir olgunluğu vardı.

Romancının bu iki kadına olan tavrındaki farka, üzerinde durmayı gerektirmeyecek kadar dolaysız ve dolaylı olarak değinilmiştir. Yine de en önemli farkın yazarın birine insan ifadesini başışlaması, diğerinden sakınması olduğu söylenebilir. Conrad’ın gayesinin Afrika’nın “ilkel canlarına” dil bahşetmek olmadığı ortadadır. Konuşmak yerine “kaba, anlaşılmaz bir ses cüm-büşü” ile iletişim kurarlar. Kendi aralarında bile “kısa, gırtlaktan gelen birkaç cümle değişik tokuşuyla” anlaşılır. Ancak çoğu zaman cinnet halinde olmakla meşguldürler. Diğer yandan kitapta Conrad’ın gündeminden saparak vahşilere dil, hatta İngiliz dili bahşettiği iki yer vardır. İlki yamyamlığa yenik düştükleri bir sahnede yer alır:

“Yakala onu,” dedi birden, gözleri kanlı kanlı büyüyüp sivri dişlerini parıltarak. “Yakala onu. Bize ver.” “Size ha?” diye sordum; “ne yapacaksınız onları?” “Yiyeceğiz,” dedi sertçe...

Diğer sahne de meşhur haykırıştır: “Bay Kurtz – ölmüş!”

İlk bakışta bu örneklerin Conrad’dan beklenmeyen bir cömertlik olduğu düşünülebilir. Aslında bu sahneler yazarın en üstün saldırılarından bazılarıdır. Yamyamların olduğu sahnede, şu zamana kadar dil yerine yetindikleri anlaşılmaz homurdanmalar, Conrad’ın Avrupalılara, onların içinde yatan ağza alınmaz açlığı anlatma isteğini karşılamaz. Konuşamayan yabanilerin tasvirinde tutarlı davranmak ile onların asıl niyetini kendi ağızlarından çıkan kelimelerle açık ve kesin bir delil halinde sunmanın

heyecan vericiliği arasında seçim yapması gereken Conrad ikinci yolu seçmiştir. Bay Kurtz'un ölümünün "terbiyesiz, kara başını" içeri sokan çocuk tarafından ilan edilmesine gelince; ruhu nu karanlığın güçlerine isteyerek teslim etmiş ve "ülkenin iblisleri arasında yüksek bir yere" oturan medeniyetin dik başlı evladının korku hikâyesini bitirmek için, katıldığı güçlerce bedensel ölümünün ilan edilmesi kadar uygun bir sondan iyisi düşü nülebilir mi?

Elbette *Karanlığın Yüreği*'nde Afrikalıya tutumun Conrad'a değil, hayali anlatıcısı Marlow'a ait olduğu; Conrad'ın arkasın da durmanın, aksine bu tutumu ironiye ve eleştiriye açık bıraktığı iddia edilebilir. Conrad'ın kendisi ve hikâyesinin manevi evreni arasına birkaç tabaka yalıtım serme zahmetine girmiş olduğu kesinlikle söylenebilir. Örneğin bir anlatıcının dışına bir anlatıcı daha yerleştirmiştir. İlk anlatıcı Marlow'dur ama, onun hikâyesini ikinci, belirsiz bir kişinin süzgecinden dinleriz. Ancak Conrad'ın niyeti kendisiyle anlatıcısının zihinsel *huzursuzluğu* arasında bir güvenlik kordonu oluşturmaktıysa, bu itinanın boşuna gösterilmiş olduğu fikrindeyim; zira karakterlerinin eylemlerini ve fikirlerini değerlendirebileceğimiz bir referans noktasına değinmeyi açıkça ve uygun bir şekilde ihmal etmiştir. Böyle bir şeyi gerekli gördüğü takdirde temin etmesi Conrad için çok zor olmazdı. Conrad bana kalırsa ufak tefek tereddütleri dışın da Marlow'u tasvip eder – bunu da iki adamın meslek hayatındaki benzerliklerden çıkarabiliriz.

Marlow gerçeğe tanıklık etmesinin yanı sıra, Bulgaristan'da veya Belçika kralı Léopold'ün Kongo'sunda yahut bilmem nerede meydana gelen zulümden tüm düzgün İngilizlerin dehşete düşmesini gerektiren İngiliz liberal geleneğinin ilerici ve insancıl görüşlerine sahip olarak bize tanıtılır.

Dolayısıyla Marlow'un böyle yufka yürekli laflar etmesi mümkündür:

Yavaş yavaş ölmekteydiler – apaçıktı bu. Düşman değildiler, suçlu değildiler, dünyayla ilintili hiçbir şey değildiler artık – yeşilimsi loşlukta karman çorman uzanmış, kara birer hastalık ve açlık gölgesinden başka bir şey değildiler. Kıyının en ücra köşelerinden süreli sözleşmelerin tüm yasallığıyla getirilmişler, bu şartları zorlu çevrede kaybolmuşlar, alışık oldukları gıdalarla beslenmişler, yararlılıklarını yitirmişler, sonra da sürünerek gidip dinlenmelerine izin verilmişti.

Burada Marlow ve Conrad tarafından benimsenen liberalizm, İngiltere’de, Avrupa’da ve Amerika’da devrin en ünlü düşünürlerini yürekten etkilemişti. Her insanın aklında farklı bir biçim alıyordu, ancak neredeyse her zaman beyaz insan ve siyah insan arasındaki temel eşitlik sorusunu sürüncemede bırakıyordu. Müzik ve ilahiyat alanında olağanüstü bir meslek hayatı yerine Conrad’ın konu ettiği yerlerde Afrikalılara hayat boyu hizmet etmeyi seçmiş olan muhterem misyoner Albert Schweitzer bu çelişkinin somut bir örneğidir. Sık sık alıntılanan bir sözünde Schweitzer şöyle söyler: “Afrikalı benim kardeşimdir, ancak küçük kardeşim.”⁷ Bu yüzden küçük kardeşlere layık bir hastane kurmuş, hastalık yapıcı mikrop teorisinin var olmadığı bir dönemden kalan muayenehaneleri andıran bir hijyen standardı gözetmiştir. Elbette ki Avrupa’da ve Amerika’da sansasyon yaratmıştı. Hacılar onun yanına akın etmişlerdi; ölümünden sonra da hâlâ Lambaréne’de, ilkel ormanın eşliğinde meydana gelen muazzam mucizeye tanık olmak için etmeye devam ediyorlar.

Conrad’ın serbest fikirliliği Schweitzer kadar ileri bir düzeyde değildi. Hiçbir suretle “kardeş” kelimesini kullanmazdı; ancak “hısım” olabilirdi onlarla. Marlow’un Afrikalı dümencisi kalbine

7 Örneğin James Cameron, Lambaréne’de Schweitzer’ın hastanesine yaptığı bir ziyareti olumsuz bir dille anlatırken Schweitzer’ın Afrikalılara olan tavrını onun ağzından şu cümleyle özetler: “Formülü duymuşsundur –ben uydurdum zaten– ‘Kardeşin olabilirim, doğru; ama ağabeyinin senin.’” Cameron, *Point of Departure: Experiment in Biography*, Grafton, 1969, Londra, s. 166-167.

saplanan bir mızrakla yere yığıldığında beyaz efendisinin huzuru kaçırır son bir bakış atar:

Yaralandığı zaman bana bakışındaki o derin yakınlık bugün bile hâlâ belleğimdedir – en son anda doğrulanmış uzak bir akrabalık bağı gibi.

Her zamanki gibi kelimelerini itina ile seçen Conrad'ın asıl kaygısının “uzak bir akrabalık bağı”ndan ziyade bu *iddiada bulunan* kişi olduğunu not düşmek gerekir. Siyah adamın beyaz adam üzerinde bir iddiada bulunması tam anlamıyla kabul edilemezdir. Conrad'ı dehşete düşüren ama aynı zamanda onda merak uyandıran da bu iddiadır; “insanlıklarını (...) düşünmek sizi heyecanlandırır. Çirkindir.”

Gözlemlerimin varacağı nokta herhalde artık belli olmalı; Joseph Conrad düpedüz bir ırkçıydı. Eserlerine yönelik eleştirilerde bu yalın gerçeğin örtbas edilmesinin nedeni beyazların Afrika'ya yönelttiği ırkçılığın kabul gören bir düşünce biçimi olması ve bu zihniyetin tezahürlerine laf edilmemesidir. *Karanlığın Yüreği*'ni okuyan öğrenciler, Conrad'ın asıl derdinin Afrika değil, yalnızlık ve hastalık yüzünden çöküntüye uğramış bir Avrupalı zihin olduğunu size muhtemelen söyleyeceklerdir. Conrad'ın aslında hikâyede Avrupalılara, yerlilere olduğundan daha merhametsiz davrandığını, asıl meselenin Avrupa'nın Afrika'ya medeniyet götürme misyonuyla alay etmek olduğunu belirteceklerdir. İskoçya'da Conrad okuyan bir öğrenci bana, Afrika'nın Bay Kurtz'un zihninin parçalanması için var olan bir arka plan olduğunu söylemişti.

Mesele biraz da budur zaten. Afrika'nın sahne ve arka plan olarak kullanılması Afrika'nın insan unsurunu saf dışı eder. Afrika insanlığın tanıdık tüm izdüşümlerinden yoksun, gezgin Avrupalıların başına gelebileceklerin farkında olarak adım attığı bir metafiziksel savaş meydanıdır. Bir Avrupalının kıyırtık zihninin çöküşünü anlatmak için Afrika'yı bir dekora dönüştürmenin arkasındaki akıl almaz ve sapkın kendini beğenmişliği kimse mi

görmez? Mesele bu da değildir aslında. Asıl sorun çağlardır var olan, Afrika'yı ve Afrikalıyı insandışılaştıran bu tutumun dünyada filizlenmesi ve büyümeye devam etmesidir. Sorulması gereken, bu insandışılaştırmadan zevk alan, insan ırkının bir parçasını kişiliksizleştiren bir yapıtı büyük bir sanat eseri olarak adlandırıp adlandıramayacağımızdır. Benim cevabım şu: Hayır, adlandıramayız. Conrad'ın muazzam yeteneğinden şüphe etmiyorum. "Karanlığın Yüreği"nde bile akılda kalan cümlelere ve sahnelere rastlamak mümkündür:

Önümüz açılıyor, arkamız kapanıyordu, sanki orman ağır bir adım atarak dönüş yolumuzu kesiyordu.

Avrupalı karakterlerin zihinlerinde gezinirken de çok kuvvetli ve anlayışlı tespitlerde bulunur. Ancak tüm bunlar son elli yıl içerisinde etraflıca konuşuldu. Ayan beyan ortada olan ırkçılığı naysa hiç değinilmedi. Değınmenin zamanı geldi de geçiyor!

Conrad 1857 yılında, Anglikan kilisesi misyonerlerinin Nijerya'da halkımın arasına ilk kez ayak bastığı yıl dünyaya gelmişti. Siyah adamın itibarının epey düşük olduğu bir dönem yaşamış olması elbette onun suçu değildi. Duyarlılığında sezi len çağdaş önyargının etkilenimlerine gösterdiğimiz tüm müsamahalara rağmen, Conrad'ın siyahlara olan tutumunda yalnız kendi tuhaf psikolojisinin açıklayabileceği bir antipati zerresi bulunur. İlk kez bir siyah adamla tanıştığı anın anlatımı çok bilgilendiricidir:

Haiti'de karşılaştığım devasa, sert bir zenci, hayvanlaşmış insanda görülen gözü görmez, burnundan soluyan, mantıksız öfkenin vücut bulmuş haliydi. O zenci yıllar boyu rüyalarımın girdi.

Conrad'ın zencilerle bir derdi vardır, orası kesin. Bu kelimeye olan düşkünlüğü bile tek başına psikanalistlerin ilgisini uyandırmalıdır. Bazen siyahlıkla olan saplantısı şu küçük tasvirde ol-

duğu gibi aynı derecede enteresandır: “Bir karaltı ayağa kalktı, uzun kollarını parıltının önünde sallayarak uzun kara bacaklarının üzerinde ilerledi” – sanki bir karaltı kara bacakları üzerinde ilerleyerek beyaz kollarını sallayacakmış gibi! Ancak Conrad’ın saplantısı bu kadar amansızdır işte.⁸

Conrad *A Personal Record* (Şahsi Kayıt’ta, 1912) Haitili devasa, sert zenciyle olan karşılaşmaya bir devam sahnesi yazar. Conrad, on altı yaşındayken Avrupa’da ilk kez bir İngiliz ile karşılaşmıştır. Ona “unutamadığım İngiliz” adını takar ve şu şekilde tasvir eder:

Baldırları herkesin gözlerinin önündeydi (...) mermersi görünüşünün görkemi ve fildişi renginin zengin havasıyla bakı hayran bırakıyordu (...) İnsanların dünyasında olmaktan memnun, pervasız, soylu bir ışık yüzünü ve zafer dolu gözlerini aydınlatıyordu. Yanımızdan geçerken büyük, sağlam ve parlak dişleriyle dostça bir merakla gülümsedi (...) beyaz baldırları tüm sağlamlığıyla parıldıyordu.

Bu yetenekli, huzursuz adamın yüreğinde akıl dışı sevgiyle akıl dışı nefret boğuşma halindeydi. Ancak akıl dışı sevgi en fazla patavatsızca davranmaya sebep olabileceksen, akıl dışı nefret toplumun hayatını tehlikeye atabilir. Conrad’ın psikanalizci eleştiricilerin rüyası olması boşuna değildir. Bu yönde yapılmış en ayrıntılı çalışmanın Dr. Bernard C. Meyer’ca olduğu söylenebilir. Fazlasıyla uzun eserinde Dr. Meyer, Conrad’ı açıklamak için akla gelen (ve bazen gelmeyen) her türlü örneğe başvurur. Örneğin, Conrad’da saçın ve saçın kesilmesinin önemine dair uzun bir incelemeye girer. Diğer yandan siyahlara olan tutumuna tek bir kelime bile ayırmaz. Conrad’ın Yahudi düşmanlığını tartıştığı bölüm bile Dr. Meyer’ın zihninde diğer karanlık ve tartışmalı dü-

8 Hampson (1995) şunu ileri sürmüştür: “Chinua Achebe’nin okumasının aksine, bu biçimin “karaltı” olmasının sebebi ateşin önünde durmasıdır. Yine de boynuzların ve ateşlerin olduğu bu sahne kesinlikle şeytana tapınma hakkındadır.”

şünceleri uyandıramamıştır. Bu da Frantz Fanon'un Fransa Cezayir mandasındaki psikiyatri hastanelerinde yaptığı son derece önemli çalışmalara rağmen, Batılı psikanalistlerin Conrad'ın gösterdiği ırkçılığı normal bulduğunu düşündürüyor insana.⁹

Conrad'ın sorunları her ne idiyse, şu an tamamen öldüğünü söyleyebilirsiniz. Gayet doğru. Maalesef karanlık yüreği hâlâ tepemizden ayrılmadı. Bu yüzden itici ve içler acısı kitabı ciddi bir akademisyence "İngiliz dilinin sayısı bir elin parmağını aşmayan büyük kısa romanlarından biri" mertebesine koyulmuştur. Bu yüzden Amerikan üniversitelerindeki İngiliz Edebiyatı bölümlerinde en çok okutulan yirminci yüzyıl eseri.

Şu ana kadar söylediklerime iki şekilde itiraz edilebilir. Birincisi, edebiyatın konu aldığı insanları memnun etmek zorunda olmadığıdır. Bunu kabul ederim. Fakat ben insanları memnun etmekten bahsetmiyorum. İnsanoğlunun bir kesiminin geçmişte başından geçen, bugün de pek çok yerde pek çok şekilde gördüğü acıları ve eziyetleri önyargı ve hakarete başvurarak bayağı bir şekilde sergileyen bir kitaptan bahsediyorum. Siyah insanların insanlığından şüphe edildiği bir öyküden bahsediyorum.

İkinci itiraz, gerçeklik iddiasıyla gelebilir. Ne de olsa Conrad, babamın hâlâ kucakta gezen bir bebek olduğu 1890 yılında Kongo'ya seyahat etmişti. Ölümünden elli yıl sonra nasıl ayağa kalkıp ona muhalefet edebilirim? Burada da şu mantığı yürütüyorum; akli başında bir insan olarak yolculuğu kendim yapmadıysam herhangi birinin seyahat yazılarına güvenmem. Bir insanın kendi gözüyle gördüklerine bile, hele ki Conrad'ın gibi uğursuzsa hiç itimat etmem. Ayrıca hayatını kaleme alan Bernard C. Meyer'in de yazmış olduğu gibi, Conrad "başından geçenleri olduğu gibi kaydetmekte son derece başarısızdı."

Bunlardan daha önemlisi Conrad'ın vahşileri hakkında merak ediyorsak, ulaşabileceğimiz diğer kaynaklardan elde edebilece-

9 Bkz. Frantz Fanon, *Peau Noire, Masques Blancs*, Seuil, Paris, 1952; *Les Damnés de la Terre*, Maspero, Paris, 1961.

ğimiz, bu insanların kötücül ormanla bütünleşmek ve sırf Marlow ve keyifsiz adamlarına musallat olmak için içinden fırlamak dışında işleri de olabileceğine dair ifadelerdir. Conrad'ın kitabını yazdığı sırada, Avrupa'daki sanat dünyasında çok daha önemli bir olay meydana geliyordu. Britanyalı sanat tarihçisi Frank Willett olayı şöyle anlatır:

(...) Gauguin'in Tahiti'ye olan yolculuğu, 1900'ün hemen öncesinde ve sonrasındaki yıllarda, Avrupalı sanatçıların yeni sanatsal deneyimleri kovaladığı bir dönemde bir bireyin Avrupa dışında bir kültüre dönüşü, bu konudaki en abartılı girişimlerden bir tanesiydi; fakat ancak 1904-1905 yıllarında Afrika sanatı gerçekten etkisini göstermeye başladı. Bir tanesinden halen söz edilebilir; bu eser, Maurice Vlaminck'e 1905 yılında hediye edilmiş bir masktır. Vlaminck, Derain'in maskı ilk gördüğünde "dilin tutulduğunu" ve "ağzının açık kaldığını", hemen Vlaminck'ten satın alıp Picasso ve Matisse'e gösterdiğini, onların da çok etkilendiğini yazar. Ambroise Vollard daha sonra ondan ödünç almış ve bronz bir kopyasını yapmıştır (...) 20. yüzyıl sanatı bir devrimin eşiğindeydi!¹⁰

Sözü edilen mask, Conrad'ın konu ettiği Kongo Nehri'nin hemen kuzeyinde yaşayan vahşilerce yapılmıştı. Bir isimleri de var: Fang milleti; şüphesiz heykel sanatında dünyada en usta halklardan bir tanesidir. Frank Willett'in betimlediği bu olay kübizmin başlangıcı hakkındadır ve tüm gücünü kaybetmiş olan Avrupa sanatının nasıl taze kan kazandığını anlatır.

Varmak istediğim nokta, Kral Léopold önderliğindeki Uluslararası Orta Afrika'yı Medenileştirme Derneği'nin yarattığı vahşetin doruğunda bile Conrad'ın Kongo halkına dair anlattıklarının ne kadar hatalı olduğunu göstermek... (...)

10 Frank Willett, *African Art: An Introduction*, Thames and Hudson, Londra, 1971, s. 35, 36.

Daha önce de söylediğim gibi, Conrad kitabında rastladığımız Afrika tasvirinin mucidi değildi. Batılı zihinlerde Afrika'ya dair egemen görüntü buydu ve halen de öyle; Conrad yalnızca bu tasvire kendi zihnine mahsus birtakım eklemeler yapmıştı. Bence psikolojik tahlile ihtiyaç duyan nedenlerden ötürü Batı kendi medeniyetinin sallantıda oluşu konusunda derin bir kaygı içindedir ve kendisini Afrika'yla kıyaslayarak devamlı rahatlama-ya ihtiyaç duyar. Eğer ileri medeniyete sahip Avrupa arada ilkel bir barbarlığa saplanmış Afrika'ya dönüp bakarsa inancı ve duyguları depreşerek şu sözleri edebilir: Bu halimize çok şükür. Afrika, Avrupa için Dorian Gray'ın portresi gibidir; efendinin alnı ak, sırtı dik bir biçimde ilerleyebilmesi için bedensel ve ahlâksal çarpıklıklarını yüklediği bir hamal. Bu yüzden nasıl o adam gelgitli namusunu korumak üzere resmi sakladıysa, Afrika da ayak altından çekilmesi gereken bir yerdir. Afrika'dan uzak durun, yoksa karışmam! *Karanlığın Yüreği*'nde Bayan Kurtz bu uyarıya kulak vermiş olsa, kalbinde saklı olan dehşet serbest kalmaz, ininde zincirlenmiş kalırdı. Ancak bir kez o ormanın vahşi ve dayanılmaz cazibesine kendisini kaptırdı ya, alın bakın! Karanlığa teslim oldu.

Acilen başlanması gereken yaraları sarma girişimi insanın gözünü korkutsa da, bence başlanmasının zamanı artık gelmiştir. Conrad emperyalist sömürgeciliğin kötülüğünü görüyor ve lanetliyordu ama onun demir dişlerini bilemediği ırkçılığın nasıl ol-duysa farkında değildi. Yüzyıllar boyu kendilerine miras kalan insandışılıkla yaşamak zorunda kalmış ırkçı ıftıranın mağdurları bunu her yolculardan daha iyi biliyorlardı; o yolcu Conrad gibi yetenekleri sırtına alıp gelmiş de olsa.

Achebe'nin denemesi, tek başına sahip olduğu canlılığa ve tahrik ediciliğe rağmen, yazarının sahip olduğu kültürel itibar sayesinde daha da ağır hale gelmişti. C.P. Sarvan, Achebe'ye 1980 yılında yazdığı yanıtın bir dipnotunda, konuşmadan önce Massachu-

setts Üniversitesi rektörünün Achebe'yi takdimine dikkat çeker: "İskoçya Sanat Konseyi bu yıl ikinci kez verilen Neil Gunn Uluslararası Üyeliği'ni kendisine uygun gördü. Amerika Modern Dil Birliği (Modern Language Association), Profesör Achebe'yi derneğe fahri üye olarak kabul etti (...) İlk romanı *Parçalanma* (1958) ona dünya çapında ün ve beğeni getirdi (...) Eserleri yirmi dile çevrildi ve bugün edebiyatta sarsılmaz bir yer edinmesini sağladı."¹¹ Bu açıdan bakıldığı zaman, Achebe'nin saldırısını gerçekleştirdiği yer gayet sağlamdı. Bu konuşmanın Afrika değil de Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmesi ve Kuzey Amerika'da bir dergi tarafından basılmasının da saldırıyı daha da etkili yaptığı söylenebilir.

Bu saldırıya başta gelen iki türlü tepkiyi Achebe, *Hopes and Impediments*'in önsözünde şöyle anlatmıştı: "1974 tarihli konuşmamın arkasından resepsiyonda yaşlı İngiliz bir profesör yanıma geldi, bana: 'Bu ne cesaret!' dedi ve gitti. Birkaç gün sonra bir başka İngiliz profesör şöyle söyledi: 'Geçtiğimiz akşam konuşmanızı dinledikten sonra, yıllardır okutmama rağmen *Karanlığın Yüreği*'ni hiç okumamış olduğumu fark ettim', ya da öyle bir şey."¹² Öfkeli reddediş ve sil baştan yorumlamanın iki kutbu arasında diğer görüşler zamanla ortaya çıktı. Örneğin 1978 yılında yazdığı denemede Frances B. Singh, Conrad'ın tutumunun Marlow'unkiyle özdeşleştirilip özdeşleştirilemeyeceğine odaklanmış ve şöyle yazmıştır: "Conrad her ne kadar Marlow'un tutumunun sınırlarının biraz farkında olsa da ve bunlardan hikâyede bahsetse de, tamamına duyarlı değildi (...) içlerinde en önemli olanları Marlow'a bahsetmişti (...) Marlow'un etnomerkezciliği onu Afrikalılara karşı sömürgecilerin safına götürür ve (...) bu yaklaşımı Conrad da paylaşır." Ancak Singh, Conrad'ın *Karanlığın Yüreği*'ni bir sömürgeci siyaseti haklı çıkarma girişimi olarak yazdığını, ya da hikâyenin sömürge-

11 C.P. Sarvan, "Racism and the 'Heart of Darkness'", *The International Fiction Review*, 7, 1980, s. 6-10.

12 Önsözünde Achebe iki kez 1974'teki konuşmasına atıfta bulunuyor. Ancak *Massachusetts Review*'daki bir dipnota göre bu konuşma Massachusetts Üniversitesi'nin Amherst kampüsünde 18 Şubat 1975 tarihinde verilmiştir.

ciliği sanık sandalyesine oturtan başyapıtlar arasından çıkartılması gerektiğini söylemek istemediğini de dile getirmiştir.¹³

Singh'in yanıtı nispeten erken sayılır. 1979 yılında Hunt Hawkins'in "Conrad'ın *Karanlığın Yüreği*"ndeki Emperyalizm Eleştirisi" adında bir yazı yayımlaması ve Achebe'den söz etmemesi mümkündür; Ian Watt'ın gene 1979 yılında yayımlanan *Conrad in the Nineteenth Century (On Dokuzuncu Yüzyılda Conrad)* isimli kitabı da aynı konuda sessizdi (bunun akademik yayıncılığı bazen rahat bırakmayan yavaşlıkla da alakası olabilir). Ama bu durum kısa zaman içinde değişmeye başladı: Achebe'nin dile getirdiği meseleleri merkeze alan eleştiriler 1980'den sonra birbiri ardına yayımlanmaya başladı. Sarvan'ın (1980) yazısından bahsettik; Hawkins ve Watt da bu konuyu sırayla 1982 ve 1989 yılında irdelediler. 1980'lerde yayımlanan diğer yanıtların arasında Harris (1980); Robertson (1980); Blake (1982); Watts (1983); Hamner (1984); Kuesgen (1984); Brantlinger (1985; 1988); Humphries (1989); ve Shetty'yi (1989) sayabiliriz. Achebe'nin denemesinin düzeltmelerle birlikte *Karanlığın Yüreği*'nin Norton'dan çıkan 1988 tarihli üçüncü edisyonunda Singh, Sarvan ve Harris'in yanıtlarıyla birlikte yayımlanması da ne kadar önemli olduğunu gösterir; Norton edisyonları özellikle ABD'de üniversite öğretiminde kullanılır. Achebe de 1980 ve 1990'da yazdığı kışkırtıcı yazılarla saldırısına geri dönmüştü. Tartışma 1990'lara kadar, örneğin Fincham (1990); Kinkead-Weekes (1990); Burden (1992); Huggan (1992); Joffe (1992); Carey-Webb (1992) ve Zhuwarara (1994) gibi yazarların katkılarıyla devam etti. Yirminci yüzyılın sonunda, Achebe'ye verilen yanıtlar *Karanlığın Yüreği* eleştirisinin bir alt türünü oluşturmuştu; Conrad'a, ya da *Karanlığın Yüreği*'ne dair az sayıda sorumlu eser Achebe'nin saldırısını görmezden geliyordu.¹⁴

13 Frances B. Singh, "The Colonialistic Bias of 'Heart of Darkness'", *Conradiana: A Journal of Joseph Conrad Studies*, 10, 1978, s. 41-54.

14 Örneğin Achebe'nin görüşlerini erken reddedenlerden olan Cedric Watts, *Cambridge Companion to Joseph Conrad*'a yazmış olduğu "Karanlığın Yüreği" yazısında şöyle söyler: "Achebe'nin konuşmasının etkisi güçlü oldu; metin sü-

Bu saldırı kuşkusuz Conrad çalışmalarına canlılık kazandırmıştı. Sonraki yirmi yıla damgasını vuracak olan sömürgecilik sonrası eleştirisinin ilk ve en etkili işaretlerinden biri olmasına rağmen, özellikle Paris'ten Birleşik Krallık'a ve ABD'ye 1970'lerden itibaren yayılmaya başlamış olan postyapısalcı ve yapıbozumcu eleştiri üzerinden düşünöldüğünde bir anlamda eski kafalıydı da. Postyapısalcılığın ve yapıbozumculuğun kilit özelliklerinden bir tanesi, dönemin eleştirisinin yerleşik gerçekçi varsayımlarını karşısına almasıydı; bu varsayımlar, çığır açmış olmasına rağmen Achebe'nin *Karanlığın Yüreğı*'ne olan saldırısında da bulunuyordu. Achebe'nin, Conrad'ın Afrika'nın gerçekliğini yakalayamamış olduğuna dair ithamı, bir romanın gerçeğı yakalayabileceğı ve yakalaması gerektiğı inancından geliyordu; *Karanlığın Yüreğı*'ni ırkçılıkla suçlarken romanın tek bir anlamı olabileceğı ve olması gerektiğine inanıyordu; "karakterlerinin eylemlerini ve fikirlerini değerlendirebileceğimiz bir referans noktası"nı sağlam bir yere yerleştirmedine dair şikâyeti de bir romanın böyle bir referans noktası sunabileceğı ve sunması gerektiğı görüşündendi. Postyapısalcılığın ve yapıbozumculuğun iddiasıysa, dilin pozitif terimlere sahip olmayan bir farklılıklar sistemi olduğu ve imleyici, imlenen ve imlem arasındaki bağlantıların rastgele olduğuydu; bu, hiçbir edebi metnin gerçekliğı aslına uygun resmedemeyeceğı, nihai bir ana anlam barındıramayacağı ve "karakterlerinin eylemlerini ve fikirlerini değerlendirebileceğimiz bir referans noktasına" sahip olamayacağı anlamına geliyordu. Bunların mümkün olduğuna dair fikirler bir felsefi yanıştı ve ideolojik aldatmacadan ibaretti. On dokuzuncu yüzyılın klasik gerçekçi metinleri bile yakın okumaya tutuldukları zaman kendileriyle çelişiyor, parçalanıyor ve dökölüyorlardı; bu istikrarsızlığa modernizmin başyapıtlarında, örneğın Proust ve Joyce'da rastlanabilirdi.

rekli yeniden basıldı ve herkes tarafından konuşuldu." Diğer yandan Martin Ray, *Modern Fiction* dizisindeki *Joseph Conrad* kitabında Achebe'nin *Karanlığın Yüreğı*'ne dair söylediklerinden bahsetmez.

Bu açıdan bakıldığı zaman, on dokuzuncu yüzyılın klasik gerçekçiliğiyle erken modernizm arasındaki hattan doğan *Karanlığın Yüreği*'nin bir yapıbozumcu ve postyapısalcı örneği olduğu söylenebilir. *Karanlığın Yüreği*'ne yapılan yapıbozumcu okumanın erken bir örneği, Perry Meisel'in 1978 tarihli denemesi "*Karanlığın Yüreği*"ni Merkezlesltirmek"tir. Meisel her ne kadar Achebe'den bahsetmese de, Achebe'nin söz ettiği meseleyi görmezden de gelmez, fakat bu meseleye Conrad'ın kendisinden çok eleştirisinde rastladığını söyler; böyle olmasını da ırkçılığa değil, metnin gizeminin sabit ve nihai bir anlama dönüştürülebileceğini varsayan bir yorumcu tutuma bağlar. Bu anlamda, postkolonyalizm eleştirisiyle yapıbozumculuk arasında mümkün olan bir uzlaşmayı da işaret eder. Ancak en çok odaklandığı mevzu *Karanlığın Yüreği*'nin üstü kapalı epistemolojisidir. "Epistemoloji", "yöntemin ve / veya bilginin esaslarının teorisi" anlamına gelir; Meisel de Conrad'ın hikâyesinde Marlow'un bilgi arayışını anlatmasını, karakterinin ve okurun sabit ve nihai bir anlama, ona anlamsal istikrarı getirecek kesin bir merkeze olan arayışını sürekli boşa çıkarmasını ele alır. Aşağıdaki alıntı, Meisel'in diğer eleştiricilere, özellikle de Albert J. Guerard'a karşı çıkmasıyla başlar:

Conrad'ın *Karanlığın Yüreği*, Marlow'un Kurtz karakterinde bulmaya çalıştığı anlamı tespit etmemizi isteyerek kendi çekiciliğinin şartlarını belirler. Marlow'un izinde keşfettiklerini yazan okurlar, Marlow'un kelimelere dökemediğini söylediği şeyin peşindedirler: Kurtz'un yaptığının cevheri, özü ve ne olduğunun ayrıntıları.

Bu bilmeceye getirilen cevaplar, romanı eleştirenler arasında genellikle hikâyeye çok somut, çoğu zaman psikolojik anlamlar yükleme, anlatının sağladığı ipuçlarını metnin sınırlarının ötesinde erişilecek olan bir mananın zerreleri olarak kabul etme eğilimini ortaya koyar. Örneğin Stephen A. Reid, Kurtz'un "ihtirası ve gaddarlığı"nın "ağza alınmaz"lığından

mutsuздur ve "Kurtz'un ayinlerinin belli bir içeriğe ve gayeye sahip olması psikolojik olarak gereklidir," diye yazar.¹⁵ Reid'in metni somut ve psikolojik bir zemine oturtma inadı, Conrad'ın Kurtz'un davranışlarının niteliği konusundaki sessizliğini Frazer'ın *Altın Dal*'da (*The Golden Bough*) ilkel âdetleri anlatmasıyla doldurur. Leo Gurko bu kadar ayrıntıya girmez, ancak anlatının zemini hakkında aynı derecede ısrarcıdır, çünkü anlatı "hikâyenin dibine kök salmış olan dış tabiat çerçevesince ayakta durmaktadır."¹⁶

Albert J. Guerard'ın, romanı "benliğin içinde bir yolculuk" olarak yorumladığı klasik incelemesi, öyküye daha esnek bir yorum getirir ve ilk iki eleştiricinin görüşlerini geliştirmesine ön ayak olmuştur. Yine de Guerard'da benzer bir şekilde kesinlik ve psikolojik nedenler arama gayreti vardır; Conrad'ın hikâyesinde "ağza alınmaz"ın gerekli olduğuna dair ısrarına rağmen. Guerard için Kurtz'un açıkça "ağza alınmaz" olan davranışları, içgüdüleriyle mücadelesinin nişanı haline gelir: "Toplumun ve iş ortamının kısıtlamaları ortadan kalktığında, ilkelliğe dönüşün çağrısına ve cazibesine kulak vermeliyiz," diye yazar Guerard.

Guerard'ın iddia ettiği psikolojik simgeselliğinin devrilmemesi için Afrika kültürünün "toplumsuz olduğuna" dair varsayımı gereklidir. Ne de olsa, romanın sahnesini id'in toprakları olarak okuyacaksak, bu yerin yerlileri de ilkel olmalıdır. Guerard'ın varsayımları bu anlamda onun Avrupalılar ve "yabani" kültürler¹⁷ arasında farz ettiği niteliksel farkların aslında var olmadığını daha sonra öne sürmüş olan antropolojiyle ve Conrad'ın kendisinin hikâyenin içinde bu farklılıkları sorgulamış olmasıyla çelişir. Marlow'un gemisindeki yamyam mürettebatın romandaki aç-

15 Stephen A. Reid, "The 'Unspeakable Rites' in 'Heart of Darkness'", *Modern Fiction Studies*, 9:4, Kış 1963-1964, s. 347-356.

16 Leo Gurko, *Joseph Conrad: Giant in Exile*, Frederick Muller, Londra, 1965, s. 171.

17 [Meisel'in notu:] Bkz. Claude Lévi-Strauss, *La Pensée Sauvage*, Plon, Paris, 1962.

gözlü Avrupalılardan daha çok irade gösterdiğini şaşırarak görmesine ve Kurtz'un "yabani" kadınının yola çıkacak olan sevgilisine "vakur" bir veda balesi yapmasına rağmen Guerard, Conrad'ın metninde bulduğu psikolojik sınıflandırmalardaki anlamı sağlamlaştırmak için bu ilkelikte diretir.

Böyle bir yöntemin sonuçlarına, ortaya çıkardığı eleştirel dilin sorunlu yapısında rastlanabilir. Guerard'ın "içi boş" Kurtz'un "kapıldığını" söylediğı "boş durmanın kötülüğü"yle ilgili söylediklerini anlamak, ilk iddiasının ışığında biraz zordur (*Guerard'a aittir*). Elbette "ilkelliğe dönüşün cazibesi" beraberinde Guerard'ın içi boşluk ve miskinlik iddialarıyla Conrad gibi sorguladığı bir verimlilik ve sezgisel zenginlik getirir. Guerard romana dair okumasında mütemadiyen aynı retorik çelişkilere düşer. Marlow'un kapıldığı cazibenin, Kurtz'a maruz kalmasıyla cisimlendiğini söyler, arkasından da Conrad'ın "en çok bilmek ve görmek istediklerimizi anlatmayı" erteleyip durduğunu ifade eder. Benzer bir şekilde, roman "bilinçaltına yapılan bir gece yolculuğunun ve varlığın benliğiyle yüzleşmesinin" simgesel bir anlatımıdır. Kurtz'un hikâyesinin sonlarında ortadan kaybolması Guerard için Marlow'un da bir parçasının ortadan kaybolduğı anlamına gelir. Bu kendisiyle çelişen bir eleştirel dildir: bir yandan anlamın varlığını iddia ederken, diğer yandan üzerinde durduğı zeminin kayboluşuna da dikkat çeker.

Guerard'ın çelişkilerinin Conrad'ın metnine yönelik yersiz varsayımlardan geldiğı; yaptığı okumanın da, diğer iki eleştirmende olduğı gibi, Marlow'un hikâyesinin sonunda üstesinden gelmek zorunda kaldığı epistemolojik cezbediciliğe kandığı fikrindeyim. Gerçekten de Marlow'u derinden sarsan aydınlanmayı ve bulduğı "baştan aşağı canavarca, düşünülmesi olanaksız, ruhu tiksindirici bir şey"i oluşturan bilgiyi dilin kendisinin yarattığı ve kontrol ettiğini Conrad fark etmiştir. Dahası, Kurtz'un içine düştüğü "boşluğun" gerekli ve kaçınılmaz olduğunu Marlow'un öğrenmesi de, eleştiricilerimizin yaşadığı psi-

kolojik dehşetin, yüzleşmesi daha zor bir korkuyla birleşmesine yol açar.

Burada Conrad'ın epistemolojisinin peşinden gitmek istiyorum; Marlow'un İç Şube'yi süsleyen kafaları gördükten sonra Kurtz hakkında ulaştığı nihai fikri bu sebeple merkeze alacağım:

Bunlar yalnızca Bay Kurtz'un çeşitli tutkularını doyururken kendini kısıtlamaktan aciz olduğunu, kişiliğinde bir eksiklik –acil bir gereksinim doğduğunda o görkemli sözlerin altından bulup çıkaramadığı küçücük bir şey– olduğunu gösteriyordu.

Marlow bu kafaları, Kurtz'un kendini kısıtlamaktan aciz olduğunun ispatı olarak kabul eder (“gösteriyordu”). Romanı eleştirenler gibi, Marlow da aslında var olmayanın nişanını ispat olarak kabul ederek sonuca varmaktadır. Bu tip fikir yürütmeler bu var olmayış hakkında başka çıkarımları da beraberinde getirir. Bu ispat sırasında gördüğümüz aslında tam da Kurtz'un ahlâk yoksunluğudur – “kişiliğinde bir eksiklik”. Kurtz'da bu eksikliğin sezilmesinin sebebi şehvetli, arzu dolu bir varlık olmasıdır, bir anlamda Saul Bellow'un Henderson'ı gibi¹⁸. Aslında arzunun varlığı olarak “eksiklik”, doyuma erişememenin “eksikliği”ne bağlıdır.

Marlow'un bu kendinden emin açıklamasının ortasında kendimizi, romanın diğer yerlerinde onu şaşkına çeviren türden bir bilmecenin içinde buluruz. Kurtz'un elindekiler elinde olmayanlara bağlıdır; elinde olmayanlar da elindekilere. Marlow'un Kurtz hakkında bir şeyler keşfedeceği anda bir kelime oyununa saplanırız; Kurtz'un adı da (Almancada “kısa” anlamına gelir) bize benzer bir oyun yapar.

“Eksiklik” ve “kısa”lığın farklı anlamları arasındaki karşılıklı birbirine bağımlı ilişki, dil içerisinde anlamın lateral bir olgu olduğu hissini verir. Eleştiricilerimizse, dilde kelimeler ve nesneler

18 Saul Bellow'un *Yağmur Kral* romanındaki ana karakter – ç.n.

arasında doğrudan, ya da simgesel bir bağ olduğu varsayımına sahiptirler.¹⁹ (...)

Dolayısıyla incelediğimiz cümlede Marlow'un yüzleştiği sorunu belirleyen, insan kullanımının şartlarıdır: "acil bir gereksinim doğduğunda... bulup çıkaramadığı". Marlow'un bulunamaya çağını söylediği de, maddesel olarak, bu "bir şey"in çıkartılması ihtimalidir ki Kurtz dahilinde zaten herhangi bir somut etkisi olmaz. Elbette "eksiklik"in farksal anlamı Marlow'un kelimelere döktüğünü daha önceden öne sürmüştür: Kurtz'u yorumlamasına imkân tanıyan tercümanlığı üstlenen dil, Marlow'un, diğer tüm tercümanlar gibi, yolculuğunun saklı nesnesine yüklemek istediği "şey"i keşfedecek nitelikte değildir. Çünkü dil farksal ya da lateral bir olgudur. Dil farksal veya lateral bir olgu olduğu için de, işaretlerinin iddia ettiği gibi dünyanın farklı halleriyle özne / nesne ya da yüzey / derinlik ilişkisi kuramaz.²⁰

Ancak "şey"in resesifliği gerçekdışı geldiyse hikâyenin en başına, Conrad'ın tam da bu zorlukları ana hatlarıyla tartıştığı yere dönelim. Marlow'un uzun zaman önce Britanya'ya gelen Romalı görevli hakkındaki hikâyesi elbette Kongo'nun merkezîyeti hakkındaki düşüncelerinden önce gelen bir uyarı levhasıdır. Romalılar için Britanya, merkezin Roma olduğu bir çemberin çevresinde kalır. Şimdi, aradan yüzyıllar geçtikten sonra, Britanya

19 Dilbilimci Ferdinand de Saussure'un *Genel Dilbilim Yazıları*'nda, (çev. Savaş Kılıç, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014) ileri sürdüğü alternatif görüş ise, anlamın bir dilin sistemi içerisinde bulunan dahili farklılıkların ürünü olduğudur: Örneğin "kırmızı" sözcüğü anlamını belli bir renkle olan doğal bağından değil, "siyah" veya "yeşil" gibi renkleri tarif eden diğer sözcüklerden farklı olmasından alır. Saussure'un bugün meşhur olmuş iddiası şudur: "Dilde pozitif şartlar değil, farklılıklar vardır." Saussure'un bu görüşü eğer doğruysa, dil ve dünya arasındaki mesafe de Meisel'in söylediği gibi "yakınılacak ve aşılabilecek bir mesafe" değil, "dil'in -ve kültürün- damgası"dır.

20 [Meisel'in notu:] James Guetti aynı zamanda Marlow'un "yüzeyin ardına bakmasının imkânsız olduğunu itiraf ettiğini" göstermiş; Kurtz'un ve deneyimin anlamını bulamamasının "deneyimin gerçekliğinin dilin ötesinde var olması"ndan kaynaklandığını, "deneyimin esasen dil dışı" olduğunu söylemiştir; bkz. "Heart of Darkness' and the Failure of the Imagination", *Sewanee Review*, Yaz 1965, s. 498-502.

çevresinde Afrika sömürgelerinin olduğu bir başka çemberin merkezindedir. Bu mantıkla devam edecek olursak Kongo bir başka yeni çemberin merkezinde olacak, çevresinde bulunanlar bir gün yeni bir çemberin merkezinde olacaklardır, vesaire, vesaire. Bu model bir deyişle siyasi olduğu kadar epistemolojiktir de. Bir merkezin ya da başlangıç noktasının keşfi bir merkezleştirilmeyi²¹ de beraberinde getirir; diğer bir deyişle, bir yerin ortaya çıkması o yerin geri çekilmesine (resesyon) yol açar. Conrad'ın bu formülü Marlow'un Kurtz'a olan yolculuğundaki sorununu ve Kurtz'un temsil ettiği daimi resesif nesneyi, ya da merkezi açıklamasına, hatta yönetmesine imkân verir.

Marlow'un arayışındaki hadiseleri oluşturan da merkezlerde meydana gelen bu kayma ya da resesyondur. Kurtz'un peşinden Merkez Şube'ye giden Marlow, İç Şube adında bir başka merkez daha olduğunu keşfeder. Kurtz'u orada bulduktan sonra, Marlow onu elinden, tekrar bu sefer temelli kaçıır, çünkü yolculuğunun nesnesi bir "gölge", "bir buhar gibi ağır ağır, solgun, belirsiz"dir. Marlow'un elinde tek kalan konuşan "bir ses"tir; yani yalnızca dil. Bu anlamda, metnin de onayladığı Saussurecü bakışa göre Kurtz "bir tekmeyle uzaklaşvermişti dünyadan." Hatta "dünyayı da paramparça etmişti." Bir dil parçası olan Kurtz, Marlow'un yakalayabileceği somut bir nesne haline getirmek için ona atfettiği "dünya"nın ve "şey"in "eksikliği"ni duymaktadır. Ancak resesif Kurtz bir dizi çelişkili, farksal sözcükten ibaret olduğu için (örneğin *kurtz* [kısası], iki kez "uzun boylu" olarak tarif edilir), bulunduğu zemin –yani nesneliği– tespit edilemez. "Ondan daha yüksek ya da daha alçak bir şey yoktu," der Marlow, "bunu biliyordum... ben, karşısında, top-
rağın üzerinde nerede durduğumu, havada nerede uçtuğumu bilemiyordum."

21 Bkz. Jacques Derrida, "Structure, Sign, and Play in the Discourse of the Human Sciences" (Beşeri Bilimler Söyleminde Yapı, İşaret ve Oyun), ed. Richard Macksey ve Eugenio Donato, *The Structuralist Controversy*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1972, s. 247-265.

Marlow'un Kurtz arayışı için geçerli olan, ayrıca Marlow'un Kongo'da bulunması için de geçerlidir. Örneğin "çözümü olmayan bir sorun" olan, giysileri "parlak renkli, mavi, kırmızı, sarı yamalarla" kaplı olan *harlequin* insana Marlow'un gördüğü "mavi, biraz yeşil, birkaç turuncu ve bir de... mor bir leke"li Brüksel haritasını hatırlatır. *Harlequin*'in "görünüştü"nün Marlow'a "bir yerlerde [gördüğü] komik bir şeyi" hatırlatmasına şaşmamalı.²² Haritanın temsillerinin işaret ettiği yerde, Marlow (aynı) temsilin bir başka çeşidini bulur. Yani, haritanın temsil ettiği sağlam gerçeklik üzerinde durduğu sırada Marlow'un ayaklarının altından çekilir ve Kurtz'un da (yalnız) bir dil ya da temsil olması gibi kendi temsiline dönüşür.

Varlığın bu çekilmesinin, merkezlesmesinin delilleri roman boyunca mevcuttur ve kitabın etkin epistemolojik ilkesini oluşturur. Hatta anlamın hikâyesinin başında Marlow'a atfedilen ünlü tanımıyla da birebir örtüşür:

(...) öykünün anlamı çekirdek gibi içinde değil, sisi belirleyen parıltı ya da ay ışığının ölü yalazının ortaya çıkardığı o puslu halelerden biri gibi, öykünün dışında, onu saran bir şeydi.

Conrad'ın isimsiz anlatıcısı anlamın bir öz ya da "çekirdek" olduğu düşüncesini kayıtsız ve şartsız reddeder; bunun yerine "ölü yalaz" (*spectral illumination*) gibi anlamlarıyla oynayan daha tartışmalı bir tanım kullanır. "Spectral" aynı anda hem "prizması" hem de "hayalet gibi" anlamına gelir; bu şekilde yazar anlamı içi boş ("ölü" gibi), hem çok yönlü ve prizması (spektrum gibi), hem de ışığın asıl kaynağından uzak (ay ışığının) olarak tanımlar.

Elbette tüm bu gereksinimler hikâyesinin kendisi ve bizim Sa-

22 [Meisel'in notu:] Mario D'Avanzo *harlequin*'in yamalı giysisiyle Brüksel haritası arasında da bir benzerlik kurmuş, ancak bunun "kargaşa"yı tarif eden sürekli bir "sembol" olduğunu söylemiştir.

ussurec dil anlayışımızca karşılanır, ancak eleştiricilerimizin anlattığı hikâyelerde durum böyle değildir. Dahası, incelediğimiz cümlede Marlow'un karşılaştığı gereksinimler de tam olarak aynıdır: "Altından bulup çıkaramadığı küçük bir şey." İçinde bir "çekirdek" olmadığı gibi, Kurtz'un "o görkemli sözleri"nin altında da bulup çıkarılacak bir şey yoktur. Sebebin elbette Kurtz'un herkesten daha fazla yalancı olmasıyla bir ilgisi yoktur; asıl mesele anlamın şartlarının kaçınılmaz oluşudur. Kurtz'un anlamının "şey"ini Marlow'un bulamamasının sebebi bu acayip özü bulmanın zor olması, ya da psikolojik eleştiricilere kalırsa bastırılmış halde kalmasının gerekmesi değil, bu anlamın gayet var olmamasıdır. Yüzey / derinlik anlam jeolojisi Marlow'da olduğu gibi bizim zihnimizde de yerini lateral ya da yüzeysel bir topoğrafyaya –belki bir haritaya–, temsil ya da işaretler sistemi içinde farksal ilişkilere bırakmalıdır.

Conrad kesinlikle metin boyunca temsillerle uğraşır. Odaklandığımız cümlede bile Kurtz'un ağdalı dili bir kumaş ya da giysi gibi tasvir edilir (bir şeyin "görkemli sözlerin altından" çıkması nesneyi bir çeşit örtüye dönüştürür), diğer yerlerdeyse "güzel sözlerin görkemli katları"na benzetilir; aynı [ilk] anlatıcının kendi konuşmasının "kıvrım kıvrım bir tl yığının"ı" andırması gibi. Kitapta tasvir edilen haritalar, belgeler, elbiseler, şifreler, vb. gibi, sıkça karşımıza çıkan kumaş imgesi de temsilen bir temsildir ve her biri metnin sunduğuna benzeyen bir ilişkiler örgüsü ya da ağını hatırlatır. Bunlar, aynı Marlow gibi bizim de keşfetme amacıyla yorumladığımız dil yapısında Conrad'ın kullandığı alternatif ve birbirinin yerine kullanılabilir metaforlardır.

O halde Marlow'un kapıldığı dehşetin nedeni Kurtz'un yaptıklarının ve kişiliğinin özüne, esasına ve hatta zeminine ulaşmanın imkansızlığıdır, diye düşünüyorum. Kişiliğini ortaya çıkaran deliller yumağının başladığı bir iplik yoktur; işaretlerden oluşan yüzeyin altında derin bir merkez olmadığı gibi. Marlow'un

kulübeye girdiği zaman Kurtz'u bulamaması eleştiricileri hayrete düşürürken, bizler Kurtz'un yokluğunun anlamının durumunun işareti olduğunu, yani "kısa" ve "eksik" olduğu gibi alternatif bir karara varabiliriz.

Bu yüzden şu an durduğumuz perspektiften bakıldığında Kurtz'un yokluğuna Marlow'un duyduğu şaşkınlık dolaysız ve kesin bir anlam kazanır:

Gözlerime inanabilseydim herkesi uyandırırıldım sanıyorum. Ama inanamadım önceleri – o kadar imkânsız görünüyordu bu olay. Aslında, belirgin hiçbir somut cisme dayanmayan düpedüz bir korkuya, katıksız, soyut bir dehşete kapılmıştım. Bu duyguyu böylesine güçlü kılan –nasıl anlatsam?– hissettiğim manevî darbeydi, sanki baştan aşağı canavarca, düşünülmesi olanaksız, ruhu tiksindirici bir şey beklenmedik bir biçimde üzerime itilmişti. Bir saniyeden az sürdü bu. Onu izleyen sıradan, öldürücü tehlike korkusu, beklemeye başladığım ani saldırının ve kıyımın, ya da ona benzer bir şeyin, sezgisi beni çok rahatlatmıştı. Öylesine rahatlatmıştı ki beni, tehlike işareti vermedim.

Marlow'un "korkusu" ve "dehşeti", Kurtz'un ortada olmayışına verdiği "düpedüz" ve "katıksız, soyut" bir yanıttır, "belirgin hiçbir somut cisme" dayanmasa da, belki de o sebeple. Dolayısıyla herhangi bir varlığın vaadi, biçimi ne olursa olsun, tüm varlığın bir uydurmaca olduğuna dair "baştan aşağı canavarca" fark ediş yaşayan Marlow'un yüreğini "çok" rahatlatır.

Ancak Marlow, varlığın içinde gördüğü hiçliğin içinde, "ayazın altında bir şey" olmadığında bir varlık duygusu yaratmak için kendisine oyunlar oynar. Örneğin *harlequin*, Marlow'un şifre olduğunu düşündüğü metnin Rusça olduğunu söylediğinde Marlow bir an rahatlar; sanki Rusça şifreden daha doğal, ya da sağlam, bir kod gibidir. Marlow, Kurtz'u daha anlaşılır hale getirmek için "rezillik" kelimesinin (*degradation*) anlamına sığındı-

ğı şekilde Rusçaya güven verici ve uydurma bir öncelik tanır. Ne de olsa aynı “eksiklik” ya da “kısa” gibi, yalnız kirli ya da sersem gibi anlamlara geldiği sanılan, insana toprağı ve yeri hatırlatan *degradation* kelimesinin de ikinci bir anlamı bulunur. Bu alternatif imlenen, “ölü’ dahi olmayan” anlamını taşır, yani “gradasyon” etkisiz hale getirilmiş (“de-grade” edilmiş) ya da parçalanmıştır; böylece anlatıcının hikâyesinin başında anlama atfettiği “hayaletimsi” tanımın vaat ettiği parıltılı ışık, Kurtz gibi aykırı bir örnekte tamamen eksiktir. Dolayısıyla Marlow, “Önemli ya da önemsiz hiçbir şey adına yalvaramayacağım,” dediğinde doğruyu söylemektedir; Conrad’ın Kurtz’u başkalarından ayıran, farklılaştıran ve adlandırılabilen niteliklerden tamamen arındırması onu Marlow’u her şeyden çok korkutan “hiçliğe,” dönüştürür.

Tüm bunları söyledikten sonra herhalde *Karanlığın Yüreği*’nin niçin Marlow’un hikâyesi olduğuna gelebiliriz. Kendisine ibretlik bir derecede ters düşen bir bilincin anlatısıdır bu. Marlow’un yaşadığı gerilim lateraldir; biri mevcut olan, diğeri olmayan, kendilerine ait gramerleri ve kelime dağarcığına sahip –tüm anlamlarıyla “eksik” ve *kurtz*– iki dünya fikrinin gerilim hattında durur. Hatta, Guerard’ın eleştirisindeki dilde sezdiğimiz üstü kapalı gerilim de budur; çelişkili laflar arasındaki girdip geliş insana, anlatının kendisinin ayırmış olduğu söylemlere bir yanıtımsı gibi gelir. (...)

Karanlığın Yüreği ve taşıdığı anlam... eleştiricilerimizin çeşitli biçimlerde varsaydığı gibi birbirleriyle özne / nesne ilişkisinde durmazlar. Öykünün adı bile başlı başına bir paradoks ya da bilmecedir; asıl gaye bize bir yürek ya da merkezi göstermek değil, var olmayan o nesneyi kullanarak bizi kandırmaktır. Kurtz’un deneyimini ya da taşıdığı anlamı hikâyede bizden uzak tutan, Guerard’ın duyduğu “zihinsel ihtiyacı” ya da “edebi temkinliliği” –ya da [James] Guetti’nin “dilsel olmayan” gerçeği– değildir. Aslında Kurtz’un anlamının mevcut olmayışının *kendi-*

sidir hikâyesinin anlamı; bu da mevcut olmayışı, varlığın kendisi için bir zemine çevirir.

Meisel, yapıbozumculuk kurallarına uygun bir şekilde *Karanlığın Yüreği*'ne dair okumasının bir "varlık söylencesi içine düşmüş" olduğunu ve "kilit" ve "katman" gibi sözcükleri kullanmasının, kendisinin romanda göstermeye çalıştığı "varlık ve derinliğin yapıbozumu ve merkezleştirilmesi"yle çeliştiğini kabul eder. Onun getirdiği yaklaşımın, kusur bulduğu eleştiricilerinkinden aşağı kalır yanı yoktur; yazısında metnin gizli gerçeğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır ki, bu gizli gerçek gizli bir gerçeğin olmadığı, mevcut olmayan merkezinin dipsiz bir kuyu olduğu, çıkarılabilecek nihai bir anlamı sonsuza kadar ertelediği anlamına da gelebilir. Ancak eski yaklaşımlarla arasında var olan devamlılığa rağmen, Meisel'in *Karanlığın Yüreği*'ne getirdiği yorum 1970'ler çerçevesi içerisinde son derece tahrip ediciydi. Meisel'in yapıbozumcu eleştirisi ve Achebe'nin postkolonyalizm eleştirisi, her ne kadar farklı ve birbiriy-le uyumsuz olsalar da, 1980'ler ve 1990'larda edebiyat çalışmalarını değiştirecek olan yeni yaklaşımların birer örneği idi. Daha eski bir yaklaşımın önemli bir örneği –daha doğrusu eski yaklaşımların bir derlemesi– onyılın sonunda, 1979 yılında, Ian Watt'ın *Conrad in the Nineteenth Century* (On Dokuzuncu Yüzyılda Conrad) kitabının yayımlanmasıyla ortaya çıktı.

Achebe ve Meisel'i okuduktan sonra Watt'ın kitabı, okuyanın fikirlerine bağlı olarak, ihtiyaç duyulan bir sağduyuya dönüş ya da itibarsızlaştırılmış bir düz mantığa gerileme gibi görülebilir; ama daha muhtemeli, bu iki ucun arasında bir yerde olduğudur. 128 sayfalık uzun bir bölümde Watt, biyografik, tarihi ve ideolojik açılardan olduğu gibi, *Karanlığın Yüreği*'nde²³ kendi sözcükleriyle "Conrad'ın öyküsel, tematik ve simgesel yapılarının nasıl geliştiğine dair gayet düz bir açıklama"da bulunmuş ve bunu, bir edebi metnin "düz anlamı"nın Meisel örneğinde olduğu gibi yapı-

23 Ian Watt, *Conrad in the Nineteenth Century*, University of California Press, Berkeley, 1979; Chatto and Windus, Londra, 1980, s. 214.

bozumcu yaklaşım tarafından sorgulandığı bir dönemde yapmıştı. Dahası Watt, eserin sömürgeci, ırkçı ve siyasi yönlerinin Achebe'nin saldırısı neticesinde giderek daha önemli hal aldığı, bir edebi metinde veya ona getirilen eleştiride siyasi bir yorum olmamasının da büyük bir siyasi görüş olarak kabul edildiği bir dönemde, *Karanlığın Yüreği*'nin "sömürgecilik ve ırkçılık meselesiyle uzun boylu ilgilenmediği" ve "siyasi bir eser olmadığı" neticesine varmıştı. Fakat Watt'ın çalışması biyografik, tarihi ve eleştirel perspektiflerin zengin bir derlemesi, Conrad eleştirisinde büyük etki sahibi olacak bir bilgi ve yorumlama madenidir; bu hem eserin kendi değeri, hem de Watt'ın, *Romanın Yükselişi*'ni kaleme alan itibarı yüksek bir akademisyen olmasından kaynaklanır. Watt'ın *Karanlığın Yüreği* yorumunun herhalde en önemli ve etkileyici kısmı Conrad'da, Watt'ın "ertelenen çözüm" adını verdiği yönetime dair ilginç analizidir; bunun yanında en tartışmalı olan kısmının da çeşitli simgesel yorum türlerine olan taarruzu olduğu söylenebilir. Aşağıdaki ilk alıntı "ertelenen çözüm"ü anlatır ve romandan belirli bir parçaya odaklanır:

Conrad, *Karanlığın Yüreği*'ni yazdığı dönemde, çoktan, bir empresyonist ressamın görsel duyumu dolaysız olarak betimlemesinin sözlü karşılığını yaratan bir anlatım tekniği geliştirmişti. Conrad kahramanının anlık duygularını aktarır ve bu şekilde okurun izlenimle anlayış arasındaki boşluğun farkına varmasına sebep olur; bu boşluğu doldurmakta gecikmesi, olayın kendisiyle gözlemleyenin bölük pörçük fikri arasındaki ayrışımı kâğıda döker. *Karanlığın Yüreği*'nde Conrad bu yöntemi hikâyesinin en sürükleyici kısmında, Kurtz'un şubesinin kıyısında Marlow'un gemisinin saldırıya uğraması sahnesinde kullanır. Geminin karaya oturmasından korkan Marlow, hemen altında oklardan korunmaya çalışan yamyamı endişeyle seyretmektedir: "İskandil çubuğuna bakıp, her batışında biraz daha uzunca bir parçasının su üstünde kalmasına sinirlenirken, çubuğu tutan

adam birden işini bıraktı, sırtı yukarı çekmeyi bile unutup güverteye uzanıverdi.”

(...) Marlow’un başta kelimelere dökemediği görsel izlenimi, her şeyin usulüne uygun yapılışında meydana gelen keyfi değişikliğe duyduğu sinirle birleşir. Burada etki daha da artar: “Aynı anda, altımda duran ateşçi birden kazanının önüne oturup başını öne eğdi. Hayretler içindeydim.” Ancak o zaman duruşlarında meydana gelen bu ani değişikliğin nedenini fark eder: “Sonra hemen bakışlarımı ırmağa çevirmek zorunda kaldım, çünkü bir kütük çıkıvermişti önümüze. Sopalar, küçük sopalar uçuşuyordu havada – çok sayıda: Burnumun ucundan vızıldayarak geçiyor, altıma düşüyor, arkamdaki kaptan köşkünün çarpıyorlardı.” Marlow nihayet kaptanlık görevini tamamladığında ve önündeki engeli aştığında bu küçük sopaların ne anlama geldiğini çözer: “Kütüğün yanından güçlükle geçtik. Oktu bunlar! Ok atıyorlardı bize!”

Bu sırada hacılar çalılıklara “kurşun yağdırmaya” başlamıştır; dümencisinin de onlara katılması Marlow’u öfkelenendir. Marlow bir yandan gemiyi idare eder, bir yandan kaptan köşkünün penceresinden “belli belirsiz, uçup kaybolan adamlar”ı ara ara seçerken, birden dikkati dağılır:

Panjurun önünde havada büyük bir şey belirdi, tüfek suya düştü, dümenci birden geriledi, omuzunun üstünden olağanüstü, derin, içten bir bakış fırlattı, ayaklarımın dibine düştü. Kafası iki kez dümene çarptı, uzun bir bastonun sapına benzer bir şey kulübenin içinde sağa sola sallanıp katlanır taburelerden birini devirdi. O uzun sopayı kıyıda birinin elinden söküp aldıktan sonra dengesini yitirip düşmüş gibiydi. İnce duman perdesi yok olmuş, kütüğü aşmıştı ve yüz metre kadar sonra kıyıdan gene uzaklaşabileceğimi görmüştüm; ama ayaklarım öylesine ıslak ve sıcaktı ki, yere bakmak zorunda kaldım. Adam sırtüstü yatmış, gözlerini

bana dikmişti. İki eliyle o bastonu kavramıştı. Bu... bir mızrağın sapıydı. (...) Mızrağı değerli bir şeymiş, elinden almaya kalkacağımdan korkuyormuş gibi tutuyor, endişeyle bana bakıyordu.²⁴

Üçüncü bir ani ve beklenmedik eylem kahramanın bilincinde canlanır; bu olayı çözmekte gecikmesiyle okur hem yaşadığı dehşeti, hem de durumun buruk komikliğini tecrübe edebilir. Gülünçtür, çünkü durumu bizim kadar çabuk anlamayanlara küçümsemeyle karışık bir öğrenti duyarız; dümencinin “elinden almaya kalkacağımdan korkuyormuş gibi” tutuyor olmasının tasvirinde de tüyleri ürperten bir komiklik vardır. Bu ölümün hazırlığı çoktan yapılmıştır: Eğer Marlow’a sırtı tutan adam uzanmış, ateşçi oturmuş gibi geliyorsa, dümencinin sırt üstü düşerek ölmesini de mürettebatın kendi emniyeti için vazifesini bırakmasının üçüncü bir örneği gibi düşünmesi doğaldır.

Yine de bu parçanın ilk bıraktığı izlenim komiklik değildir. Conrad’ın bir numaralı gayesi yaşananlarla aramızda dolaysız bir duyuşsal ilişki kurmaktır; bu gaye de somut izlenimlerin, nedenin kendisini anlamasından önce gelmesini gerektirir. Ede-

24 [Watt’ın notu:] [Max] Beerbohm, Conrad’ın hikâyesinin doruk noktasında kullandığı çözüm ertelemeyi bahseder. Ana karakter “bir metre ilerisinde yerdensitmiş körpe bir fidanı görünce sus pus olur – bu titrek körpe fidanın kökleri çelikten gibidir” (*A Christmas Garland*). En yakın benzerlik bu cümlelerle gibi gözükse de, Jocelyn Baines “Max Beerbohm’un zeki Conrad parodisini ‘Karain’ ve ‘The Lagoon’u (Lagun) esas alarak” yazdığını dile getirir; Addison C. Bross da “Beerbohm’s ‘The Feast’ and Conrad’s Early Fiction” yazısında “An Outpost of Progress”in daha yakın bir kaynak olduğunu dile getirir. [Editörün notu:] Watt uçmakta olan bir mızrakla gelen “ertelemeli çözüm”ün önceki bir örneğinden bahsetmez; bu da Conrad’da değil, H. Rider Haggard’ın *King Solomon’s Mines* eserindedir: “[Good] nihayet suratının sağ tarafından ve çenesinden o maddeyi çıkarmayı başarmıştı ki, birden onu seyreden ben, başının hemen yanından parlak bir ışığın geçtiğini gördüm (...) Good bir küfürle doğruldu (...) onunla birlikte ben de, ama ben küfretmeden; size gördüklerimi aktarayım. Benim durduğum yere belki yirmi, Good’un durduğu yereyse on adım mesafede bir grup adam bekliyordu (...) Önlerinde on yedi yaşlarında bir delikanlı durmuş, bir Grek mızrak atan adam heykeli gibi elini uzatmış ve vücudunu bükmişti. O parlak ışık bir silah olmalıydı; üzerimize atan da oydu.”

bi empresyonizm yalnız gözlemci bireye bağılı olmayan, aynı zamanda gözlemlenen anda mevcut iç ve dış tüm şartların da etkisinde olan bir görüş alanını kullanır. Resimde hava şartlarının etkisinin anlatıdaki karşılığı insan algısını çarpıtan, ya da neyin ilgili ve önemli olduğunu fark etmesini geciktiren etkenlerdir. Öncelikle, aklımız genellikle başka şeylerle meşguldür; Marlow onca işle uğraşırken, gemiyi felaketten kurtarmaya çalışma vazifesini bölen bu üç olaya canının sıkılması gayet olağandır. İkincisi, izlenimlerimize dair yorumlamamızın alışıldık beklentilerimizce çarpıtılmasıdır: Marlow ne olduğunu anlamadığı okları, bildiği çubuklar zanneder. Dahası, her zaman dikkat ettiğimizden çok daha fazlası gözümüzün önündedir; bu yüzden bir kriz anında önemli şeyleri –örneğin dümencinin öldürülmüş olmasını– seçemeyebiliriz. Conrad’ın yöntemi, algılananların nedsel ya da kavramsal terimlere çevrilmesindeki güçlükleri yansıtır. Bu da bizi ertelenen çözümle empresyonizm arasındaki bağlantının ortasına koyar: Michael Levenson’ın söylemiş olduğu gibi, yorumlama işleminin güvenilmezliğini bize hatırlatır; bireyin zihinsel durumu fevkaladeyse bu güvenilmezlik daha da belirgin olduğuna göre, ertelenen çözüm, kriz anlarının nesnel ve öznel taraflarını aynı anda canlandırır. Bu yöntem ayrıca tasvir edilmekte olan deneyimin gerçekliğine de bizi daha iyi ikna edebilir; anlatılma biçiminde şüpheli gelecek bir seçicilik yoktur; okuduğumuz sırada, yaşadığımız sırada olduğu gibi, rastgele ve allak bullak duysal izlenimler arasından bir anlam çıkarmaya kendimizi kaptırırız.

İkinci alıntıda Watt tekrar belirli bir parçaya mercek tutar ve o parçaya getirilen simgesel yorumlarda kusur bularak, kendi yorumlamada bulunur:

Vazifesini kabul etmek için ticaret şirketine gittiği sırada, Marlow bir sokaktan geçer:

Üzerine derin bir gölge çökmüş dar ve boş bir sokak, pancurlarla kaplı sayısız pencere, bir ölüm sessizliği, taşların arasından fıskırmış otlar, sağda solda görkemli selâm kapıları, tüm ağırlıklarıyla aralık duran çok büyük kapılar. Bunların birinden giriverip çöl gibi çıplak, geniş, süssüz bir merdivenden çıktım, önüme gelen ilk kapıyı açtım. Biri şişman öbürü zayıf iki kadın hasır altlıklı iskemlelere oturmuşlar, siyah yünden bir şeyler örüyorlardı. Zayıf olanı ayağa kalkıp doğru üstüme geldi –gözleri önüne eğik, hâlâ örüyordu– ve tam bir uyurgezerin önünden çekilir gibi çekilmeyi düşündüğüm anda durdu, başını kaldırdı. Giysisi bir şemsiye kabı kadar yalındı ve dönüp tek söz söylemeden önümden bekleme odasına girdi. Adımı söyleyip etrafıma baktım.

Marlow patronun huzuruna çıkarılır, sonra:

Kırk beş saniye sonra kendimi yeniden bekleme odasında, iyi yürekli kâtibin yanında buldum; hazin ve anlayışlı hava-sıyla bir belge imzalattı bana. Bir de, başka şeylerin yanı sıra, şirket sırlarını açıklamayacağıma yemin ettim sanıyorum. Açıklamayacağım da.

Biraz huzursuz olmaya başladım. Böyle törenlere alışık değildim, bilirsiniz, bir de uğursuzluk vardı havada. Kötü bir düzene ortak olmuştum sanki –ne bileyim– doğru olmayan bir şeye... Çıkınca rahatladım. Dış odadaki iki kadın siyah yünlerini coşkuyla örüyorlardı. İnsanlar geliyor, daha genç olanı gidip gelip içeriye sunuyordu onları. Yaşlı olanı iskemlesine oturmuştu. Düz tabanlı kumaş terlikler giymiş, ayaklarını küçük bir halının üstüne koymuştu ve kucağında bir kedi vardı. Başında beyaz, kolalı bir başlık, yanağında bir siğil, burnunun ucunda asılı duran gümüş çerçevesi bir gözlük vardı. Gözlüklerinin üstünden bana baktı. O bakışın hızlı, ilgisiz dinginliğinden huzursuz oldum. Sersem sepelek görünüşlü iki genç odaya giriyorlardı. Onlara da ay-

nı ilgisiz, bilgiç bakışı yöneltti. Onların her şeylerini biliyordu sanki – benim de. Tuhaf bir duygu doldu içime. Anlaşılmaz, uğursuz bir kadınmış gibi geldi bana. Oralarda, uzakta, çok düşündüm o ikisini: Karanlığın girişini koruyorlardı; siyah bir tabut örtüsü örüyorlar, biri durmadan insanları bilinmeyene buyur ediyor, öbürü de ilgisiz, ihtiyar gözlerle şen ve sersem suratlara bakıyordu. Ave!²⁵ siyah yün örücüsü ihtiyar. *Moritur te salutant*.²⁶ Baktıklarının çoğu – yarısından çoğu– bir daha göremediler onu.

Bazı eleştirmenler bu iki yün örücüsünü kullanarak, *Karanlığın Yüreği*'nde Marlow'un yolculuğunu Vergilius'un *Aeneis*'inin altıncı kitabı ve Dante'nin *Cehennem*'i gibi geleneksel bir cehenneme iniş hikâyesi olarak çözümleyen büyük ölçekli simgeci yorumlar getirmişlerdir. Eleştirel yorumun bu türü, sözlü göstergelerde simgesel göndermenin açık değil kapalı olması gerektiğini düşünür; nesnenin doğal ve esas çağrışımlarından değil, mevcut fikirler, hikâyeler ve mitlerden ortaya çıktığını varsayar. Bu parça bu tür çağrışımlara kesinlikle simgesel göndermelerde bulunur; Marlow da başından geçenleri Pagan ve Hristiyan geleneğe göre bir yeraltına yolculuk perspektifinden anlatır: Yün örücülerin "karanlığın girişini koruyor" oluşu ve iki gencin "sersem sepelek" içeri girmesi bunu yeterince belirgin hale getirir. Ancak ne paragraftaki tek sembolik göndermedir bu, ne de içlerinde en önemlisidir; düz anlamdan simgesel olana geçişin merkeze doğru olması için de bir sebep yoktur. Ancak bu tür bir varsayımına sahip bir eleştirmen, "*Karanlığın Yüreği* ile Dante'nin *Cehennem*'i arasında yakın bir yapısal benzerlik olduğu"nu söyleyebilir ve şirket şubesini Araf'a, merkez şubesini sahtekârların meskenine benzetip, Kurtz'u hem "hısmına ihanet eden bir hain" hem de bir Lusifer olarak betimleyebilir.

25 (Lat.) Selam sana!

26 (Lat.) Ölecek olanlar seni selamlar.

Bu tip simgesel yorumlamalara yöneltilebilecek pratik bir itiraz, anlatının ufak tefek taraflarına –yalnız bu simgesel göndermelerin sözde bölünmez ve alegorimsi çerçevesine uyan işaretlere– çok fazla çekmesi olabilir. Böyle olunca metni yalnız bu hatlarda düşünür, şöyle sorular sormaya başlarız: Conrad’da niçin yalnız iki Mire vardır? İpliği eğiren Klotho hangisidir? Hangisi dokumacı Lakheesis’tir? Zaten Yunanlar yün örmeyi bilirler miydi ki? Peki makas nerede?²⁷ İki kadından ince olanın konuklara hem *içeriye* girerlerken, hem *dışarıya* çıkarlarken eşlik etmesindeki simgesel mana ne olabilir – bir doğum ve ölüm ayını mı, acaba? Böyle verimsiz kaygılara saplanan zihnimiz parçadaki diğer pek çok simgesel ipucunu, hatta ilgimizi çeken ayrıntıların taşıdığı diğer anlamları kaçıır.

Aslında bekleme odasındaki sahnede birçok tarihî ve edebi çağrışım bir arada mevcuttur; bu çokluluk hali birleşerek iki yün ören kadını çok daha evrensel bir yere yerleştirir. Bunlardan en çok göze çarpanı, kahramanlar için tehlikeli ya da ölümcül olacak birçok olayı çağlar boyunca kalpsiz bir umursamazlıkla seyretmiş olanlardır. Mirelerde görülen bu kayıtsızlık, parçada anımsatılan iki tarihî olaya da gönderme yapmaktadır: Bunlardan ilki giyotinin başında aldırışsız örmeye devam eden Fransız *tricoteuses*, diğeri de Marlow’un kendini beğenmiş ünleminde hatırlattığı üzere Romalı kalabalığa alayla veda eden gladyatörlerdir: “Ave! siyah yün örücüsü ihtiyar. *Morituri te salutant*”.

Bir bütün olarak *Karanlığın Yüreği* bağlamında bu üç simgesel göndermenin işlevi yereldir ve kesin sınırlar içerisindedir; Mar-

27 Yunan ve Roma mitolojisinde üç Parcae, ya da Mire bulunur; iplik eğiren üç yaşlı kadın olarak temsil edilirler: Klotho, Lakheesis ve Atropos. Ozanlar daha sonra kadınların iş dağılımını değiştirmiştir; örneğin, Lemprière’in *Klasik Sözlük*’üne göre (3. baskı, 1984), Watt’ın söylediğinin aksine dokumacı olan Klotho’dur, Lakheesis iplik eğirir: Klotho doğduğumuz anı seçmekle sorumludur ve elinde bir öreke tutar (elde eğirilen yün ya da keten ipliği tutmak için kullanılan bir ucu çatal değnek), Lakheesis ise başımızdan geçen tüm olayları ve tüm eylemlerimizi eğirir; üçüncü Mire olan Atropos ise elindeki makasla hayat ipliğini keser.

low'un Drake ve Franklin'e yapmış olduğu diğer tarihî göndermeler gibi²⁸ yapıldıkları gibi terk edilirler; yazarın niyeti bu göndermeleri diğerleriyle birleştirip eserin bir bütün olarak ana simgesel anlamını ortaya çıkaracak olan kriptografik bir sistemi oluşturmak değildir. Bunun bir sebebi devam eden herhangi bir simgesel paralelin, hikâyenin esas meselesinden anlatımda kullanılan temsillerin ayrıntılarına kadar tüm yazınsal düzeylerde anlatının davet edeceği edebi ilgiyi ve önemi yok edecek olmasıdır.

O halde bu parça, Conrad'ın doğal, açık ve çok sesli türde simgesel göndermelere sahip sürekli devam eden bir ayrıntılar dizisi kullandığını bize açıkça gösterir. Marlow son derece seçici, bir o kadar da canlı bir dizi ayrıntıya başvurur; bu gözlemler genellikle olduğu gibi ve açıklanmadan sunulur ve her bir imge bağımsızlığı ve tekliliğiyle okuru daha geniş bir varsayıma doğru iter. Bunlardan biri mesela zayıf yün örücünün yaklaşması imgesidir: "ayağa kalkıp doğru üstüme geldi –gözleri önüne eğik, hâlâ örüyordu– ve tam bir uyurgezerin önünden çekilir gibi çekilmeyi düşündüğüm anda durdu, başını kaldırdı. Giysisi bir şemsiye kabı kadar yalındı."

Kendimizi bu son derece görsel ayrıntıların titiz çağrışırcılığına bırakırsak, simgesel yan anlamlar bizi sahnenin uğursuz, esrarengiz ve cansız havasına dair edindiğimiz fikrin çok ötesine götürebilir; katı, mekanik, kör ve otomatikleştirilmiş bir dünyanın farkına varırız. Bu farkındalığın kaynaklarını açıklamaya teşebbüs etmek istesek, zayıf yün örücünün Marlow'la konuşmadığına, hatta onu görmediğine dikkat çekebiliriz; hareketleri diğer insanlarınkinden bağımsızdır. Yün örücünün görünüşü bu insandışılık hissini artırır; vücudunun şekli bir şemsiyeyi ve dar siyah kabını andırır; sert ve dar çirkinliğinin işlevsel biçimini ritimli hareketler, yuvarlak hatlar ve göze hoş gelen renklerle yu-

28 Aslında bu göndermeleri yapan Marlow değil, ilk anlatıcıdır. (Yazar İngiliz denizciler Sir Francis Drake (1540-1596) ve Sir John Franklin'den (1786-1847) bahsediyor – ç.n.)

muşatmaya çalışmamıştır. Önemli olan yün örücünün bize bir mitolojik Mire'yi hatırlatması değil, kendisinin bir Mire olmasıdır: Yaşarken kendisine ve başkalarına ölümü andıran insandışı bir varlık, dolayısıyla da ticaret şirketinin insanlarına ne yaptığını öngören bir simgedir.

Parçadaki bazı imgeler kısıtlı ya da çoğunlukla resimsel bir biçimde sunulur; örneğin yün örücü yaşlı kadın, yanağındaki siğili ve düz tabanlı kumaş terlikleriyle, bedensel ve ruhsal çarpıklığın rahatsız edilmemiş kayıtsızlıkla buluşmasının çarpıcı bir imgesidir. Ancak bundan başka, daha büyük ve bir anlamda önceliklere ters işleyen eğilim daha vardır ki, o da Marlow'un aşırı seçici hafızasının bize o anki ruh halini sergilemesidir. Örneğin, Marlow patron için "Elimi sıkı galiba," dediğinde, emin olamayışı o an aklının başka meselelerde olduğunu bize düşündürür. Marlow bir otobiyografide, veya natüralist romanda mutlaka lafı geçecek olan pek çok şeyi atlar; örneğin Marlow'un sözleşmesinin ayrıntılarını ya da tanıştığı insanların isimlerini öğrenmeyiz. Bu isimleri atlama alışkanlığı özellikle sembolistlerde görülen bir eğilimdir – örneğin Maeterlinck'te, ya da Kafka'da. Bu stratejinin ardındaki genel sebep bellidir: Anlatının nesnesi hakkında çoğu ayrıntı atlandığında geriye kalan, tümüyle tesadüfi ve rastlantısal oluşun bağı ve konudışılığından kurtulan ayrıntılar, daha büyük fikirlerin ve tutumların temsili olarak görülebilir.

Marlow patronun özünü ortaya çıkarmak için tüm belirtileri siler ve onu yalnız "solgun, tombul bir adam" olarak tarif eder; çünkü önemli bürokratlar genellikle çok yemek yerler, dışarıda spor yapmazlar, özelliksizdirler ve biraz da soyutturlar. Ancak bu durumda etkin olan bir kaygı daha vardır; Marlow sahnenin dış görünüşü ve nesnel özelliklerini tarif eden belirteçleri bu derece yok ediyorsa, bunun sebebi dikkat hiyerarşisinin çoğunlukla içe dayalı ve manevi olmasındandır; Marlow'un uyuşmuş bir hayret duygusuyla geçirdiği, aslında modern toplumun kabul törenlerinin en evrenseli ve uğursuzuna –bireyin de-

vasa bir bürokrasiyle yüzleşmesi ve ondan iş alması sürecine–dair duyduğu manevi tepkiydi.

Marlow bu kabul törenine sembolik bir ekolojik sekansla başlar: tanıdık olmayan sokaklardan ve çorak merdivenlerden ilerleme; bekleme odasından muazzam müdür odasına kayıtsızca alınma; kırk beş saniye içerisinde daha hızlı bir şekilde aynı safhalardan geçerek ve sağlık muayenesinin geciken ve keyif kaçırarak durağına uğrayarak geldiği yere dönme. Rutinleşen insan ilişkilerinin tasviri de aynı derecede tipiktir: aldırışsız resepsiyonistler; güleryüzlü sekreterin ustaca sergilediği samimiyet; tombul patronun içi boş cömertliği; kâtibin tekinsiz neşeliliği; muayenehanecinin ikiyüzlülüğü.

Marlow çoğunu fark eder ama nadiren yorumda bulunur; dolayısıyla bu parçanın simgesel anlamları konusunda çıkarımları yapmakta serbest bırakılırız. Bu anlamlar çokludur ve uzun boylu anlatılmaz, yalnız işaret edilirler; dolayısıyla yorumlamada neye öncelik tanıyacağımız okurlar olarak hayal gücümüze, gerçekliği canlandırma biçimimize bağlı olacaktır.

Ana simgesel göndermenin seçebileceği yönlerden bir tanesi, parçada üstü kapalı verilen medeniyet fikridir. Sahnede mevcut bazı ayrıntılar, Marx'ın, modern kapitalizmin sonuçlarından bir tanesinin insanları bir ekonomik ilişkiler sisteminde yalın nesnelere dönüştüreceğine dair söylediklerini bize düşündürür; insanlar şeylere dönüşür ve böylece kişisel ilişkiler bir "hayalî nesnellığe" bürünür.²⁹ Bu yorum, Max Weber'in bu konuyla alakalı olarak söylediği, modern bürokratik yönetimin beraberinde "biçimsel bir kişilerüstülük ruhunun egemenliği"ni getirdiğine dair iddiasına da uyar.³⁰ Parçanın ve *Karanlığın Yüreği*'nin diğer kısimlarını düz anlamda aldığımızda da her iki yorum için de destek bulabiliriz; bu da Conrad'ın modern dünyanın kurumlarının

29 [Watt'ın notu:] "Gespentische Gegenständlichkeit" tabiri [görüngesel nesnellik] Georg Lukács'a aittir; *Existentialismus oder Marxismus?*, Berlin, 1951, s. 41.

30 Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, Free Press, New York, 1964, s. 340.

esas ahlâki niteliğini çözmeye olduğu kadar, anlamlarını simgesel olarak iletebilmeye olan yeteneğinin de nişanı olarak kabul edilebilir.

Bu parça aynı zamanda, yaşadıklarının Marlow için olan söylenmemiş öznel anlamı hakkında da çok şeyi üstü kapalı dile getirir. Sahne sona erdiğinde ve geri dönüp baktığımızda Marlow'un bu tören sonrası çifte ihanet hissine kapıldığını görürüz: şirket ona bilmek istediklerini söylememiştir; ancak Marlow manevi huzursuzluğunun nedenlerini çözemeyeceğinden, gerçek bir soru soramayacağından ve itirazını dile getiremeyeceğinden, sessiz ve itaatkâr davranmakla da kendisine ihanet etmiştir. Bu işaretler hikâyede göreceğimiz genel ve soyut motiflerden bir tanesi olan iki taraflı diyalog yoksunluğunu bize gösterir; Marlow dahi konuşamaz ve konuşmaz. Örneğin bu parçada Marlow'un şirketin bürosunda yaşadığı en uzun diyalog doktorla olur. Bir anlamda bürokrasiye girişin bir kısmının tipik bir örneğidir: basmakalıp bir hakaret ("Ailenizde delilik görüldü mü hiç?"); bilimsel bilgiye duyulan tarafsız bağlılık numarası (Marlow'un kafatasının ölçümü) ve sözümona yardımseverce edilen, aslında hem işe yaramaz, hem de huzursuz edici tavsiye ("Güneşin altında kalmaktan ziyade, öfkelenmekten sakının"). Bu ayrıntıların bir anlamda merkeze doğru ilerledikleri söylenebilir, çünkü anlatıda sonradan karşımıza çıkacak olan meselelere işaret etmektedirler: Kurtz'un kafatasına ve kazıklara oturtulmuş kafalara, Kurtz ve Marlow'un zihinlerinin hikâyenin sonuna doğru tamamen çöküşüne; ancak bu ayrıntıların daha geniş ve kapsamlı bir merkezden kaçma eğilimi de vardır. Modern ve seküler cehennemın dehşetleri, yalnız tıbbın ruhban sınıfının insanı gücendiren zırvalarından ibaret değildir; Marlow, toplumun üzerine çöken, doktorun, kâtibin, yün örücülerin ve solgun, tombul patronun simgesel temsilleri oluşturduğu sis perdesini aydınlatır; sonra da oradan çıkar ve insan paylaşımının her yere yayılan yokluğunu düşünmek üzere bırakılır.

Medeniyetin sessiz yalanlarının geniş ve kolları her yere yayılmış olan ağına Marlow'un kabul edilmesinin uğursuzluğuna dair kuvvetli bir hisse kapılırız. Kimse bize işin aslını anlatmaz: Anlatan şirketin hizmetkârları olmayacaktır, orası kesin, ne de olsa personelin konumuna sahip olması ağzını sıkı tutmasına bağlıdır; şirketin yüce teşebbüsünün ağzı yoktur, yine de Marlow hayatını yöneten gücün seçebildiği tüm tezahürlerine manevi anlamlar ve niyetler atfetmekten kendini alamaz.

Karşılıklı anlayışın yokluğu, soyutlamanın üzerindeki bir düzeyde dahi mevcuttur. Marlow başına gelenlerin anlamına hiç vâkıf değildir; etrafında ne bir Vergilius vardır, ne de Beatrice; bir sorunun varlığından bile kimse haberdar değildir. Daha sonra anlatı, bu boşluğun Marlow'un dünyasının tamamına yayılmış olduğunu gösterir; ticaret şirketinin sessiz, ölümcül cennetinden, temsil ettiği medeniyete geçeriz; Marlow bir entelektüel ve ahlâki kördüğümle karşı karşıyadır ve bu durum, Kurtz'un sözlüsüne yalan söylemesiyle doruğa ulaşır; bir yandan bu boşluğun daha geniş bir tarihî ve felsefî çerçevede, Conrad ve pek çok çağdaşına dayatılmış olan sembolizmin dolaylı, öznel ve mesafeli üslubuna cevap olarak anlayış ve yargı gibi ortak sınıflandırmaların parçalanmasına dair bir düşünce olduğu da düşünülebilir.

Yalnız Conrad'ın değil, modern edebiyatın da büyük ölçüde gayesinin bize bir şeyi "göstermek" değil,³¹ daha da açık bir şekilde "neyi gördüğümüzü göstermek" olduğu söylenebilir; bu da eninde sonunda her ayrıntının doğası gereği simgesel değer taşıdığı bir anlatı şeklini doğuracaktır. Dolayısıyla bu tür edebiyatın okurları ve eleştiricileri, her edebi metin kendi simgesel anlamını oluşturduğuna göre, yalnız düz anlama bağlı kalmakla karşısına gelecek olan tüm ayrıntıların işaret ettiklerini yakalayabileceğini varsayacaktır. Dolayısıyla mevcut sahnede yün örücüler aslında Marlow'un kâğıda geçirdiği düz ya da içkin nite-

31 Conrad bu gayeyi *Narcissus'un Zencisi* kitabının önsözünde dile getirmişti.

liklerin genelleştirilmiş biçimlerine dair fikirler verir; bu simgesel anlamların her biri de merkezden uzaklaşan bir biçimde Conrad'ın betimlediği dünyayı daha iyi anlamamız için genişletilmiştir. Bunun tam tersi olan eleştirel okuma biçimi belirli nesnelerin ezoterik yorumlamasından başlar –mesela “yün örücüler aslında Mirelerdir”den– sonra da bunları merkeze doğru ilerleyen ve kriptografik bir yorumda birleştirir; aynı alegoride olduğu gibi, tek ve belli bir inanç sistemini kullanarak ve sunulan ayrıntıların asıl anlamlarından ve anlatıda taşıdıkları bağlamdan bağımsız olarak. Ancak ilk anlatıcının imgesi bizi yüzeyin altında dışımızı geçirebileceğimiz bir hakikat çekirdeği varmışçasına ilerlemeye karşı uyarmıştı; bu yüzden düşününce, yün örücüleri ele alan bir düzine, belki de daha fazla araştırmadan hiçbirinin bu büyük şirketin ve dahil olduğu medeniyetin simgesel anlamını yorumlamakla uğraşmaması garip, hatta üzücüdür.

Bu alıntılardan Watt'ın belirli parçaları yakın merceğe alırken birden teknik, konu, sembolizm ve eleştirel yaklaşımlar üzerine genel laflar etmeye nasıl geçtiğini görmek mümkündür. Bazı açılardan eski kafalı olsa da, kendi eleştirel yaklaşımını tartışmaya açmaya hazır oluşuyla modern bir eleştirmendir; kendi eleştirel yönteminin zemininin ve kullandığı yöntemin olduğu gibi kabul edilmesini beklemesiz ancak, açıklamaya ve haklı çıkarmaya çalışır. *Karanlığın Yüreği*'ne dair yalnızca yorumlarda bulunmaz, ayrıca bu yoruma nasıl ulaştığını da aşamalarıyla açıklar – dolayısıyla hem yorumların kendisini, hem de yorumlama yöntemini gelecek itirazlara açar. Dahası, Watt'ın herkesi “düz anlama” davet ederek yorumlamaları daraltma teşebbüsünün de yapıbozumcu ve postyapısalcı eleştiride yer edinen diğer unsurlarla gerilimde olduğu söylenebilir: “Merkeze doğru ilerleyen” simgesel yorumlamaya karşı koyması, Perry Meisel'in geliştirdiği “merkezsizleştirme” fikrine bağlanabilir; bütünleştirici bir referans çerçevesi oluşturma teşebbüsünün sınırlarına yönelttiği itirazlar, yapıbozumcu ya da postya-

pısalcı eleştirinin, bir metnin bütünleştirici bir anlamı olmadığına (bir düz anlamı dahi yoktur; belki de özellikle olmayan odor) dair söyledikleriyle ilişkilendirilebilir; altını çizerek söylediği “birçok tarihî ve edebi çağrışım”, postyapısalcılığın her metnin diğer metinler içinde yer aldığı, onlara gönderme yaptığı ve işaret ettiğini iddia eden metinlerarasılık fikriyle benzerlik taşır; “açık” ve “çok sesli” simgesel gönderme fikri de Rus eleştirmen Mihail Bahtin’in “heteroglossia”, yani çok sesli metin fikriyle birleştirilebilir. Watt’ın yaklaşımının 1980’lerde ve 1990’larda yayılmaya başlayacak olan eleştirel uygulama türlerine hangi açılardan benzeştiğini belirtmemiz önemli olsa da, bu uygulamalardan nasıl ayrıştığı ve onlara hangi açılardan ters düştüğünü, onlardan gelecek fikirlere önceden nasıl itirazlarda bulunduğunu belirtmemiz de önemlidir.

Watt ve Achebe, 1970’lerdeki Conrad’a dair yerleşik fikir birliğini birbirlerinden çok ayrı biçimlerde sarsmışlar, parçalamışlar ve genişletmişler, yeni ve zorlu sorular yöneltmişlerdi; Perry Meisel’in analizi de hem metne hayli enteresan bir yorum getirmiş, hem de sonraki onyılda yapıbozumculuğun ve postyapısalcılığın Birleşik Krallık ve ABD’de edebiyat çalışmalarını tamamen değiştirdikten sonra olacakları tadımlık olarak göstermişti. *Karanlığın Yüreği* konusunda 1970’lerde meydana gelen bir olayın daha altını çizmemiz gerekir ki bu, dönemin edebiyat eleştirisinin dışında gerçekleşen bir olaydır: 1979 yılında Francis Ford Coppola’nın filmi “Apocalypse Now” (Kıyamet’in) gösterime girmesi. Conrad’ın öyküsünü Vietnam Savaşı’na serbestçe uyarlayan bu film kendi alanında Achebe’nin konuşması kadar tartışmalı olmuş; “Bu ne küstahlık!” tanıdık bir metni ilk kez görüyormuş hissine kadar değişen tepkileri benzer bir şekilde doğurmuştu. 1979 yılından beri, edebiyat derslerinin alternatif metinler ve sanat biçimlerine açılması, film çalışmaları ve kültürel incelemeler alanlarında yaşanan genişlemelerle, “Kıyamet” filmi artan bir sıklıkla *Karanlığın Yüreği*’yle birlikte incelenmeye başladı: 1990’larda romanın filmle karşılaştırılması, aynı Achebe’ye getirilen yanıtlar gibi *Karanlığın Yüreği* eleştiri-

sinin bir alt türünü oluşturmuştu. Ancak 1979 yılında, bu gelişmeler hâlâ gelecekte kalıyordu.

Gelecekte kalan sadece o da değildi. 1980'ler yaklaştıkça, edebiyat eleştirisinde merkez henüz dağılmayacak gibi duruyordu; ancak Achebe'nin kültür bombası, Meisel'in yürüttüğü üstü kapalı yapıbozumcu sabotaj ve hatta Watt'ın düz anlamın bataklığında yaptığı son savunma dahi, kendi alanlarında, değişen devrin işaretleriydi. Her şey parçalanmaya başlıyordu; bir sonraki onyılıda dışli eleştiri canavarları ortaya çıkacak, bazıları da kendilerinden beklenen bir şekilde *Karanlığın Yüreği*'nin ensesine yapışacaklardı.

Çeviren EMRAH SERDAN

Modern edebiyat için muazzam bir dönemeci temsil eden *Karanlığın Yüreği*, “medeniyet”i bir arada tutan ipliğin aslında ne kadar ince olduğunu gözler önüne seriyor.

1900’lerin başlarında Joseph Conrad.

Joseph Conrad’ın 19. yüzyılın son yılında yazdığı *Karanlığın Yüreği*, tarihin en kanlı asırlarından bir tanesine damgasını vuran savaşlar, gelişen teknolojinin açtığı uçurumlar, modernliğin allak bullak ettiği toplumlar gibi konulara bir uvertür niteliği taşıyor. Gizemli Kurtz’u bulmak için görevli oldukları ticaret şirketinin Belçika Kongosu’ndaki şubelerine yolculuk eden Marlow, karanlığın çöktüğü bu coğrafyada ummadığı dehşetlerle karşılaşır. Marlow, Kurtz’a doğru ilerlerken, medeniyete ve kendisine olan güveninin parçalandığını da fark eder. Conrad’ın başyapıtı kabul edilen ve William Golding, George Orwell gibi yazarları etkilemiş bu roman hem dönemin değer yargılarını, hem de emperyalizmin meydana getirdiği tahribatı resmediyor.

“*Karanlığın Yüreği*, Afrika’yı bir sembolik imge olarak Avrupalıların zihnine nakşetmiştir.”

GRANT GREENE

